

T.C.
GENELKURMAY BAŞKANLIĞI
HARP AKADEMİLERİ KOMUTANLIĞI
STRATEJİK ARAŞTIRMALAR ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ
YENİLEVENT/İSTANBUL

TÜRKİYE’NİN ARAP-İSRAİL ÇATIŞMASINDA ÖTEKİ OLARAK
İSRAİL ALGISI VE GÜNÜMÜZ ORTA DOĞU POLİTİKASINA
YANSIMALARI

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Dz.Kd.Ütğm. Özkan YILDIRIM

Tez Danışmanı
Doç.Dr. Esra HATİPOĞLU TUNCEL

İSTANBUL – 2012

(BU SAYFA BOŞ BIRAKILMIŞTIR.)

TEZ TANITIM FORMU

TEZİN TARİHİ: 23.05.2012

TEZİN TİPİ: Yüksek Lisans Tezi

TEZİN BAŞLIĞI: Türkiye'nin Arap-İsrail Çatışmasında Öteki Olarak İsrail Algısı ve Günümüz Orta Doğu Politikasına Yansımaları

TEZİN YAPILDIĞI BİRİM: Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Müdürlüğü.

DAĞITIM LİSTESİ: Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü "Tez Hazırlama ve Değerlendirme Yönergesi"nde belirtilen yerlere.

TEZİN ÖZETİ: Araştırmada, yönetici seçkinlerin kimlik kavrayışları çerçevesinde, Türkiye'nin Arap-İsrail çatışmasında öteki olarak İsrail algısı ve günümüz Orta Doğu politikasına yansımaları konusu incelenmiştir.

ANAHTAR KELİMELER: Türk dış politikası, Arap-İsrail çatışması, Adalet ve Kalkınma Partisi, kimlik, öteki, Orta Doğu.

SAYFA SAYISI: 194

GİZLİLİK DERECESESİ: Tasnif Dışı

Bu tezin ihtiva ettiği hususlar şahsi görüşlerim olup, Türk Silâhlı Kuvvetlerinin resmi görüşünü yansıtmamaktadır.

Özkan YILDIRIM
Dz. Kd.Ütğm.
2'nci Snf. Öğc.

**T.C.
GENELKURMAY BAŞKANLIĞI
HARP AKADEMİLERİ KOMUTANLIĞI
STRATEJİK ARAŞTIRMALAR ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ
YENİLEVENT/İSTANBUL**

**TÜRKİYE’NİN ARAP-İSRAİL ÇATIŞMASINDA ÖTEKİ OLARAK
İSRAİL ALGISI VE GÜNÜMÜZ ORTA DOĞU POLİTİKASINA
YANSIMALARI**

**ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**Hazırlayan
Dz.Kd.Ütğm. Özkan YILDIRIM**

**Tez Danışmanı
Doç. Dr. Esra HATİPOĞLU TUNCEL**

İSTANBUL – 2012

**HARP AKADEMİLERİ KOMUTANLIĞI
STRATEJİK ARAŞTIRMALAR ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE**

Dz.Kd.Ütğm. Özkan Yıldırım'ın Türkiye'nin Arap-İsrail Çatışmasında Öteki Olarak İsrail Algısı ve Günümüz Orta Doğu Politikasına Yansımaları konulu tez çalışması, jürimiz tarafından ULUSLARARASI İLİŞKİLER Ana Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan -----

Doç. Dr. Esra HATİPOĞLU TUNCEL
(Danışman)

Üye -----

Doç. Dr. Fuat AKSU

Üye -----

Dr.Öğ.Alb. Sezen KILIÇ

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

23 / 05 / 2012

Hasip SAYGILI

Dr. Kurmay Albay

Enstitü Müdürü

ÖZET

İsrail'in 27 Aralık 2008-18 Ocak 2009 tarihleri arasında Gazze'ye düzenlemiş olduğu Dökme Kuşun Harekâtı sonrasında Türkiye-İsrail ilişkileri, gözle görülür bir şekilde bozulmuş ve bunu izleyen süreçte iki ülke ilişkilerinde birbirini izleyen çok sayıda kriz yaşanmıştır. Araştırmada Türkiye'nin Arap-İsrail çatışmasında öteki olarak İsrail algısı ve günümüz Orta Doğu politikasına yansımaları incelenmiştir.

Çalışmanın kuramsal çerçeve bölümünde kimliğin dış politika yapımındaki rolü ele alınmıştır. Bu kapsamda öncelikle, çalışmayı hedeflenen noktaya taşıyabileceği değerlendirilen inşacılık yaklaşımının tercih edilme gerekçeleri ortaya konulmuştur. Müteakiben ikinci aşamada, çalışmaya temel teşkil edecek olan, "kimlik", "öteki" ve "çıkar" gibi kavramlar ışığında; kimliğin dış politika yapımındaki etkileri saptanmaya çalışılmıştır.

Bulgular ve yorum bölümünde ilk olarak Türkiye'de devlet kimliğinin inşa süreci incelenmiştir. Ardından Türk dış politikasında (TDP) geleneksellik ve dönüşüm konusuna değinilmiş ve bu kapsamda; TDP'ye yön veren etkenler, TDP'nin temel ilkeleri, TDP'de rejim unsuru ve AKP Hükümetleri'nin dış politika yaklaşımı incelenmiştir. Çalışmanın Türkiye-İsrail ilişkileri odaklı bölümünde ise öncelikle Türkiye-İsrail ilişkilerinin tarihsel arkaplanına değinilmiş, ardından da AKP Hükümetleri döneminde Türkiye-İsrail ilişkileri Türk yönetici seçkinlerin kimlik kavrayışları ışığında incelenmiştir.

Sonuç ve değerlendirmeler bölümünde de çalışmanın önemli yerleri üzerinden tekrar geçilmiş ve çalışma sonucunda varılan hükümler belirtilmiştir. Çalışma tamamlandığında Türkiye-İsrail ilişkilerinde, özellikle 2009 yılından itibaren daha genel çerçevede ise AKP Hükümetleri döneminde yaşanan krizlerin, yönetici seçkinlerin değişen kimlik kavrayışlarının bir ürünü olduğu kanısına varılmıştır. Bu bağlamda, AKP Hükümetleri döneminde Orta Doğu eksenli dış politikalara ağırlık verilmesi ve bu kapsamda Türkiye'nin bölgedeki gelişmeleri yönlendiren "merkez ülke" olma yönündeki girişimlerinin İsrail'in tek taraflı eylemleri ile sonuçsuz kalması, Türkiye-İsrail ilişkilerinde yaşanan krizlerin ortak paydası olarak saptanmıştır.

SUMMARY

After The Operation Cast Lead which has held between 27 November 2008-18 January 2009, Turkish-Israeli relations visibly disturbed. Process followed by a large number of successive crisis in relations between those two countries. In this study Turkey's perception of Israel as an "other" according to the Arab-Israel conflict and its reflections to Turkey's Middle East policy were examined.

In theoretical part of the study the role of identity on international politics was abstracted. Firstly, the reason why researcher choosed constructivism approach which should be the most proper for this study, were explained. Subsequently, in the perspective of the terms "self", "other" and "interest", the effect of identity on international politics are examined.

In the part of findings and paraphrase first, the construction of Turkey's state identity was examined. After that, tradition and transformation of Turkish Foreign Policy was discussed. In this context; the factors leading Turkish foreign policy, basic principles of Turkish foreign policy and foreign policy approach of Justice and Devolopement Party (AKP), regime factor in Turkish foreign policy were investigated. In the part which focused on Turkish-Israeli relations, the historical background of Turkish-Israeli relations was discussed. Subsequently, the Turkish-Israeli relations in the light of the identity perception of Turkey's political elites was investigated.

In the result and evaluation part, the important parts of the study were re-mentioned and the arbitrament after the study were explained. At the end of the study, it's concluded that the political crises between Turkey and Israel in the period after 2009 were resulted from the identity perception of political elites. In this context, the "center state" goal of Justice and Devolopement Party was obstructed by Israel's actions and just because of that Turkish political elite reacted firmly against those actions of Israel.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
SUMMARY	II
İÇİNDEKİLER	III
ŞEKİLLER LİSTESİ	IV
KISALTMALAR LİSTESİ	V
ÖNSÖZ	IX

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ

1. PROBLEM DURUMU	1-1
2. ARAŞTIRMANIN AMACI	1-4
3. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ	1-5
4. ARAŞTIRMANIN VARSAYIMLARI	1-5
5. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI	1-5

İKİNCİ BÖLÜM

YÖNTEM

1. ARAŞTIRMA MODELİ	2-1
2. VERİLERİN TOPLANMASI	2-1
3. VERİLERİN ÇÖZÜMÜ VE YORUMLANMASI	2-1

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE

1. ULUSLARASI İLİŞKİLERDE İNŞACILIK	3-1
a. Uluslararası İlişkiler Disiplininde “Üçüncü Tartışma	3-2
b. Üçüncü Tartışmada “Üçüncü Yol” Olarak İnşacılık	3-6
c. İnşacılığın Kuramsal Dayanağı: Yapılandırma Kuramı	3-6
d. Yapı-Eden (Agent-Structure) Tartışması	3-6
e. Uluslararası Politikanın Sosyal Teorisi ve Wendt’in İnşacılığı	3-6
2. KİMLİK VE DIŞ POLİTİKA	3-7
a. Ben-öteki İlişisine Yaklaşımlar	3-10
b. Kimliğin İnşasında Ben-öteki Etkileşiminin Rolü	3-16
c. Kolektif Kimliğin İki Boyutu: Ulusal Kimlik ve Devlet Kimliği	3-16
d. Dış Politikada Kimlik Faktörü	3-16

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR VE YORUM

1.	TÜRKİYE’DE DEVLET KİMLİĞİNİN İNŞASI	4-1
a.	Devlet Kimliğinin İmparatorluktan Ulus-Devlete Evrilmesi	4-2
b.	Devlet Kimliğinin Sil Baştan İnşası: Kemalizm	4-4
2.	TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA GELENEKSELLİK VE DÖNÜŞÜM	4-29
a.	Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler	4-32
b.	Türk Dış Politika’sının Temel İlkeleri	4-37
c.	Türk Dış Politikasında Rejim Unsuru	4-40
ç.	Türk Dış Politikasında Yeni Kavramlar: AKP Hükümetleri’nin Dış Politikası	4-40
3.	TÜRKİYE-İSRAİL İLİŞKİLERİNİN TARİHSEL ARKAPLANI	
a.	Osmanlı Devletinde Türk Yahudi İlişkileri	4-48
b.	İsrail Devleti’nin Kuruluşu ve Türkiye’nin Tutumu	4-51
c.	Soğuk Savaş Döneminde Türkiye-İsrail İlişkileri	4-54
d.	Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye-İsrail İlişkileri	4-54
4.	AKP HÜKÜMETLERİ DÖNEMİNDE TÜRKİYE-İSRAİL İLİŞKİLERİ	4-59
a.	Kuruluş Sürecinde AKP’nin İsrail Yaklaşımı	4-60
b.	58. Hükümet Döneminde Türkiye-İsrail İlişkileri	4-64
c.	59. Hükümet Döneminde Türkiye-İsrail İlişkileri	4-72
d.	60. Hükümet Döneminde Türkiye-İsrail İlişkileri	4-109
	SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	5-1
	KAYNAKÇA	6-1
	ÖZGEÇMİŞ	

ŞEKİLLER LİSTESİ

	SAYFA
ŞEKİL-1: Türkiye-İsrail Yıllara Göre Diplomatik Temsil Düzeyleri	1-2
ŞEKİL-2: İnsani Yardım Konvoyu Rota Bacakları	4-96
ŞEKİL-3: Saldırı Anında Mavi Marmara Gemisinin Mevkisi	4-99

KISALTMALAR LİSTESİ

AB:	Avrupa Birliği
ABD:	Amerika Birleşik Devletleri
AKP:	Adalet ve Kalkınma Partisi
ASALA:	Ermenistan'ın Kurtuluşu İçin Ermeni Gizli Örgütü
BKZ:	Bakınız
BM:	Birleşmiş Milletler
FKÖ:	Filistin Kurtuluş Örgütü
IDF:	Israeli Defense Force
IHH:	İnsani Yardım Vakfı
IAI:	Israeli Aircraft Industry
IMI:	Israeli Military Industries
JCGA:	Ermeni Soykırımı Adalet Komandoları
TBMM:	Türkiye Büyük Millet Meclisi
T.C.:	Türkiye Cumhuriyeti
TDP:	Türk Dış Politikası
TRT:	Türkiye Radyo Televizyon Kurumu
TÜİK:	Türkiye İstatistik Kurumu
UNCTAD:	Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı
UNIFIL:	United Nations Interim Force in Lebanon

ÖNSÖZ

İsrail'in 27 Aralık 2008-18 Ocak 2009 tarihleri arasında Gazze'ye düzenlemiş olduğu Dökme Kurşun Harekâtı sonrasında Türkiye-İsrail ilişkileri kırılgan bir hal almış ve bunu izleyen süreçte iki ülke ilişkilerinde birbirini izleyen çok sayıda kriz yaşanmıştır. Türkiye-İsrail ilişkilerinde süreklilik kazanan bu kriz hali 31 Mayıs 2010 tarihinde İsrail Güvenlik Kuvvetleri tarafından gerçekleştirilen Mavi Marmara Saldırısı ile yeni bir boyut kazanmış ve neticede Türkiye ve İsrail tarihlerinde ilk defa iki ülkeyi doğrudan ilgilendiren bir sorunla karşı karşıya gelmiştir. Türkiye-İsrail ilişkilerinde meydana gelen bu sıra dışı gelişmeler, Kasım 2002 seçimleri sonrasında iktidara gelen ve bunu izleyen süreçte yaklaşık on yıllık bir süreci kapsayan AKP Hükümetleri döneminde cereyan etmiştir.

“Türkiye'nin oluşmakta olan yeni dünya düzeninin belirleyici aktörlerinden biri olması” hedefi etrafında şekillenen AKP Hükümetleri dönemi TDP, yönetici seçkinlerin devlet kimliği kavrayışlarında da bu hedefe paralel olarak “merkez ülke” kimliğinin içselleştirmesi gibi bir sonuç doğurmuştur. Bu kapsamda çalışmada, yönetici seçkinlerin anılan kimlik kavrayışlarının, Türkiye-İsrail ilişkilerinde geline nokta da ne ölçüde pay sahibi olduğu araştırılmıştır. Araştırmada, uluslararası ilişkilerde inşacı bakış açısının “kimlik çıkarlara kaynaklık eder, çıkarlar ise eylemleri doğurur” argümanı çerçevesinde, Türkiye-İsrail ilişkilerinde anılan dönemde eylem bazında gözlemlenen tablonun, Türkiye açısından çıkarlar ve buna kaynaklık devlet kimliği temelinde doğurduğu sonuçlar, anlaşılmaya çalışılmıştır.

Tez çalışmamın her safhasında benden desteğini hiçbir zaman esirgemeyen, en ufak sorunumda çekinmeden iletişime geçebildiğim ve engin bilgisi ile her konuda aydınlatan ve örnek alınacak mütevazı kişiliği ile tez danışmanım Doç. Dr. Esra HATİPOĞLU TUNCEL'e teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca, yüksek lisans eğitimim süresince her konuda yardımcı olan başta benimle birlikte SAREN'de öğrenim gören arkadaşlarım ile gerek akademik gerekse idari konularda desteğini esirgemeyen değerli SAREN personeline de teşekkür ederim.

Bugünlere gelmemde sonsuz katkısı olan aileme ve yüksek lisans eğitimim boyunca her türlü destek, sabır ve hoşgörü ile yanımda olan ve rahat bir çalışma ortamı sağlayan eşime ayrıca teşekkür etmek isterim. Çalışmamı sevimli eşim Esra'ya ithaf ediyorum.

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ

1. PROBLEM DURUMU

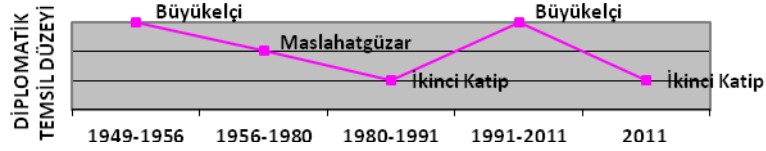
“Ben”in fiili gerçeklik haline gelmesi ancak kendisinden farklı bir şeyle (“ötekiyle”) karşı karşıya gelmesiyle olanaklı olduğunu ifade eden Hegel’e göre “ötekilik” kavramı da bu ben’in kendilik bilincine geçişinin bir ürünüdür. Bir başka ifadeyle kendi kimliğini yaratma süreci ancak “öteki”nin varlığıyla mümkün olabilmektedir. Bu noktadan hareketle “Ben-öteki” ilişkisini devletler boyutunda incelemeyi hedefleyen bu tez çalışmasında, kolektif kimliğin bir boyutu olan “devlet kimliği” merkez alınarak, yönetici seçkinlerin devlet kimliği kavrayışlarının kaynaklık ettiği dış politika pratikleri incelenmiştir.

“Her devletin kimliği temelde içeride ve uluslararası alanda kimlik yaratma pratiklerinin bir ürünüdür”. Bu bağlamda “kimliğin bir kere inşa edildikten sonra devletlerin bir yandan bu kimliklerini içsel ve uluslararası alanda kurumsallaştırmaya çalışırken, diğer yandan da bu içsel ve uluslararası alanın yarattığı etkilerle kimliklerini şekillendirmeye başladıkları” dikkate alındığında dış politikada yaşanacak bir değişimin devlet kimliğini şekillendireceği sonucuna varılabilir. Ancak bu etki yapı-edem ilişkisi içerisinde iki taraflı olarak gerçekleşmekte ve buna bağlı olarak da kimlikte meydana gelen değişimler “ne olduğumuzu bilmeden ne istediğimizi bilemeyiz” argümanı çerçevesinde çıkarlarda ve nihayet dış politika pratiklerinde önemli değişikliklere sebebiyet verebilmektedir. Bu bağlamda özellikle yönetici seçkinlerin kimlik kavrayışlarındaki değişimler dış politika pratikleri açısından sıra dışı neticeler verebilmektedir.

Türkiye’nin günümüz dış politikası “stratejik derinlik”, “komşularla sıfır problem”, “pro-aktivizm”, “coğrafi merkezîyetçilik” ve “yumuşak dengeleme” gibi kavramlar temelinde, geleneksel Türk Dış Politikasının denge siyasetinden önemli ölçüde sapmalar arz etmektedir. Devlet kimliğinde içsel ve uluslararası alanda büyük ölçekli bir dönüşümün habercisi olabileceği değerlendirilen bu sapmanın en belirgin yansımaları Orta Doğu politikaları kapsamında Türkiye-İsrail ilişkilerinde görülmektedir.

Türkiye-İsrail ilişkileri İsrail devletinin kuruluşundan itibaren inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir. Öyle ki sadece diplomatik temsil düzeyi üzerinden okunduğunda dahi bu dalgalı seyir açıkça görülebilmektedir;

TASNİF DIŞI

Şekil-1: Türkiye-İsrail arasında yıllara göre diplomatik temsil düzeyleri.

Diplomatik temsil düzeyinin iki ülke ilişkilerine dair tek başına yeterli veri sunmayacağı gerçeği bir tarafa, kırılma noktalarının “öteki” ile yüzleşmeye dair önemli ipuçları vereceği düşünülmektedir. Bahse konu inişli çıkışlı seyrin kırılma noktaları dikkate alındığında Türkiye’nin doğrudan taraf olmadığı Arap-İsrail çatışmasının şiddetli yansımaları karşımıza çıkmaktadır. Özetle bu kırılma noktaları şöyledir;

- Süveyş Kanalı’nın İsrail tarafından işgali (26 Ekim 1956) ile Türkiye İsrail’in temsil düzeyini maslahatgüzarlığa düşürmesi ve 26 Kasım 1956’da “Filistin işi adilane ve nihai surette bir hal şekline raptedilinceye kadar”, Tel-Aviv Büyükelçisi geri çekmesi,
- İsrail Parlamentosu (Knesset)’nun Kudüs’ü İsrail’in daimi başkenti ilan etmesi üzerine Türkiye’nin 26 Kasım 1980’de İsrail ile diplomatik temsilcilik seviyesini ikinci kâtipliğe düşürmesi,
- Türkiye’nin 31 Aralık 1991’de İsrail’le diplomatik temsilcilik düzeyini Filistin’le eşzamanlı olarak yeniden Büyükelçilik düzeyine çıkarması,
- Türkiye’nin Mavi Marmara baskını takip eden süreçte İsrail ile diplomatik temsil düzeyini, 2 Eylül 2011’de en alt seviye olan ikinci kâtiplik seviyesine düşürmesi.

Belirtilen kırılma noktalarından yola çıkılarak Türkiye-İsrail ilişkilerinin hemen her döneminde Arap-İsrail çatışmasının izlerini görmek mümkündür. Ancak Bugün gelinen noktada bu etki geçmişe oranla çok daha şiddetli hissedilmektedir. Ancak iki ülke ilişkilerinin hiçbir döneminde bugünkü kadar belirgin olmamıştır öyle ki “öteki” olarak İsrail algısı Türkiye’nin günümüz Orta Doğu politikalarının en önemli gündem maddesi haline gelmiştir. Bu kapsamda çalışmanın ana problemi iki temel parçadan oluşmaktadır. Bunlardan birincisi; “Türkiye’nin oluşmakta olan yeni dünya düzeninin belirleyici aktörlerinden biri olması” hedefi ile özetleyebileceğimiz ve “merkez ülke” yaklaşımı çerçevesinde şekillenmekte olan yönetici seçkinlerin “yeni” devlet kimliği kavrayışlarının Türkiye-İsrail ilişkilerinde gelinen noktada ne ölçüde pay sahibi olduğunun anlaşılmasıdır. Bununla birlikte, inşacı yaklaşımın “kimlik çıkarlara kaynaklık eder, çıkarlar ise eylemleri doğurur” argümanı çerçevesinde, Türkiye-İsrail ilişkilerinde anılan dönemde eylem bazında gözlemlenen tablonun, Türkiye

TASNİF DIŞI

açısından çıkarlar ve buna kaynaklık devlet kimliği temelinde doğurduğu sonuçların anlaşılması da bu çalışmanın ana probleminin bir diğer önemli parçasını teşkil etmektedir.

Problemin çözülmesiyle Türkiye-İsrail ilişkilerinin bugün gelinen noktadan yeniden normalleşme sürecine dönmesinin ne ölçüde mümkün olduğu konusunda genel bir değerlendirme yapma olanağı elde edilebilmiştir. Öte yandan, Türkiye'nin "merkez ülke" olarak özetlenen hedefe ulaşabilmesinde Türkiye-İsrail ilişkilerinin etkisi ortaya konulmaya çalışılmış ve AKP Hükümetleri döneminde gündeme gelen "yeni" devlet kimliğinin sınırlarının ne oranda belirgin olduğu konusunda genel bir kanaate varılabilmektedir. Nihayet yapılan bu çalışmayla Türkiye'nin İsrail'le ilişkiler özelinde izlemesi gereken stratejilere de katkı sağlanabilmesi hedeflenmiştir.

Temel alınan problem çerçevesinde getirilen yenilik; inşacı perspektifle Türkiye'nin-İsrail ilişkilerinde yaşanan son dönem krizlerinin, yönetici seçkinlerin devlet kimliği kavrayışları çerçevesinde ortaya konulmasıdır. Öte yandan araştırmada, Türkiye'nin günümüz Orta Doğu politikasının sebep sonuç ilişkisi çevriminden çıkılarak "nasıl oldu" sorusuna cevap arayan bir yaklaşımla, İsrail'in bugün gelinen noktada Türkiye için "öteki"liğinin sorgulanması da mümkün olmuştur.

2. ARAŞTIRMANIN AMACI

Çalışmanın genel amacı Arap-İsrail çatışmasındaki "öteki" olarak İsrail algısının Türkiye'nin günümüz Orta Doğu politikasına etkilerini saptamaktır. Böylelikle Türkiye'nin "merkez ülke" olma hedefine İsrail'le olan ilişkilerinin ne ölçüde etki edeceği değerlendirilmiş olacaktır.

Belirtilen genel amacı yerine getirebilmek için araştırmacının ortaya koyması gereken alt amaçlar:

a. Dış politikada "ben-öteki" ilişkisinin pratik sonuçlarının inşacı perspektiften incelenmesi ve bu kapsamda kimliğin dış politika yapımına etkilerinin ortaya konulması,

b. Türkiye'nin devlet kimliğinin inşasında etkin unsurların ortaya konulması,

c. Türk Dış Politikasında geleneksel ve "yeni" ayrımının yapılması,

d. Dış politikada rejim unsurunun etkilerinin araştırılması ve Türkiye'nin bugünkü dış politikasının teorik altyapısının incelenmesi,

TASNİF DIŞI

e. Türkiye-İsrail ilişkilerinin tarihsel seyrinin genel hatlarıyla ortaya konulması,

f. Türkiye'nin bugünkü yönetici seçkinlerinin devlet kimliği kavrayışı ve bu kavrayışın dış politika pratiklerine ne şekilde aktarıldığının anlaşılması,

g. AKP Hükümetlerinin İsrail'le ilişkiler bağlamında, aralarında farklılık olup olmadığının anlaşılmasıdır.

3. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Günümüzde Türkiye'nin Orta Doğu politikası ve Orta Doğu'nun siyasi seyri önemli bir sınavdan geçmektedir. Arap-İsrail çatışması gibi Orta Doğu siyasetinin kronikleşmiş bir sorununda belirleyeceği pozisyonun, "merkez ülke" olma iddiası güden bir ülke olarak Türkiye'nin bu hedefine ulaşması bakımından kilit bir unsur olduğu değerlendirilmektedir.

"Kimlik kavrayışları çıkarlara, çıkarlar ise eylemler kanalıyla dış politika pratiklerine kaynaklık eder" argümanından hareketle, Türk yönetici seçkinlerin kimlik kavrayışlarının, Türkiye'nin başta Arap-İsrail çatışması olmak üzere Orta Doğu'da hatta küresel ölçekte edineceği pozisyonu belirleyeceği düşünülmektedir. Bu kapsamda, Türkiye-İsrail ilişkilerinde son dönemde ortaya çıkan olumsuz seyrin kaynaklarının anlaşılması ve normalleşmesinin ne ölçüde mümkün olduğunun ortaya konulması bakımından araştırmanın faydalı olacağı değerlendirilmiştir.

4. ARAŞTIRMANIN VARSAYIMLARI

Bu tez çalışmasında, Türkiye'nin Arap-İsrail çatışmasının tarafı olmadığı, kabul edilmiştir.

Türk dış politikasının karar alma sürecindeki belirleyici aktörlerin sınırlandırılması yoluna gidilmiştir. Bu kapsamda kimlik kavrayışları üzerinde değerlendirme yapılmış olan yönetici seçkinler; Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Dışişleri Bakanı olarak sınırlandırılmıştır. Bu kapsamda örneğin Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK)'nin ve Türk Dışişleri Bakanlığı'nın dış politikaya etkileri kapsam dışında bırakılmıştır. Ancak burada "dış politika yapımında tek belirleyici unsurun Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Dışişleri Bakanından müteşekkil olan yönetici seçkinlerdir" gibi bir varsayımdan söz edilmemektedir. Yalnızca anılan üç aktörün kimlik kavrayışlarının, genel olarak yönetici seçkinlerin kimlik kavrayışlarını temsil ettiği varsayılmıştır.

TASNİF DIŞI

Arap-İsrail çatışması genel bir kavram olarak algılanmıştır. Bu kapsamda, İsrail'in günümüzde Arap devletlerle ikili ilişkilerinde yaşadığı uyuşmazlıklar da yine bu kavram çerçevesinde kullanılmıştır.

5. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

a. Araştırmada “öteki” kavramı kimliğin bir unsuru olarak ele alınmıştır. Bu bağlamda da yönetici seçkinlerin devlet kimliği kavrayışlarında İsrail'in ne ölçüde “öteki” olduğu anlaşılmaya çalışılmıştır.

b. Arap-İsrail çatışması 1948-2011 dönemini kapsarken, Türkiye'nin günümüz Orta Doğu politikaları 2002-2011 dönemini kapsamaktadır. Bu kapsamda Arap-İsrail çatışmasının tarihsel süreci çalışmanın odağı dışında bırakılarak, Türkiye-İsrail ilişkileri çerçevesinde söz konusu çatışmanın yansımalarına değinilmiştir.

c. Türkiye'nin “öteki” olarak İsrail algısı, devlet kimliğinin temsilcileri olmaları itibarı ile Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Dışışleri Bakanı'nın söylemleri esas alınarak ortaya konulmaya çalışılmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

YÖNTEM

1. ARAŞTIRMA MODELİ

Araştırma Türkiye'nin, Arap-İsrail çatışmasındaki “öteki” algısını kapsamaktadır. Bu doğrultuda, uluslararası ilişkilerde kimlik ve toplumsal bilgi oluşumunu açıklayan teoriler üzerinden bir inceleme yapılmıştır. İnşacılık yaklaşımı araştırmanın kuramsal temelini oluőturmıőtur.

Araştırmada iki farklı değişken mevcuttur. Bunlardan ilki Arap-İsrail çatışmasında öteki olarak İsrail algısıdır. İkincisi ise Türkiye'nin Orta Doğu politikalarına etkisidir. Bu sebeple Araştırmada ilişkisel tarama modeli kullanılarak, değişkenler arasındaki karőtılıklı ilişki açıklanmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte “öteki” algısı devlet temsilcilerinin resmi açıklama, tebligat, meclis konuşması ve akademik çalışmalarını kapsayan söylem analizini de içermiőtır.

2. VERİLERİN TOPLANMASI

Araştırmada öncelikle olgusal verilere yer verilmiőtır. Gerekli dokümanlar araőtırmacı tarafından satın alınmıőt ya da kütüphanedeki kitap ve dergilerden, internetteki akademik veri tabanlarından, bilimsel yayın sitelerinden, internet sitelerinin arőtivlerinden ve resmi internet sitelerinden elde edilmiőtır. Bu kapsamda BM, Türkiye Cumhuriyeti, İsrail ve Filistin'e ait resmi web siteleri ile gazetelerin resmi internet sitelerinden istifade edilmiőtır.

3. VERİLERİN ÇÖZÜMÜ VE YORUMLANMASI

Türkiye'nin Arap-İsrail çatışmasında öteki olarak İsrail algısı ve günümüz Orta Doğu politikasına yansımaları konusu birçok alt baőtılıėı içermektedir. Toplumsal kimlik inşasında öteki ihtiyacı, Arap-İsrail çatışması, Türkiye-İsrail ilişkileri, Türkiye'nin Orta Doğu politikası vb. olacak şekilde örnekleri çoğaltmak mümkündür. Bu nedenle verilerin çözümü ve yorumlanmasında nitel araştırma tekniklerinden betimsel analiz uygulanmıştır. Böylelikle elde edilen veriler, belirlenen baőtılıklar altında değerlendirilme imkânına kavuőtulmuőtur.

Verilerin çözömlenmesi esnasında, tümdengelim ve tümevarım yöntemleri beraberce kullanılmıştır. Örnek olarak; Türkiye-İsrail ilişkilerinin gelişim süreci

TASNİF DIŞI

incelenirken tarihsel süreç içindeki tüm gelişim unsurlarının kullanımı ile çatışma tümevarım metodu ile betimlenmiştir.

Diğer yandan Türkiye'nin son dönemde İsrail ile yaşadığı krizler sonrasında Arap dünyasında Türkiye sempatisinin yükseldiği Başbakan'ın Arap Baharı gezisinde açıkça görülmüştür. Türkiye'nin Orta Doğu politikasına yön verirken İsrail'le ilişkilerinin belirleyici bir unsur olduğu çıkarımı yapılabilir. Bu noktada Türkiye-İsrail ilişkilerinin Türkiye'nin Orta Doğu politikasına etkileri açıklanırken tûmdengelim yöntemini kullanma yoluna gidilmiştir.

Verilerin yorumlanmasında aşamasında olgusal ve yargısal verilerin kullanıldığı temel bölümlere yer verilmiştir. Bu bağlamda Arap-İsrail çatışmasının tarihsel süreci gibi konulardan bahsederken olgusal veriler ön plana çıkmıştır. Türkiye'nin Arap-İsrail çatışmasında "öteki" olarak İsrail algısı incelenirken ise, Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Dışışleri Bakanının söylemlerine yönelik söylem analizinden elde edilen yargısal verilere yer verilmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE

Yönetici seçkinlere ait devlet kimliği kavrayışlarının, “öteki” ile ilişkiler özelinde, dış politika yapımındaki tesirlerini araştırmayı hedefleyen bu çalışma, kuramsal çerçevenin belirlenmesi kapsamında araştırmacıya oldukça dar bir manevra alanı sunmaktadır. Nitekim anılan hedef araştırmacıyı, uluslararası ilişkiler disiplininde kimlik ve kimliğin dış politika yapımındaki etkileri ile yoğunlukla ilgilenen inşacılık [özelde ise sosyal inşacılık] yaklaşımına yöneltmektedir.

Bu bağlamda, kuramsal çerçevenin çatılacağı çalışmanın bu bölümünde, öncelikle, çalışmayı hedeflenen noktaya taşıyabileceği değerlendirilen inşacılık yaklaşımının tercih edilme gerekçeleri ortaya konulacaktır. Müteakiben ikinci aşamada, çalışmaya temel teşkil edecek olan, “kimlik”, “öteki” ve “çıkar” gibi kavramlar ışığında; kimliğin dış politika yapımındaki etkileri saptanmaya çalışılacaktır.

1. ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE İNŞACILIK

Bu aşamada öncelikle inşacılığın uluslararası ilişkiler disiplininde ortaya çıkışına zemin hazırlayan “üçüncü tartışma” ve bu tartışmada inşacılığın konumu araştırılacaktır. Müteakiben inşacılığın kuramsal dayanağı olan “yapılandırma kuramı” ile “yapı-eden” tartışması arasındaki organik bağ incelenecektir. Nihayet Alexander Wendt’in sosyal inşacılık yaklaşımı üzerinde durularak, çalışmaya esas teşkil edecek olan bu yaklaşımın genel hatları çizilmeye çalışılacaktır.

a. Uluslararası İlişkiler Disiplininde “Üçüncü Tartışma”

Yoseph Lapid’in “üçüncü tartışma” tezinden hareketle, uluslararası ilişkiler disiplininde Birinci Dünya Savaşı’ndan 1990’lı yıllara kadar üç¹ genel tartışma dalgasından söz etmek mümkündür. Bu bağlamda, 1920 ila 1930’lu yıllarda “idealizm ve realizm” tartışması birinci dalgayı², müteakiben 1950 ila 1960’lı yıllarda

¹ Uluslararası ilişkiler disiplininde tartışmaların numaralandırılması, üç dalga tartışmanın esas alındığı 1990’lı yıllara kadar gelenek halini almıştır. Büyük tartışmalar yaklaşımı olarak anılan bu yaklaşım, uluslararası ilişkiler disiplininin gelişimini kronolojik bir bakış açısıyla ve kapsamlı bir biçimde karakterize etmektedir (Smith, 1997, s.13). Ancak son dönemde ortaya atılan yeni iddialarla tartışmaların numaralandırılması karmaşık bir hal almıştır. Bu bağlamda son dönemde yapılan bir çalışma için bakınız: Kavalski, Emilian, (2007). “The Fifth Debate And The Emergence of Complex International Relations Theory: Notes On The Application of Complexity Theory to the Study of International Life”, *Cambridge Review of International Affairs*, Vol. 20, No. 3.

² Birinci tartışmanın temel konusunu uluslararası barışın nasıl sağlanacağı sorusu oluşturmaktadır. Bu tartışma, daha ziyade realistlerin idealistler üzerindeki önceliğini kuran ve etik sorununca şekillendirilen bir tartışmadır. İnsan doğasına ilişkin temel bir takım varsayımlardan hareket edilen bu tartışmada,

TASNİF DIŞI

“tarih ve bilim” tartışması ikinci dalgayı³ ve nihayet 1980 ile 1990’lı yıllarda “pozitivizm ve post-pozitivizm” tartışması ise üçüncü dalgayı⁴ oluşturmuştur (Lapid, 1989, s. 236).

Genel hatlarıyla bu üç tartışmadan, birincisi daha çok uluslararası ilişkiler disiplinin çalışma sınırlarının belirlenmesine odaklanmış, ikincisi pozitivizm ekseninde çalışmaların yapılması ile disiplinin yöntemi üzerine yoğunlaşmış ve son olarak üçüncüsü ise epistemoloji odaklı tartışmalara sahne olmuştur (Çalış ve Özlük, 2007, s. 226). İşte, çalışmanın teorik temellerini oluşturacak olan inşacılık⁵ yaklaşımı da bu üçüncü tartışma ile doğmuştur. Bu noktada, disiplindeki ilk iki tartışma bir kenara bırakılarak, üçüncü tartışma daha yakından incelenecektir.

Üçüncü tartışma kapsamında, bir taraftan pozitivist epistemolojiye bağlı ve rasyonalist çerçevedeki neo-realizm ve neo-liberalizm uluslararası ilişkiler disiplini içinde anayol kuramları (*mainstream theories*) olarak anılırken, diğer yandan hem pozitivist epistemolojiyi hem de rasyonelliği eleştiri konusu haline getiren post-pozitivist yaklaşımlar, disiplin içindeki kuramsal ayrılığı belirginleştirmiştir (Ateş, 2008, s.215). Uluslararası ilişkiler disiplininde derinleşen söz konusu ayrım, disiplinin Berlin Duvarı’nın yıkılması ve İkiz Kuleler’e yapılan saldırı gibi, Soğuk Savaş sonrası döneme ait gelişmeleri açıklamakta yetersiz kalması ile daha da keskinleşmiştir. Bu bağlamda, uluslararası politikanın salt devlet-merkezli olarak kabul edilmediği ve nispeten karmaşık olduğu hususları dikkate alınarak, disiplindeki teorik çalışmaların yeniden gözden geçirilmesi gerekliliği doğmuştur (Philips, 2007, s. 60). Bu ortam, pozitivizme dair eleştirilerin yoğunluk kazanmasına ve buna bağlı olarak da sosyal unsurları ön plana çıkaran eleştirel teorilerin güçlenmesine zemin hazırlamıştır. Böylece 1980’li yılların sonlarından itibaren disipline girmeye başlayan inşacı yaklaşım⁶, uluslararası ilişkileri anlama konusunda

realizmin insan doğasını ‘kötü’ gören ve uluslararası politikayı bir güç ve çıkar mücadelesi olarak ele alan yaklaşımının idealizme üstün geldiği varsayılır (Kaya, 2008, s. 87).

³ İkinci tartışmanın konusu ise Uluslararası İlişkiler teorilerinin nasıl bilimsel bir temele oturtulacağıdır. Burada bilimsel deneyin, tarihsel yeniden inşaya üstün geldiğine dair metodolojik varsayım onaylanmaktadır. Bu tartışma sonrasında, doğa bilimlerindeki bilimsel metotların sosyal bilimlere de uygulanabileceğini öngören pozitivizm Uluslararası İlişkiler disiplininin hâkim akımı haline gelmiştir (Kaya, 2008, s. 87).

⁴ Üçüncü tartışma özü itibarıyla hâkim uluslararası ilişkiler teorilerinin geçerliliğinin sorgulanması ve alternatif bakış açılarının geliştirilmesiyle ilgilidir. Aslında bu tartışma kimi felsefecilerin ve sosyal bilimcilerin, varılmış gibi görünen epistemolojik uzlaşya itiraz etmelerinden doğmuştur. Bu bağlamda söz konusu metodolojik ön kabul reddedilirken, post-pozitivist bir epistemolojinin uluslararası ilişkileri açıklama açısından pozitivizmden daha geçerli olacağı iddia edilmektedir (Kaya, 2008, s. 87).

⁵ Türkçe literatürde inşacılık kavramı, konstrüktivizm olarak da kullanılmaktadır. Bununla birlikte kavramın, kurmacılık ve oluşturmacılık şeklinde kullanımına da rastlamak mümkündür. Bu çalışmada kavram, inşacılık olarak kullanılmıştır.

⁶ İnşacılığın bir kuram mı yoksa yaklaşım mı olduğu öteden beri bir tartışma konusu olagelmıştır. Bu bağlamda, çeşitli araştırma programlarında kullanılır duruma gelmesi inşacılığın, pozitivist-rasyonalist

TASNİF DIŞI

yeni bir çerçeve önermeye başlamış ve günümüze kadar gelen tartışmaların seyrinde hayli etkin olmuştur (Ateş, 2008, s. 215).

Üçüncü tartışmanın iki kutbunu⁷ karşı karşıya getiren temel unsur, pozitivist ve post-pozitivist epistemoloji arasındaki keskin anlayış farkıdır. Pozitivist epistemolojide, insanın rasyonel bir varlık olduğu kabulü hâkimdir. Bu kabul, ampirik yöntemlerin kullanılması yoluyla toplumsal olgularda genel geçer kanunların varlığının keşfini mümkün kılmaktadır. Buna karşın post-pozitivist epistemolojide, rasyonelliğin sınırlarının tespit edilebilmesinin imkân dâhilinde olmadığı varsayımından hareket edilir. Böylece, toplumsal yaşantıda tanık olunan ilişkilerin öznelerarası (*intersubjective*) olduğu, dolayısıyla da toplumsal hayatta genel geçer kanunların belirlenme imkânının olamayacağı ileri sürülür (Ateş, 2008, s. 221).

Üçüncü tartışmanın kutuplarının, uluslararası ilişkiler terminolojisinde pozitivist/post-pozitivist dışında kullanımları da bulunmaktadır. Bu kapsamda, rasyonalist/reflektivist (Keohane, 1988, ss. 380-382) ve rasyonalist/eleştirel (Smith, 1996, s.12) şeklinde kullanımlara rastlanılmaktadır. Yazında karşılaşılan farklı terminolojiye karşın, üçüncü tartışmanın taraflarını ifade etmek üzere kullanılan pozitivist/post-pozitivist ikilisi, diğer seçeneklere kıyasla daha kullanışlıdır (Kubalkova ve diğerleri, 1998, s.19). Zira ilgili tartışma büyük oranda epistemolojik ve metodolojik bir ayrışmaya dayanmaktadır ve bundan dolayı post-pozitivizm daha doğru bir terimdir (Kaya, 2008, s.87). Bu noktada, pozitivist ve post-pozitivist epistemolojinin temel yaklaşım farkının anlaşılması gerekmektedir.

Pozitivist düşünce doğa ve toplumu esas itibarı ile birbirinden farklı görmemektedir. Bu durum pozitivist düşüncenin tüm olguları incelenebilecek birimlere ayrılabilmesi önkabulüne dayanmaktadır. Zira toplumsal meseleler, ne kadar karmaşık olursa olsun, tıpkı doğa bilimlerinde olduğu gibi esasında incelenebilecek verilere sahiptir (Kubalkova ve diğerleri, 1998, s.8). Diğer bir ifadeyle pozitivist düşünce, sosyal bilimler ile doğa bilimlerini incelenebilirlik bakımından birbirinden ayırmamaktadır. Bunun doğal bir sonucu olarak da

kuramların disiplin içindeki ağırlıklarını aşındırdığı göz ardı edilemez. Ancak, anayol statüsü kazanma peşindeki inşacı düşüncenin zaman içerisinde pozitivist epistemolojiye yaklaşması, inşacılığın bir kuram değil, yaklaşım tarzı olduğu yönündeki iddiaları güçlendirmiştir (Ateş, 2008, s. 215). Yine *World of Our Making* başlıklı eseriyle inşacılık (*constructivism*) terimini uluslararası ilişkiler disipliniinde ilk kez kullanan Onuf'a göre, inşacılık bir teori değil, birçok teoriyi bir araya getirme olanağını sağlayan bir çerçevedir (Onuf, 1989, s. 114).

Uluslararası ilişkiler disipliniinde üçüncü tartışmaya dair alternatif yaklaşımlar da vardır. Bu bağlamda tartışmanın kutupları kimi yazarlara göre, devlet-merkezci realistler ve transnasyonalistlerdir (Smith, 1997, s. 14).

TASNİF DIŞI

pozitivizm, her iki bilim dalında da aynı araştırma metodunun kullanabileceğine işaret etmektedir (Guzzini, 2000, s.157).

Neufeld pozitivist epistemolojiye ait üç temel ilkeden söz etmektedir. Bunlardan birincisi, pozitif bilginin gözlemlenebilir ve deneye dayalı olması nedeniyle güvenilir olmasıdır. İkinci temel özellik, pozitivist araştırmada doğal dünya için belirlenen araştırma metodolojisinin sosyal dünya için de uygulanabilir olmasıdır. Nihayet üçüncü temel özellik ise, bilimsel bilginin doğası itibarı ile insanlar tarafından yüklenen değerden bağımsız oluşudur. Pozitivist epistemolojinin bu üç temel özelliği esas itibarı ile özne-nesne ayrılabilirliği, natüralizm ve gerçek-değer ayrılabilirliği varsayımlarına dayanmaktadır (Neufeld, 1995, ss. 33–38).

Üçüncü tartışmada, eleştirel ya da refleksif yaklaşımları temsil eden ve post-pozitivist kutbu oluşturan teoriler, dünya siyasasının sosyal olarak inşa edildiği noktasında birleşmektedirler. Alexander Wendt bu teorilere dair iki önemli ortak noktadan söz etmektedir. Bunlardan birincisi, söz konusu teorilerin uluslararası siyasanın temel yapılarını maddi olmaktan çok sosyal olarak algılamalarıdır. Söz konusu teorilerin ikinci ortak noktası ise, uluslararası siyasanın bu sosyal yapılarının, aktörlerin kimliklerini ve çıkarlarını biçimlendirdiği düşüncesidir. Söz konusu teorileri bir “teoriler ailesi” olarak betimleyen Wendt, bu ailenin üyelerini post-modernizm, inşacılık, neo-marksizm ve feminizm olarak sıralamaktadır (Wendt, 1995, s. 71).

Post-pozitivist teorilerin pozitivist düşünceye yönelik epistemolojik, metodolojik, ontolojik ve nihayet normatif olmak üzere dört temel eleştirisi bulunmaktadır. Epistemolojik olarak post-pozitivist teoriler, pozitivist düşüncenin bilgiye yaklaşımını sorgulamaktadırlar. Bu bağlamda, pozitivist düşüncenin doğaya ve sosyal dünyaya dair bilgileri; objektif ve ampirik yöntemlerle doğrulanabilir, şeklinde formüle etmesini eleştirmektedirler. Metodolojik olarak post-pozitivist teoriler, pozitivist düşüncede olduğu gibi tek bir bilimsel metodun hegemonyasını reddetmektedir. Bu kapsamda bilginin üretiminde çoğulcu yaklaşımları savunmakta ve yorumlamacı stratejilere öncelik tanımaktadırlar. Ontolojik olarak ise, post-pozitivist teoriler pozitivist düşüncede hâkim olan, insan doğası ve faaliyetlerine yönelik rasyonalist kavramsallaştırmaya karşı çıkmaktadırlar. Bunun yerine aktörlerin kimliklerinin sosyal olarak inşasına ve çıkarlar ile faaliyetlerin oluşumunda kimliğin önemine vurgu yapmaktadırlar. Nihayet normatif olarak, değerlerden arındırılmış bilginin varlığını kınamakta ve böylesi bir bilginin olabilirliğini reddetmektedirler (Reus-Smit, 1996, s. 2). Bu noktada post-pozitivist teoriler ailesinin

diğer üyelerini bir kenara bırakarak, çalışmanın teorik çerçevesini oluşturacak olan inşacılığı daha yakından incelemek gerekmektedir.

b. Üçüncü Tartışmada “Üçüncü Yol” Olarak İnşacılık

Daha önce de ifade edildiği üzere inşacılığın ortaya çıkışı üçüncü tartışma ile birlikte olmuştur. Ancak inşacılığı bu tartışmanın taraflarından biri olmaktan çok, her iki kutbun⁸ arasında bir yerlere konumlandırmak mümkündür. Buna paralel olarak, kimi inşacı yazarlar kendilerine bu iki grup arasında bir köprü kurma ve bu anlamda boşluğu doldurma gibi bir misyon yüklemektedirler (Kaya, 2008, s. 92). Bu bağlamda Friedrichs, pozitivist epistemoloji ve post-pozitivist ontolojiyi benimsemiş olması nedeniyle inşacılığın, pozitivist ve post-pozitivist teoriler arasındaki üçüncü bir yol olduğunu ifade etmektedir (Friedrichs, 2004, s. 105).

İnşacılığı epistemolojik olarak pozitivist teorilere yaklaştıran temel unsur, doğa ve topluma ait bilginin tekliğini savunmasıdır. Doğayı ve toplumu sosyal olarak görmesi yönüyle de inşacılık, ontolojik olarak post-pozitivist bir çizgide bulunmaktadır. Bu noktaya dikkat çeken Adler'e göre inşacılık, hem pozitivistizmden hem de post pozitivistizmden farklı bir yaklaşımdır ve bu iki grubun arasında bir yerlerde yer alır. İnşacıların devletlerarası politikanın sosyal olarak inşa edildiğine yönelik iddiaları esasında maddi dünyayı anlamlı kılan şeyin bilişsel yapılar olduğu neticesini doğurmaktadır. İşte inşacılık bu çıkarım paralelinde, post-pozitivist kampa yakın bir ontolojik yaklaşım içindedir. Öte yandan inşacılık, maddi dünyanın insan faaliyetleri üzerindeki yönlendirici etkisini bütünüyle reddetmemektedir. Fakat bu durum inşacıların, pozitivist teorilerde olduğu gibi, maddi güçleri nedensel olarak insan faaliyetlerinin merkezine yerleştirdiği anlamına gelmemektedir. Maddi güçleri göz ardı etmemesi yönüyle inşacılık, pozitivist kampa yakın bir epistemolojik yaklaşım sergilemektedir (Adler, 1997: 324).

İnşacılık, sosyal ilişkileri değerlendirirken post-pozitivistizmin radikallik ve aşırılıklarını reddetmekte (Kubalkova ve diğerleri, 1998, s. 20), öte yandan rasyonalizmden de, salt idealizmden de farklılık arz etmektedir (Guzzini, 2000, s. 148). Bu durumda inşacılığın yalnızca üçüncü tartışma ekseninde konumlandırılması, yaklaşımın anlaşılması için tek başına yetersiz bir çerçeve sunmaktadır. Bu noktada, Smith'in uluslararası ilişkiler disiplinine dair yaptığı sınıflandırmadan istifade etmek mümkündür. Zira Smith, disiplini teorik olarak oluşturucu-açıklayıcı (*constitutive-explanatory*) şeklinde kategorize etmektedir.

⁸ Pozitivistizm ve Pst-pozitivistizm.

TASNİF DIŞI

Burada Smith, teorilerin sosyal dünyanın nasıl bir şey olduğuna verdikleri cevaplar üzerinden bir ayırım yapmaktadır. Bu kapsamda açıklayıcı teoriler dünyayı aktörlerin dışında bir olgu olarak tanımlarken, oluşturuıcı teoriler dünyanın aktörler tarafından var edilen bir olgu olduğunu ileri sürmektedirler. Bu bağlamda inşacılık oluşturuıcı teoriler kısmına girmektedir (Smith, 1997, ss. 26–27).

c. İnşacılığın Kuramsal Dayanağı: Yapılandırma Kuramı

İnşacılık (*constructivism*) kavramını ilk kez kullanan Onuf, inşacı yaklaşımın ilham kaynağının, Giddens'in yapılandırma kuramı (*structuration theory*) olduğunu belirtmektedir. O'na göre inşacılık, pozitivist sosyal bilimler ile modernite eleştirileri arasında bir ortayol bulma arayışının sonucunda ortaya çıkmıştır (Onuf, 1989, ss. 36-43). Bu anlamda inşacılığın bir üçüncü yol olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Benzer şekilde Ekerer, inşacılığın üçüncü bir hikâye söylemek amacıyla ortaya koyulan sentezler içerisinde, bir 'orta yol' olmaya en yakın yaklaşım olduğunu vurgulamaktadır (Ekerer, 2010, s. 3).

Giddens, yapılandırma kuramının tüm gayretinin, toplumsal olgulara bireysel açıdan bakan kuramlarla, yapısal açıdan bakanlar arasında uyumlu bir sentez ortaya koymak, olduğunu ifade etmektedir. Bu bağlamda, toplumsal yaşantının yalnızca yapısal yahut yalnızca bireysel etkenler üzerinden açıklanamayacağını savunan Giddens'a göre, toplumsal gelişmeler üzerinde her iki fenomen de eşit oranda belirleyicidir. Bu durum sosyal değişimler üzerinden okunduğunda, söz konusu değişimler sürekli yapılanma biçiminde kendini dışa vuran süreçler olarak algılanabilecektir (Giddens, 1984, s. 162).

Yapılandırma kuramı yapıyı; sosyal sistemlerin üretiminde tekrar eden kaynaklar ve normlar, olarak tanımlamaktadır. Yapı, insanların bilgi üretme yetisi ile düşünsel boyutta şekillenir ve eylemler ile kendini dışa vurur. Bir diğer ifadeyle yapılar maddesel birer varlık olmaktan öte düşünsel olgulardır (Giddens, 1984, s. 377). Yine yapı, eylemlerin önünde bir engel değil, aksine eylemlerin üretim sürecine katılan bir fenomendir. Bu bakımdan yapılar, bir taraftan sosyal değişimlerden etkilenirken, diğer taraftan bu değişimlere sebebiyet verirler (Giddens, 1979, s. 70).

Yapılandırma kuramının inşacılığa temel teşkil etmesine sebebiyet veren ana unsur, bu kuramın aktörler ve yapı arasında kurguladığı ilişkidir. Yapının ikiliği (*duality of structure*) kavramı ile açıklanan bu ilişki, aktörlerle yapının birbirlerine karşılıklı bağımlılığı olarak özetlenebilir. Buna göre, aktör ve yapı birbiri ile sürekli olarak etkileşim halindedir. Böylece bu iki olgu toplumsal dönüşümleri birlikte

yönlendirirler (Giddens, 1979, s. 69). Giddens'in sosyal hayatın sürekliliği ve değişimi açıklarken kullandığı bu kavram, sosyal inşacılığın yapı-eden kavramsallaştırmasına temel teşkil eder niteliktedir. Yapılandırma kuramında aktör insan iken bunun inşacılıktaki karşılığı olan eden daha çok devlete karşılık gelmektedir.

d. Yapı-Eden⁹ (*Agent-Structure*) Tartışması

Onuf'a göre, inşacılığın üçüncü tartışmaya girişi, ontolojiyi ön plana çıkarmasıyla gerçekleşmiştir (Onuf, 2002, s. 121). Uluslararası ilişkiler disiplininde ontolojiyi ön plana çıkarmak, yapı ile eden (aktör ve yapı) arasındaki ilişki üzerinden açıklanmaktadır. İnşacı yaklaşımda bu ilişki, ontolojik bir denklikle ifade edilmektedir. Bir diğer ifadeyle, bu iki fenomenden (yapı ve eden) hangisinin diğerini ürettiği konusunda bir tercih yapmak zorunlu değildir (Onuf, 2002, ss. 120-123). Zira, bu iki fenomen karşılıklı olarak birbirini inşa etmektedir. İnşacılık, disiplinde daha önce bir sorun olarak görülmemiş ve bu nedenle de özel olarak ele alınmamış olan yapı-ededen (*agent-structure*) tartışmasına¹⁰ dair bu ontolojik varsayım üzerine kurulmuştur. Öte yandan inşacılığın bu önermesi, yapı ya da edenden hangisine ontolojik öncelik verileceği üzerine inşa edilen, yapı-ededen tartışmasının uluslararası ilişkiler disiplininde başlamasına önyak olmuştur (Ekerer, 2010, s. 3).

İnsanlar ve toplumun birbirini karşılıklı olarak inşa ettiğini savunan Onuf, iki yönlü olan bu inşa sürecinin süreklilik arz ettiğine vurgu yapmaktadır (Onuf, 1998, s. 59). Bu karşılıklı inşa sürecinde toplum ve insanlar arasındaki bağı kuran unsur ise sosyal kurallardır. Hukuk kurallarını da kapsayan bu sosyal kurallar, söz konusu karşılıklı inşa sürecinin süreklilik kazanmasına imkân sağlamaktadırlar. Bu bağlamda kurallar, bireylere davranışlarını tanzim etme konusunda referans normlar olarak değerlendirilebilirler (Kaya, 2008, s. 95). Öte yandan kurallar, kurumların (*institutions*) oluşumuna esas teşkil etmelerinin yanında, kurumlarla edenler (*agents*) arasındaki bağlayıcı unsur görevini de yerine getirmektedirler (Gould, 1998, s. 83).

⁹ Bu kavramın yazında, amel-yapı, aktör-yapı, unsur-yapı, eylemlilik-yapı gibi kullanımlarına rastlamak mümkündür. Olası karışıklıkların önüne geçilmesi bakımından bu çalışmada yapı-ededen ifadesi kullanılacaktır.

¹⁰ Uluslararası ilişkiler disiplininde 1980'li yılların sonlarında başlayan, 1990'lı yıllarda olgunlaşan 'Üçüncü Tartışma' temelde Uluslararası ilişkiler bağlamında her zaman söylenecek iki hikâye olduğuna dair görüşe karşı, daha doğrusu bu iki hikâyeyi bir araya getirmek amacıyla üçüncü bir hikâye ortaya koyma çabasının sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Sözü edilen hikâyelerden birisi, toplumun yapısını üreten ve zaman zaman da dönüştüren eden'in (*agent*) hikâyesidir. Diğeri ise, 'eden'lerin pratiklerini olanaklı kılan ve de engelleyen 'yapı'nın (*structure*) hikâyesidir. Bu iki hikâyeyi biraraya getirme çabası sonucunda çok farklı sentezler ortaya çıkmışsa da, tümünün ortak özelliği yapı ya da eden'den herhangi birine ontolojik öncelik vermekten kaçınmak olmuştur (Ekerer, 2010, s. 1).

TASNİF DIŞI

Bir başka ifadeyle kurallar, sosyal hayatın aktif katılımcıları olan edenlerin sosyal hayatı inşa etme fonksiyonuna rehber olmaktadır.

Gould edenleri, statüler, görevler ve roller üstlenmek suretiyle faaliyette bulunan ve bu faaliyetleri ile maddi dünyayı etkileyen birey ya da bireyler olarak tanımlamaktadır (Gould, 1998, s. 81). Bu noktada kurallar devreye girmektedir, zira daha önce de ifade edildiği üzere edenlerin kurumlarla bağlantısını kurallar kurmaktadır. Yani kurallar kimlerin eden olacağına karar veren unsurlardır. Buna paralel olarak Onuf edenliğin, kurallar tarafından ve toplumsal kıstaslar esas alınarak oluşturulduğuna dikkat çekmektedir (Onuf, 1998, s. 72). O halde, bireylerin eden olması sosyal kurallar kadar, toplumsal ölçeklerden de etkilenmektedir.

Eden her zaman bireyleri ifade etmemektedir, söz konusu olan uluslararası ilişkiler olduğunda devletler de eden kavramını karşılayan birimler haline gelmektedir. Bu kapsamda Onuf, uluslararası toplum olarak nitelediği olguyu devletler tarafından inşa edilen bir toplum olarak tanımlamaktadır. Burada devletlerin de bireyler ve alt toplumlar tarafından inşa edilen toplumlar olduğuna dikkat çeken Onuf, devletlerin uluslararası toplumun edenleri olduğunu ifade etmektedir (Onuf, 1998, ss. 73–74). Bir başka ifadeyle eden, söz konusu olan toplumun niteliğine göre, kimi zaman bir birey olabilirken, kimi zaman da devletin ta kendisi olabilmektedir. Benzer şekilde uluslararası örgütler söz konusu olduğunda çok sayıda devletin birleşerek bir eden gibi hareket ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Bu noktada, edenin kurallar vesilesiyle kurumlarla birlikte içinde faaliyet gösterdiği yapı (*structure*) kavramı karşımıza çıkmaktadır.

Yapı, inşacı yaklaşımda üzerinde tam olarak uzlaşıya varılamamış bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda Onuf gibi kimi inşacı yazarlara göre yapı, inşacıların lügatinden çıkarması gereken bir kavramdır (Onuf, 1998, ss. 62-63). Buna karşın yapıya ilişkin esas tartışma, kavramın ontolojik olarak nasıl konumlandırıldığı ile ilgilidir. Bu kapsamda kavramın, maddi olarak var olan bir olgu mu, yoksa sadece düşünsel olarak inşa edilen bir kavrayış mı olduğu konusunda farklı yaklaşımlar bulunmaktadır.

Bu bağlamda Gould, yapının edenlerin değerlendirmeleri ışığında şekillenen zihinsel bir olgudan öte bir şey olmadığını ifade etmektedir (Gould, 1998, s. 83). Buna karşın Wendt sosyal yapıların; paylaşılan bilgi (*shared knowledge*), maddi kaynaklar (*material resources*) ve uygulamalar (*practices*) olmak üzere üç temel bileşeni olduğundan bahsetmektedir. Wendt'e göre sosyal yapılar, dışsal birer

TASNİF DIŞI

sosyal gerçeklik olarak bireylerin karşısına çıkan kolektif fenomenlerdir (Wendt, 1995, s. 75). Örneğin sosyal bir yapı olarak Soğuk Savaş'ı ele aldığımızda, bu yapının yalnızca zihinlerde var olan bir olgu olduğunu söylemek, Doğu ve Batı Blokları'nın karşılıklı silahlanma yarışının maddi varlığını inkâr etmeyi gerektirmektedir. O halde Soğuk Savaş'ın yalnızca zihinlerde var olan bir olgu olmaktan çok maddi olarak da bireyler için dışsal bir varlığının olduğunu söylemek mümkündür. Bu noktada sosyal yapılara ilişkin Wendt'in yaklaşımının takip edilmesinin uygun olacağı değerlendirilmektedir.

Özetlemek gerekirse, yapı ve eden ontolojik olarak madalyonun iki farklı yüzü gibidirler. Bu iki olgunun birbirleri üzerinde bir üstünlüğü ya da önceliği yoktur (McSweeney, 1999, s. 139). Wendt, inşacı yaklaşım bakımından bu iki olgunun ilişkisini Giddens'in yapılandırma kuramına dayandırmaktadır (Wendt, 1987, s.350). O halde, inşacı perspektifte yapı ve edenin karşılıklı olarak birbirini inşa ettiğini, bu inşa sürecinin süreklilik arz ettiğini ve nihayet bu iki olgunun ontolojik eşitliğinin bulunduğunu söylemek mümkündür.

e. Uluslararası Politikanın Sosyal Teorisi ve Wendt'in İnşacılığı

Alexander Wendt, inşacılığın dünya siyasasının sosyal olarak nasıl inşa edildiğine dair iki temel iddiası olduğundan söz etmektedir. Bunlardan birincisi, uluslararası politikanın temel yapılarının maddi değil sosyal olduğudur. İkincisi ise bu yapıların aktörlerin yalnızca davranışlarını değil kimliklerini ve çıkarlarını da şekillendirdiğidir (Wendt, 1995, s. 71). Dolayısıyla Wendt inşacılığı, uluslararası politikayı sosyal olarak inşa edilen bir yapı olarak görmekte ve buna bağlı olarak da aktörlerin kimlikleri ve çıkarlarına özel bir anlam yüklemektedir.

Wendt uluslararası ilişkilerin sosyal inşa neticesinde meydana geldiğini, söz konusu ilişkilerin ampirik metotlarla belirlenmesinin mümkün olduğunu ve sosyal inşa sürecinin süreklilik arz etmesi nedeniyle uluslararası ilişkilerin her an değişime açık olduğunu ileri sürmektedir. Bundan hareketle Wendt, pozitivist epistemolojinin ve post-pozitivist ontolojinin birlikte kullanılmasıyla, uluslararası gerçekliğin daha iyi anlaşılabilceğini iddia etmiştir (Wendt, 1999, ss. 38-39). Böylece Wendt'in "orta yol (*via media*)" olarak tanımladığı bu tutumu, [sosyal] inşacılığı üçüncü tartışmanın orta yolu haline getirmiştir.

Hâkim uluslararası ilişkiler teorilerinin Soğuk Savaş'ın sona ermesini ve buna bağlı sistemsel değişikliği açıklamakta güçlük yaşadıklarına dikkat çeken Wendt, bunun hâkim uluslararası ilişkiler teorilerinin materyalist ve bireyci yönelimlerinden

TASNİF DIŞI

kaynaklandığını, oysa daha düşünsel ve bütüncül bir bakışın bu eksikliği giderebileceğinin altını çizmektedir (Wendt, 1999, s. 4). Bunun için de anayol kuramlarınca ihmal edilen sosyal inşa boyutunun üzerinde durmaktadır (Ateş, 2008, s.228). Bu eğilim Wendt'in kimlik başta olmak üzere, uluslararası ilişkilerin sosyal boyutuna öncelik vermesine sebep olmuştur.

Wendt'e göre, materyalist bir gözlükle bakmaları nedeniyle neorealistler, uluslararası sistemin yapısını materyal kapasiteler üzerinden değerlendirmekte, neoliberaler ise materyalist alt yapıya kurumsal bir üst yapı eklemeleri dolayısıyla materyal kapasitelere ilaveten kurumlar üzerinden değerlendirmektedirler. Oysa inşacı bakış, idealist bir ontolojiye sahip olduğu için, uluslararası sistemi düşüncelerin dağılımı (*distribution of ideas*) şeklinde görmektedir (Wendt, 1999, s. 5). Zira, beşeri müdahale olmadan maddenin tek başına anlamı olamaz. İnsanın elindeki madde de ancak sosyal iletişime konu edildiği ölçüde anlam kazanır ve iktidar ilişkilerinin aracına dönüşür. Dolayısıyla, sosyal olguyu anlayabilmek için sadece maddenin değil, beşeri iletişim sırasında maddeye yüklenen idealist işlevlerin dikkate alınması gerekmektedir (Ateş, 2008, s. 228).

Wendt'in sosyal inşacılık olarak adlandırılan inşacılık yaklaşımı, daha önce de ifade edildiği üzere, pozitivist epistemoloji ve post-pozitivist ontolojinin birleşimidir. Bu yaklaşım, pozitivist epistemoloji gereği maddeci ve bireyselci bakışın ana hatlarını göz ardı etmeyerek, sosyal olguya bilimsel bir yaklaşımı öngörmüştür. Sosyal inşacılığın bilimsel realizmle sentezinin gereği olan bu durum, Wendt'in ontolojik tarafa ağırlık vermesine engel olmamaktadır. Bu bağlamda Wendt'in sosyal inşacılığının pozitivist epistemolojiyle ilgisi daha çok yöntem üzerinedir. Böylece, inşacı girişimlerin ilk dönemine hâkim olan dil, iletişim, kural, norm gibi konular ağırlığını kaybetmiş; ampirik yöntemlerin uygulanabileceği dış politika, uluslararası örgütler, ittifaklar, kimlikler, çıkarlar gibi konular belli başlı çalışma alanları olarak öne çıkmıştır (Ateş, 2008, s. 228).

Wendt'in inşacılığına temel teşkil eden iki önemli kabulün varlığından bahsetmek mümkündür. Bunlardan birincisi, toplumsal yapıların ağırlıkla düşüncelerin eseri olduğudur. Ancak bu durum uluslararası yaşıntının baştan aşağı düşüncelerden ibaret olduğu anlamına gelmemelidir. Zira düşünceler de var olan birtakım fiziksel gerçeklikler üzerine kurulmakta, en azından bu gerçeklikler tarafından biçimlendirilebilmektedir (Wendt, 1999, s. 110). İkinci ana kabul ise, aktörlerin kimlikleri ve buna bağlı olarak da çıkarlarının verili değil ortak düşünce sürecinde inşa edildiğidir (Wendt, 1999: 77-88). Bu varsayımlar Wendt inşacılığının

TASNİF DIŞI

yapı-eden kavramsallaştırmasına ışık tutması bakımından önemlidir. Wendt için yapı sosyal bir yapıdır ve yapı gibi edenler de inşa edilirler. Edenin inşası ise Wendt'i kimlik konusuna götürmektedir.

Wendt'e göre kimlik, edenlerin motivasyonel ve davranışsal yönelimlerine kaynak teşkil eden esas unsurdur. Bu bağlamda kimliği edenin kendilik kavrayışına dayandırırken, öteki edenlere de büyük bir anlam yüklemektedir. Zira, edenin bu kendilik kavrayışı ancak öteki edenlerin de bu anlayışı yansıtmasına bağlıdır (Wendt, 1999, s. 224). Wendt'e göre kimlik [ve çıkarlar] öznelerarası pratikler yoluyla yaratıldığından, uluslararası politikanın işlediği yapı da verili alınamaz, sosyal olarak inşa edilmiştir. Başka bir deyişle, uluslararası ilişkilerin üzerinde işlediği yapı, kimliklerini öznelerarası pratikler yoluyla inşa etmiş aktörlerin, yine öznelerarası niteliğe sahip sosyal pratikleri yoluyla (etkileşim) inşa edilmiştir (Ekerer, 2010, s. 46).

Gelinen bu noktada, çalışmanın odak noktasını oluşturacak olan, devletin [eden] kimlik kavrayışı ve buna bağlı olarak da, dış politika yapımında söz konusu kavrayışın " teki" devletlerle [edenlerle] ilişkiler özelinde tesirlerinin anlaşılabilmesi maksadıyla; sosyal inşacılığın uygun bir kuramsal  er eve sunabileceği değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme işığında ikinci aşamada, kimliğin dış politika yapımındaki yeri inşacı bir yaklaşımla ortaya konulmaya çalışılacaktır.

2. KİMLİK VE DIŞ POLİTİKA

Çalışmanın bu bölümünde, inşacı yaklaşım ışığında kimliğin dış politika yapımındaki rolü araştırılacaktır. Bu kapsamda öncelikle “ben-öteki” kavramsallaştırması ve bu kavramsallaştırmanın kimlik inşasındaki rolü incelenecek, müteakiben de kolektif kimliğin bileşenleri ayrı ayrı değerlendirilecektir. Nihayet, yönetici seçkinlerin kimlik kavrayışları ve bu kavrayışlardaki değişimlerin, dış politikaya yansımaları ortaya konulmaya çalışılacaktır.

a. Ben-Öteki İlişkisine Yaklaşımlar

Ben-öteki (*self-other*) kavramsallaştırmasına dair ilk çalışmalar varlık felsefesi alanında yapılmıştır. Bu bağlamda Hegel, ben-öteki kavramsallaştırması ile kimlik oluşumu sorunsalını spesifik olarak ilişkilendiren ilk teorisyen olmuştur (Dursun, 2004, s. 181). Hegel’e göre, ben ve öteki birbirlerine anlam yükleyen iki kavramdır (Hegel, 1977, s.112). Yani bu iki kavramdan herhangi birinin kendini kavrayışı ancak ötekini tanımasıyla mümkündür. Hegel’in kendi ile öteki arasında kurmuş olduğu bu ilişki, söz konusu kavramlar arasındaki karşılıklı bağımlılığa dayanmaktadır. Ben’in kendisini tanıması ile ötekilik arasındaki dolayım-lama ilişkisini kuran Hegel’in kimlik konusundaki kuramsal işleyişin ilk aşamasını gerçekleştirmiş olduğunu ileri süren Dursun, Hegel’in kendilik bilinci ve ötekilik arasında kurmuş olduğu ilişkiyi şöyle özetlemektedir;

“Hegel’e göre, ben/özne, ancak öteki üzerinden kendini düşündüğünde, ben/özne olarak varlıktır. Yani, ben’in fiili gerçeklik haline gelmesi ancak kendisinden farklı bir şeyle [ötekiyle] karşı karşıya gelmesiyle olanaklıdır. Kısaca, Hegel’in kurduğu düşünce sisteminde ben, kendisini bilebilmek için kendinden başka bir nesneye ihtiyaç duymaktadır ve ötekilik kavramı da bu ben’in kendilik bilincine geçişinde belirler” (Dursun, 2004, s. 181).

Hegel’in bu kavramsallaştırması daha sonra, psikoloji, sosyoloji ve edebiyat gibi birçok disiplinde kendine yer bulmuştur. Doğal olarak ben-öteki ilişkisine dair geniş bir literatürün varlığından söz etmek mümkündür. Bu nedenle, ben-öteki kavramsallaştırmasına dair yaklaşımların genel bir tasnifinin yapılmasına ihtiyaç duyulmuştur. Iver B. Neumann’ın bu alanda yapmış olduğu sınıflandırma, ben-öteki kavramsallaştırmasının uluslararası ilişkilere yansımalarına ait ipuçları verir niteliktedir.

Neumann ben-öteki kavramsallaştırmasına yönelik çalışmaların, etnografik yol, psikolojik yol, kıtasal felsefi yol ve Doğu seyahati yolu olmak üzere dört yaklaşımı içerecek şekilde genel bir sınıflandırmasını yapmıştır (Neumann, 2009, s.

TASNİF DIŞI

288). Neumann'ın ortaya koymuş olduğu bu dört yol, uluslararası ilişkiler disiplinine ait literatürün ben-öteki kavramsallaştırması kapsamında genel bir tasnifini verir niteliktedir.

Neumann'ın yaptığı bu sınıflandırma takip edildiğinde, birinci yaklaşım olan etnografik yol daha çok milliyetçilik temelli uluslararası ilişkiler yaklaşımlarının izlediği yol olarak karşımıza çıkmaktadır. Neumann bu yaklaşımı Durkheim'a ait işçilerin sosyal ayrımı teorisine dayandırmaktadır. Bu teoriye göre, bir iç grup (*in-group*) oluşumu bir seri dış grupların (*out-groups*) ana hatlarının çizilmesini de zorunlu kılmaktadır. Söz konusu ana hatların çizilmesi, kimliği şekillendirmenin aktif ve süregelen bir parçasını oluşturmaktadır. Yine bu teoriye göre sosyal sınırları yaratmak, bütünleşmenin bir sonucu olmamakla birlikte onun olmazsa olmaz parçalarından birisidir (Durkheim, 1964, ss. 115-122). Etnografik yolun bir diğer temsilcisi olan Fredric Barth, 1969'da yayınladığı ve etnik kimliğin sınırlarını incelediği eserinde, toplumsal kimliği şekillendiren temel ögenin etnik köken olduğunu ileri sürmüştür. Bu doğrultuda Barth, bir etnik grubun oluşumunu söz konusu grubun sahip olduğu ve diğer gruplardan farklı özelliklerinin oluşturduğu sınırlara bağlamaktadır (Barth, 1969, ss. 30-38). Burada sözü edilen sınırlar bir etnik grubun özelliklerini taşımayanları öteki olarak dışarıda bırakmakta ve böylece kendi bilincinin oluşmasında ötekiler belirleyici bir unsur halini almaktadır. Etnografik yol ırk temelli bir bakış açısı sunarken, kendi ırkından olmayanların ötekileştirilmesinin kaçınılmaz olduğunu vurgulamaktadır.

Yine Neumann'ın tasnifindeki ikinci yaklaşım olan psikolojik yol, bireylerin nasıl grup haline geldiğini açıklamayı hedeflemektedir (Neumann, 2009, s. 290). Sosyal psikolojide biz ve onlar arasındaki sınırın araştırılmasından hareket eden bu yol, biz-grup (*we-group*) ile bu grup dışında kalan herkesi temsil eden diğer-gruplar (*other-groups*) arasındaki farklılaşmayı esas almaktadır. Psikolojik yolun önde gelen temsilcilerinden Hogg ve Abrams'ın ortaya koyduğu bu tanımlamada, biz-gruba dâhil olanlar arasında barış, düzen, hukuk, hükümet ve endüstri ilişkisinin varlığından söz edilmektedir. Diğer taraftan, biz-gruba dâhil olanların bu grubun dışında kalanlarla (dolayısı ile de diğer-gruplara dâhil olanlarla) olan ilişkisi ise, anlaşmalarla düzenlenmediği sürece, anarşi olarak nitelenmektedir (Hogg ve Abrams, 1988, s. 17). Buradan hareketle psikolojik yaklaşımın birey temelli bir perspektif sunduğundan bahsetmek mümkündür. Zira psikolojik yol, bireyin kendi ve öteki bilincini, toplumun kendi ve öteki bilincinin nüvesi olarak görmektedir. Psikolojik

TASNİF DIŞI

yolun temsilcilerinden Hogg ve Abrams bireyden gruba geçişin izlediği süreci şöyle açıklamaktadır;

“(...) bizler nesneleri, deneyimleri ve diğer insanları sınıflandırdığımız gibi kendimizi de sınıflandırırız. Kendimiz ile biz-grubun diğer bireyleri arasındaki benzerliklerin ve yine kendimiz ile diğer-grupların bireyleri arasındaki farklılıkların belirginleşmesi, kendini sınıflandırma [self-categorizatio] sürecinin nihai ürünüdür. Daha açık bir ifadeyle bireyler, kendini sınıflandırma ile kendini algılama [self-perception] ve kendini tanımlamayı [self-defination] gerçekleştirmiş olurlar. Bu şekilde bireyler, kendini sınıflandırma ile grubun karakteristiğini ya da prototipini temsil ederler” (Hogg ve Abrams, 1988, s. 21).

Burada söz edilen prototip, bireyden gruba geçişin hareket noktasını temsil etmektedir. Başka bir ifadeyle, psikolojik yolda birey temelli bir ben-öteki algısı, toplumsal ölçüde ben-öteki kavramsallaştırmasına temel teşkil etmektedir. Netice olarak, psikolojik yolun kimliğin inşasını açıklarken bireyden topluma ulaşan bir silsile izlendiğini söylemek mümkündür.

Neumann'ın tasnifindeki üçüncü yaklaşım olan kıtasal felsefi yol, çağdaşığa giden ve kaldırım taşları Marx'ın diyalektiği ile örülmüş bir yol olarak tarif edilmektedir (Neumann, 2009, s. 292). Bu yaklaşımda kendi ve öteki hammadde olarak alınmaktadır. Örneğin Sartre, bir kimsenin kendi varoluş yapısını eksiksiz anlayabilmesinin ancak bir ötekinin varlığıyla mümkün olabileceğini ifade ederken, kendilik ve ötekiliği birbirinden ayıramayacak iki yapı olarak sunmaktadır. Bu doğrultuda realistleri öteki ile yeterince meşgul olmadıkları gerekçesiyle eleştiren Sartre, bu durumu realistlerin her şeyi olduğu gibi ötekiyi de verili olarak almasına bağlamaktadır. Oysaki Sartre, hiçbir şeyin öteki kadar gerçek olamayacağını ileri sürmektedir (Sartre, 1957, ss. 222-223). Bu yaklaşım genel hatlarıyla birey temelli bir perspektif sunmaktan öteye geçememekte ve toplumsal kimlik inşasına yeni bir açıklama getirmekten yoksun gözükmektedir.

Neumann'ın tasnifindeki dördüncü ve son yaklaşım olan Doğu gezisi, ismini öncüsü olan düşünürlerin felsefi yaklaşımlarından almaktadır. Doğu gezisi yaklaşımı daha çok toplumsal kimlik üzerine yoğunlaşmıştır (Neumann, 2009, s. 294). Bu yaklaşımın temsilcilerinden Simmel, yabancı (*the stranger*) kavramı üzerinden toplumsal kendiliğin önemini vurgulamıştır. Yabancı olma durumunun tamamen olumlu bir ilişkiyi ifade ettiğini belirten Simmel, bir gruba üyeliğin yabancının hem dışında olmayı hem de karşısında durmayı gerekli kıldığını ileri sürmüştür (Simmel, 1970, s. 148). Bu haliyle yabancı kavramının, doğrudan grubun kendi ögesi olduğundan bahsetmek mümkündür. Zira burada yabancı, grubun oluşması için dışında olunması ve karşısında durulması gereken bir nirengi noktası hükmündedir.

TASNİF DIŞI

Yani toplumsal kimliğin inşasında kimin kendi, kimin öteki olacağını belirleyen bir referans kavramdır.

Doğu gezisi yaklaşımının bir diğer temsilcisi olan Schmitt, halk düşmanı (*public enemy*) kavramını devletin kendini tanımlamasına esas teşkil eden bir öge olarak sunmaktadır. Schmitt'e göre devlet, halk düşmanını dosttan ayıran bir birimdir. Bunu başaramadığı taktirde devlet, otoritesini hızla kaybederek yerini bunu başaracak başka bir birime terk etmeye mahkum olacaktır. Schmitt'in burada söz ettiği halk düşmanı egemen bir ulus devlete karşılık gelmektedir (Neumann, 2009, s. 293). O halde, bir devletin kendi olduğu yerde öteki devletlerin olması kaçınılmaz bir durum olarak anlaşılmakta ve kendi olan bu devletin otoritesini kaybetmesi durumunda yerinin öteki devletlerce doldurulması kaçınılmaz olarak görülmektedir. Öte yandan halk düşmanı kavramı doğrudan iki devlet arasında bir düşmanlığın varlığından söz etmemektedir. Zira Schmitt'e göre halk düşmanı, ahlaken kötü, estetik açıdan sevimsiz veya ekonomik olarak rakip olmak zorunda değildir. Hatta onunla ekonomik ilişkiler kurmanın büyük avantajları olduğundan dahi söz etmek mümkündür. Ancak o yine de ötekidir (Schmitt, 1996, ss. 25-30). Buradan hareketle modern devletin varlığının ancak toplumun düşmanlarıyla yani ötekilerin varlığıyla anlamlı olabileceğini söylemek mümkündür.

Doğu gezisi yaklaşımının önde gelen temsilcilerinden bir diğeri de Emmanuel Levinas'dır. Ben-öteki ilişkisini deneyüstü bir yaklaşımla ortaya koyan Levinas, bu ilişkinin ontolojik olarak ortaya konulmasına şiddetle karşı çıkmaktadır. Levinas'a göre ötekiyle ilişki, huzur dolu, sorunsuz ya da kendimizi onun yerine koyduğumuz ve birbirini anlamaya dayanan bir ilişki değildir. Yine Levinas'a göre öteki, kendimizi temsil eden ve bizim dışımızda kalandır. Öyleyse ötekiyle ilişki olsa olsa mistik bir ilişkidir (Levinas, 1989, s. 43).

Sıralanan tüm bu yaklaşımlar ben-öteki kavramsallaştırmasına ait küçük bir bilanço sunmaktadır. Ancak, çalışmamızın odak noktasının öteki kavramının dış politikaya yansımaları olduğu dikkate alındığında, ben-öteki kavramsallaştırmasının uluslararası ilişkilerde üstlendiği role daha yakından bakılması gerekliliği doğmaktadır. Bu noktadan hareketle, kendi ve öteki kavramlarının kimliğin inşasındaki yeri ile kimliğin dış politikaya yansımaları sırasıyla ortaya koyulmaya çalışılacaktır.

b. Kimliğin İnşasında Ben-öteki Etkileşiminin Rolü

En geniş tanımlama ile kimlik, belirli koşullarda bazı aktörlerle benzerlik gösterirken ötekilerden farklılıklar gösteriyor olma durumunun doğurduğu, kendi ve ötekini birbirinden ayırmak için belirgin sınırlar inşa etmeyi içeren bilişsel bir kavramdır. Sınır inşa etme süreci başta devletlerarası sistem olmak üzere birçok alanda etkin sonuçlar doğurmaktadır (Chafetz ve diğerleri, 1998, s. 8). Bu bağlamda kimlik de tıpkı ben-öteki kavramsallaştırması gibi birçok disipline konu olan bir kavramdır. Bu nedenle esas itibarı ile bireysel ve sosyal psikoloji alanlarında akademik çalışmalara konu olan bu kavramın, uluslararası ilişkiler disiplininde incelenirken doğrudan dış politikaya odaklı dar bir anlamda kullanılmasına ihtiyaç vardır. İşte, Ekerer'in ortaya koymuş olduğu kimliğin üç temel boyutu bu ihtiyaca cevap verir niteliktedir. Ekerer kimliğin boyutlarını, bireysel psikolojinin konusu olarak bireysel kimlik boyutu, sosyal psikolojinin konusu olarak psikososyal kimlik boyutu ve son olarak da kolektif kimlik boyutu olmak üzere ayırmaktadır (Ekerer, 2010, s. 58). Bunlardan bireysel kimlik; kendilik imgesi, bireyi ötekilerden farklılaştıran değerler, tutumlar ve fikirlerin bir araya geldiği ve etkileştiği içsel psikolojik yapılanma ile ilgilidir (Güleç, 1992, s. 11). Psikososyal kimlik ise; belirli bir alanda kişinin ötekilerle etkileşimi sonucu ortaya çıkan, kişinin içinde kendisini algıladığı rollerin bileşkesidir (Güleç, 1992, s. 14). Kimliğin bu iki boyutu daha çok kişi merkezli bir perspektif sunmaktadır. Bu nedenle çalışmanın dışında tutulmuşlardır. Kimliğin bir diğer boyutu olan kolektif kimlik ise, belirli bir insan grubunun kendine has niteliklere sahip olduğu ve bir tekil/biriciklik taşıdığı yönündeki bilinci ve aidiyet duygusu olarak tanımlanmaktadır (Bilgin, 1999, s. 62). Doğası itibarı ile kolektif kimlik, devlet kimliği ve ulus kimliği gibi dış politikaya yön veren kavramları içermektedir. Bu nedenle kolektif kimlik, uluslararası ilişkiler alanında yapılan çalışmalarda sıklıkla başvurulan bir kavram olagelmıştır. Bahse konu eğilime sadık kalınarak çalışmada kimliğin kavramsallaştırılmasında kolektif kimlik odaklı bir yaklaşım ortaya konulacaktır.

Kimliğin felsefi tanımından yola çıkan Ekerer, kimliğin varlık olmanın kaçınılmaz bir boyutu olduğunu ifade etmektedir (Ekerer, 2010 ss. 56-57). Gerçekten de, var olan her “şey”in ne olduğunu ifade eden “şey” aslında kimliğin ta kendisidir. O halde, var olmak bir ya da birçok kimliğe sahip olmaya koşuttur denilebilir. Bu durum kolektif kimlikten söz edildiğinde de değişmemektedir. Yani bir toplumun kimliği, o toplumun var oluşuyla kaçınılmaz olarak hayat bulan bir unsurdur. Öte yandan kimliğin kaçınılmaz olarak varoluşa koşut olması, onun verili

TASNİF DIŞI

ya da değişmez olduğu anlamına gelmemektedir. Zira Calhoun'a göre kimlik, verilmiş değil öğrenilen bir araçtır (Calhoun, C., 1994, s. 13). Öğrenme sürecinin bir ürünü olması nedeniyle de kimliğin düşünsel bir olgu olduğu söylenebilir.

Bu doğrultuda Turner kimliği, aktörlerin grubu doğrudan ilgilendiren durumlarda nasıl davranacaklarını, neler hissedeceklerini ve bu durumları nasıl değerlendireceklerini tarif eden ve bunu dikte eden düşünsel bir yapı olarak tanımlamaktadır (Turner, 1985, s. 80). Öğrenilen bir olgu olmasının doğal bir sonucu olarak kimliğin inşasından söz etmek mümkündür. Gerçekten de kimlik, inşa edilebilir ve şekillendirilebilir bir “şey”dir. Zira tarihsel süreçte bunun sayısız örneğine rastlamak mümkündür. Belki de bu anlamda yakın tarihin en dikkat çekici örneği, Cumhuriyet sonrası Türk ulusal kimliğinin inşasıdır. Bu konu başlı başına ayrı bir çalışma konusu olmakla birlikte, Türk kimliğinin yüzlerce yıllık imparatorluk geleneğinden ulus devlet anlayışına geçişi kimliğin inşa edilebilirliğinin yaşayan bir kanıtı niteliğindedir.

Kimliğin inşasından bahsetmek ise, ancak onun bileşenlerinin ortaya konulması ile mümkün görülmektedir. İşte kimliğin inşasının temel iki bileşeni; kendi ve öteki kavramlarıdır. Zira Güvenç'in tanımıyla kimlik, bilincine varılması ancak kimlerden farklı olunduğunun bilinmesi ile mümkün olan bir olgudur (Güvenç, 1997, s. 3). Bir diğer ifadeyle kimlik, kendi ve ötekinin aralarındaki sosyal ve tarihsel farklılıkların üzerine inşa edilen düşünsel bir yapıdır. Bu yapının inşasındaki kilit unsur, kendi ve öteki arasındaki sınırın çizilmesidir. İşte bu sınır, kimliğin inşasında harç vazifesi görecek olan ötekileştirmenin doğal bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu noktada aydınlatılması gereken ilk konu, insanların neden ötekileştirmeye ihtiyaç duyduğu ya da bireyleri bir kimliğin parçası olmaya iten gerekçelerin neler olduğudur.

Bir kimliğin parçası olmaya duyulan ihtiyacı psikolojik bakımdan ele alan Chafetz, kimliğin bireyleri dünyanın dengesizliğinden kurtardığını ileri sürmektedir. O'na göre kimlik sayesinde bireyler, kendi davranışlarının ötekilerinin kendilerine davranışlarını nasıl etkileyeceği konusunda bilgi sahibi olmaktadır. Bu kapsamda Chafetz, kimliğin bireylerin çevreleriyle ilişkilerini düzenleyici etkisini şu ifadelerle ortaya koymaktadır;

“Bilişsel olarak kimlikler, zorlu ve karmaşık durumlara baş etme konusunda bireylere yardım ederler. Kimlikler bireylere kendilik bilincini kazandırırken, bireylerin çevreleriyle ilişkilerini düzenleyen bir mekanizma görevi görürler. Kimlikler doğaları itibarı ile bilişsel yapılardır ve bireylere kendi davranışlarının çevrelerindeki diğer bireylere karşı davranışlarını ne yönde etkileyeceği hissini kazandırmak suretiyle; hayatı

TASNİF DIŞI

bireyler için daha pratik, daha az karmaşık, daha anlaşılır ve sıradan hale getirir”
(Chafetz ve diğerleri, 1998, s. 9).

Böylece bireyler bir kimliğe ait olmanın emniyetli limanına sığınarak, öteki ile ilişkilerini bir dengede sürdürme imkânı kazanmaktadırlar. Bahse konu emniyetli liman, ancak iç-grup ve dış-gruplar arasındaki sınırın inşa edilmesi ile varlığını muhafaza edebilmektedir. Giesen bu sınırların, içerisiyle dışarı, yabancıyla tanıdık, akrabayla akraba olmayan, dostla düşman, kültürle doğa, aydınlanmayla barbarlık arasındaki farkı ortaya koyduğunu vurgulamaktadır (Giesen, 1998, s. 13). Bu durum, grubun içinden olanın olumlu, grubun dışında kalanın ise olumsuz algılanmasına sebep olmaktadır (Kılınç, 2011, s. 5).

Kimliğin inşasını gerekli kılan bir diğer unsur ise sosyal tetikleyicilerdir. Bahse konu tetikleyiciler; değerler, normlar, inançlar, rol kavramlar, davranışlar, stereotipler ile diğer bilişsel, yönlendirici ve motive edici fenomenlerdir (Chafetz ve diğerleri, 1998, s. 10). Tüm bu sosyal fenomenler, bireylerin sosyal yaşantısındaki etkileşimin birer ürünüdür. Chafetz, sosyal alandaki beklentileri şekillendiren bu fenomenler sosyal kimliği oluştururken, gözetilmesi gereken asgari bir seviyeden söz etmektedir. Buna göre hükümet ve toplumun işlerlik kazanması için beklentilerin dengelendiği asgari bir seviyenin korunması gerekmektedir. Bu doğrultuda Chafetz, “politik toplulukların güçlü mitler ve kurumlar geliştirmek suretiyle, kendi rollerini sağlama alabileceğini ve bu rollerle halkını kimlikleştirmeye teşvik edebileceğini” ileri sürmektedir (Chafetz ve diğerleri, 1998, s. 12). Bir diğer ifadeyle, kimliğin oluşturulma sürecinde yönetimlere önemli görevler düşmektedir. Hükümetin varlığını sürdürmesi ise bu görevleri başarmış olmasına bağlı kalmaktadır. O halde bir politik kurumun varlığını sürdürmesi kimlikleşme sürecini başarması oranında mümkün olabilmektedir. Tarih yazınında sıklıkla rastlanan kahramanlaştırma eğilimi, bu zorunluluğun doğurduğu bir refleks olarak değerlendirilebilir. Öte yandan, ulusal marşlar, ulusal bayramlar, efsaneler gibi birçok bileşeni yönetimin halkı kimlikleştirmek için kullandığı birer araç olarak değerlendirmek mümkündür.

Kimliğin inşasını gerekli kılan unsurların ortaya konulması maksadıyla; daha önce bahsedilen Simmel’in “yabancı” kavramı ile Schmitt’in “halk düşmanı” kavramlarına ayrı bir parantez açılması gerekmektedir. Zira kendi ve öteki arasındaki sınırın inşası ve ilişkilerin şekillenmesini bu kavramlar üzerinden açıklamak mümkündür. Simmel’in yabancı, kendi ve öteki arasındaki sınırı örerken, kolektif kimliğin inşasını sağlayan esas unsur halini almaktadır. Yani yabancıyı ötekileştirmek için kendi kolektif kimliğinin belirgin sınırlarla tanımlanabilmesi gerekmektedir. Benzer durum Schmitt’in halk düşmanı için de geçerlidir. Devletin

TASNİF DIŞI

düşmanı ile dostu arasındaki ayrımı yapabilmesi ancak kendi kimliğini yaratması ile mümkün olabilmektedir.

Tüm bu yaklaşımlar kimliğin inşasının, bireysel olduğu kadar toplumsal olarak da bir ihtiyaç olduğunu ortaya koymaktadır. İşte söz konusu ihtiyacın karşılanması ancak kendi ve öteki arasındaki sınırın keskinleşebilmesi ile mümkün olabilmektedir.

c. Kolektif Kimliğin İki Boyutu: Ulusal Kimlik ve Devlet Kimliği

Kimliğin dış politika analizleri dâhil, uluslararası ilişkiler disiplininde gittikçe artan bir rağbet görmesi, bu kavramın yorumlanışında bir takım kusurları da beraberinde getirmiştir. Bu kapsamda iki temel kusurun varlığından söz eden Chafetz, söz konusu kusurlardan birincisini, kimlik kavramının özüne dair muğlak ve belirsiz tanımlamaların yapılmış olması; ikincisini ise, çalışmaların kimliğin önemli olduğunu beyan etmekten ve bir şekilde devletlerin ulusal çıkarlarını tanımlayarak bu çıkarların güdülmesinde üstlendiğini rolü belirtmekten ileriye gidememiş olması olarak açıklamaktadır (Chafetz ve diğerleri, 1998, s. 7). Buradan hareketle, dış politikada kimliğin üstlendiği rolün ortaya konulabilmesi için öncelikle bu iki kusurlu durumdan kurtulmak gerekmektedir. Bu maksatla öncelikle kimlik için net bir tanımlama yapılması ve sonra da devletlerin davranışları ve kimlikleri arasında test edilebilir ve net bir bağlantının ortaya konulması gerekmektedir.

Daha önce ifade edildiği üzere kolektif kimlik, belirli bir insan grubunun kendine has niteliklerini ön plana çıkaran ve bu özelliklerin içselleştirmesini sağlayan bir bilinç ve aidiyet duygusu ile var olmaktadır. Bu anlamda daha çok siyasetin konusu olarak karşımıza çıkan ulusal kimlikler ile özelde uluslararası ilişkilerin ilgilendiği devlet kimliği de kolektif kimliğin bir boyutu olarak ele alınmalıdır (Bilgin, 2007, s. 13). Kimliğin dış politikaya yansımalarını ortaya koymayı hedefleyen bu çalışma için, kolektif kimliğin bu iki boyutu kilit bir öneme sahiptir.

Ulusal kimlik, bir ulusun kendilik bilincine erişmesiyle ilgili bir fenomendir. Smith bu fenomeni yaratan ana faktörleri; “uygun bir kolektif isim, ortak soya ait bir mit, paylaşılan ortak bir geçmiş, ortak kültürün ayırt edici unsurları, bir anayurda bağlılık ve topluluğa duyulan belirleyici bir aidiyet hissi” şeklinde sıralamaktadır (Smith, 1991, s. 21). Bir topluluğun bu altı faktöre ne ölçüde sahip olduğu, o topluluğun Smith’in ifadesiyle ideal etnik topluluğa yakınlığının da göstergesidir. Başka bir ifadeyle, ideal etnik topluluğa yaklaşmak söz konusu faktörlerin içselleştirilmesiyle mümkün olmaktadır. Öte yandan sayılan bu faktörlerin içselleştirilmesi, ancak ulusal kimliğin inşası ile mümkün olabilmektedir. Bu noktada

TASNİF DIŞI

Yurdusev, içselleştirme sürecinde bazı faktörlerin diğerlerinden daha ön plana çıkararak ulusal kimliğe bir karakter verdiğinden bahsetmektedir. Bu bağlamda örnek olarak, ortak bir soydan gelmenin ön plana çıkarılması durumunda ulusal kimliğin etnik ulusalcılığa dayalı bir karaktere bürüneceğini ifade etmektedir (Yurdusev, 1997, s. 26). O halde ulusal kimliğin inşası, Smith'in ortaya koyduğu altı faktörün içselleştirilme yoğunluğuna göre biçimlenmektedir denilebilir.

Ulusal kimliğin inşasından söz edilebilmesi için o ulusun etkileşime gireceği diğer ulusların varlığından bahsetmek gerekmektedir. Derrida'ya göre, tüm kimlikler ancak diğerlerinden farklı olmalarıyla var olabilirler ve ötekisi olmayan hiçbir kültürel kimlik yoktur (Derrida, 1992). Zira, kimliğin var olması ancak ötekinin varlığı ile mümkündür. Burada öteki kimliğin olmazsa olmazı olarak tanımlamaktadır. Ancak bu tanım, kimliğin inşasının salt ötekinin ürünü olduğu anlamına gelmemelidir. Zira Yurdusev de bu noktaya dikkat çekerek, kimliğin salt başkası tarafından oluşturulmadığını ve salt öteki ile tanımlanmadığını ifade etmiştir. Bazı toplumların ulusal kimliğin inşasında ötekinin rolünü abartarak, kimliklerinin temel bazı karakterlerini kendi karakteristikleri yerine ötekinin karalaştırdığını ifade eden Yurdusev, bunu şu tarihsel tespitlerle örneklemiştir;

“Helenler Helenliği Perslerden farklılıklarıyla tanımlamışlardır. Bunun en açık ifadesini Thucydides’de buluyoruz. Thucydides’e göre, Yunan site devletlerinin kendilerini Helenler olarak tanımlaması Troya Savaşı’nda, Perslerle karşılaştıktan sonra başlar. Hatta Troya Savaşı’ndan çok sonra yaşayan Homeros bile böyle bir ayrımdan bahsetmez. Aynı şekilde, İngiliz ve Fransız ulusal kimlikleri de Yüz Yıl Savaşları ile karşılıklı olarak birbirini belirlemişlerdir. Trevelyan’a göre, İngiltere’nin “güçlü ulusal bilinci, görkemli anıları ve gelenekleri, ada özelliklerine olan inancı” bu savaşa edinilmiştir” (Yurdusev, 1997, ss. 20-22).

Yurdusev’in bu örneklendirmesine ilave olarak kimliğin inşasında ötekinin etkisinin abartılı örneklerine bazı köklü ulusların isimlerini en çok mücadele ettikleri uluslardan almasında rastlanılmaktadır. Zira, Türk kelimesi esasen Türkçe değil Çince, benzer şekilde *English* (İngiliz) kelimesi esasen İngilizce değil Latince, isimlendirme ise İngilizler tarafından değil Romalılar tarafından yapılmıştır ve yine Fin sözcüğü ise İsveç dilinden türemiştir (Sevecan, 2006, s. 43). Tüm bu örnekler ulusal kimliğin inşasında ötekinin rolünün ulusun kendisi kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

Ulusal kimliğin bir diğer belirgin özelliği ise milliyetçilik ideolojisi ile yoğun bir angajmanın olmasıdır. Zira ulusal kimlik kavramı, milliyetçilik yaklaşımından bağımsız olarak düşünülemez. Bu bağlamda Smith ulusal kimliği, ulusların kendine özgü mirasını meydana getiren değer, sembol, gelenek, mit ve hatıraların

TASNİF DIŞI

sürdürülmesi, sürekli tekrarlanması ve bireylerin kendilerini bu mirasla tanımlamaları şeklinde betimlemiştir. Yine Smith ulus kavramını, belli bir isimle anılan, tarihsel olarak bir ülkeye, ortak mit ve hatıralara, bütün olarak bir kültüre, tek bir ekonomiye ve son olarak her bir bireyin ortak hak ve ödevlere sahip olduğu, bir insan topluluğu olarak tanımlamaktadır. İşte Smith bu iki tanımın, bireyleri bir ulusu meydana getirdikleri inancını taşıyan bir insan topluluğunun, otonomiye, birliğe ve kimliğe ulaşmasıyla bunu sürdürmesi olarak tanımladığı ideolojik bir hareket olan milliyetçilikte buluştuğunu ifade etmektedir (Smith, 2000, s. 796). Ulusal kimliğin milliyetçilik ideolojisi ile bu yoğun angajmanı, kolektif kimliğin bu boyutunun dış politikadan daha çok siyasetin bir konusu olmasına sebep olmaktadır. Ancak bu durum ulusal kimliğin dış politika üzerindeki belirleyici özelliğini ortadan kaldırmamaktadır.

Kolektif kimliğin bir diğer boyutu da devlet kimliğidir. Özellikle dış politikanın belirlenmesinde etkin rol oynayan bu kavram çoğunlukla ulus kimliği ile yakın anlamlarda hatta bazen ulus kimliğinin yerine kullanılmaktadır. Bu bağlamda Ekerer kimliğin hem ulus, hem de devlet olmanın çeşitli inşa edilmiş biçimlerini tanımlar hale geldiğini ve bu noktada birçok çalışmada birbirlerinin yerine kullanılsa ve iki kavram arasında ayırım yapmak ne kadar zor olsa da, ulusal kimlikle devlet kimliğinin aynı olmadığını ifade etmektedir (Ekerer, 2010, s.60). Özellikle inşacı perspektifte devlet kimliğinin ülke içi meseleleri doğrudan konu almadığını belirten Bozdağlıoğlu, devlet kimliğinin yerel seviyede (*domestic level*) ulusal kimlik olarak adlandırılabilirliğini ifade etmektedir (Bozdağlıoğlu, 2003, s.29). Buna paralel olarak devlet kimliğini uluslararası bağlamda ele alan Ashizawa, kimliğin belirli bir uluslararası bağlamda devletin biricikliği ve farklılığı konusunda sahip olduğu ya da daha basit ifadeyle devletin ne olduğu ve neyi temsil ettiği ile ilgili bir kavramsallaştırma olduğunu ileri sürmektedir (Ashizawa, 2008, s. 575). Buna karşın ulusal kimliğin bir ulusa aidiyetle ilgili bir kavram olduğunu söylemek mümkündür. Bu bağlamda Ekerer ulusal kimliği, bir ulusa üye olmakla ilgili toplumsal bir kavramsallaştırma olarak betimlemektedir. Ulusal kimlik ve devlet kimliğinin iç içe girmiş yapısına dikkat çeken Ekerer bu iki kavram arasındaki ilişkiyi şu ifadelerle ortaya koymaktadır;

“(...) ulusal kimlik ve devlet kimliği anlam bakımından hem büyük oranda çakışmakta, hem de bir bakıma birbirini karşılıklı olarak inşa etmektedir. Ulusal kimliğin paylaşılan anlatıları, aynı zamanda bu topluluğu başka uluslarla ilişkilendiren unsurlardır, diğer yandan devlet kimliği dış’a/ötekiye karşı ulusal topluluğun “biz” duygusunu korumada önemli bir rol oynamaktadır” (Ekerer, 2010, s.60).

TASNİF DIŞI

Tüm bu değerlendirmeler kolektif kimliğin birer boyutu olan ulusal kimlik ve devlet kimliği kavramlarının sürekli etkileşim içinde olan iki kavram olduğunu, hatta bu iki kavramın kimi teorisyenlerce birbirinin yerine kullanıldığını ortaya koymaktadır. Çalışmada kimliğin dış politikaya etkileri inşacı bir perspektifle incelendiğinden bu iki kavram birbirinden ayrı tutulacaktır. Zira, uluslararası sistem ve bu sistemin temel unsuru olan devletlerin birbirleri ile olan ilişkileri, özü itibarı ile kendi ve öteki kavramsallaştırması çerçevesinde şekillenmektedir. Burada sözü edilen kendilik ve ötekiliğin devlet kimliğinin inşası ve dahası bu inşa sürecinin dinamik bir yapıya sahip olduğundan hareketle, bir sonraki aşamada kimliğin dış politikayı nasıl şekillendireceği incelenecektir.

d. Dış Politikada Kimlik Faktörü

Chafetz'in kimlik kavramının uluslararası ilişkiler disiplinde ele alınışına dair belirlediği sorunlu alanlardan birisi de devletlerin davranışları ile kimlikleri arasındaki bağlantının net olarak ortaya konulmamış olmasıdır (Chafetz ve diğerleri, 1998, s. 9). Bu kapsamda, dış politika için kimlik faktörünün üstlendiği role daha yakından bakmak gerekmektedir.

Kimliğin uluslararası sistemde üstlendiği role dikkat çeken Hopf, uluslararası ilişkilerde asgari seviyede bir öngörülebilirliğin ve devletlerarası ilişkilerde düzenin sağlanmasında kimliğin kilit bir parametre olduğunu vurgulamaktadır. Bu bağlamda Hopf, ancak yeterince dengeli kimliklerin varlığı ile tahmin edilebilir davranış kalıplarının oluşabileceğini ve böylelikle ülkelerarası beklentilerin sağlam bir zemine oturmasının mümkün olabileceğini ileri sürmektedir (Hopf, 1998, ss. 174-175). Başka bir ifadeyle, belirli bir kimlik karakteristiği gösteren devletlerin dış politikada sergileyecekleri tavır, söz konusu devletlerin kimliklerinden yola çıkılarak tahmin edilebilmektedir. Bu noktada, devletlerin dış politikaları ile kimlikleri arasındaki bağlantının ortaya konulması gerekmektedir.

Bir devleti belirli bir kimliğe göre anlamanın eylemler açısından sonuçlar doğurduğundan bahseden Ekerer, kimlik ve dış politika arasındaki bağlantıyı şu ifadelerle ortaya koymaktadır;

“Örneğin, “güçlü-zayıf devlet” kimlikleri, “AB üyesi devlet” kimliği ya da “saldırgan-pasifist devlet” kimlikleri farklı davranışsal sonuçlara yol açar çünkü her bir kimliğin ortaya çıkardığı çıkarlar birbirinden farklıdır. Kimlikle dış politika arasında doğrudan nedensel bir bağ olmadığı, kimliğin dış politikayı doğrudan biçimlendirmede genellikle kabul edilmektedir. Bu noktada kimliklerin kurucu özellikleri kabul edilerek, çalışmalar çıkarlar üzerine odaklanmaktadır. “Kim olduğumuzu bilmeden ne istediğimizi bilemeyiz” argümanı bağlamında kimlikler çıkarların, çıkarlar da eylemlerin

TASNİF DIŞI

kaynağıdır... Bu bağlamda bir devletin dış politika eylemlerini açıklamak için çıkarları, bunun için de yine öncelikle kimliğini anlamak gerektiği öne sürülebilir” (Ekerer, 2010, s.61).

İşte Ekerer’in de vurguladığı üzere kimlikle dış politika arasındaki bağlantıyı kuran esas unsur çıkarlardır. Bu bağlamda sosyal inşacılığın önde gelen düşünürlerinden Alexander Wendt, kimliğin çıkarların temeli (*the basis of interests*) olduğunu ifade etmektedir. Yine Wendt, kimliklerin çıkarlar olmadan motivasyonel güce, çıkarların da kimlikler olmadan belirli bir yöne sahip olamayacağını vurgulamaktadır (Wendt, 1992, s. 398). Bu noktada, ülkelerin dış politikalarını yönlendiren çıkarlara daha yakından bakmak gerekmektedir.

(1) Çıkar-Kimlik İlişkisi

Kimliğin, aktörlere grubu ilgilendiren konularda nasıl düşünceleri gerektiğini, neler hissedip hangi hesapları yapacaklarını ve nihayet nasıl davranacaklarını tanımlayan ve dikte eden zihinsel bir yapı olduğundan daha önce söz edilmişti. Benzer şekilde, kimliğin devletlerin dış politikada sergileyeceği tavrı belirleyen ve bunu dikte eden bir yönü olduğunu söylemek de mümkündür. Bu bağlamda kimliğin dış politika pratiklerini yönlendirmek için çıkarlarla sıkı sıkıya ilişkili olması gerekmektedir.

Çıkarların dış politika pratikleri açısından kilit unsurlar olduğuna dikkat çeken Wendt, devlet-toplum komplekslerinin (*state-society complex*) ¹¹ güvenliğinin ulusal çıkarlarla sağlanacağını ve bu çıkarlar üzerinden ülkelerin dış politikalarında neler yapabileceklerinin objektif olarak ortaya konulmasının mümkün olabileceğini ileri sürmektedir (Wendt, 1999, ss. 236-237). Wendt’in burada dikkat çektiği, devletlerin dış politikalarının yine bu devletlerin çıkarları ile şekillendiği görüşü, başta realizm olmak üzere birçok teori ile paralellik göstermektedir. Wendt’in çıkar-dış politika bağlantısını özgün kılan temel unsur ise kimlik faktörüdür. Zira Wendt, kimliğin

¹¹ Wendt bir devletin sahip olması gereken beş temel özellikten bahsetmektedir. Bunlar; kurumsal bir yasal düzenin varlığı, yasal ve organize yaptırım gücünü elinde bulundurma iddiasına sahip bir örgütün varlığı, egemenliği elinde bulunduran bir örgütün varlığı (3), bir toplumun varlığı ve nihayet bir ülkenin varlığıdır. Bu kapsamda Wendt, yalnızca kurumsal bir yasal düzenin varlığı durumunda, Marxist yapı olarak devletin var olacağını; yalnızca yasal ve organize yaptırım gücünü elinde bulundurma iddiasına sahip bir örgütün varlığı ile egemenliği elinde bulunduran bir örgütün varlığı ile, Weberci aktör olarak devletin var olacağını; yalnızca kurumsal bir yasal düzenin varlığı, yasal ve organize yaptırım gücünü elinde bulundurma iddiasına sahip bir örgütün varlığı ve de egemenliği elinde bulunduran bir örgütün varlığı ile, çoğulcuların topluluk olarak devletin var olabileceğini ve buna ilave olarak ülkenin, her üç model için de ortak bir nitelik olduğunu ileri sürmektedir. Bu kapsamda Wendt, “devlet” kavramını Weber’ci yapı olarak devlet kavramına denk olarak kullanmakta buna karşın yukarıda sayılan beş özelliğin tamamına sahip bir yapıyı anlatmak üzere de “devlet-toplum kompleksi” ifadesini tercih etmektedir (Wendt, 1999, s. 202).

TASNİF DIŞI

Çıkarların kaynağı olduğu iddiasıyla, dış politika analizlerinde devlet kimliğine yeni ve kapsamlı bir anlam yüklemiőtir.

Kimlik ve çıkarlar arasındaki bağlantıyı inceleyen Jepperson, Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Sovyetler Birliği'nin dağılması ile ABD'nin ötekisini kaybettiği, buna bağlı olarak kimlik kavrayışında tutarsızlıkların baş gösterdiği ve nihayet çıkarlarının muėlaklaőtıėını ileri sürmektedir. Buradan hareketle Jepperson, kimliğin çıkarları hem meydana getirdiğini hem de őekillendirdiėi ortaya koymuştur. Bu bağlamda bir devletin kendi kimliğini kavrayışı, öteki devletleri nasıl algıladığı ile sıkı sıkıya iliőkilendirilmiő, öte yandan da söz konusu devletin çıkarlarının kendi kimliğini kavrayışı ile őekillendiėinin altı çizilmiştir (Jepperson ve diğerleri, 1996, s. 14). Kimliğin çıkarlar üzerindeki bu belirleyici etkisi ve dış politikada çıkarların rolü birlikte değerlendirildiğinde, kimlik inşasının dış politikayı biçimlendiren bir sonucu olduğundan söz etmek mümkün görülmektedir. Ancak te yandan, devletlerin çıkarlarının, söz konusu devletlerin kimliklerini inşa süreçlerinin hangi safhasından itibaren farklılaőtıėı konusu dőnrlar arasında fikir ayrılıklarına yol açmıştır. Bu noktada, tüm devletler için var olan bir takım çıkarlarla, devletlerin kimlikleri ile ortaya çıkan ve bu devletlere özgü çıkarlar arasında bir ayrıma gidilmesi gerekmektedir.

(2) Etkileşim Süreci ncesi Ulusal ıkarlar

Aktörlerin etkileşimden önce “ben”liklerinin olmadığını vurgulayan Wendt, devletlerin birbirleri ile ilk karőılaőmaları öncesinde “kendi” ve “teki” düşüncesine ya da güvenliğe dair çıkarlara sahip olmadıklarını belirtmektedir. Bu bağlamda Wendt, etkileşim öncesinde devletin doğasında var olan iki inşacı özellikten söz etmektedir. Bunlardan ilki devletin maddi temelini teşkil eden örgütsel yönetim mekanizması, ikincisi ise bu maddi temelin korunma arzusudur. Ancak Wendt, etkileşim öncesi aktörlerin “ben”likleri olmadığından, bu iki inşacı özelliğin kendilik bilincinin oluşmasına yol açmadığını ileri sürmektedir (Wendt, 1992, s. 402). Wendt'in söz ettiği bu iki inşacı özellik, devletlerin etkileşim öncesi kimliklerinin inşasında içsel süreçleri yönlendirmektedir. Etkileşim ncesi süreçte devletlerin kendilik bilincinin henüz oluőmadıėı dikkate alındığında, bu döneme ait ulusal çıkarların, etkileşim sürecindeki uluslararası ortamın sosyal yapısı ile şekillenen ulusal çıkarlarla farklı özellikler göstereceği ortadadır.

Devlet olmanın kurumsal kimliği gereği, tüm devletlerin zorunlu olarak birtakım özelliklere sahip olması gerektiğini belirten Wendt, söz konusu ortak özelliklerin verili

TASNİF DIŞI

ve tüm devletler için geçerli olan, kimi evrensel nitelikli ulusal çıkarlardan ibaret olduğundan bahsetmektedir. Wendt'in burada söz ettiği çıkarlar, devletlerarası etkileşim sürecinde şekillenen çıkarlardan bağımsız olarak ele alınmıştır. Bu bağlamda Wendt etkileşim öncesi çıkarları, fiziksel hayatta kalma (*physical survival*), otonomi (*authonomy*), ekonomik refah (*economic well-being*) ve kolektif kendine saygı (*collective self-esteem*) olmak üzere dört temel başlık altında toplamaktadır. Wendt, daha çok devletler için içsel olan bu çıkarların uluslararası sisteme bağılı sosyal birer yapı olmadığına dikkat çekmektedir. Buna karşın Wendt, söz konusu çıkarları genelleştirerek tüm devletler için geçerli olduğunu ve devletlerin henüz öteki ile karşılaşmadan önceki kimliğini ilgilendirdiklerini ileri sürmektedir. Devlet çıkarlarının uluslararası sistemin inşa ettiği yapılar olduğunu belirten Wendt'e göre, etkileşim öncesine ait bu çıkarların varlığı, devletlerin kendiliğinden çıkarları olabileceği anlamına gelmemektedir (Wendt, 1999, s. 233-234). Wendt'in devletlerarası etkileşim öncesinde gerçekleşen içsel süreci tüm devletler için verili, genel ve zorunlu bir durum olarak algılamasının neticesi olarak, dış politikada ve devlet kimliğinin inşasında bahse konu süreci göz ardı etmiş olması, kimi eleştirileri de beraberinde getirmiştir. Bu eleştirilere değinilmeden önce, Wendt'in ileri sürmüş olduğu, devletlerin etkileşim süreci öncesindeki temel çıkarlarına daha yakından bakmak gerekmektedir.

Etkileşim öncesi çıkarlardan birincisi olan fiziksel hayatta kalmayı, devlet-toplum kompleksini meydana getiren bireylerin değil, doğrudan kompleksin kendinin hayatta kalması olarak açıklayan Wendt, fiziksel hayatta kalma konusuna devlet-toplum kompleksini odak alışıını şöyle ifade etmektedir;

"(...)burada esas sözünü ettiğimiz şey kompleksin hayatta kalmasıdır. Bireyler ve hatta kolektifin parçaları bile savaşlarda olduğu gibi bu amaç için feda edilebilir. Fransa 1871'de Alsace Lorraine'i kaybettiğinde "ölmemiştir". Dahası tazminat olarak, ülkenin bir bölümünden diğer ülkeler lehine vazgeçmek, 18. yüzyılda yaygın bir durumdu. Öte yandan, yaşanan ülkenin korunmasının kimlikleşmede günümüzde tuttuğu yer dikkate alındığında, 18. yüzyıldaki bahse konu uygulamanın günümüz için geçerliliğinden bahsetmek mümkün değildir. Buna rağmen Sovyetler ve Çekoslovakya örneklerinde olduğu gibi, günümüzde dahi ülkelerin hayatta kalmalarını sağlayacak çıkarları, bazı uç topraklardan vazgeçilmesini dikte edebilmektedir" (Wendt, 1999, s. 235).

Çekoslovakya ve Rusya örneğinde olduğu gibi fiziksel hayatta kalma, devlet-toplum kompleksinin kendisiyle alakalıdır. Zira burada, ulusların hayatta kalmalarıyla ilgili çıkarları bazen, ülkenin bir bölümünden, devletin isminden ve tarihteki varlığından dahi vazgeçilmesini gerektirebilmektedir. Bu vazgeçiş, devlet-toplum kompleksinin yeni bir oluşumla hayatını sürdürmesi hedefine hizmet etmektedir. Bugün Rusya ve Çek Cumhuriyeti'nin varlıkları bunun canlı kanıtı niteliğindedir.

TASNİF DIŞI

Wendt'in ortaya koyduğu etkileşim öncesi ulusal çıkarlardan ikincisi olan otonomi, devlet-toplum kompleksinin sahip olduğu tüm kaynaklar üzerinde kontrol yetkisini ve kendi yönetimini seçmede sınırsız özgürlüğe sahip olmasını ifade etmektedir. Bu kapsamda Wendt, otonominin devletin kurumsal kimliğinin oluşumuna tesirini şu şekilde açıklamaktadır;

“Devlet-toplum kompleksine ait kimliğin oluşması için, yalnızca hayatta kalmak yeterli olmayacaktır, bununla birlikte “bağımsızlığın” da elde edilmesi gerekmektedir. Bu durum devlet egemenliğinin doğal bir sonucudur. Esasında otonomi yalnızca devletlerin değil, tüm organizasyonların konusudur. Çünkü otonomi olmadığında bir organizasyonun iç talepleri karşılama ya da çevredeki riskleri bertaraf etme kabiliyeti kısıtlanacaktır. Diğer taraftan otonomi daima bir seçim meselesidir ve bağımlılığın getirisi maliyetinin üzerinde olduğunda otonomiden vazgeçilebilir” (Wendt, 1999, ss. 235-236).

Wendt'in işaret ettiği üzere otonomi yeri geldiğinde vazgeçilebilen bir çıkar olabilmektedir. Ancak bu vazgeçiş ödenecek bedelleri asgariye indirmek üzere seçilecek bir yol olarak değerlendirilmelidir.

Wendt'in ortaya koyduğu etkileşim öncesi ulusal çıkarlardan üçüncüsü olan ekonomik refahın, toplumda üretimin sürekliliğini sağlamak ve bununla bağlantılı olarak da, devletin kaynaklarının sürekliliğini sağlamak gibi iki boyutu bulunmaktadır. Ekonomik refahın ekonomik büyüme ile eşdeğer olmadığına vurgu yapan Wendt, bu iki kavramın ilişkisini şu ifadelerle ortaya koymuştur;

“(…) Görünen o ki ekonomik refah, yalnızca bazı ülke formlarında büyümeye ihtiyaç duymaktadır. Bu durum tarihsel olarak devletlerin kurumsal kimlikleri yerine koşullu tip kimlikleri için geçerlidir. Elbette bu durum büyümeyi modern (kapitalist) devlet için daha az hayati yapmamaktadır ve çoğu pratik amaç için büyümeyi refahla yer değiştirebiliriz. Ancak büyüme nedeniyle hızla ekolojik taşıma kapasitesinin sınırlarına yaklaşan bir dünya için, ulusal çıkar olarak refahın değişik bir ifade edilmesine ihtiyaç duyulacağı günlerin gelip çatabileceği unutulmamalıdır” (Wendt, 1999, s. 236).

Ekonomik refah, devlet-toplum kompleksinin üretimde devamlılık sağlamasını ve kaynaklarını muhafaza etmesini hedefleyen bir ulusal çıkardır. Bunun gerçekleşmesi ise, her durumda ekonomik büyümeyle ilişkilendirilmemelidir.

Son olarak, etkileşim öncesi ulusal çıkarlardan dördüncüsü olan kolektif kendine saygıyı Wendt, grubun statü veya saygı kazanmak için kendi ile ilgili iyi hissetme ihtiyacı olarak tanımlamaktadır. Bu bağlamda Wendt, kolektif kendine saygının grupların davranışlarına etkisini şöyle açıklamaktadır;

“Temel bir insani ihtiyaç olan kendine saygı, bireylerin bir gruba bağlılık için aradıkları temel özelliklerden birisidir. (...) Kendiyle ilgili olumsuz düşünceler öteki gruplar tarafından tanınmama ve aşağılanma neticesinde ortaya çıkmaktadır. Gruplar kendileriyle ilgili olumsuz düşüncelere uzun süre göz yumamazlar. Bu kapsamda gruplar, bireylerinin kendine saygıya duydukları ihtiyacı karşılamak maksadıyla,

TASNİF DIŞI

ötekilere karşı aşağılama ya da saldırganlıkla kendilerini zorla kabul ettirmeye çalışırlar. Kendiyle ilgili olumlu düşünceler ise, gruplar arasında ortak saygı ve işbirliğinden doğmaktadır. Bu ise grupların, en azından şeklen, birbirlerinin egemenliğine saygı göstermesini sağlar” (Wendt, 1999, ss. 236-237).

Bu bağlamda kolektif kendine saygının, devletlerin etkileşim öncesi kimliklerinin inşasında önemli bir psikolojik etken olduğu anlaşılmaktadır.

(3) Etkileşim Sürecinde Ulusal Çıkarlar

Aktörlerin etkileşim süreci, ben-öteki kavramsallaştırmasının hayat bulduğu bir dizi öznelerarası eylemin yaşanmasına sahne olmaktadır. Kendilik bilinci ve ötekinin anlamlandırılması kimliğin inşasını mümkün kılarken, bir taraftan da çıkarların şekillenmesini sağlamaktadır. Bu kapsamda Wendt, bu süreçte yaşanan etkileşimin neticesi olarak ortaya çıkan öznelerarası anlamların, aktörlerin eylemlerini ortaya koymalarına referans teşkil ettiğini ifade etmektedir. Bu süreçte aktörlerin ortaya koyacakları stratejik pratiklerin ise, aktörlerin kimliklerinin ve doğal olarak da çıkarlarının değişimini sağlayacağını ileri sürmektedir (Wendt, 1996, s. 55). Bir diğer ifadeyle, etkileşim sürecinde devletler, stratejik pratikleri kullanmak suretiyle kimliklerini ve çıkarlarını biçimlendirirler.

Daha önce de ifade edildiği üzere, bir devletin dış politika pratiklerini anlamak, ancak o devletin çıkarlarını anlamakla mümkündür. Bir devletin çıkarlarını anlamak ise, söz konusu devletin kimliğinin anlaşılması ile mümkündür. Kimlik-çıkâr ilişkisini değerlendiren Ekerer, Wendt’in kimlik ve çıkarları başka devletlerle etkileşim sürecine yerleştirdiğini, yani Wendt’e göre kimlik ve çıkarların etkileşim sürecinde inşa edildiğini vurgulamaktadır (Ekerer, 2010, s. 70). Böylece etkileşim sürecinde, Wendt’in etkileşim süreci öncesine ait verili, sabit ve tüm devletler için ortak olarak tanımlamış olduğu ulusal çıkarların aksine, her devletin kimliği ile özgünleşecek şekilde inşa edilen çıkarlar ortaya çıkmaktadır. Dış politika bakımından belirleyici olan bu çıkarlar, kimlik ve dış politika arasındaki organik bağın kurulmasını da sağlamaktadırlar.

Etkileşim sürecindeki bu çıkarların inşasına ilişkin iki temel yaklaşımdan bahsetmek mümkündür. Bunlardan birincisi Wendt’in yaklaşımıdır ki, bu yaklaşımda etkileşim öncesi döneme ait çıkarlar, etkileşim sonrası sosyal süreçteki kimlik inşasına tamamen dışsaldır. İkinci yaklaşımda ise Wendt’in etkileşim öncesi çıkarları ve devlet kimliğini tamamen dışarıda bırakmış olmasını eleştiren ve bu doğrultuda etkileşim öncesi devlet kimliğini ve ulusal çıkarları, etkileşim sonrası süreçteki kimlik ve çıkarların inşasına içsel sayan yaklaşımdır. Bu iki yaklaşım kimliğin dış politikada

TASNİF DIŞI

belirleyici rolü ve etkileşim öncesi döneme ait çıkarların muhteviyatı konusunda birleşirken, aktörlerin kimlik kavrayışları ve etkileşim süreci sonrası ulusal çıkarları ele alış biçimleri ile ayrılmaktadır.

Wendt'in kimlik ve çıkarları yalnızca etkileşim sürecinde ele alması, bileşik kimlikler¹² olarak ifade ettiği kökleri içsel süreçlerde olan kimlikleri ihmal etmesine yol açmıştır. Oysa devletlerin, etkileşim öncesinde uluslararası sistem ve kendi devletlerinin konumu gibi konularda fikir sahibi olmadıklarını söylemek olanaklı değildir (Ekerer, 2010, ss. 61-62). Wendt'in etkileşim sürecine yüklediği bu anlam Weldes ve Mc Sweeney gibi bazı yazarlar tarafından da eleştirilmiştir. Bu bağlamda Weldes devletlerin uluslararası politikaya, Wendt'in yaklaşımında olduğu gibi, üzerine anlamların yalnızca devletlerin etkileşimi sonucunda yazılacağı bir "boş tahta" olarak yaklaşmadığını, aksine devletlerin uluslararası sistemi etrafıca inceleyerek bunun değerini bildiklerini ve etkileşime geçmeden önce hem uluslararası sistemi hem de bu sistemdeki kendi yerlerini kavradıklarını ifade etmektedir. Bu bağlamda, Wendt'in etkileşim için dışsal (*exogenous*) olarak gördüğü bileşik kimliklerin etkileşim süreci öncesinde devletlere uluslararası sistemde rehber olduğunu vurgulamaktadır (Weldes, 1996, s. 280).

Wendt'in bileşik kimlikleri etkileşim bakımından dışsal olarak görmesini eleştiren bir diğer düşünür olan Mc Sweeney'e göre, dış politikayla bağlantılı olarak hangi kolektif kimliğin daha "moda" olduğunun öğrenilmesini sağlayan, yalnızca uluslararası arenada diğer ülkelerle etkileşim süreci değildir. Bununla birlikte devletin, uluslararası ilişkiler geliştirmesine sebebiyet verecek şekilde birliktelik

¹² Wendt'in belirlediği dört kimlik türü vardır. Bunlar; bileşik kimlik, tip kimlik, rol kimlik ve kolektif kimliktir. Bunlardan ilki olan bileşik kimlikler; aktörleri belirgin birimler haline getiren kimi kendi kendini organize olan (*self-organizing*) ve homeostatik yapılar tarafından inşa edilirler. Bu bağlamda bileşik kimlikler, oto-genetik (*auto-genetic*) özelliğe sahip ve daima ötekiliğe dışsal olan, öte yandan da sosyal olmayan yapılardır. Homeostatik olması bakımından bileşik kimlikler, dışarıda yaşanan tüm değişimlere rağmen sabit kalan özellikleri ihtiva ederler. Ötekiliğe dışsal ve oto-genetik olması bakımından ise, devletlerarası sisteme dışsal yapılardır

Tip kimlikler ise; görüntüleri, davranış özellikleri, tutumları, becerileri (dil gibi), değerleri, bilgileri, fikirleri, deneyimleri, tarihsel benzerlikleri (doğdukları bölge/yerin aynı oluşu gibi) ve buna benzer karakteristikleri ortak olan insanların oluşturduğu bir yapıdır. Bu yapı içeriği itibarı ile sosyal olmasına karşın, kolektif ve rol kimliklerin aksine belirtilen karakteristikler ışığında aktörlere içsel yapılardır. Başka bir ifadeyle tip kimliklerde aktörler varlıkları için ötekiye bağlı değildirler. Bu nedenle aktörler, devletler sistemine dışsal olan kimliklerdir.

Rol kimlikler ise; içsel özellikler üzerine kurulu olmayan buna karşın yalnızca ötekiyle ilişkili olarak oluşan kimliklerdir. Bu nedenle rol kimlikler sosyal yapılardır. Burada kimliğin sahibi olan aktör ilişki içinde bulunduğu karşı aktörün üslendiği role karşın bir rol üstlenir. Aktör öteki olmadan rol kimliğini sergileyemez. Diğer bir ifadeyle aktörler, rol kimliklerini sergileyebilmek üzere her zaman ötekine ihtiyaç duyarlar. Bir profesörün varlığı ile karşısında eğitim alan öğrencilerin rolünün karşılıklı etkileşimi bireysel bazda buna örnek olarak verilebilir.

Son olarak da kolektif kimlik; kendi ve öteki arasındaki ilişki bağlamında kimikleştirmenin mantıksal bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu kavram özü itibarı ile tip ve rol kimlikleri de kapsamaktadır.(Wendt, 1999, ss. 225-229).

TASNİF DIŞI

duygusunu geliştiren, içindeki devletaltı aktörlerle etkileşimi de dikkate alınmalıdır (Mc Sweeney, 1999, s.127).

Wendt, etkileşim sürecinde karşı karşıya gelen devletlerin ilk temasına yüklediği anlama karşın, bu temasın derindeki mirasını reddetmektedir. Wendt'in yaklaşımındaki en dikkat çekici sorun da tam bu noktada ortaya çıkmaktadır. Daha önce de bahsedildiği üzere, Wendt'in analizinde etkileşim öncesinde aktörlerin kendi ve öteki kavramsallaştırması bulunmamaktadır. Bu bağlamda Wendt, iki aktör arasında bir etkileşim olmadığı sürece bu ikisi arasında güvenlik ya da güvensizlik geçmişinden söz edilemeyeceğini belirtmektedir. Yani Wendt'e göre bu iki aktörün karşılaştıklarında kararlarını ancak ihtimaller belirler. Zira etkileşimden önce bir aktörün, ötekinin dost mu düşman mı olduğunu bilmesi olanaksızdır. Buna dair verilecek karar, diğerinin ilk davranışının nasıl yorumlanacağına bağlıdır (Wendt, 1992, ss. 404-405). Wendt'in bu değerlendirmesi, ilk temasa yüklediği anlamı yansıtması bakımından önemlidir. Zira ilk temas aslında iki aktörün ilişkilerinin devamını belirleyecek kilit bir unsur olarak görünmektedir (Pasic, 1996, s. 87). İşte ilk temasa yüklediği bu kilit anlama karşın bu temasın öncesini yok sayması, aktörlerin karşılaştıklarında etkileşime geçme motivasyonlarının ne olduğu konusunun muğlak kalmasına sebep olmaktadır. Öyle ki, Wendt'in yaklaşımında kendi ve öteki tesadüfen etkileşime geçmektedir (Bozdağlıoğlu, 2003, s. 25). Ayrıca bu etkileşim geçmişe dair herhangi bir fenomene yer vermemektedir. Bu noktada şu sorunun sorulması gerekmektedir; "İlk temastan önce Aktörler zaten bir miktar kendilik duygusu ve öteki anlayışı inşa etmemişler midir?" Nitekim sosyal olarak kurulmuş bir yapıda aktörler, en azından fikirler, hedefler, niyetler ve imajlara ait parçaları bu ilk temasa taşırlar (Inayatullah ve Blaney, 1996, s.72).

(4) Devlet Kimliğinin Resmi Temsilcilerinin Kimlik Kavrayışları ve Dış Politika

Tüm bunlara ilave olarak, devletlerin resmi temsilcilerinin durumu ayrıca değerlendirilmelidir. Zira devletler için nesnelerin, olayların ve eylemlerin anlamı; bu devletler namına görevli bireyler için taşıdığı anlamdan ibarettir. Bu devlet görevlilerinin dünya hakkında, uluslararası sistem hakkında ve kendi ülkelerinin uluslararası sistemdeki yeri hakkında bir fikirleri vardır. İşte bu fikirlerin, en azından kısmen, içsel politik ve kültürel koşullarda üretilmiş ve hâlihazırda var olan düşüncelere dayanması kaçınılmazdır (Weldes, 1996, s. 280). Bu durum devlet kimliğinin, devletin temsilcisi olan bireyler üzerinden varlığını sürdürüyor olmasının doğal bir sonucudur. İşte devletler, temasa geçmeden çok önce de kendilerini ve

TASNİF DIŞI

ötekileri bu temsilciler kanalıyla, en çok da söylemsel pratikler yoluyla, inşa etmiş olmaktadır (Bozdağlıoğlu, 2003, s. 25). Dolayısı ile devletlerin etkileşimden önceki içsel süreçlere dayanan kimlik inşa pratiklerini hiçe saymak mümkün görülmemektedir. O halde, devletlerin dış politikaları diğer devletlerle etkileşimlerinin yanında, içsel süreçlerden de etkilenmektedir.

Bozdağlıoğlu'nun dikkat çektiği üzere, devletlerin temsilcilerinin ötekiler hakkındaki görüşleri, o ülkedeki herkesin fikrini yansıtmamaktadır. Benzer şekilde dış politika yapma sürecinde etkin olan ve her biri değişik kültürel arka plan ve kimlik kavrayışlarına sahip olan bireyler, devlet kurumları ve diğer yerli grupların, karşılaştıkları durumlara birbirinden farklı tepkiler verecekleri söylenebilir (Bozdağlıoğlu, 2003, s.25). Gerçekten de iç politik süreç, kültürel yapı ve değişik dünya görüşleri dikkate alındığında, tüm bu farklılıkları gidererek ortak çıkarlar ve ortak bir dış politikanın belirlemesi, doğası gereği sancılı bir içsel sürecin yaşanmasını dikte etmektedir.

Bu bağlamda, devletlerin kimlikleri ve bunun sonucu olarak da çıkarları, devletin dış politikasının rotasını kendi kimlik kavrayışları doğrultusunda yönlendirmek isteyen farklı yerli grupların mücadelesi neticesinde belirlenmektedir (Bozdağlıoğlu, 2003, s.25). İşte bu mücadelenin neticesinde inşa edilen devlet kimliği ve çıkarlar, bir sonraki aşamada kurumsallaştırılarak hem içsel hem de aktörler arası süreçlerde koruma altına alınacaktır. Koruma altına alınıyor olması devlet kimliğinin inşa edildikten sonra, dış politikada statik bir değişken olarak varlık gösterdiği anlamına gelmemektedir. Aksine kimlik inşası dinamik bir süreçtir. Kimliğin bahse konu dinamik yapısını, içsel ve devletlerarası sistem olmak üzere iki farklı boyutta ele almak mümkündür.

Bu kapsamda Bozdağlıoğlu kimlikleri dönüştüren içsel politik gelişmeleri iki ana gruba ayırmaktadır. Bunlardan birincisi, İran İslam Devrimi örneğinde olduğu gibi, köklü değişiklikleri dikte eden devrimlerdir. İkincisi ise, kurumsal düzenlemeler/seçimlerle; dış politika yapım sürecindeki iç politik grupların, devlet kurumlarının ya da bireylerin değişmesidir. Bu seçenekte dış politika söylemi, değişik kimlik kavrayışları ve buna bağlı olarak farklı ulusal çıkar yaklaşımlarına sahip yepyeni kurumlar ya da bireyler tarafından yönlendirilmektedir (Bozdağlıoğlu, 2003, s. 26). Devlet kimliğinin resmi temsilcilerinin kimlik kavrayışları da bu noktada devreye girmektedir.

TASNİF DIŞI

Dış politikanın şekillenmesinde resmi temsilcilerin kimlik kavrayışlarının belirleyici rolü yadsınamaz. Öte yandan, iç politik çekişmeleri de, kimlik kavrayışı önemli oranda birbirinden farklı olan grupların mücadelesi olarak görmek mümkündür. Bu bağlamda Edward Said toplumları, ulusal kimliğin nelerden oluştuğu konusunda farklı fikirlerin taraftarları arasında, sürekli bir çekişmenin yaşandığı yerler olarak tanımlamıştır (Said, 1979, s.62). Devlet kimliğinin resmi temsilcilerini ise, bu çekişmenin dönemsel galipleri olarak değerlendirmek mümkündür.

Devlet temsilcilerine ait kimlik kavrayışlarının dış politikaya yansması devletin yönetim şekline bağlı olarak değişiklikler arz etmektedir. Totaliter rejimlerde temsilci etkisi daha belirginken, demokratik yönetimler söz konusu olduğunda bu etki, kısmen sistem içerisinde kontrol mekanizmalarının filtresinden geçmektedir. Ancak bu durum yönetim biçimi ne olursa olsun devletin resmi temsilcilerinin dış politikayı şekillendiren ana unsurlardan birisi olduğu gerçeğini değiştirmemektedir.

(5) Kimliğin Meşruiyetini Koruyucu Bir Fenomen Olarak Dış Politika

Kimlik bir kere inşa edildikten sonra, devletlerin onun meşruiyetini koruması, ancak kimliğe ait değerlerin sürekli olarak canlı tutulması ile mümkündür. Bu kapsamda Ekerer, kimlik dinamiğini uyandırmanın ve canlı tutmanın en önemli araçlarından birisinin dış politika olduğunu ve bu bağlamda dış tehdit/tehlike unsurunun, dış politikanın kimliği koruyucu rolünün dayanağı olduğunu ileri sürmektedir (Ekerer, 2010, s. 63). Dış tehdit/tehlikenin varlığı, kendi ile öteki arasındaki sınırların belirginleşmesini sağlayarak, kimliğin korunmasına yardımcı olmaktadır. Bunun yanında dış politika, içsel süreçler üzerindeki bu etkisi nedeniyle, yönetici seçkiler tarafından bahse konu içsel süreçlerin yönetilmesi maksadıyla bir araç olarak da kullanılabilir. Burada dikkat çekici bir diğer konu ise dış politikanın kimliğin üzerindeki yönlendirici etkisidir. Zira, çıkarlar ve doğal olarak da kimlikler dış politikanın şekillenmesinde ana etkenler iken, diğer taraftan dış politika da kimliğin şekillenmesine katkı sağlamaktadır.

Kimlik bir kere inşa edildikten sonra devletler bu kimliklerini içsel ve uluslararası alanda kurumsallaştırmaya çalışırlar. Bu kapsamda devletler, içsel olarak; mitler ve kurumlar vasıtasıyla kimliği koruma yoluna giderken, uluslararası olarak ise; kimliklerini rejim ve güvenlik toplulukları gibi devletlerarası normatif yapılarda sergilerler. Devletler kimliklerini bu içsel ve uluslararası seviyelerde kurumsallaştırmaya çalışırken, bu içsel ve uluslararası çevreler de, bilhassa kültürel ve kurumsal olanlarda, devletlerin kimliklerini şekillendirmeye başlarlar. Böylece kimliğin konjonktürel değişikliklere uğradığı bu süreç, sürekliliği olan bir döngü halini

alır (Bozdağlıoğlu, 2003, s.25). O halde kimliğin meşruiyetini korumak maksadıyla devletler, hem içsel hem de uluslararası alanda kimliğin devamlı olarak şekillenmesini sağlamaktadır. Bu bağlamda en etkin araç ise, devletlerin güttüğü dış politikalarıdır. Bu noktada kimliğin dönüştürülmesinde, sınırsız bir şekillendirme olanağının olup olmadığı, dahası kimliğin hangi bileşenlerinin değişime dirençli hangilerinin kolay şekillenebilir olduğu konusu önem kazanmaktadır.

(6) Kimliğin Değişimi ve Dış Politikaya Yansımaları

Kimliğin değişime açık bir yapı olduğunu vurgulayan Chafetz, aktör A ve aktör B gibi iki aktör üzerinden bu değişkenliği şu ifadelerle ortaya koymaktadır;

“Aktör A’nın kimliklerinden birisi “B’nin düşmanı olmaktır”. Belirli bir süre sonra Aktör A’nın bu kimliği “B’nin dostu olmak” haline gelebilir. Bu durumda A’nın B ile negatif kimlikleşmesi azalırken, pozitif kimlikleşmesi artmaktadır. Kimliklerin değiştiği bu süreç etkileşim sürecidir. Sosyal etkileşim sürecinde aktörler değerler, normlar, inançlar, rol konseptleri, tavırlar, stereotipler ve diğer bilişsel/duygusal/motive edici fenomenler yaratırlar. Aktörler psikolojik olarak faydalı olduklarını düşündüklerinde, zamanla bu yapıları içselleştirirler” (Chafetz, 1998, s. 10).

İşte kimliğin bu dinamikliği, çıkarlarında bu dinamizmi takip etmesini dikte etmektedir. Esasında bu dinamizm, devletlerarası etkileşim sürecinin doğasında var olan hareketliliğin izdüşümünden başka bir şey değildir. Devletlerin kimliklerinin ve buna bağlı olarak da çıkarlarının bu dinamik yapısı, dış politika yapımına da yansımaktadır.

Sosyal ve dinamik yapıya sahip olmaları, kimliklerin sonsuz bir şekillendirilebilirliğe sahip oldukları anlamına gelmemektedir. Aksine, sosyal şekillendirilebilirliklerine rağmen kimlikler kolay değişimlere direnen ve nispeten istikrarlı yapıdadırlar. Bu direncin esas anlamı, uluslararası aktörlerin kendilerine biçtikleri rolleri değiştirme noktasında isteksiz davranma eğiliminde olmalarıdır. Bu bağlamda Chafetz, savunma mekanizmasından kaynaklanan, öngörülebilirlik ve istikrara duyulan ihtiyacın, kimliğin değişimini yavaşlatan bir etki yaptığını ileri sürmektedir (Chafetz ve diğerleri, 1998, s.11). Beklentilerde asgari seviyede istikrarın sağlanması bu noktada önem kazanmaktadır. Zira, bürokrasinin temsilcilerinin de, toplumun da işlevini sürdürmesi ancak bahse konu istikrarın sağlanması ile mümkün olabilmektedir. Bu nedenle siyasi topluluklar rollerini koruyup güçlendirmek için güçlü mitler ve kurumlar geliştirmek suretiyle, toplumun kimlikleşmesini sağlamaya çalışmaktadırlar.

Kimlikler nüfus, ırk ve dil gibi değişime dirençli birtakım fiziksel unsurlar ihtiva etmektedirler. Genel itibarı ile bu fiziksel özellikler aktörün ötekileri ve ötekilerin de

aktörü algılayışlarını etkileyecek niteliğe sahiptirler (Fiske ve Taylor, 1991, ss. 145-146). Bu bağlamda nüfus, etnisite, bulunulan coğrafya, yönetim gelenekleri ve değerler gibi faktörler, devletlerin diğer devletlerle ilişkilerini ve birbirlerini algılayış biçimlerini şekillendirmektedir. Bu yönüyle söz konusu fiziksel unsurlar kimliğin önemli bir bölümünü oluştururken, doğaları itibarı ile sahip oldukları değişime karşı dirençle de, kimliğin istikrarlı bir seyir izlemesine katkı sağlamaktadırlar.

Kimliğin değişime dirençli bileşenlerinin yanı sıra, dış politikada süreklilik eğilimini destekleyen sosyal yapılardan söz etmek de mümkündür. Bunlardan ilki ve belki de en önemlisi kimlik kavramının kendisidir. Zira kimliğin inşası kapsamında, kendi ve öteki arasındaki sınırların vurgulanması, devlet kimliğinin karakteristiğinin oluşmasını sağlayarak devletin davranışlarında bir devamlılığın oluşmasını sağlamaktadır. Bununla birlikte kimlik, kendi ve öteki arasındaki sınırları çizmek suretiyle karar vericilerin düşünce yapılarını da şekillendirmektedir (Kılınç, 2001, s. 10).

Orta ile Doğu Avrupa ülkelerinin kimlik ve dış politikaları arasındaki bağlantıyı analiz eden Prizel, bu ülkelerin dış politikalarındaki kimliklerinden kaynaklanan süreklilikleri ortaya koymaya çalışmıştır. Prizel'e göre, söz konusu ülkelerin kendileri dışındaki ülkelere yönelik şiddetli kültürel ve politik hınç duygusuna sahip olmaları, tarihsel miras olan kimliklerinin dış politikada kritik bir rol üstlendiğinin göstergesidir. Hınç duygusu, bu ülkelerde sosyal ve politik adaletsizlik hissiyatının doğmasına yol açmaktadır. Batı Avrupa'nın, bu ülkelerin medeniyetlerini uluslararası sisteme dışsal olarak görmesine gösterdikleri şiddetli tepki de yine bu hınç duygusunun ürünüdür. Bu kapsamda kendilerine tarihsel mitler ışığında asil orijinler inşa etmektedirler. Bu durum kültürel süreçte belirgin bir romantizm yaratırken öte yandan dış politikada karar verme sürecini de sınırlandıran bir etki yapmaktadır (Prizel, 1998, s. 24).

Daha önce de ifade edildiği üzere kimliğin kendi ile öteki arasındaki sınırı çizirken sosyal etkileşimden istifade etmesi, bu kavramı başlı başına değişken bir fenomen haline getirmektedir. Bu bağlamda kimlik, tarihsel süreçte kademeli olarak değişmektedir. Kimliğin değişmesi devletleri yeni dış politika usulleri geliştirmek konusunda teşvik etmektedir. Buna karşın, kimliğin tamamen değişmesi olanaklı değildir. Kimlikte köklü değişikliklerin yaşanmasına yol açan kimi sıra dışı gelişmeler söz konusu olduğunda dahi, kimliğin tamamen değiştiğini söylemek mümkün görülmemektedir.

TASNİF DIŞI

Kimlikteki değişim genel itibarı ile aktörler arasındaki tekrar eden etkileşimler neticesinde yavaşça gerçekleşmektedir. Buna karşın ani ve travmatik olaylar kolektif varlığa yeni kimlikler ekleyebilmekte ya da mevcut kimliklerde köklü değişikliklere sebebiyet verebilmektedir (Chafetz ve diğerleri, 1998, s.12). Devletler nadiren de olsa kendilerini, aniden önceliklerini değiştirmelerini gerektirebilecek rollerin ya da durumların içerisinde bulabilmektedirler. Bu bağlamda, kimliklerin kademeli değişim eğilimine karşın belli başlı nedenlerle kimliklerin hızlı dönüşümlerinden bahsetmek mümkündür. Bu dönüşümleri gerekli kılan durumlarda kimliklerin kısa sürede büyük çapta ve keskin dönüşümler yaşaması olasıdır. Kimliğin olağan değişim eğiliminden sapmasına yol açan beş durumun varlığından söz etmek mümkündür (Kılınç, 2001, ss.11-13).

Bunlardan birincisi, askeri ve diplomatik mağlubiyetlerdir. Prizel'e göre mağlubiyetler mevcut sistemde bir yanlışlığa işaret etmeleri gerekçesiyle, halk ve yöneticiler savaş sonrası süreçte mevcut sistemi yeniden gözden geçirme ihtiyacı duymaktadırlar. Yaşanan hayal kırıklığı ve savaşın olumsuz mirası, ulusal kimliğin bütünlüğünü zayıflatarak, yeni davranış kalıplarının üretilmesini dayatmaktadır. Böyle zamanlarda devletler uluslararası sistemdeki rollerine dair yeni algılar geliştirmektedirler. Örnek olarak, Fransa'nın Hindîçin ve Cezayir yenilgilerinden önceki "uygar imparatorluk" olarak özetlenebilecek kendi algısı, mağlubiyetler sonrasında değişime uğrayarak "genişlemiş Avrupa varlığının bileşenlerinden biri" haline dönüşmüştür (Prizel, 1998, s. 34).

İkinci olarak, ötekinin topyekûn ortadan kaybolması ile doğan başkalaşım, kimliğin dönüşümünde bir diğer önemli öğedir (Prizel: 1998: 33). Örneğin, Sovyetlerin dağılması, Merkez Avrupa ülkelerinin iç ve dış politika önceliklerinin değişmesine yol açmıştır. Bu değişim, Soğuk Savaş döneminde kendileri için öteki olan Batı Avrupa ülkelerinin artık bu özelliğinin ortadan kalkmasının doğal bir sonucudur. Batı Avrupa ülkelerinin sahip olduğu liberal değerler Soğuk Savaş yıllarında kendileri için öteki iken, artık bu değerler söz konusu devletler için gıpta edilen bir model halini almıştır. Böylelikle bu ülkeler AB ve NATO'ya üye olabilmek için yoğun bir gayret içine girmişlerdir (Kılınç, 2001, s. 11).

Üçüncü olarak, yeni çıkarlar ya da sakıncalar doğuran, köklü sistemik ve bölgesel değişiklikler, devlet kimliğini önemli oranda değiştirmektedirler. Sistemik ve bölgesel değişikliklerden doğan yeni fırsatlar, gölgede kalmış çıkarları ortaya çıkarmakta, böylece yöneticileri ve halkı yeni çıkarlar aramaya ya da planlamalar yapmaya teşvik etmektedirler. Örneğin, Sovyetler Birliğinin dağılması İran'ın yeni

TASNİF DIŞI

ekonomik ve politik çıkarlar elde etmesini sağlamıştır. Bu bağlamda İran, Orta Asya başta olmak üzere birçok yeni enerji merkezlerine yönelmiş ve bu coğrafyadaki ülkelerle ekonomik ilişkilerini geliştirmiştir (Ramazani, 1998, s. 177-179).

Dördüncü olarak, yeni değerlendirmelerle kimlik kalıplarının değişmesiyle, kriz zamanlarında devletler kimlik krizlerinden muzdarip olmaktadır. Bu duruma bilhassa geçiş dönemlerinde sıklıkla rastlanmaktadır. Feodalizmden kapitalizme geçiş ya da Yüzyıl Savaşları gibi coğrafi yapının yeni düzen doğuracak ölçüde değişime uğradığı önemli savaşlardan sonraki süreç buna örnek verilebilir. Bununla birlikte devrimler, darbeler ya da ekonomik krizler gibi iç krizler de devlet kimliğinin değişmesinde etkin faktörlerdir. Modern devlet sisteminin doğuşunu değerlendiren Campbell, bunun genelde kabul edildiği gibi Westphalia savaşının mekanik bir sonucu olmadığını, Avrupa'daki kimlik dönüşümlerinin bir neticesi olduğunu ileri sürmektedir. Kilisenin aydınlanma taraftarlarına karşı kaybetmesi ile doğan boşluk neticesinde Avrupalı devletler teolojik olan kimlik kavrayışları yerine yeni bir kimlik yapısı arayışı içine girmişlerdir. Böylece aydınlanma periyodunda nedensellik, deneyimler, bilim ve modernlik kalıpları ile inşa edilen yeni kimlik anlayışı, söz konusu boşluğu doldurmuştur (Campbell, 1992, ss. 43-51).

Nihayet beşinci olarak, kuşakların değişmesi de bir devletin kimliğini değiştirmektedir. Prizel kuşakları, kolektif hafızanın bekçileri olarak tanımlamaktadır. Bu bekçilerin değişimiyle ulusal kimlik kavrayışı ve geçmişi değerlendirme şekli değişmekte buna bağlı olarak da ulusal çıkar parametreleri de değişime uğramaktadır (Prizel, 1998: 35).

İnşa edilen bilişsel bir fenomen olması ve bahse konu inşa sürecinin süreklilik arz etmesi nedeniyle, kimlikte değişim meydana gelmesi son derece olağan bir gelişme olarak görülmektedir. Bununla birlikte, kimlikte meydana gelen bahse konu olağan değişim, yukarıda değinilen istisnai durumlar haricinde, kademeli bir geçişi öngörmektedir. Ancak, söz konusu olan devlet kimliği ve değişimin aktörleri yönetici seçkinler olduğu durumlarda, bahse konu değişimin dış politika pratikleri bakımından sıra dışı sonuçlar doğurması olasıdır. Geline bu noktada, yönetici seçkinlerin kimlik kavrayışlar ve bu kavrayışlarda meydana gelebilecek değişimler önem kazanmaktadır.

Nitekim bu çalışma da, Türkiye'de yönetici seçkinlerin devlet kimliği kavrayışlarında son dönemde meydana geldiği düşünülen kapsamlı değişim ve bu değişimin Türkiye-İsrail ilişkileri özelindeki yansımalarını araştırmayı

TASNİF DIŞI

hedeflemektedir. Bu bağlamda öncelikle Türk devlet kimliğinin inşası ve Türk dış politikasının genel nitelikleri, rejim unsuru da dikkate alınarak incelenecek, müteakiben de bahse konu dış politika niteliklerinin son dönemde değişime uğrayıp uğramadığı sorgulanacaktır. Bir sonraki aşamada ise Türkiye-İsrail ilişkileri esas alınarak, bu ilişkinin tarihsel seyri ortaya konularak bugün geline nokta ilişkilerde meydana gelen değişimlerin, yönetici seçkinlerin kimlik kavrayışına bağlı değişimlere ne ölçüde koşut olduğu anlaşılmaya çalışılacaktır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR VE YORUM

1. TÜRKİYE’DE DEVLET KİMLİĞİNİN İNŞASI

İnşacı yaklaşımla dış politika analizi yapma hedefi ile kaleme alınan bu bölüm, öncelikle “dış politikanın kaynağı¹³” olan kimlik kavramının incelenmesini gerektirmektedir. Bu bağlamda devlet kimliği kavramı esas alınarak, Türkiye’nin devlet kimliğinin nasıl inşa edildiği konusu analiz edilecektir. Nitekim kimlik, çıkarlar ve dış politika yapımı bakımından belirleyici bir faktördür. Dolayısıyla, yapılacak bir dış politika analizinin, öncelikle kimliğin nasıl inşa edildiği noktasından başlatılmasının uygun bir hal tarzı olacağı düşünülmektedir.

Devlet kimliğinin inşası söz konusu olduğunda, Ekerer’in ifadesiyle “hiçbir devletin *tabula rasa*¹⁴ olarak kurulmadığı” dikkate alındığında, tarihsel arka plan ayrı bir önem kazanmaktadır. Bu bağlamda Türkiye’nin devlet kimliği kavramsallaştırması yapılırken, yalnızca Cumhuriyet tarihi değil, Osmanlı Devleti’ni de içine alan uzun bir geçmiş dikkate alınmalıdır. Ancak burada, çalışmanın kapsamı da dikkate alınarak, tarihsel gelişmelerin neden-sonuç ilişkisi içerisinde teferruatlı bir kronolojik analizinden söz edilmemektedir. Bunun yerine, iki devlet arasındaki halef-selef ilişkisine dayanan ve bir süreklilik arz eden hususların analiz edilmesi daha isabetli olacaktır.

a. Devlet Kimliğinin İmparatorluktan Ulus-Devlete Evrilmesi

Bu noktada, Osmanlı’da modernleşme (ya da Batılılaşma) hareketlerinin etkin olduğu dönemin, Türkiye’nin devlet kimliği açısından ayrı bir yeri olduğunu belirtmek gerekmektedir. Zira, hem Türkiye’nin devlet kimliği, hem de Türk Dış Politikası (TDP) açısından Osmanlı Devleti’nin mirasına dair en belirgin izlerin bahse konu döneme ait olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Burada, sözü edilen modernleşme ifadesi ile Batılılaşma’nın özdeş tutulması, sosyal bilimler bakımından böyle bir koşutluğun bulunduğu kabulüne dayanmaktadır. Bu kapsamda Köker, geleneksel toplum anlayışından, evrensel anlamda bir bireysellik anlayışına geçmiş, yine evrensel anlamda geçerliliği bulunan bir rasyonaliteye sahip ve nihayet temsili yönetim sistemi ile yönetilen toplumlar için

¹³ İnşacı yaklaşımda kimliğin, çıkarların ve dolayısıyla dış politikanın kaynağı olduğu konusu üçüncü bölümde tartışılmıştır. Bkz. bu çalışma ss. 21-34.

¹⁴ Boş levha.

TASNİF DIŞI

modern ifadesinin kullanılabileceğinden bahsetmektedir (Köker, 2004, ss. 101-102). Köker'in bahsettiği bu geçişi, ilk kez gerçekleştiren ve hali hazırda da sancaktarı olarak niteleyebileceğimiz devletlerin, Batı Avrupa ülkeleri oldukları göz önünde bulundurulduğunda, Batılılaşma-Modernleşme özdeşliğinden bahsetmenin yanlış olmayacağı ortadadır.

Hemen belirtmek gerekir ki, uluslararası ilişkiler yazınında Batılılaşma kavramı, modernleşmeye nazaran daha dar bir anlamda kullanılmaktadır. Bununla birlikte Türkiye'de modernleşme doğrudan Batı modernliği ile özdeşlik taşır ve bu anlamda modernleşme ile Batılılaşma aynı anlamda algılanmaktadır (Ekerer, 2010, s. 66). Türkiye açısından bu iki kavram arasındaki ifade edilen koşutluktan hareketle, Batılılaşma ve Modernleşme bu çalışmada birbirine özdeş ifadeler olarak kullanılacaktır. Zira Kahraman, Batılılaşma-Modernleşme kavramsallaştırmasında Türkiye özelinde, bir yapı-eden ilişkisi olduğuna işaret etmektedir (Kahraman, 2004, ss. 125-127). Bir başka ifadeyle, Modernleşme Batılılaşma'nın "eden"idir ve bu iki kavram karşılıklı olarak birbirlerini inşa etmektedir.

Türkiye'de Batılılaşma olgusu, temelleri Osmanlı Devleti'ne dayanan uzun soluklu bir dönüşüm sürecine işaret etmektedir. Bu kapsamda, Osmanlı Devleti'nin, özellikle 18. yüzyılda yoğunlaşan bir biçimde, Batı'ya karşı kendini koruyabilmek için Batılılaşma yolunu tuttuğunu söylemek mümkündür (Kaliber, 2004, s. 107). Bir beylik olarak kurulduğu 14. yüzyılda dahi Batı ile yoğun angajmana girmiş olmasına karşın, Osmanlı Devleti'nin Batı'ya ve Batılılaşma'ya iltifat etmek için, güçsüz duruma düşmeyi beklemesi gerekmiştir (Mardin, 2006, s. 11). Bir diğer ifadeyle, Batılılaşma bir kurtuluş yolu olarak görülmüştür.

Osmanlı Devleti'nin Batılılaşma girişimleri, devletin yeniden inşası şeklinde gerçekleşmiştir (İnsel, 2002, s. 40). Buna karşın, temelde itici güç olarak hâkim bir güvenlik kaygısından söz etmek mümkündür. Zira Dağı, Batılılaşma'nın Osmanlı Devleti'nde devletin bekasını sağlamak üzere kurtarıcı bir unsur olarak gündeme geldiğine, ancak zamanla kimlik inşa eden bir unsur halini aldığına vurgu yapmaktadır (Dağı, 2005, s. 22). Batılılaşma'nın kimlik inşa edici yönü, daha sonra imparatorluktan ulus-devlete (üstelik cumhuriyetçi yönetsel yapıya sahip bir ulus-devlete) geçiş aşamasında kilit bir rol üstlenmiştir.

Osmanlı Devleti'nin kayda değer ilk Batılılaşma hareketleri Padişah III. Selim döneminde gerçekleştirilmiştir. Bu dönemde Avrupa'ya gönderilen elçilerin bilgi akışında önemli bir rolü olduğundan bahseden Mardin'e göre Batı'nın, özellikle

TASNİF DIŞI

askeri kurumlar ve teknoloji alanında referans alınması hedeflenmiştir. III. Selim'in ardından tahta çıkan II. Mahmut da, amcası gibi yenilikçi bir yönetim benimsemiş; başta askeri, idari, mali ve eğitim olmak üzere birçok alanda Batı'yı referans alma yoluna gitmiştir (Mardin, 2006, ss. 10-12). Öte yandan, bu iki yenilikçi padişahın yapmış oldukları reformlar, Türk modernleşmesi açısından bir kırılma noktası olan Tanzimat Fermanı'na giden yolu açmıştır (Ekerer, 2010, s. 68). Bu noktada Tanzimat Döneminin, Türk modernleşmesindeki ayrıksı yerine daha yakından bakmak gerekmektedir.

Tanzimat Dönemi, Osmanlı Devletinde birçok yeniliğin hayat bulduğu bir süreç olmuştur. Bilhassa eğitim alanında yapılan reformlar, devlet kimliğinin resmi politikasını tabana yaymak üzere önemli bir araç olarak kullanılmıştır. Bu bağlamda, yeni okullar açılarak, Müslüman ve gayri Müslim tebaanın Osmanlılık fikrine alışmaları sağlanmaya çalışılmıştır (Baytal, 2000, s.24). Bir başka ifadeyle, belirlenen resmi politika ışığında devlet kimliğinin inşası maksadıyla, eğitim kurumlarından istifade edilmiştir.

Tanzimat Dönemi'ne damgasını vuran kavram Osmanlılık olmuştur. Daha çok, siyasal bir kimliğe işaret eden ve özü itibarı ile tüm Osmanlı tebaası arasında birliği sağlamak suretiyle devletin bekasını temin etmek, esasına dayanan Osmanlılık dönemin resmi ideolojisi haline gelmiştir (Ekerer, 2010, s.68). Burada Osmanlılık kavramını modernleşme adına önemli kılan esas unsur, Müslüman ve gayrimüslim olan tebaa arasında hukuki bir eşitliğin sağlanması ve tüm uyruklarla Osmanlılık üzerinden bir bağın kurulmaya çalışılmasıdır. Bu bağlamda Osmanlılık yaklaşımı, özü itibarı ile, devletin bekasını sağlamak üzere kimliğin yeniden inşasını öngörmüştür.

Ancak, söz konusu Osmanlı kimliği toplumsal bir içerikten ziyade, devlet kimliğine karşılık gelmektedir (Öğün, 2000, s.92). Nitekim, Osmanlılık politikasının başarıya ulaşamamış olması, ya da milliyetçilik akımlarına karşı direnememiş olması, Osmanlı kimliğinin toplumsal boyutta kendisine yer bulamamış olduğunun göstergesidir. Bu bağlamda Karpat, Müslüman Türkleri istisna olarak görmektedir (Karpat, 2005, s.32). Başka bir ifadeyle, Osmanlılık Müslüman Türklerin görece olumlu karşıladığı bir kimlik olmuş, ancak diğer tebaanın kayıtsız kalması (ya da tepki göstermesi) nedeniyle, Osmanlılık politikası hedefine ulaşamamıştır. Osmanlılık politikasının Osmanlı adına hedefine ulaşamamış olması bir tarafa, bu kavramın yalnızca Müslüman Türkler arasında rağbet görmesi, Türk kimliğinin ön plana çıkması noktasında önemli bir eşiğin aşılmamasını sağlamıştır.

TASNİF DIŞI

Tanzimat'la başlayan Osmanlı devlet kimliğinin inşa süreci için bir diğer önemli kilometre taşı Islahat Fermanı olmuştur (Bozdağlıoğlu, 2008, s. 57). Mardin, Islahat Fermanı ile Osmanlı vatandaşı kavramının altının daha da dolduğunu, bu kapsamda Müslümanlardan *millet-i hâkime* imtiyazlarının geri alınmasının büyük bir etkisinin olduğunu vurgulamaktadır (Mardin, 2006, s. 14). Hâkim bir millet olarak Müslüman Türklerin Osmanlılık kimliğini içselleştirmiş olması bu noktada dikkat çekicidir. Zira, bu eşitlik anlayışı ve yine mensup olduğu dinden bağımsız bir Osmanlı vatandaşlığını kabul etmesiyle, imparatorluktan ulus-devlete geçiş arasında sıkı bir bağ olduğu ortadadır. Bir başka ifadeyle, Osmanlı Devletindeki Batılılaşma-Modernleşme hareketleri ile doğan Osmanlıcılık politikası, Türk devlet kimliğinde ulus bilincinin oluşmasında önemli bir aşamayı temsil etmektedir.

Tanzimat döneminde yürütülen Osmanlıcılık politikasının başarıya ulaşamayacağı düşüncesiyle, özellikle dönemin “laik ve liberal¹⁵” eğitim sisteminin yetiştirdiği gençler alternatif çözüm önerileri sunmuşlardır. Bu bağlamda, Osmanlıcılık yaklaşımının kendi muhaliflerini doğurması da uzun sürmemiştir. Zira, yönetici seçkinlerin beka kaygısıyla başlattığı reform hareketlerinin yetersiz ve yüzeysel kaldığı gerekçesiyle, 1890'lı yılların sonlarına doğru ortaya çıkan Genç Osmanlılar adlı muhalif bir grup, Osmanlılık bilinci üzerine yeni bir argüman geliştirmiştir. Genç Osmanlılar modernleşme kapsamında gerçekleştirilen reformları, Avrupa'nın kötü birer taklidi olmaktan öteye gitmediğini ileri sürerek, bu şekilde oluşturulmaya çalışılan bir devlet kimliğinin imparatorluğu kurtaramayacağını, aksine İmparatorluğun Avrupa'nın isteklerine boyun eğmesine yol açacağını ileri sürmüşlerdir. Bu bağlamda, “İslami argümanlarla Avrupa'nın liberal değerlerini savunma” şeklinde özetlenebilecek bir yaklaşımla Genç Osmanlılar, imparatorluğun dört bir köşesinde Osmanlılık bilincini oluşturmayı hedeflemişlerdir (Bozdağlıoğlu, 2008, s.57).

Kimlik inşası bakımından bir diğer önemli bileşen de İslamcılık akımı olmuştur. Bu akım, Tanzimat'ın Osmanlı'da bir kültür erozyonuna yol açtığı düşüncesine dayanmış ve bu bağlamda Tanzimat'a bir tepki olarak doğmuştur (Mardin, 2006, s. 91). Başka bir ifadeyle İslamcılık, Tanzimat'la birlikte başlayan modernleşme sürecinin, Osmanlı'nın kültürel kimliğini yok edeceği düşüncesine dayanmıştır. Bu kapsamda İslamcılık, yegâne kurtuluş yolunu Osmanlı toplumunda şeriat

¹⁵ *Tanzimat-ı Hayriye dönemi, Türkiye'de maarif adı altında eğitimin çağdaş bir çizgide yol almasını sağlamıştır. (...) Tanzimatçıların görüşü, Avrupa'nın liberal ve laik fikirlerinin etkisini taşımakla birlikte; Osmanlılık ideoljisi bu dönemde eğitim kurumlarına da yansımış, bu anlayışla yeni okullar açılarak Müslim ve gayri Müslim kesimi Osmanlılık fikriyle kaynaştırılmaya çalışılmıştır (Baytal, 2000, s. 24).*

TASNİF DIŞI

hükümlerinin yeniden etkin kılınması, olarak belirlemiştir. (Bozdağlıoğlu, 2008, s.58). Önceleri bu düşünce belirli bir sistematığe sahip olmayan genel bir şikâyet halinde dillendirilirken, II. Abdülhamit döneminde yoğunlaşmış ve nihayet İslamcılık devleti kurtaracak olan resmi ideoloji halini almıştır (Ekerer, 2010, s.71). Bununla birlikte, II. Abdülhamit İslamcılık politikasını bir adım öteye taşıyarak, iç politikanın yanında bir dış politika aracı olarak da kullanma yoluna gitmiştir. Bu kapsamda, dünyadaki bütün Müslümanların siyasal bütünlüğünü sağlamak esasına dayanan ve Pan-İslamizm olarak adlandırılan bir politika izlenmiştir. Söz konusu siyasal birliğin sağlanması maksadıyla Pan-İslamizm, Müslümanlara sosyo-politik bir kimlik kazandırılmasını öngörmüştür (Demirağ, 2005, s.147).

Devlet politikası şeklinde sistematik bir politik akım halini alması ve kimlik inşasında önemli bir bileşen haline gelmesi yönüyle, İslamcılığın Osmanlıcılığa benzediğini söylemek yanlış olmayacaktır. Kaldı ki, Osmanlı sınırları içerisinde yaşayan Müslümanlar arasında birliğin kurulmasını hedefleyen İslamcılık, zamanla Osmanlıcılıkla birleşerek “Osmanlı milleti kimliği” oluşturmayı hedefleyen bir ideoloji halini almıştır (Ekerer, s. 71). Osmanlıcılık ve İslamcılık, birlikte Devlet kimliğinin üzerine inşa edileceği iki temel kavram haline gelmiştir.

Lewis, akla ilk gelenin aksine, II. Abdülhamit dönemindeki İslamcılık ve Osmanlıcılık politikalarının, modernleşme süreci bakımından bir kesinti anlamına gelmediğini, aksine bu dönemde Batılılaşma bağlamındaki gelişmelerin çok yoğun bir şekilde yaşandığını ileri sürmektedir (Lewis, 1970, s. 177). Nitekim bu dönemde, Avrupalı ideoloji, laik eğitim sistemi sayesinde imparatorlukta yaygınlaşmıştır. Böylece bu dönemde, II. Abdülhamit karşıtı Batılılaşmış seçkinlerden oluşan bir nesil yetişmiştir. İşte bu Batıcı seçkinler, İttihat ve Terakki Cemiyeti’ni kurmuşlardır. Cemiyet’in Türk Batılılaşması-Modernleşmesi bağlamında etkin olması ise, Jön Türklerin doğuşu ile mümkün olmuştur.

II. Abdülhamit’e muhalefetleri nedeniyle başta Paris olmak üzere Avrupa’ya kaçan aydınlar ve Batı’ya eğitim maksatlı gönderilen öğrenciler, Paris’te faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Yaşamın her alanında Batılılaşmayı hedefleyen Jön Türkler, resmi ideoloji olarak Osmanlıcılık düşüncesini anayasal zemine oturtmayı hedeflemişlerdir (Ahmad, 2002, s.47). Jön Türkler’in Batılılaşma anlayışını önceki dönemden ayıran ana unsur ise, herhangi bir sınırlamaya gitmeden, hayatın her alanını kapsayan bir Batılılaşmayı öngörmeleri olmuştur.

TASNİF DIŞI

Jön Türkler'in çalışmaları sonuç vermiş ve II. Abdulhamit tahttan indirilerek meşruti yönetime yeniden geçilmiştir. İttihat ve Terakki Cemiyeti, Osmanlı Devleti'nin en büyük siyasi partisi haline gelerek, 1908-1918 yılları arasında yönetimde kalmıştır. Bu dönem, modern Türk devlet kimliğinin inşa edilmesi bakımından kilit bir rol üstlenmiştir. Zira, modern Türkiye'nin resmi ideolojisi, büyük oranda Jön Türkler'den itibaren şekillenmeye başlamıştır. Kaldı ki, ilk üç cumhurbaşkanı dahil, modern Türkiye'nin kurucuları da İttihat ve Terakki Cemiyeti üyesidir. Bugün dahi Türkiye'nin entelektüel ve politik yaşantısında Jön Türklerin izlerine rastlamak mümkündür (Hanioğlu, 1995, s.3).

Devlet kimliğinin inşası bağlamında, Osmanlıcılık ve İslamcılıktan bir sonraki aşama Türkçülük yaklaşımı olmuştur. Jön Türkler döneminde kimi aydınların kendilerini etnik olarak da Türk olarak tanımlamaları ile şekillenmeye başlayan Türkçülük yaklaşımı, yükselen Arap milliyetçiliği ile ivme kazanmış ve nihayet Balkan Savaşları ile yaygın bir düşünce halini almıştır.

Balkan Savaşları ile Osmanlıcılık ve İslamcılık sentezine dayalı politikanın başarısız olduğu görülmüş ve Türkçülük yaklaşımı bir devlet politikası olarak gündeme gelmiştir. Türkçülüğün önde gelen temsilcisi olan Ziya Gökalp, siyasal anlamda Türklüğün başat rol oynadığı bir Türkçülük, İslamcılık ve Batıcılık sentezi ortaya koymuştur (Ekerer, 2010, s.75). Bu bağlamda, Türkçülüğü "Türk ulusunu yükseltmek" olarak tanımlayan Gökalp'in, ulus kavramını tercih etmesi dikkat çekicidir. Zira Gökalp, dil, din, ahlak ve estetik bakımından ortak olan bireylerin oluşturduğu topluluğu ulus olarak adlandırmıştır (Gökalp, 1987, ss.13-18). Bu noktada, Gökalp, ulus kavramı ile bir kültür birliğine vurgu yapmaktadır. Öte yandan Türkçülüğün, Osmanlıcılık ve İslamcılık akımlarının tüm izlerini reddeden bir yaklaşım olduğunu söylemek doğru olmayacaktır. Aksine, bu iki politikanın devletin bekasını sağlamada tek başına yetersiz kaldığının Balkan Savaşları ile de teyit edilmesi sonrasında ortaya çıkan Türkçülük, Osmanlılık ve Müslümanlığı Türk kültürünün birer bileşeni olarak kabul etmiş buna karşın Türklüğü odak noktasına koymuştur.

Görüldüğü gibi, Tanzimat sonrası dönemde yoğunlaşan Batılılaşma-Modernleşme çabaları, Osmanlı Devleti'nin son iki yüzyıllık dönemine damgasını vurmuş ve devlet kimliğinin inşa edilmesinde belirleyici bir unsur halini almıştır. Bu bağlamda, Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük akımlarının her biri modernleşme ve buna bağlı olarak devleti kurtarma arayışlarının birer ürünü olarak ortaya çıkmışlardır (Karpata, 2005, s.48). Yönetici seçkinler tarafından devletin bekasını

sağlamak refleksiyle girilen bir yol olmasına karşın Batılılaşma, söz konusu seçkinler tarafından da öngörülemeyen bir biçimde kimlik inşa edici bir pratik halini almıştır. Bu bağlamda Batılılaşma, Osmanlı Devleti'nin geleneksel kimlik kalıplarını sarsarak, uluslaşmaya geçiş için zemin hazırlamıştır (Yörük, 2003, s.310).

b. Devlet Kimliğinin Yeniden İnşası: Kemalizm

19. yüzyıldaki imparatorluğun ayakta tutulmasına yönelik Batılılaşma-Modernleşme çabaları, imparatorluktan ulus-devlete geçiş için önemli bir zemin hazırlamıştır. Bununla birlikte, Osmanlı Devleti'nin dağılması ve Birinci Dünya Savaşı'nı takip eden süreç, imparatorluğun mevcut kimlik kavrayışı ile varlığını sürdürme imkânının kalmadığını ortaya koymuş, dahası ulus bilincinin kuvvetli bir şekilde hissedilmesine yol açacak bir şok etkisi yapmıştır. Özellikle Anadolu'nun işgal edilmeye başlamasıyla yaşama hakkı gasp edilen Türk ulusu, varlık ya da yokluk mücadelesi verirken, yepyeni bir kimlik tanımlamasına da muhtaç kalmıştır.

Türk ulusunun varoluş mücadelesini başarıya ulaştıracak yegâne hal tarzının, sil baştan¹⁶ bir ulus-devlet kurulması olduğunu gören Mustafa Kemal Atatürk, henüz milli mücadeleyi şekillendirmeye başladığı aşamadan itibaren ulus-devlet bilincini tetiklemek üzere yoğun bir çaba sarf etmiştir. Zira, Atatürk Nutuk adlı eserinde milli mücadelenin en başından itibaren bağımsız bir ulus-devlet düşüncesine dayandığını şu ifadelerle ortaya koymaktadır;

"(...) Baylar, bu durum karşısında bir tek karar vardı. O da ulus egemenliğine dayanan, tam bağımsız yeni bir Türk devleti kurmak. İşte, daha İstanbul'dan çıkmadan önce düşündüğümüz ve Samsun'da Anadolu topraklarına ayak basar basmaz uygulamaya başladığımız karar, bu karar olmuştur" (Atatürk,1927).

Atatürk'ün, modern ölçüler esas alınarak bağımsız bir ulus-devlet kurma kararlılığı, milli mücadelenin zaferle sonuçlanması ile ilk meyvesini vermiştir. Bu noktadan sonra, modern devletin kurulması ve modern devlet kimliğinin inşa edilmesi gibi, iki önemli adımın atılması gerekmiştir.

Kaliber, Cumhuriyet dönemi ile Cumhuriyet öncesi döneme (Osmanlı Dönemi) ait Batılılaşma-Modernleşme hareketleri arasında çok temel bir yaklaşım farkından

¹⁶ Sil baştan inşa ediliyor olması yeni devlet kimliğinin, kökenlerini reddeden bir yaklaşımla kurgulandığı anlamına gelmemektedir. Zira, sil baştan bir ulus-devlet kurmak ve yeni bir kimlik tanımlaması yapmak gibi iki önemli fonksiyonu üstlenen Kemalizm, kendinden önceki Batılılaşma/modernleşme hareketlerinin bir devamı ve şüphesiz en başarılısıdır (Yeğen, 2004, s. 56).

TASNİF DIŞI

bahsetmektedir. Osmanlı Devleti dönemindeki Batılılaşma-Modernleşme hareketlerinin çıkış noktası devleti kurtarma düşüncesi iken, Cumhuriyet dönemindeki Batılılaşma-Modernleşme girişimlerinin çıkış noktası ise, Batı ailesinin bir ferdi olma düşüncesidir (Kaliber, 2004, s.107). Bir diğer ifadeyle Cumhuriyet döneminin kurucu ideolojisi (Kemalizm), ulus-devlet kurma hedefine ulaştıktan sonra, Batılılaşma-Modernleşmeyi bir devlet politikası haline getirmiş ve devlet kimliğini yeniden inşa etmek için yine bu kavramları referans almıştır.

Kemalizm'in, Osmanlı modernleşme hareketlerinden bir diğer temel farkı da yöntemle ilgilidir. Osmanlı modernleşme hareketlerinde, kurumları iyileştirmek için yeni kurumlar kurulmuş ancak eski kurumlar da varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Kemalizm ise, eski kurumları topyekûn ortadan kaldırarak yeni kurumlar kurmuştur. Ayrıca, Kemalizm Batılılaşmayı yalnızca bilim, teknoloji, askerlik, maliye gibi alanlarla kısıtlı tutmamış ve yeni bir devlet, yeni bir toplum nihayet yeni bir birey inşa etmek üzere, politik ve sosyal yaşantının her alanına yaymıştır. Bu bağlamda Atatürk, kültür ve medeniyetin birbirinden ayıramayacağına dikkat çekerek, gerçekten Batılılaşma'nın ancak sil baştan yapılacak bir modernleşme ile mümkün olabileceğini ortaya koymuştur (Bozdağlıoğlu, 2008, ss. 59-60). Böyle bir yaklaşım, Batılılaşma'ya kimlik inşa edici olduğu kadar, kimliği koruyucu rol de vermektedir (Ekerer, 2010, s. 78). Bu noktada, kimliği muhafaza edici yönü bir tarafa bırakılarak, Batılılaşma'nın kimlik (devlet kimliği) inşa edici yönüne daha yakından bakmak gerekmektedir.

Daha önce de ifade edildiği gibi, bir kimliğin inşa edilmesi ancak ötekilerin varlığı ile mümkün olabilmektedir. O halde, Kemalizm'in Batı ailesinin bir ferdi olarak Türk devlet kimliğini inşa ederken, neyi/kimi öteki olarak belirlediği sorusuna cevap aranmalıdır. Bu noktada, Alexander Wendt'in etkili öteki (*significant other*) kavramsallaştırmasından istifade etmek mümkündür.

Daha önce de ifade edildiği üzere, kimlikler verili olmayıp sonradan öğrenilen olgulardır. Yine kimliklerin inşa edilmesi için mutlaka ötekilere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bağlamda Wendt, tüm ötekilerin aynı öneme sahip olmadığına dikkat çekerek, "etkili öteki" kavramını ortaya atmıştır. Bu kavram, aktörlerin başarılı olarak algıladıkları için, kendilerini benzetmeye çalıştığı ötekilere karşılık gelmektedir. Aktörlerin kimliklerini inşa ederken, etkili ötekini bir ayna gibi kullandıklarını ifade eden Wendt, aktör-etkili öteki ilişkisini yansıma (*mirroring*) kavramıyla açıklamaktadır (Wendt, 1999, s. 327). Söz konusu olan, devlet kimliğinin inşası

TASNİF DIŞI

olduğunda, yönetici seçkinlerin hangi “ayna”yı kullanacakları, son derece kritik bir seçim haline gelmektedir.

Türkiye özelinde düşünüldüğünde, Kemalizm’in etkili öteki olarak Batı’yı seçtiği ortadadır. Bu seçim, Atatürk’ün verdiği bir demeçte şöyle ifade edilmiştir;

“...Memleketler muhtelifdir, fakat medeniyet birdir ve bir milletin terakkisi için bu yegâne medeniyete iştirak etmesi lâzımdır. Osmanlı İmparatorluğu’nun sukutu, garbe karşı elde ettiği muzafferiyetlerden çok mağrur olarak, kendini Avrupa milletlerine bağlayan rabitaları kestiği gün başlamıştır. Bu hata idi, bunu tekrar etmeyeceğiz. Bu maksatlardan (...) pek büyük memnuniyetle malûm olacak şey, siyasetimizin, ananelerimizin, menafiimizin bizi fikr-ü temayül itibarıyla bir Avrupa Türkiye’si, daha doğrusu garba teveccüh etmiş bir Türkiye arzu etmeğe meylettirmesi olacaktır. (...) Memleketimizi asrileştirmek istiyoruz. Bütün mesaimiz Türkiye’de âsrî, binaenaleyh garbî bir hükümet vücuda getirmektir. Medeniyete girmek arzu edip de, garba teveccüh etmemiş millet hangisidir?” (Türk Tarih Kurumu, 1961, s. 68).

Atatürk’ün bu ifadeleri, Türkiye Cumhuriyeti’nin devlet kimliğini inşa ederken etkili öteki olarak Batı seçimini açıkça ortaya koymaktadır. Öte yandan bu seçim, yalnızca örnek alınan etkili ötekinin belirlenmesi olarak değerlendirilmemelidir. Zira bu seçim, Cumhuriyet Türkiye’si’nin devlet kimliğini inşa ederken kimi ötekileştireceğini de belirlemiştir. Bu kapsamda Türkiye, geçmişini ötekileştirerek sil baştan bir kimlik inşasına koyulmuştur. Bu durum Cumhuriyet’in inşa ettiği bu yeni kimliği, kabul ettirme ve müteakiben keskinleştirme ihtiyacını da beraberinde getirmiştir.

Cumhuriyet’in kimliğini kabul ettirmesinde, devletin etkili ötekisi konumundaki Batı’nın, belirleyici bir rolü olmuştur. Bu bağlamda Kemalizm, Batılı olmayı, Batı ailesine dâhil olabilmeyi, yani etkili öteki tarafından kabul edilmeyi/tanınmayı yeni devletin kimliğinin güvencesi olarak görmüştür. Öte yandan Batılılaşma’yı sağlayacak tek “eden” konumuna da devleti yerleştirmiştir (Ekerer, 2010, s. 79). Devletin Batılılaşma’yı sağlayan tek eden olması, toplumsal ve bireysel bağlamda Batılılaşmak için yukarıdan kimi reformların yapılmasını zorunlu kılmıştır. Bahse konu reformlar, önce ötekileştirilenin (Osmanlı) izlerini silmek, müteakiben etkili ötekinin kurumları/değerlerinin toplum tarafından içselleştirilmesini sağlamak şeklinde hayata geçirilmiştir. Ekerer’in “Batılı yeni insan yaratmak” olarak nitelediği bu reform süreci, yönetimden kılık kıyafete, dilden tarihe, ölçü birimlerinden tatil gününe, hukuk kurallarından müziğe kadar, sosyal ve siyasal yaşantının hemen her alanını kapsamıştır.

Sonuç olarak, Türkiye’de devlet kimliği, kökleri Osmanlı’da Batılılaşma-Modernleşme hareketlerine dayanan esaslı bir değişim üzerine inşa edilmiştir. Üstelik bu değişim, teokratik paradigmalara hâkim olduğu çok etnili köklü bir imparatorluktan, sil baştan bir ulus-devlet, üstelik laik bir ulus-devlet çıkarmak gibi,

TASNİF DIŞI

dünya siyasi tarihi açısından ender rastlanır bir başarının elde edilmesi ile sağlanmıştır. Bu bağlamda, yalnızca yeni bir devlet kimliğı değil, yeni bir toplum ve hatta yeni bireyler inşa edilmiştir. Türk devlet kimliğı bu noktada, etkili ötekisi olan Batı ailesinin bir ferdi olmak üzere, Batılı değerler dikkate alınarak inşa edilmiştir.

2. TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA GELENEKSELLİK VE DÖNÜŞÜM

Yönetim sisteminin ayrılmaz bir parçası olan dış politika¹⁷, her ülkenin kendine has durumlarını yansıtır (Frankel, 1963, s. 1). Bir başka ifadeyle her ülkenin dış politika analizi, o ülkeye özgü parametrelerden yola çıkılarak yapılmalıdır. Bu noktadan hareketle, Türk Dış Politikası (TDP)'nda geleneksel-yeni ayrımına gidilmeden önce, TDP'yi özgün kılan ve bu bağlamda TDP'ye yön veren temel etkenlerin ortaya konulması gerekmektedir.

Türkiye'yi, bulunduğu coğrafyanın diğer ülkelerinden farklı kılan çok sayıda özellikten bahsetmek mümkündür. Öncelikle ülke topraklarının %97'si Asya'da bulunmasına rağmen Türkiye, kendini Avrupa'nın bir parçası olarak görmektedir. Öte yandan, ülke nüfusunun %98'i Müslüman olmasına rağmen Türkiye, laikliği seçmiştir. Yine ülkenin geniş bir kesiminde Orta Doğu kültürünün özellikleri hâkimken, aynı zamanda Avrupa kültürüne dair gelişmeler yakından takip edilmekte ve içselleştirilmektedir. Ayrıca dini, tarihsel ve coğrafi bakımdan Orta Doğu ile güçlü bağları olmasına karşın Türkiye, Balkanlarda ya da Kafkaslarda yaşanabilecek herhangi bir olumsuzluktan doğrudan etkilenebilmektedir (Aydın, 1999, ss. 152-153). Türkiye'yi bölgedeki diğer ülkelerden farklı kılan unsurları çeşitlendirmek mümkündür. Bu bağlamda, TDP'nin de bölge ülkelerinin dış politika yaklaşımlarından çoğu yönüyle farklı ve kendine özgü bir yapısı olması beklenir.

Çalışmanın bu bölümünde, TDP'nin kendine özgü yapısının “nasıl” sorusuna cevap verecek şekilde ortaya konulması hedeflenmektedir. Bu maksatla, başlangıçta TDP'ye yön veren etkenler ortaya konulacaktır. Müteakiben, TDP'nin temel özellikleri tartışılacak ve rejim unsuru çerçevesinde TDP'nin değerlendirilmesi

¹⁷ Dış Politika, Uluslararası İlişkiler, Uluslararası Politika ve Diplomasi kavramları uluslararası ilişkiler yazınındaki kullanımları bazı karışıklıklara yol açabilmektedir. Bu nedenle çalışmada, söz konusu kavramlara yönelik Ömer Kürkçüoğlu'nun yapmış olduğu tanımlar, esas alınmıştır.

Dış Politika: Bir devletin başka bir devlete veya devletler ya da daha geniş anlamıyla uluslararası alana karşı izlediği politikaya dış politika denilmektedir.

Uluslararası ilişkiler: Devletlerin veya uluslararası kuruluşların birbirleriyle temasları, karşılıklı etkilenmeleri olarak tanımlanabilir.

Dış Politika ile Uluslararası İlişkiler arasındaki ayrılık şöyle anlatılabilir; Bir ülkenin, kendi sınırlarının ötesine karşı izlediği politika, o ülke açısından "dış politika"dır; daha geniş bir açıdan (sistem açısından) bakıldığında ise bir "uluslararası ilişki"dir.

Uluslararası Politika: Uluslararası ilişkiler disiplininin asıl gelişmesini gösterdiği 1945 sonrası döneminin ürünü olan bu kavramı da şöyle özetlemek mümkündür: Ayrı ayrı devletlerin dış politikalarının birbirleriyle temasa geldiği uluslararası siyasi ilişkiler alanının, bu ayrı dış politikalarından hem etkilenen, hem de onlara etkiye bulunabilen genel olgulardır.

Diplomasi: Dış ilişkilerin, dış politikanın yürütülme biçimine ilişkin kaidelerinin tümüdür (Kürkçüoğlu, 1980, s. 311).

TASNİF DIŞI

yapılacaktır. Nihayet, TDP'nin bugününe ışık tutan yeni kavramları içerecek şekilde dış politikada dönüşüm konusu ele alınacaktır.

a. Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler

Bir ülkenin dış politikasını yönlendiren iki temel değişken grubundan bahsetmek mümkündür. Bunlardan birincisi, çoğunlukla statik bir karaktere sahip olan ve süreklilik arz eden, yapısal faktörlerdir. İkincisi ise, çoğunlukla dinamik bir karaktere sahip olan ve iç/dış gelişmelerin etkisi ile değişiklikler gösteren, konjonktürel değişkenlerdir (Aydın, 1999, s. 155). TDP'ye yön veren etkenler ortaya konulmadan önce, bahse konu değişken gruplarına ait genel çerçevenin çizilmesi gerekmektedir.

Bir ülkenin dış politikasını yönlendiren birinci değişken grubu olan yapısal faktörler, dış politika üzerinde uzun vadede tesirleri olan ve devletlerarası politikanın günlük gelişmeleri ile sınırlı olmayan unsurlardır. Coğrafi konum, tarihsel deneyim, kültürel arka plan, uzun soluklu ekonomik gereksinimler ve son olarak da diğer ulusların imajları ile ulusal stereotipler yapısal faktörlerdir. Öte taraftan, konjonktürel değişkenler ise, iç politika ile uluslararası ilişkilerde yaşanan ve birbirine bağımlı gelişmelerden müteşekkildir. Bu gelişmeler uzun soluklu bir sürekliliğe sahip değilken, bir ülkenin dış politikasına geçici olarak yansımaktadırlar. Ancak geçici olarak yansımaları, kesinlikle önemsiz olduğu anlamına gelmemektedir. Aksine konjonktürel değişkenler, özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde devletlerin dış politikalarını yönlendirmek suretiyle, dünyanın bugünkü güçler dengesinin kurgulanmasında belirleyici bir rol oynamıştır. İç politika değişiklikleri, ekonomik yetersizlikler ve karar vericilerin kişilikleri konjonktürel değişkenlere örnek olarak verilebilir (Aydın, 1999, s. 155).

Dış politika bağlamında inşacı bakış açısıyla yapılacak bir inceleme için, bu iki değişken grubundan yapısal faktörler özel bir anlam ifade etmektedirler. Nitekim, dış politikaya yön veren etkenler, söz konusu yapısal faktörler aracılığı ile inşa edilmektedir. Bununla birlikte konjonktürel değişkenler olmaksızın, salt yapısal faktörlerle yapılacak bir dış politika analizinin yetersiz kalacağı da ortadadır.

Tıpkı insanlar gibi devletlerin de bugünkü algısı, geçmişte edindiği tecrübelerle sıkı sıkıya ilişkilidir. Bu bağlamda, devletlerin tarihsel izlenimleri, önyargıları ve kendilerine ya da diğer uluslara dair geliştirdikleri ulusal imajları, söz konusu devletlerin bugünkü dış politika pratiklerine temel teşkil eden önemli parametrelerdir (Aydın, 1999, s. 157). TDP özelinde bakıldığında, Türkiye'nin Osmanlı diplomasi

TASNİF DIŞI

geleneğinden ve kurumsal hafızasından aldığı miras, TDP'ye yön verilmesinde belirleyici bir rol üstlenmiştir.

Osmanlı Devleti'nin 18. ve 19. yüzyıllarda kendi varlığını tek başına koruyamayacağını gösteren gelişmeler ışığında Avrupa sistemine eklemleme mecburiyetinde kalmıştır. Fransa'nın 1798'de Osmanlı Devleti'nin Mısır topraklarına saldırması neticesinde İngiltere ve Rusya'nın yardımını almak durumunda kalmış ve bu olayı takip eden süreçte Osmanlı Devleti varlığını sürdürmek maksadıyla sürekli olarak Avrupa sistemi içerisinde bir "denge politikası" gütmek durumunda kalmıştır. Bu politika gereğince Osmanlı Devleti sürekli olarak kendine tehdit oluşturan bir devlete karşı başka bir devlete/devletlere dayanmak, hatta ittifak içerisinde olduğu devletler arasında dahi birisine karşı diğerine oynamak durumunda kalmıştır. Böylece "denge politikası" ile Osmanlı Devleti'nin ömrü uzunca bir süre daha uzamıştır. Ancak burada TDP'ye etkileri bakımından esas dikkate değer olan konu, böyle bir politikanın yürütülebilmesi için ihtiyaç duyulan esas unsur olan "diplomasi ustalıklarının" kurumsallaşması ve bu sayede ortaya çıkan kurumsal hafızanın Türkiye Cumhuriyeti'ne miras kalmasıdır. Öte yandan, bu miras yalnızca geleneklerle sınırlı kalmamış, Batılı eğitimle yüksek bir donanım kazanmış olan güçlü bir bürokratik seçkin zümresini de kapsamıştır (Kürkçüoğlu, 1980, s.315). TDP ile Osmanlı diplomasi geleneği arasındaki bu devamlılık sayesinde Türkiye Cumhuriyeti, henüz kurulduğu dönemde dahi diplomasi bakımından acemilik yaşamamıştır.

Esasen burada sözü edilen tarihsel mirası daha da eski bir döneme dayandırmak gerekmektedir. Kaldı ki dünyanın bu coğrafyasında kurulan diğer devletler, özellikle de Bizans İmparatorluğu için de böyle bir diplomasi geleneğinden söz etmek mümkündür. Zaten Osmanlı Devleti de 1453'ten itibaren Bizans İmparatorluğu'nun diplomasi modelini örnek almış ve tıpkı Bizans gibi Osmanlı da, statükoyu iyi değerlendiren dengeci dış politikası sayesinde zayıfladıktan sonra uzun süre varlığını sürdürebilmiştir. Bu noktada benzer bir durumun Türkiye için de geçerli olduğunu söylemek mümkündür. Türkiye de dikkatli bir dış politika sayesinde, önemli olma, dahası önemli görünme noktasında çaba sarf etmektedir. Böylece TDP'nin statükocu ve dengeci niteliğinin, kökenlerini teşkil eden refleksler de açığa çıkmaktadır (Oran, 2001, ss. 21-22). Söz konusu refleksler, diplomasi geleneğine bağlı fiziksel devamlılığın yanında, ideolojik mirasın da TDP için göz ardı edilmemesi gerektiğine işaret etmektedirler.

TASNİF DIŞI

Nitekim Türkiye’de yönetici seçkinlerin, tarihsel kalıtımın sonucu olarak Osmanlı İmparatorluğundan gelen, ideolojik bir miras ve yönelimleri vardır. Söz konusu yönelim, “toprak bütünlüğü düşüncesine odaklı bir güvenlik sorunsalı” olarak özetlenebilecek bir dış politika kurgusunu da beraberinde getirmektedir (Bostanoğlu, 2002, s.245). Bu kurgu, Ulusal Bağımsızlık Mücadelesi sonrasında kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nin geliştirdiği dış politika reflekslerinden belki de en belirginini olarak tarihsel süreç içerisinde etkilerini sıklıkla göstermiştir.

Öte yandan, Türkiye Cumhuriyeti’ni kuran siyasal seçkinlerin önemli bir bölümü asker kökenlidir. Dolayısıyla Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK)’nin siyasal hayattaki etkinliğinin kökenleri de yine Osmanlı geleneğinin TDP’ye bir yansımasıdır. Söz konusu gelenek asker ile devlet arasındaki sıkı bağa dayanmış, askeri bürokrasi devlet yönetiminde en etkili sınıflardan birini oluşturmuştur (Narlı, 2005, s.230).

TDP’na yön veren tarihsel nitelikler yanında coğrafi faktörler de önem taşımaktadır. Bu bağlamda Türkiye’nin coğrafi konumu, TDP açısından olumlu ve olumsuz etkilere sahiptir. Her şeyden önce Türkiye, jeostratejik konumu itibarı ile son derece hassas bir ülkedir. Zira Türkiye, Balkanlar, Kafkaslar ve Orta Doğu gibi üç kritik bölgenin kesişim noktasındadır. Bu bakımdan Türkiye, Zbigniew Brzezinski’nin ifadesiyle “bölgesel bir pivot” konumundadır (Brzezinski, 1997, s.124). Bu durum bir taraftan hayatta kalabilmek için güçlü olma zorunluluğunu, öte taraftan da küresel dengeler açısından kilit bir konuma sahip olmanın avantajlarını beraberinde getirmektedir.

Coğrafi olarak Türkiye, Kafkaslarda Sovyetler Birliği/Rusya’ya, Balkanlar kanalıyla Avrupa’ya ve nihayet çekişen bloklar için her dönemde çok önemli bir ekonomik/stratejik değer taşıyan yine devamlı olarak üstünlük yarışına konu olan Orta Doğu’ya doğrudan komşu durumundadır. Öte yandan Türkiye, Karadeniz’e kıyısı olan ülkeleri deniz yoluyla dünyaya bağlayan yegâne geçit olan Türk Boğazlarını da bünyesinde bulundurmaktadır (Ülman, 1968, s.256). Özellikle Soğuk Savaş süresince TDP, ülkenin coğrafi konumundan büyük oranda etkilenmiştir. Bu dönemde TDP, Türkiye’nin jeopolitik pozisyonundan kaynaklanan, Doğu ve Batı blokları arasında “tampon ülke” kimliği etrafında şekillenmiştir (Keyman, 2009, s.9).

Yine Türkiye, sınıflaşmış Batı ile enerji kaynakları bakımından son derece zengin bölgeler olan Orta Doğu ve Hazar Havzası’nı coğrafi olarak birbirine bağlamaktadır. Öte yandan Türkiye, tarihsel ve güncel göç yolları üzerinde

TASNİF DIŞI

bulunması yönüyle de hassas bir coğrafi konuma sahiptir. Tüm bunlar TDP’de güvensizlik duygusunun hâkim olmasına yol açarak, TDP’nin güvenlik faktörünü fazlasıyla önemsemek zorunda kalmasına yol açmıştır (Oran, 2001, ss. 24).

Bir diğer coğrafi unsur da Türkiye’nin komşularıdır. Özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde ortaya çıkan yeni nesil tehlike ve zorluklar, Türkiye için daha geniş bir güvenlik gündeminin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu bağlamda, Sovyetler Birliği ile Yugoslavya’nın dağılması ve Irak’ta ortaya çıkan *de facto* durum gibi gelişmelerle Türkiye’nin etrafında, komşularından kaynaklanan bir güvensizlik ortamı ortaya çıkmıştır (Özcan, 2004, s.2). Bugün Türkiye’nin karadan; Yunanistan, Bulgaristan, Gürcistan, Ermenistan, Azerbaycan (Nahcivan), İran, Irak ve Suriye olmak üzere toplam sekiz komşusu bulunmaktadır. Denizden ise bu sekiz ülke haricinde, Ukrayna, Kıbrıs (KKTC ve GKRY), Rusya ve Romanya ile de komşudur. Komşularının sayısının fazla olması ve yine bu komşuları ile tarihsel olarak çeşitli anlaşmazlıkları bulunması, coğrafi açıdan Türkiye’nin güvenlik algısını olumsuz yönde etkilemektedir.

TDP’yi etkileyen bir diğer coğrafi faktör de Türk Boğazları’dır. Nitekim Boğazlar, Türkiye’nin önemini bölgesellikten küreselliğe taşıyan bir “stratejik düğüm” noktası olarak, uluslararası ilişkileri ve küresel dengeleri etkileme kapasitesine sahiptir (Davutoğlu, 2001, s.161). Bu nedenle Boğazlar, Türkiye’ye evrensel gelişmeleri etkileme olanağı sunmaktadır. Öte taraftan, Türkiye’nin uluslararası gelişmelere karşı hassasiyetini artırmak suretiyle Boğazlar, ülke güvenliğini olumsuz yönde de etkileyebilmektedir (Oran, 2001, ss. 24-25).

Tüm bu değerlendirmeler dikkate alındığında coğrafi konumun, Türkiye için kimi fırsatları ve güçlükleri birlikte sunduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu kapsamda sahip olduğu coğrafi konum, TDP açısından iki genel sonuç doğurmaktadır. Bunlardan birincisi, kıymetli olanı korumak için güçlü olmak gibi bir zorunluluğu dikte etmesi, ikincisi ise, güçsüzken dahi var oldukça önemli olmak gibi bir avantaj sağlamasıdır.

b. Türk Dış Politikası’nın Temel İlkeleri

TDP için iki ana ilkedен söz etmek mümkündür. Bunlardan birincisi statükoculuk iken ikincisi de Batıcılıktır (Oran, 2001, s. 46). Bir ülke için dış politikanın sadece bu ilkeler üzerinden yürütüldüğünü söylemek mümkün değildir. Ancak bu ilkeler genel resmin görülebilmesi için referans teşkil etmektedirler. O halde, söz konusu ilkelere daha yakından bakmak gerekmektedir.

TASNİF DIŞI

Latince kökenli bir kelime olan statüko, süregelen durumun korunması anlamına gelmektedir. Bir diğer sözlük anlamı ise yürürlükte bulunan antlaşmalara göre olması gereken durumdur (TDK, 2012a). Buradan hareketle dış politikada statükoculuğu, mevcut durumun sürdürülmesine yönelik politika güdülmesi olarak kavramsallaştırmak yanlış olmayacaktır.

Bu kavram, son derece hassas bir uluslararası dengenin merkez noktasını teşkil etmesi yönüyle, Türkiye için özel bir anlam ifade etmektedir. Nitekim Türkiye açısından, küçük değişikliklerin dahi kurulu düzenin bozulmasına bağlı olarak büyük sonuçlar doğurabilecek olması riski, bu özel konumu gereğince daima mevcuttur. Bu noktada, TDP'yi statükocu yapan hususlara daha yakından bakmak gerekmektedir.

Öncelikle Osmanlı İmparatorluğu'ndan gelen toprak bütünlüğünü korumaya dayalı ideolojik miras, TDP'deki statükocu yönelimde önemli bir pay sahibidir. Esas itibarı ile toprak bütünlüğü düşüncesi her devletin öncelikli hedefi iken, bu hedef ekonomik ve politik çıkarlarla yeterince bütünleştirilemediği cihette dış politikanın akışkanlığını yavaşlatıcı bir etki yapmaktadır. Statükoculuğu da içinde barındıran bu yaklaşım çerçevesinde oluşan TDP'de, ekonomik ve politik çıkarların aktif bir şekilde arandığı ve buna bağlı olarak da dış ilişkilerin planlandığı bütünsel bir siyasetten bahsetmek güçtür. Bunun yerine TDP'de, sorunlar ortaya çıktıkça pratik ve ampirik çözümler üretme yoluna giden bir siyasa felsefesi hakim olmuştur (Bostanoğlu, 2002, s.245).

Osmanlı İmparatorluğu'nun varlığını sürdürmek üzere yürütmüş olduğu uzun soluklu mücadele, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş aşamasında ve bunu izleyen dönemde bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü korumak şeklinde devam etmiştir. Nitekim yeni siyasal rejimi kuran kadrolar, Osmanlı'nın son döneminde yetişmiş ve İmparatorluğun çöküşüne engel olmaya çalışan asker/aydın bürokratlardan oluşmaktadır. Dolayısıyla bu kadroların siyasal bilinçlerinde yer etmiş olan en etkili unsur devletin iç ve dış düşmanlara karşı varlığını sürdürmesi olmuştur (Erol ve Ozan, 2011, s.20). Bu bağlamda, bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü korumaya yönelik güvenlik endişesi, TDP'ye yön veren en önemli etken olmuştur (Ülman, 1968, s.244). Dolayısıyla yönetici seçkinlerin temel hareket noktası söz konusu güvenlik endişesi olmuş, bu da dış politikada mevcut durumu sürdürmeye dayalı bir statükoculuğu beraberinde getirmiştir.

Burada sözü edilen statükoculuğu pasif bir davranış biçimi olarak anlamlandırmak hatalı olacaktır. Aksine kendi güvenliğine odaklanmış bir

TASNİF DIŞI

statükoculuğun başarıya ulaşabilmesi etrafında güvenlik halkaları oluşturmaları ile mümkün olabilmektedir. Bu anlamda imparatorluktan ulus devlete geçiş gibi zorlu bir süreçten geçen Türkiye'nin dış politikadaki statükoculuğunda da söz konusu güvenlik çemberleri oluşturma çabalarına sıklıkla rastlamak mümkündür. 1934'de Balkan Paketi, 1937'de Sadabat Paketi, NATO'ya entegrasyon ve yine 1954'te Yunanistan ve Yugoslavya ile imzalanan [ikinci] Balkan Paketi, güvenlik endişesini ortadan kaldırmaya yönelik girişimlerdir (Bağcı, 2011, s.1). Tüm bu girişimler TDP'nin statükoyu korumak adına, yoğun bir devrimin ürünü olarak ortaya çıkmışlardır.

Bu noktada TDP'nin statükoculuk bağlamında iki temel özelliğinden bahsetmek gerekmektedir. Bunlardan birincisi, mevcut ülke sınırlarının sürdürülmesi kapsamında herhangi bir genişleme talebinde bulunmama ve bunun doğal bir sonucu olarak da, herhangi bir şekilde irredantizm¹⁸ politikası gütmemektir. İkincisi ise, mevcut dengeleri sürdürme politikasıdır. Bir başka ifadeyle, kurulu düzen içerisindeki dengeleri sağlamak ya da sürdürmek bağlamında, Batı ile Batı'nın karşısındakiler arasında bir denge unsuru olmaktır (Oran, 2001, s. 47). Bu bağlamda, Atatürk'ün "Yurtta sulh, cihanda sulh" sözü kilit bir yer tutmaktadır. Zira, TDP'ye karakterini veren temel düstur olarak kabul edebileceğimiz bu söz, Türkiye'nin kendi bağımsızlığına yönelik bir tehdit söz konusu olmadığı takdirde, herhangi bir dış müdahalede bulunma eğiliminde olmadığını nişanesi hükmündedir. Kaldı ki daha önce sözü edilen güvenlik halkası oluşturmaya yönelik tüm girişimler, bu düsturun birer yansıması olarak kabul edilebilir.

Kuruluş dönemi dikkate alındığında, ağır ekonomik şartların yaşandığı ve yeni bir devlet ve millet inşa etmenin birinci öncelik olduğu bir ortamda statükoculuğun esasen kaçınılmaz bir yaklaşım tarzı olduğu ortadadır. Bu süreçte Lozan'dan arta kalan sorunların giderilmesi üzerine kurgulanan bir dış politika yapısı olduğu söylenebilir (Çakmak, 2011, s.17). Bu bağlamda 1923-1930 yılları arasında ki dönemde, TDP açısından toprak bütünlüğüne yönelik en büyük tehdit batıdan algılanmış ve bu bağlamda Sovyetler Birliği ile Ulusal Bağımsızlık Savaşı esnasında kurulan diplomatik yakınlık korunmaya çalışılmıştır. 1930'larda ise TDP'yi yönlendiren temel konu Batı'nın tamamından değilse de İtalya'dan kaynaklanan bir çekince olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'na geldiğinde TDP'deki statükocu eğiliminin en belirgin örneklerinden birisi yaşanmış ve Türkiye, bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü savaşın dışında kalarak sağlama yoluna gitmiştir (Ülman, 1968, s.245).

¹⁸ Irredantizm, bir devletin, kendi sınırlarına bitişik ve soydaşlarının yaşadığı yerleri kendi ülkesine katma politikasıdır (Oran, 2001, s. 47).

TASNİF DIŞI

İkinci Dünya savaşı izleyen dönemde ise Rusya'nın Boğazların kontrolüne ve Doğu Anadolu'da bazı toprakların kendisine iade edilmesine yönelik talepleri TDP'nin ana unsuru haline gelmiştir. Bu dönemde Türkiye yine bağımsızlık ve toprak bütünlüğünü sağlama kaygısıyla, Batı güvenlik şemsiyesine eklemleme yolunu seçmiştir (Tamkoç, 1973, s.320).

Sonuç olarak, Misak-ı Milli sınırlarını esas alarak toprak bütünlüğüne ve ulusal bağımsızlığının muhafazasına odaklanan Türkiye, kuruluşundan itibaren dış politikada temel olarak statükocu bir yaklaşım içerisinde olmuştur. Bu bağlamda, Hatay'ın anayurda katılması, Lausanne Boğazlar Sözleşmesi'nin Türkiye lehine tadil edilmesi ve (kısmen de) 1974 Kıbrıs Barış Harekâtının icra edilmesi gibi istisnalar dışında Türkiye'nin statükoyu bozacak nitelikte bir eyleminden bahsetmek olası değildir. Bir başka ifadeyle, "Yurtta sulh, cihanda sulh" anlayışı TDP'nin her dönemine damgasını vurmuştur.

TDP'nin temel niteliklerinden bir diğeri de Batıcılıktır (Sander, 1982, s.110). Bağımsızlık hatta varoluş mücadelesini Batı'ya karşı yapmış olmasına karşın Türkiye, bağımsızlığına kavuştuğu andan itibaren Batı eksenli bir politika gütmüştür. Türkiye'nin bu Batıya yönelimi bilinçli bir tercihin ürünü olarak gerçekleşmiştir. Söz konusu yönelimi, yalnızca yakın bir tehdidi savuşturmak ya da ekonomik çıkarların gereği gibi kısıtlı hedefler üzerinden açıklamak mümkün değildir (Aydın, 1999, s. 160). Bunun yerine, Türk tarihinde ve yönetim felsefesinde Batı'nın etkilerinin ortaya konulması, TDP'de Batıcılığın anlaşılması bakımından daha sağlıklı bir sonuç verebilecektir. Batıcılıkla ilgili bir değerlendirme yapılmadan önce ise, Batı'nın neye karşılık geldiği sorusuna cevap vermek gerekmektedir.

Bu noktada öncelikle, TDP'nin Batıcı karakterinin kaynağını saptamak gerekmektedir. Böyle bir saptama için doğal olarak Osmanlı Devleti'ndeki modernleşme hareketleri mercek altına alınmalıdır. Kaldı ki birçok özelliğini miras Osmanlı Devleti'nden alan TDP'nin, Batıcı karakterinin kökenlerine de Osmanlı modernleşmesinde rastlamak işten bile değildir. Osmanlı Devleti'nin son iki asrında gerçekleştirdiği reformlar bu anlamda önemli ipuçları sunar niteliktedir. Nitekim, bu dönemde reformları gerçekleştirilen aydınlar, imparatorluğu kurtarmanın tek yolu olarak Avrupa tarzı reformların hayata geçirilmesini görmüşlerdir. Bir başka ifadeyle Osmanlı Devleti'nde modernleşme ve Batılılaşma aynı anlamda kullanılmıştır. Benzer şekilde Türkiye Cumhuriyetinde de modernleşme, muasır medeniyetler seviyesine yükselmek olarak yorumlamıştır (Erol ve Ozan, 2011, s.25). Hatta Batı'ya karşı yürütülen Ulusal Bağımsızlık Mücadelesi dahi, özünde Avrupa modeline uygun

TASNİF DIŞI

bağımsız bir ulus-devlet kurma mücadelesi olarak gerçekleşmiştir (Sander, 1982, s.107). Bir başka ifadeyle, Osmanlı modernleşmesi ile temellendirebileceğimiz Batılılaşma yönelimi, henüz Ulusal Bağımsızlık Mücadelesi esnasında dahi temel hareket noktası olmuştur.

Oran'ın "az gelişmiş ülke milliyetçiliği" olarak kavramsallaştırdığı, "Batıyı kendi ülkesinde kurma" girişimi, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş aşamasından itibaren Batıcılığı devlet yaşantısının her alanına yaymayı hedeflemiştir. Bu anlamda üç aşamalı bir yol haritası izleyen Mustafa Kemal Atatürk önderliğindeki Türk aydınları, öncelikle bağımsızlığı kazanmak, sonra modernleşmek ve nihayet pozitif bir kimlik inşa etmek yolunu seçmişlerdir (Oran, 2001, s. 51). Bu anlamda Batıcılık TDP'den önce, Türk devlet kimliğinin inşasında belirleyici bir rol oynamıştır. Bu inşa sürecinde Mustafa Kemal Atatürk önderliğindeki Türk aydınları, modern/Batılı olmayan tüm anlayışları öteki olarak görmüş ve yeni devlet kimliğini bu ötekileştirme üzerine inşa etmişlerdir.

Daha önce de ifade edildiği üzere, henüz 18. yüzyılda Osmanlı Devleti güvenlik endişesi ile Avrupa devletler sistemine girerek denge politikası gütmüş ve bu kapsamda Batılı bir güce karşı diğer Batılı gücü kullanma yoluna gitmiştir. Benzer şekilde Türkiye Cumhuriyeti de, ulusal bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü muhafaza etmek maksadıyla Batı'nın güvenlik şemsiyesine girme yolunu seçmiştir. Bir başka ifadeyle TDP'nin Batıcı bir karaktere sahip olmasındaki ilk belirleyici faktör güvenlik endişesi olmuştur. Türkiye'nin bu endişe öncelikli olmak üzere çeşitli saiklerle Batı ile kurumsal ilişkiler kurma konusunda sergilediği kararlılık, TDP'nin Batıcı karakterinin en önemli göstergesi olmuştur (Erol ve Ozan, 2011, s.25).

Bu bağlamda, Türkiye'nin Batı güvenlik çevrimine giriş çabasını NATO'ya üyelikle sınırlamak doğru olmayacaktır. Nitekim, Türk yönetici seçkinlerinin Türkiye'yi Batı'nın bir parçası olarak konumlandırma gayretleri henüz Cumhuriyet döneminin başlarına kadar dayandırılabilir. Bu dönemde dahi Batılılaşma, Mustafa Kemal Atatürk'ün iç ve dış politika anlayışının temel köşe taşı niteliğindedir. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde ise Batılılaşma, ABD yardımının sağlanması ve NATO oluşumu içerisinde yer alabilmek şeklinde kendini göstermiştir. Daha sonra bu politika, Avrupa Ekonomik Topluluğu'na üyelik konusunda çaba sarf edilmesi ile sürdürülmüştür. Bugüne gelindiğinde ise Avrupa Birliği'ne üyelik konusu, TDP'nin anahtar konularından birisi durumundadır. Özetle, kurulduğu günden itibaren Türkiye, Avrupa'ya sahip olduğu Batılı kimliğini kabul ettirdiği cihette kendini emniyette hissetmiştir (Bilgin ve Yılmaz, 2006, s.41). Burada ön plana çıkan bir diğer

TASNİF DIŞI

husus da, tüm bu Batıya eklemlenme sürecini yöneten aydınların TDP'deki Batıcılık üzerindeki belirleyici rolüdür.

Nitekim aydınlar, kendi azgelişmiş toplumuna çok yabancı olan Batılı değerleri alan, bunları bütünüyle özümseyen kişilerdir. Bu bağlamda aydınlar, özümstedikleri bu Batılı değerler sayesinde kendi toplumlarına dışarıdan bakma olanağı elde eder ve bu sayede içeriden görülmeyen şeyleri görebilirler (Oran, 2001, s. 51). Çoğu Osmanlı ve Türk aydını da tek bir medeniyetin varlığına inanmışlar ve bu doğrultuda Türk aydınları, bu medeniyete karşılık gelen Batı'nın "gülü ve dikenleri ile birlikte" mutlak surette ihraç edilmesi gerekliliği konusunda birleşmişlerdir (Aydın, 1999, s.161). Bu kararlılık ışığında Aydınlar, bilhassa Cumhuriyet'in ilanını izleyen süreçte, Batılı olma yolunda engel teşkil edeceği düşünülen konularda, bir takım köklü toplumsal düzenlemeler yapmak durumunda kalmışlardır.

Cumhuriyetin ilanı ile birlikte aydınlar, Batılılaşmak adına öncelikle devletin laikleşmesi ve dinin toplumsal yaşantıdaki yerinin yeniden düzenlenmesi yoluna gitmişlerdir. Bu kapsamda hukuk ve eğitim sistemindeki dini etkilerin ortadan kaldırılması öngörülmüştür (Bozdağlıoğlu, 2003, s.57). Söz konusu düzenlemelerin toplumsal yaşantıdaki etkileri bir tarafa, dış politikada da önemli yansımaları olmuştur. Bir kere İslam'ın devlet üzerindeki tesirinin azaltılması gayreti Orta Doğu ile ilişkilerin asgari seviyede tutulmasını gerektirmiştir (Yavuz, 1997, s.24). Böylece Batılı olmak aslında Doğulu/Orta Doğu'lu olmamaya koşut olarak algılanmıştır.

Örneğin 1950-1953 yılları arasında oluşturulan Birleşmiş Milletler Kore Barış Gücü, Türkiye tarafından Batılı bir kolektif kimlik inşa etme pratiği olarak görülmüştür. Böylece Türkiye, bir taraftan yanı başındaki Orta Doğu'dan mümkün mertebe uzak dururken, öte taraftan Kore'de teşkil edilen bir Barış Gücü'ne asker gönderebilmiştir (Bilgin ve Yılmaz, 2006, s.46). Bu iki yaklaşım arasındaki farklılık, TDP'nin Batıcı yönelimini açıkça ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, her iki davranış kalıbı da esasen TDP'nin Batıcı yaklaşımının ürünüdür. Bunlardan birincisinde Batılı olmayı (Orta Doğu) ötekileştirerek Batılılaşma hedeflenirken, ikincisinde ise Batıya eklemlenmek için gerektiğinde Uzak Doğu'da dahi faaliyet gösterilmesi söz konusudur.

c. Türk Dış Politikasında Rejim Unsuru

Devletler için oldukça az sayıda değişmez davranış kalıplarının söz konusu olduğu ve devletlerin aynı koşullar altında hemen hemen aynı tepkileri verecekleri, kabulüne dayanan hâkim realist yaklaşım, dış politika analizlerinde de etkisini

TASNİF DIŞI

göstermiştir. Bu bağlamda, dış politika analizlerinde içsel faktörlerin ikinci plana bırakılması gibi genel bir teamül doğmuştur. Ancak, içeriden bir bakışla yapılacak analizlerle, dış politika davranış kalıplarına tesir eden farklı unsurların da varlığını gözlemlemek mümkün olacaktır. Söz konusu içsel faktörlerden “belki de en önemlisi”, ülkenin siyasal rejimi ve bu siyasal rejimde meydana gelen değişimlerdir (Okutan ve Ekerer, 2005, s. 190).

TDP’ye yönelik analizler özelinde değerlendirildiğinde, içsel faktörlerin ikinci plana bırakılması yönündeki teamül, yapılan çalışmaların çoğunlukla ülkenin stratejik ve jeopolitik önemi üzerine yoğunlaşılması sonucunu doğurmuştur. Doğal olarak bu durum, içsel bir faktör olan rejim unsurunun ikinci planda kalmasına yol açmıştır. Ancak, özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde oluşan konjonktürün, rejimler üzerindeki etkisi dış politika yapımına da yansımıştır. Böylece, TDP’de cumhuriyet ve ulus-devlet kavramlarının yerinin ve bu kavramlarda yaşanan değişimlerin dış politika dinamiklerine nasıl yansıtacağı konusunun irdelenmesi ihtiyacı doğmuştur.

(1) Cumhuriyet Rejimi ve TDP’ye Yansımaları

Türkiye’de rejim, ülkenin kuruluşundan itibaren tüm anayasal düzenlemelerde cumhuriyet olarak saptanmıştır. Bu doğrultuda rejim, “Türkiye Devleti bir cumhuriyettir” (T.C. Anayasası, 1982, Md. 1) ve “Anayasanın 1. maddesindeki devletin şeklinin cumhuriyet olduğu hakkındaki hüküm (...) değiştirilemez ve değiştirilmesi teklif edilemez” (T.C. Anayasası, 1982, Md. 4) şeklindeki anayasal düzenlemelerle koruma altına alınmıştır.

Cumhuriyet rejiminin belki de en belirgin özelliği, “ortak yarar” olgusunu kişilere odaklı değil devlete odaklı olarak kabul etmesidir. Yani cumhuriyet, bireylerin kişisel çıkarlarına öncelik vermelerini olumsuzlayıp, bunun yerine toplumsal birlikteliğin devamı adına bir “ortak yarar” tasarımına yönelmektedir (Okutan ve Ekerer, 2005, s. 191). Bu anlamda cumhuriyet, yurttaşların kişisel çıkarlarını geri planda tutmak suretiyle, erdem esaslı bir tutum sergilemeleri üzerine kurgulanmıştır. Doğal olarak bu erdemli tutum, yönetici seçkinler için de temel hareket noktasını teşkil etmektedir.

Cumhuriyetçi yönetsel model, bahse konu erdemi göstermekte isteksiz davranma eğilimindeki yurttaşların, modelin öngördüğü ortak yarar etrafında birleşmelerini temin etmek maksadıyla, pusuda bekleyen düşmanların varlığının devamlı surette hatırlatılması yoluna başvurmaktadır. Bu sayede, “pusuda bekleyen

TASNİF DIŞI

düşmanlar" tasarımına kilitlenen yurttaşların, içeriği önceden belirlenmiş olan "ortak yarar" etrafında birleşmeleri sağlanmaktadır. Sonuç olarak, olağanüstü bir dönem içinde oldukları algılamasıyla davranan yurttaşlar, cumhuriyetçi yönetsel yapının da özveride bulunması gerektiği ve bu doğrultuda bireysel çıkarlarına öncelik tanıması yönündeki beklentilerini ertelemektedirler (Vazquez, 2000, s. 2). Bu durum dış politikanın şekillenmesinde de belirleyici bir unsur halini almaktadır. Zira, düşmanların varlığı, dış politikada güvenliğin birinci gündem maddesi haline gelmesini dikte etmektedir. Dolayısıyla, cumhuriyetçi yönetsel model, düşmanların varlığını dikte etmek suretiyle güvenlik öncelikli bir dış politika anlayışını benimsemektedir.

Türkiye özelinde değerlendirildiğinde cumhuriyetçi yönetsel model, henüz kuruluş aşamasında eşine ender rastlanır bir dönüşümü gerçekleştirmiştir. Köklü bir imparatorluk geleneğinden ulus devlet yaratmak olarak özetleyebileceğimiz bu zorlu süreç, modelin dış politika karakteristiğini yansıtmaları bakımından da, dikkat çekicidir.

Cumhuriyetçi siyasal yapıların bir diğer belirgin özelliği de, yeni durumlara kolay uyum sağlayabilmeleridir. Bu kapsamda, güdülen herhangi bir politikanın "ortak yarara" hizmet etmediği kanaati oluştuğunda, cumhuriyetçi siyasal yapı kendini yeni duruma adapte etmek üzere değişime uğramaktadır (Coats, 1994, s. 16). Bu özellik, cumhuriyetçi siyasal yapıda dış politika dinamiklerinin, devletin kuruluşundan itibaren genel çerçevesini koruması konusunda bir tür koruma mekanizması gibi işlev görmektedir. Daha önce ifade edildiği üzere burada sözü edilen "ortak yarar" devletin çıkarları üzerine yoğunlaşmakta ve bu özellik sayesinde dış politikada süreklilik arz eden güvenlikçi bir siyasa güdülmektedir.

Cumhuriyetçi siyasal yapıların "ortak yarara" hizmet etmeyen politikaları saf dışı bırakma yönündeki refleksinde zafiyetler oluşmaya başladığında ise, başta dış politika olmak üzere, cumhuriyetçi siyasal modelde geri dönüşü oldukça güç olan değişmeler meydana gelebilmektedir. Bahse konu reflekslerin tamamen kaybedilmesi ise, rejim üzerinde köklü değişimlerin yaşanmasını dikte edebilmektedir. Öte yandan cumhuriyetçi yönetsel yapı, bir kez değişime uğradıktan sonra, bilhassa bunalım dönemlerinde harekete geçirilmesi istendiğinde, bu isteğe derhal cevap verebilecek bir niteliğe sahip değildir (Okutan ve Ekerer, 2005, s. 194). Bir diğer ifadeyle, cumhuriyetçi yönetsel karakterin geri kazanılması, kaybedilmesine kıyasla daha uzun bir zamana kumanda etmektedir. Bu noktada, yaşanan değişiklikler neticesinde doğan boşluk, çeşitli yönetsel modellerle doldurulmaktadır.

TASNİF DIŞI

TDP açısından değerlendirildiğinde bahse konu boşluğun, demokratik¹⁹ yönetsel anlayışla doldurulması yönünde bir eğilimin var olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Cumhuriyetçi yönetsel modelin yerini demokratik modele bırakması, kademeli (tedrici) olarak gerçekleşmektedir. Kuşkusuz bunun en önemli nedeni, siyasal organizasyonların (rejimlerin), insan temelli bir yapıya sahip olmalarıdır. Zira, cumhuriyetçi organizasyonların sürekli bir istikrar içinde bulunmaları, bir müddet sonra, yurttaşların “erdemli” tutumlarını sorgular hale gelmelerine sebep olmaktadır. Bu noktadan itibaren, cumhuriyetçi yönetim yapısının karşılaşılabilecek temel güçlük ve buna karşı alınması gereken önlem şöyle özetlenebilir;

“(...) eğer bu eğilime göz yumulur ve bir süre sonra cumhuriyetçi karaktere gerçekten ihtiyaç duyulacağı bir bunalımla karşılaşılırsa, bireysel çıkarlarını maksimize etmeye odaklanmış bireylerden oluşacak olan “yeni” (demokratik karakterli) toplumdan, cumhuriyetçi bir tutum talep etmek ya da talep edilmesi durumunda gerekli yanıtın alınması olasılığı pek yüksek gözükmemektedir. O halde, cumhuriyetçi karakter sürekli uyanık tutulmalıdır” (Okutan ve Ekerer, 2005, s. 194).

Bu bağlamda, cumhuriyetçi yönetsel yapı, bireylerin ve sonuç olarak da toplumun erdemli olmaktan vazgeçmesine mani olmak maksadıyla; devamlı surette pusudaki düşmanın varlığı üzerinden politika üretmelidir.

Bu bağlamda, cumhuriyetçi siyasal modelin öngördüğü ideal uluslararası yapı, devletin etrafının düşmanlarla çevrelenmiş olmasını gerekli kılmaktadır. Böyle bir kuramsal çerçeveye dayandırılan bir rejimin de, nesnel gerçeklikte bir takım düşmanlar bulmak, yoksa da oluşturmak zorunda kalması şaşırtıcı değildir (Okutan ve Ekerer, 2005, s. 195). Bu durum TDP açısından değerlendirilirken, daha önce de ifade edildiği üzere, çok uluslu bir imparatorluktan bir ulus devlet inşa etmenin zorlukları da dikkate alınmalıdır. Bu bağlamda, cumhuriyetçi yönetsel modeli benimseyen aydınların “yukarıdan devrim²⁰” ile gerçekleştirdiği dönüşümün kalıcılığında, etrafın düşmanlarla çevrili olduğu yönündeki algının önemli bir işlev gördüğünü söylemek yanlış olmayacaktır. Ancak bu durum, TDP’nin düşmanca temeller üzerine kurulu olduğu şeklinde değerlendirilmemelidir. Aksine TDP, daha

¹⁹ Cumhuriyetçi yönetsel karakterin yerini demokratik karaktere bırakması; artık toplumsal yaşamda ortak yararın öncelikli olmayacağı ve bireysel çıkarları gerçekleştirmenin daha akılcı sayıldığı bir anlayışın, önce bireylere müteakiben de topluma egemen olacağı anlamına gelmektedir (Coats, 1994, s. 16).

²⁰ Yukarıdan Devrim Kavramı, devrim/devrimci değişkenlerin aşağıdan yukarıya (yani sosyo-ekonomik gelişmenin doğal evrimi ve baskısıyla) değil, “devrimci” devlet örgütünü ele geçiren seçkinlerin iradesiyle yukarıdan aşağıya gerçekleştirilmesini ifade eder. Diğer bir deyişle, toplumun durağan yapısı yüzünden aşağıdan yukarıya bir türlü doğal olarak gerçekleşmeyen devrimci değişiklikler, “halkın iradesini temsilen ortaya çıkan ve gerektiğinde yığınların geçici ve aydınlanmamış kanı ve tutumlarına rağmen toplumu yöneten” seçkinler tarafından, zorla ve üstyapı (hukuk) kullanılarak gerçekleştirilecektir (Oran, 2001, s. 23).

TASNİF DIŞI

önce de ifade edildiği üzere, Cumhuriyet'in mimarı Mustafa Kemal Atatürk'ün "Yurtta sulh, cihanda sulh" sözüyle özetlenebilecek barışçı bir felsefe üzerine inşa edilmiştir. Bununla birlikte, cumhuriyetçi yönetsel yapının doğal bir sonucu olarak düşmanlarla çevrili olma algısı, söz konusu sulh ortamının güvenlikçi bir dış politika ile sağlanmasını öngörmektedir.

TDP'nin iki temel dış politika ilkesi olan Batıcılık ve statükoculuğun da, yine rejim unsurunun doğal birer yansıması olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Zira bu iki özellik, cumhuriyetçi yönetsel yapının güvenlikçi dış politika anlayışına paraleldir. Öte yandan, yeni kurulan bir rejimin modernleşmeci değişimi gerçekleştirmesi bakımından da bu iki özelliğinin dış politikaya hakim olması şaşırtıcı değildir.

(2) TDP'deki Sapmaların Rejim Unsuru Üzerinden Okunması

Temel ilkelerine ait genel çerçevesi Mustafa Kemal Atatürk tarafından çizilen TDP, zaman içinde uluslararası koşullar doğrultusunda gelişmeler göstermiş ancak temel ilkelerinden önemli sapmalar yaşanmamıştır (Okutan ve Ekerer, 2005, s. 195). Hatta bu bağlamda, dış politika eğilimleri bakımından büyük farklılıklar gösteren hükümetler dahi, TDP'nin yöneliminde radikal bir değişikliğe sebep olmamış, buna karşın birtakım üslup farklılıkları sergilemiştir (Çalış, 2001, s. 9). Ancak, 1990'lı yıllardan itibaren söz konusu ilkelerden kimi sapmalar görülmeye başlanmış ve 2003 sonrası dönemde ise bu sapmalar sıklaşmıştır.

Soğuk Savaş döneminin sona ermesiyle ortaya çıkan yeni uluslararası ortamda, tüm dünyadaki statükoyla birlikte TDP'nin içinde cereyan ettiği koşullar da çok radikal biçimde değişmiştir. Nitekim TDP, Soğuk Savaş döneminde Sovyet bloğuna karşı Batı ile işbirliği yapmak gibi sınırları belirli olan bir temaya dayanmıştır. Böylece Türkiye'nin dış politikadaki sorunları ve bu sorunlara yönelik manevra alanları da bahse konu tema ile belirlenmiştir. Dolayısıyla, Soğuk Savaş döneminde Türkiye'nin dış politika için manevra alanı ve buna bağlı olarak da yeni olanaklar elde etme yetisi sınırlı olmuştur. Buna karşın, istikrarı ise sağlam olmuştur. Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile dış politika yapımındaki görece sadelik, yerini çok karmaşık bir ortama bırakmıştır. Doğal olarak Türkiye de, bu yeni konjonktürde kendine yeni ve tercihen eskisine kıyasla daha güçlü bir rol inşa etme zorunluluğu ile karşı karşıya kalmıştır. Bu bağlamda Türkiye, Batı dünyası haricinde yeni olanakların ortaya çıkmış olması nedeniyle kendine daha geniş bir manevra alanı bulmuştur. Böylece Türkiye, bir taraftan daha aktif bir

TASNİF DIŞI

dış politika gütmeye fırsatını yakalarken, diğer taraftan Soğuk Savaş döneminin istikrarlı ortamını kaybetmiştir. Bu bağlamda, eski statükonun değişmesinin TDP'nin iki temel özelliği olan Batıcılık ve statükoculuktan vazgeçtiği anlamına gelmemektedir. Bu yeni durumda Türkiye'nin, kurulan yeni statükoda kendine yer aradığını söylemek mümkündür (Oran, 1996, s.368). Ancak, Soğuk Savaş sonrası dönemde cumhuriyetçi yönetsel modelin yüzleşmek zorunda kaldığı liberal karakterli anlayış, TDP'nin özellikle statükocu yaklaşımını her geçen gün daha fazla baskı altına almıştır. Buna bağlı olarak da, cumhuriyetçi yönetsel modelin dış politika uygulamalarında, kimi değişiklikler meydana gelmesi kaçınılmaz bir hal almıştır.

Cumhuriyetçi yönetsel yapıların karşı karşıya oldukları yeni durumu, bir tür bunalım olarak nitelendiren Touraine'e göre, bahse konu bunalım cumhuriyetçi siyasal yapılar ile ulus-devlet arasındaki sıkı ilişkiden kaynaklanmaktadır. Ulus-devlet olgusunun cumhuriyet rejiminin hâkim yönetsel formu halini almış olması nedeniyle, egemenliğin uluslarüstü oluşumlara devredilmesi yönündeki eylemlerden kaynaklanan ve ulus-devlet yapısını sarsan bunalımlar, cumhuriyetçi yönetsel yapıyı da derinden etkilemektedir (Touraine, 2000, s. 315). Bu noktada, kilit bir rol olan uluslarüstü oluşumlar, zamanla cumhuriyetçi yönetsel yapının dış politika dinamikleri açısından da belirleyici bir unsur halini almaktadırlar. O halde, uluslarüstü oluşumların itici gücü her ne ise, cumhuriyetçi yönetsel yapının dış politika yönelimlerinde doğacak bunalımlara (ya da değişimlere) yol açan da yine aynı itici güç olacaktır.

Bu noktada, toplumsal yaşantının hemen her alanında etkileri hissedilmeye başlanan, liberal karakterli anlayış ön plana çıkmaktadır. Bu anlayış, her şeyi siyasal olarak yorumlayan bir kavrayışın hâkim olduğu dönemi kapatmakta ve neredeyse her şeyin ekonomik olduğu bir dönemi açmaktadır. Söz konusu yeni dönemde yönetimler; uluslararası rekabet, ticari değişimlerin dengelenmesi, ulusal paranın değerinin korunması ve yeni teknolojiler geliştirme yeteneklerine sahip olmak gibi konulara odaklanmaktadır (Touraine, 1995, s.367). Tüm bu yeni odak noktaları, cumhuriyetçi yönetsel modelin güvenlik esaslı dış politika anlayışının tek başına yetersiz kaldığı, yeni bir uluslararası ortamın oluşmasına sebep olmuştur/olmaktadır.

Bahse konu yeni uluslararası ortamın, ulus-devletlerden müteşekkil bir dünyada güvenliği önemsizleştirdiği gibi bir sonuca varılması hatalı olacaktır. Bununla birlikte, söz konusu yeni uluslararası ortamda güvenlik konusunu yalnızca siyasal olarak değerlendirmek de mümkün değildir. Büyük ölçüde piyasa mekanizması ile şekillenen yeni uluslararası ortamda, bağımsızlık ve güvenlik

TASNİF DIŞI

kavramları yeniden anlamlandırılmalıdır. Yeni bir içeriği kaçınılmaz kılan bu kavramsallaştırmanın, dış politikada yeni davranış kalıplarını beraberinde getireceği de ortadadır (Okutan ve Ekerer, 2005, s. 199). Bu noktada, cumhuriyetçi yönetsel yapının dış politika dinamikleri bakımından yeni davranış kalıplarına sahip olmasının ne anlama geldiği konusu açıklığa kavuşturulmalıdır.

Ekonomik ve kültürel kurumların, siyasal kurumlarla birlikte ortak yarar kavramını yeniden tanımlanması ile ortaya çıkan yeni davranış kalıpları, cumhuriyetçi yönetsel yapının dış politika dinamiklerinde değişim yaşanmasını kaçınılmaz kılmaktadır. Zira, siyasal iktidar ile ekonomik iktidarların ayrıştığı ve ekonomik iktidarın da belli ölçülerde siyasal iktidardan bağımsız davranabildiği bir siyasal yapı içinde, ortak yararın içeriği yeniden belirlenmelidir (Okutan ve Ekerer, 2005, s. 200). Tüm bu gelişmeler ışığında yeni durumun, Türkiye ve TDP için ne anlam taşıdığı sorusu ön plana çıkmaktadır.

Yeni durumun TDP bakımından etkileri 1990'lı yılların başlangıcından itibaren hissedilmeye başlanmış ve TDP'de güvenlikçi tutum ağırlığını nispeten kaybederek, ekonomik çıkarların etkisini daha şiddetli hissettirdiği bir döneme girilmiştir (Eralp, 2002, ss. 241-245). Bu noktada, Türkiye'de cumhuriyetçi yönetsel yapının yeni durumla yüzleştiği ilk dönüm noktası olarak, 24 Ocak²¹ Kararları'nı (24 Ocak 1980) kabul etmek yanlış olmayacaktır.

24 Ocak Kararları, ekonominin piyasa kurallarına göre yönetilmesi anlamında ekonomik, mali, kurumsal, toplumsal ve siyasal alanda bir yeniden yapılanmayı öngörmekteydi. Bu yönüyle yapısal uyum programı niteliği taşıyan bu kararlar, küreselleşme kavramıyla 1970'li yıllardan itibaren güçlenmeye başlayan uluslararası kapitalizmin taleplerini karşılamak için gerekli olan bünyesel değişikliği sağlamayı hedeflemiştir. Bu kararlarla ithal ikameci sınıflaştırmadan²², ihracata yönelik yeni bir sanayileşme modeline geçilmiş ve sonuç olarak Türkiye'nin dünya serbest piyasa ekonomisine eklenmesi hedeflenmiştir (Oran, 2001, s. 665). Ancak bu kararlar, sadece ekonomik çerçevede bir dönüm noktası olmanın çok daha ötesinde, Türkiye'de cumhuriyetçi yönetsel modelin "yeni döneme" girmesi bakımından da bir milat olmuştur.

²¹ 24 Ocak 1980 İstikrar Programı o dönemde yaygın olarak kullanılan ve IMF destekli istikrar politikalarından oluşmaktadır. Program, ilke olarak sıkı para ve maliye politikası uygulaması, faizlerin yükseltilmesi, ücretlerin baskı altında tutulması, kamu mal ve hizmet fiyatlarının artırılması, kamunun iktisadi faaliyetleri kamunun iktisadi faaliyetleri kısıtlanarak özel kesimin öne çıkarılması gibi istikrar tedbirleri içerirken, bunlara ilave olarak Dünya Bankası destekli yapısal değişimi öngören tedbirler de uygulanmıştır (Köse, 2002, s.220).

²² Dışa karşı korunarak, kendi sanayini geliştirme.

TASNİF DIŞI

Yapısal dönüşümü içeren bu yeni dönem, ulusal ölçekte cumhuriyetçi rejimin temel çizgilerinde çatlaklar oluşturmuş ve bunun dış politikaya yansımaları da görülmüştür. Örneğin, bir sivil toplum kuruluşu olan Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği (TÜSİAD)'ın dış politikada çok daha etkin bir unsur halini almaya başlaması, yine bu yeni durumun bir sonucudur. Zira, artık dış politika yalnızca siyasal olgular üzerinden tasarlanamayacak bir hal almış ve ekonomik öncelikler kimi güvenlik önceliklerini zaman zaman gölgede bırakır hale gelmiştir (Okutan ve Ekerer, 2005, s. 200). Bu noktada, yeni durumun TDP dinamiklerinde yol açtığı değişimin 21. yüzyılda daha da keskinleştiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Bu noktada, 2002 genel seçimleri ile kurulan Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) Hükümetleri'nin izlediği dış politikaya, daha yakından bakmak gerekmektedir. Nitekim, AKP Hükümetleri döneminde yürütülen dış politika, söyleminde yer alan stratejik derinlik, komşularla sıfır problem, pro-aktivizm, coğrafi merkezîyetçilik ve yumuşak dengeleme gibi yeni kavramlar ile geleneksel TDP'den önemli sapmalar arz etmiştir/etmektedir. Bahse konu sapmalar, AKP'nin üç dönem üst üste tek parti hükümeti kurması ve buna bağlı olarak iktidarını pekiştirmesi ile daha da derinleşmiştir.

Uluslararası ilişkiler yazınında AKP Hükümetleri'nin izlediği dış politikanın, TDP'de yeni bir döneme işaret edip etmediği konusu son dönemde sıkça tartışılır bir konu halini almıştır. Çalışmanın bu bölümünde, bahse konu tartışmaya katılma hedefi güdülmeden, TDP'de cumhuriyetçi yönetsel modelin öngördüğü dış politika dinamiklerinden ne ölçüde sapıldığı tespit edilmeye çalışılacaktır.

ç. Türk Dış Politikasında Yeni Kavramlar: AKP Hükümetleri'nin Dış Politikası

21. yüzyılın hemen başında Türkiye'de iktidar değişikliği yaşanmış ve kurulan AKP Hükümeti, tek parti hükümeti olarak iktidarını günümüze kadar sürdürülmüştür. Henüz iktidara geldiği dönemden itibaren AKP Hükümeti, TDP'de yavaş ama kararlı bir dönüşüm hamlesi başlatmıştır. Söz konusu değişim hamlesi, hükümetin kurulduğu dönemde Başbakan Danışmanı ve nihayet 2009 yılı itibarı ile de Dışişleri Bakanı olan Ahmet Davutoğlu tarafından kuramsallaştırılarak, yürürlüğe sokulmuştur (Erhan, 2010, s. 3). Bu nedenle, AKP Hükümeti'nin dış politika kavrayışının anlaşılabilmesi için, öncelikle Davutoğlu'nun dış politika anlayışının teorik arka planının anlaşılması gerekmektedir.

TASNİF DIŞI

(1) Dış Politika’da Davutoğlu Etkisi

Dış politikası büyük oranda iki kutuplu dünya düzenine endekslenmiş olan Türkiye, Soğuk Savaş sonrasındaki yeni ortama ayak uydurma konusunda güçlük çekmiştir. Zira, Soğuk Savaş’ın bitimiyle birlikte etkisini artıran küreselleşme, cumhuriyetçi yönetsel modelde ve buna bağlı olarak da ulus-devlet algısında değişiklikler yaşanmasına neden olmuştur. Bu durum da, Soğuk Savaş sonrası dönem TDP açısından yeni dinamiklerin oluşmasına yol açmıştır.

Bu kapsamda, 1990’lı yıllardan itibaren TDP, görece daha aktif bir görüntü arz etmiştir. Yeni uluslararası ortamın, Soğuk Savaş dönemine kıyasla TDP’ye daha geniş bir manevra alanı sağlamış olmasının, bunda oldukça büyük bir payı vardır. Öte yandan, Soğuk Savaş dönemine kıyasla bu yeni dönem, daha fazla değişkenin olduğu güvensiz bir ortamın oluşmasına sebep olmuştur.

Soğuk Savaş sonrası dönemde TDP açısından belki de en önemli dönüm noktalarından birisi, 2002 genel seçimleri olmuştur. Bu seçimler ile kurulan AKP Hükümeti, TDP’de köklü bir dönüşüm gerçekleştirme vaat/hedefi ile yola çıkmış ve bu bağlamda TDP’de alışıldığın dışında yeni bir söylem dili kullanmaya başlamıştır. Bu dönüşüm her şeyden önce, dış politikanın geleneksel TDP’den farklı bir kuramsal çerçeveye oturtulması ve bu bağlamda da yeni bir dış politika vizyonu oluşturma iddiasını taşımıştır. TDP açısından “yeni dönem” olarak niteleyebileceğimiz bu dönüşüm hareketinin, teorik çerçevesinden uygulamasına kadar hemen her alanında Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu’nun etkisi açıkça görülebilmektedir.

Bu kapsamda Ahmet Davutoğlu, 2002’den günümüze kadar TDP’yi hem teoride hem de uygulamada şekillendiren isim olmuştur. Zira Davutoğlu, henüz AKP Hükümeti kurulmadan önce (2001) yayımlamış olduğu *Stratejik Derinlik Türkiye’nin Uluslararası Konumu* adlı çalışmasıyla, Türkiye’nin Soğuk Savaş sonrası dönemde bölgesel hatta küresel güç olması için izlemesi gereken dış politikanın teorik çerçevesini ortaya koymuştur. Müteakiben önerdiği bu teorik tasarımı, önce Başbakan Başmüşaviri sonra da Dışişleri Bakanı sıfatlarıyla uygulama alanına aktarma olanağı yakalamıştır. Bu noktada, Davutoğlu’nun dış politika yaklaşımında belirleyici unsurların ortaya konulması önem kazanmaktadır.

Davutoğlu, dinamik bir uluslararası çevrede kendileri de dinamik bir değişim süreci içinde olan devletlerin, önünde üç farklı yol olduğundan bahsetmektedir. Bunlardan birincisi, kendi dinamizmini sınırlamak suretiyle statik bir hal tarzı benimsemektir. Bu yolu seçen devletler, uluslararası ortamın dinamizmini yitirmesini

beklerken, bu süreçte ihtiyaç duydukları bütün tanımlamaları da mevcut dinamizmin dinmesine kadar ertelemektedirler. İkinci yolu seçen devletler ise, kendi dinamizmlerinin odaklandığı güç unsurlarını anlamlandırmadan, kendilerini uluslararası dinamizmin akışına bırakmakta ve bu yolu seçen devletler, tarihi akış içinde kendilerini tanımlama sıkıntısı çekmektedirler. Nihayet üçüncü yol ile devletler, kendi dinamizmlerinin potansiyelini uluslararası ortamın dinamizmi içerisinde bir güç parametresine dönüştürmektedirler. Bahse konu yollardan üçüncüsünü seçen devletlerin, tarih ve coğrafya derinliklerinin verdiği özgüvenle kendi dinamizmlerini bir güç unsuru haline getirmekle yetinmeyip, aynı zamanda uluslararası dinamizmin dengeye dönüşmesinde de belirleyici rol oynamaları mümkün olacaktır. Bu bağlamda Davutoğlu, Türkiye'nin önemli bir yol ayrımında olduğuna dikkat çekmektedir (Davutoğlu, 2001, ss.10-11).

Soğuk Savaş sonrası dönemin belirsiz ve dinamik yapısı dikkate alındığında, coğrafi ve tarihsel derinliğe sahip bir ülke olarak Türkiye'nin de bu üç yol arasında bir seçim yapması gerekmektedir. Bu noktada Davutoğlu'nun yaklaşımını şöyle okumak mümkündür; yapacağı bu seçim Türkiye'nin orta ve uzun vadede devletlerarası ortamda bulunacağı mevkii belirleyecek niteliktedir. Hatta bu seçimle Türkiye, dünya düzeni yeniden kurulurken²³ oynayacağı rolü dahi belirlemiş olacaktır.

Davutoğlu'nun ifadesiyle tarihin önemli bir dönüm noktasında bulunan Türkiye, Soğuk Savaş sonrası döneme ayak uydurma konusunda türlü güçlüklerle karşılaşmıştır. Bu anlamda yaşanan eksiklikleri ekseriyetle "stratejik teori yetersizliğine" bağlayan Davutoğlu, 1990'lı yıllarda TDP'nin yaşadığı bocalamayı şu ifadelerle ortaya koymaktadır;

"Doksanlı yıllara damgasını vuran istikrarsız koalisyon hükümetlerinin kısa dönemli değişken manevraları ile dış politika bürokrasisinin risksiz dış politika anlayışı arasında gidip gelen taktik adımların stratejik bir bütünlük oluşturmaması, biraz da bu konudaki ortak bakış eksikliği nedeniyledir. "Uzun ince bir yol" ile başlayan AB serüveni, "Ya gireceğiz, ya gireceğiz" tavrıyla "Girmesek de olur, bizim tek alternatifimiz AB değildir; onlar düşünsün" resti arasında gidip gelmiş; hasret ve iddia yüklü bir söylemin yükselttiği "Adriyatik'ten Çin Seddi'ne Türk dünyası" sloganı zamanla Orta Asya ülkelerinin bile tedirgin eden bir belirsizliğe ve özür dilemeye dönüşmüş; İslam dünyasına yönelik kardeşlik ve kültürel bağlar nutku doğudan ve güneyden gelebilecek tehdit algılamalarına karışmış; sloganik Batıcılık ile hissi üçüncü dünyacılık arasına sıkışan dış politika söylemi, dışişleri bakanlarının şahsına göre değişen bir seyir izlemiştir" (Davutoğlu, 2001, ss.45-46).

²³ Soğuk Savaş sonrası dönemde yeni dünya düzeninin henüz kurtulamadığı yönündeki görüşler için bkz. Çağrı Erhan, *Türk Dış Politikası'nın Güncel Sorunları*. Ankara: İmaj Yayınevi, 2010.

TASNİF DIŞI

Gerçekten de, Soğuk Savaş sonrası dönemin belirsiz ortamında yürütülen TDP, bir etüt çalışması yapılmadan ve herhangi bir hazırlık aşamasından geçmeden anlık politikalar ürettiği izlenimini vermektedir. İşte Davutoğlu, TDP'nin bu anlık tepkilerden sıyrılarak, kendi stratejik teorisini geliştirmesi gerekliliğine dikkat çekmiş ve kendince bu stratejik teori eksikliğini giderecek bir yaklaşım ortaya koymuştur.

Bu noktada, Davutoğlu'nun dış politika anlayışını şekillendiren birtakım unsurlardan söz etmek mümkündür. Bu unsurlardan ilki idealizmdir. Buna göre Davutoğlu, uluslararası ilişkilerde de etik değerlerin varlığına ve bu bağlamda da devletlerarası ilişkilerde “doğrular” ve “yanlışlar” olduğuna inanmaktadır (Erhan, 2010, s.4). Barış, diyalog, dünya barışı ve demokrasiye şans tanıma gibi söylemler üreten idealizm, Davutoğlu'nun dış politika vizyonunda, müzakerelerin odağı olma kararlılığı gibi sonuçlar vermektedir.

Davutoğlu'nun dış politika anlayışını etkileyen ikinci husus tarihselci bakıştır. Zira, Davutoğlu'nun ortaya koymuş olduğu stratejik derinlik doktrinine göre, bir devletin devletlerarası politikadaki konumunu belirleyen iki ana unsur; o devletin jeostratejik konumu ve tarihsel derinliğidir. Söz konusu tarihsel derinlik kapsamında Davutoğlu, daha çok Osmanlı mirasına vurgu yapmakta ve Türkiye'nin “yasal mirasçı” olduğuna dikkat çekmektedir (Walker, 2007, s.34). Bu bağlamda Davutoğlu, başta Balkanlar ve Orta Doğu olmak üzere eski Osmanlı topraklarında, ayrıca ata yurdu olarak nitelendirilen Orta Asya'da bulunan devletlerle ortak kültürel ve tarihsel geçmişe dayanan bağlar dikkate alınarak, bu ülkelerle ilişkiler geliştirilmesi gerektiğini ileri sürmektedir (Davutoğlu, 2001, ss. 551-560).

Bu noktada Davutoğlu'nun tarihselciliği, küresel ilişkileri ve TDP'yi açıklamak maksatlı kullandığı tarihsel-kültürel göndermelerle sınırlı olan, metodolojik bir yaklaşıma karşılık gelmektedir. Ancak Davutoğlu'nun bu tarihselciliği, güçlü bir romantizmin yavaş yavaş dış politikaya zerk edilmesine de yol açabilmektedir. Öte yandan tarihselci bakış, bugünün tarihsel dönemlerle ilişkilendirilmesinde retrospektif yanılgıların yaşanması gibi bir riski de beraberinde taşımaktadır (Erhan, 2010, ss. 5-6). Tarihselci bakışın sebep olduğu romantizm, dönem dönem Davutoğlu'nun söylemlerine de yansımaktadır. Örneğin 11 Haziran 2010 tarihinde icra edilen Türk-Arap Forumu'nda 17 Arap ülkesinin bakanlarına hitaben yaptığı konuşmada Davutoğlu, “Yakında hep birlikte Mescid-i Aksa'da namaz kılacağız” ifadesini kullanabilmektedir (Milliyet, 13 Haziran 2010). Bu ve bunun gibi örnekler, Davutoğlu'nun dış politikadaki tarihselci yaklaşımının, dönem dönem duygusal olarak nitelendirilebilecek söylemlerde bulunmasına yol açabildiğini göstermektedir.

TASNİF DIŞI

Davutoğlu'nun dış politika anlayışının üçüncü unsuru aktivizmdir. Bu bağlamda Davutoğlu yazı ve söylemlerinde, sıklıkla değişim vurgusu yapmakta ve bu bağlamda da çok boyutlu bir strateji ve pro-aktif diplomasi güdülmesi konusunu ısrarla gündeme getirmektedir (Kanat, 2010, s.218). Bu yaklaşım, dış politikada kabarık bir ajandanın yanında, yoğun bir seyahat takvimini de beraberinde getirmektedir.

Davutoğlu'nun dış politika anlayışının dördüncüsü unsuru jeopolitik bakıştır. Bu bağlamda Davutoğlu, Başta *Stratejik Derinlik Türkiye'nin Uluslararası Konumu* adlı kitap olmak üzere, birçok çalışmasında jeopolitik unsurları ön plana çıkarmaktadır (Erhan, 2010, s.7). Zira Davutoğlu, Türkiye'nin jeopolitik açıdan kara ve deniz güç merkezlerinin doğu-batı ve kuzey-güney doğrultusundaki hakimiyet alanı mücadelelerinin ve geçiş bölgelerinin merkezi konumunda bulunduğu vurgu yapmaktadır. Bu bağlamda Davutoğlu Türkiye'nin jeopolitik önemini şu ifadelerle vurgulamaktadır;

"Kuzey-güney doğrultusunda Avrasya merkez kara kütesini sıcak denizlere ve Afrikaya bağlayan iki önemli kara geçiş bölgesi (Balkanlar ve Kafkaslar) ve bir deniz geçiş bölgesi (Boğazlar) Türkiye'de kesişmekte ve bu bölgeleri jeoekonomik kaynak merkezleri olan Orta Doğu ve Hazar bölgesine bağlamaktadır. Doğu-Batı doğrultusunda ise Anadolu yarımadası, Avrasya ana kıtasını kuşatan stratejik yarımadası kuşağının en önemlisidir" (Davutoğlu, 2001, s.116).

Bu söylem hemen her dönemde Türkiye'nin önemini vurgulamak isteyen siyasilerin sıklıkla başvurduğu argümanları içerir gözükse de, Davutoğlu'nun dış politika anlayışında jeopolitik yaklaşımın yalnızca durum tespiti ile sınırlı kalmadığı söylenebilir.

Soğuk Savaş parametrelerinin ortadan kalkması nedeniyle, Türkiye'nin jeopolitik rolünün yeniden yorumlanması gerektiğine vurgu yapan Davutoğlu'na göre, Türkiye'nin öncelikle statükoyu koruma stratejisini terk etmesi gerekmektedir. Zira, bu statükocu tutum Türkiye'yi Soğuk Savaş döneminde edilgen bir çevre ülkesi olmaktan öteye taşıyamamıştır. Öte yandan, jeopolitik konum artık sınırları müdafaa dürtüsünün yönlendirdiği bir stratejik araç olmaktan öteye geçmiştir. Bu noktada Davutoğlu, jeopolitik konumu kademeli bir şekilde dünyaya açılma ve bölgesel etkinliği küresel etkinliğe dönüştürme aracı olarak değerlendirmektedir. Daha açık bir ifadeyle, sınırlara dayalı yerel etkinlikten kıtasal ve küresel etkinliğe geçmenin öncelikli şartı, jeopolitiğin uluslararası ekonomik, siyasi ve güvenlik ilişkilerinde dinamik bir şekilde kullanılmasından geçmektedir (Davutoğlu, 2001, s.117).

TASNİF DIŞI

Davutoğlu'nun dış politika anlayışının beşinci unsuru bütünleşme/entegrasyon modelidir (Erhan, 2010,s.10). Bu model ekonomik ve kültürel ilişkilere özel bir anlam yüklemektedir. Zira bu model, yeterince güçlü ekonomik bağların kurulması durumunda bölgesel bir barış ve istikrar ortamının sağlanması için temel altyapı kurulmuş olacaktır. Türkiye özelinde düşünüldüğünde de, komşu ülkeler ve bölgelerle bir bütünleşmenin sağlanabilmesi öncelikle bu coğrafyalarla ekonomik ve kültürel bağların güçlendirilmesi gerekmektedir.

(2) “Yeni Dönem” Türk Dış Politikasının Temel İlkeleri

AKP Hükümetleri'nin dış politika vizyonu ve dış politika ilkeleri, Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu tarafından çeşitli vesilelerle yapmış olduğu konuşmalarda ve akademik çalışmalarda açıkça ortaya konulmuştur.

Kasım 2002 seçimleri ile kurulan ilk AKP Hükümeti'nin izleyeceği dış politikanın genel çerçevesi, henüz Başbakanlık Başmüşaviri görevinde bulunduğu sırada Davutoğlu tarafından, katıldığı bir televizyon programında beş ana başlık altında ifade edilmiştir. Bunlar, “özgürlük-güvenlik dengesi”, “komşularla sıfır sorun”, “çok boyutlu-çok kulvarlı ilişkiler”, “yeni bir üslup” ve “ritmik diplomasi” olarak sıralanmıştır (Zengin, 2010, s.84). Daha sonra 2008 yılında *Insight Turkey*²⁴ dergisinde yayınlanan ve Davutoğlu'nun bir televizyon kanalına verdiği mülakattan türetilen bir yazıda “uluslararası kurumlarda daha çok temsil edilme” ve “küresel güçlerle uyumluluk” ilkelerini de bunlara ilave etmiştir.

Bunlardan birincisi özgürlük-güvenlik dengesidir. Nitekim, bu denge her yönetimin meşruluğunun bir ölçüsü olmakla birlikte, burada bir ülkenin çevresinde etki alanı oluşturabilmesi bakımından da kaçınılmaz olarak kurması gereken bir dengeden söz edilmektedir. Bir devletin halkının güvenliğini sağlama noktasında sahip olduğu yükümlülük, öte taraftan bu güvenliğin sağlanması bakımından özgürlüklerde bir takım kısıtlamaları da beraberinde getirmektedir (Davutoğlu, 2008, s. 80). Daha açık bir ifadeyle bu ilke, kimlik farklılıklarına rağmen bir arada yaşamak üzere kurulması gereken hassas bir dengeye işaret etmektedir. Bilhassa, ayrılıkçı hareketlerin yoğun olarak yaşandığı ülkelerde böyle bir dengenin kurulması hayli güçtür. Bu anlamda Türkiye, bir taraftan ülke güvenliği için PKK terör örgütünün yoğun silahlı faaliyetlerini kontrol altına alırken, öte yandan da uluslararası ortamda özgürlükçü bir duruş sergilemek durumundadır.

²⁴ Yazının tamamı için bkz. Ahmet Davutoğlu (2008). “Turkey’s Foreign Policy Vision”, *Insight Turkey*, Vol. 10/1, (ss. 77-96).

TASNİF DIŞI

Bu noktada Davutoğlu, özgürlük için güvenlikten taviz verildiğinde kaosun kaçınılmaz olduğunu, öte yandan güvenlik için özgürlükten taviz verildiğinde ise otoriter rejimlerin ortaya çıkacağını ifade etmek suretiyle, özgürlük ve güvenlik arasındaki bu hassas dengeye dikkat çekmektedir (Zengin, 2010, s.85). Yeni dönem TDP için bu dengenin temel bir ilke olması, söz konusu dengeyi sağlaması durumunda Türkiye'nin hem kendi iç sorunlarından kurtulabileceği hem de tüm dünyaya model oluşturabileceği düşüncesine dayanmaktadır.

Yeni dönem TDP ilkelerinin ikincisi, çok boyutlu çok kulvarlı ilişkilerdir. Bu bağlamda Türkiye'nin diğer küresel aktörlerle ilişkileri, rekabet odaklı değil bütünüleyici nitelikte olması öngörülmektedir. Böylece Türkiye'nin, küresel aktörlerle ilişkilerini hem geliştirecek hem de çeşitlendirecek bir dış politika çerçevesi oluşturması hedeflenmektedir. Böyle bir dış politika mimarisinde ise, küresel aktörlerle geliştirilen ilişkilerin, birbirinin alternatifi değil, tamamlayıcısı olması gerekmektedir (Davutoğlu, 2008, s. 82).

Çok boyutlu-çok kulvarlı ilişkiler bağlamında Davutoğlu, Türkiye'nin tek aktöre odaklı bir dış politika gütmeye lüksünün olmadığını vurgularken, Soğuk Savaş sonrası dönemde tek aktörlülüğün doğuracağı sakıncaları şöyle ifade etmektedir;

“Uluslararası ilişkiler bu kadar dinamik şartlarda seyrediyorsa, Türkiye statik ve tek aktörlü politika yürütemez. Böyle bir politika ancak statik kutuplaşmanın olduğu dönemlerde yürütülebilir. Ama dinamik bir ortamda yürümez. Bizim bu anlayıştan bu rahatlıktan çıkmamız lazım. Şu anda Türkiye'ye dönük tek bir tehdit kaynağı yok. Yani Rusya'yla da, AB ile de ortak çıkar alanı geliştirebilirsiniz. Aynı zamanda da ABD ile stratejik ilişkilerinizi sürdürebilirsiniz” (Zengin, 2010, s.86).

Bu ilke TDP'nin, Soğuk Savaş reflekslerini bir kenara bırakması gerekliliğine vurgu yapmaktadır. Örnek olarak Türkiye, aynı zamanda hem ABD ile ilişkilerini bulunduğu noktadan daha da ileri bir noktaya taşıyabilecek, hem de Rusya ile sıkı komşuluk ilişkileri kurabilecek ve bu bağlamda özellikle Karadeniz havzasına yönelik ortak çıkar alanları oluşturma yönünde girişimlerde bulunabilecektir. Yine bu ilke kapsamında, bir taraftan AB'ye üyelik müzakereleri hız kesmeden yürütülebilecek, öte yandan özellikle Orta Doğu ülkeleri ile sıkı ekonomik ve kültürel bağlar kurma yoluna gidebilecektir. Bunlarla birlikte çok boyutlu-çok kulvarlı dış politika gereği Türkiye, yalnızca geleneksel ortaklıklar ve yakın coğrafyaya odaklanmadan, Güney Afrika ve Güney Amerika gibi coğrafyalarda bulunan ülkelerle de yeni angajmanlar gerçekleştirme arayışına girecektir.

Yeni dönem TDP'nin temel ilkelerinden üçüncüsü komşularla sıfır sorundur. Bu ilkenin hayata geçirilmesi için ise, Türkiye'nin çevresi ile ekonomik ve kültürel

TASNİF DIŞI

bağlamda karşılıklı bağımlılık oluşturacak girişimlerde bulunması öngörülmektedir (Davutoğlu, 2008, s. 80). İdeal bir dış politika ortamını tanımlayan bu ilke, Türkiye'nin etrafına bir güvenlik kuşağı oluşturacak şekilde tüm komşularla anlaşmazlıkların çözülmesi esasına dayanmaktadır. Komşularla sıfır sorun ilkesinin uygulama alanındaki en önemli ayağını ise, Türkiye'nin komşuları ile ekonomik ve kültürel ilişkilerini sağlamlaştırması oluşturmaktadır.

Davutoğlu, komşularla sıfır sorun ilkesinin fikri altyapısını şu cümlelerle özetlemektedir;

“Etrafımız tümüyle düşmanlarla çevrili psikolojisinde olduğunuz zaman, açılım yapmaktan çok defansif bir refleks gösteriyorsunuz. Komşu ülkelerle sıfır problem noktasına geldiğimiz zaman dış politika yapım anlamında olağanüstü bir manevra alanı kazanacağız” (Zengin, 2010, s.88).

Bu bağlamda komşularla sıfır sorun ilkesi, diğer yeni dönem dış politika ilkelerinin uygulanabilmesi için gerekli olan hareket serbestisini sağlamak gibi önemli bir rol üstlenmektedir. Nitekim sıfır sorun yaklaşımı, gerçek anlamda kalkınma ve gelişmenin ancak sürekli barış ve istikrar ortamında gerçekleşeceği düşüncesine dayanmaktadır.

Dünya düzeninde önemli değişimlerin yaşandığı Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye, söz konusu değişimin en yoğun şekilde yaşandığı bir coğrafyanın merkezinde bulunmaktadır. Gelişmelerin eskiye oranla daha hızlı cereyan ettiği bu dönemde, bir taraftan işbirliği imkânları eskiye oranla çok daha yüksekken, öte taraftan da sorunların yayılma ve derinleşme riski hiç olmadığı kadar artmıştır. Hal böyleyken, Türkiye'nin çevresinde güven ve istikrar ortamı sağlaması noktasında, komşularla sıfır sorun ilkesi kilit bir önem kazanmaktadır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2012). Daha önce de ifade edildiği üzere, cumhuriyetçi yönetsel modelin öngördüğü dış politika kurgusu düşmanlarla çevrili olma algısına dayanmaktadır. Bu noktada komşularla sıfır sorun yaklaşımı, bu dış politika anlayışının yeni dönem TDP ihtiyaçlarına cevap veremeyeceği düşüncesinden hareketle ortaya atılmıştır.

Yeni dönem TDP ilkelerinden dördüncüsü yeni bir üsluptur. Bu üslup değişimi köprü ya da kenar ülke kavramının reddedilmesi ve buna karşın merkezi ülke kavramının kullanılması esasına dayanmaktadır (Zengin, 2010, s.91). Söz konusu üslup değişimini, yalnızca bir kavramın yenisi ile ikame edilmesi noktasına indirgemek hatalı olacaktır. Burada sözü edilen iki kavram, dış politika pratikleri bakımından birbirlerine taban tabana zıt anlamlar içermektedirler. Bu bağlamda kenar ülke kavramı, ülkenin edilgen bir nesneye indirgenişini temsil etmektedir.

TASNİF DIŞI

Böylece kenar ülke, gündemi başkaları tarafından belirlenen pasif bir dış politikaya sahip olabilmektedir. Buna karşın “merkez ülke” kavramı, aktif siyaset güden ve uluslararası politikada gündem belirleyici bir aktörü temsil etmektedir.

Bu noktada Türkiye’nin, komşusu olduğu bölgelerde barış ve istikrarın inşa edilmesinde belirleyici bir rol üstlenmesi öngörülmektedir. Türkiye’nin üstlendiği bu rol, hegamonik bir yaklaşımla değil, tarihsel ve coğrafi derinliğinin kendisine yüklemiş olduğu bir görev algısıyla üstlenilmesini gerektirmektedir. Bu bağlamda bahse konu yeni bakış açısı, yönetici seçkinlerin dış politika yapımında yeni bir özgüven kazanmalarını sağlaması bakımından belirleyici bir etkidir (Aras, 2009, s.8).

Bu bağlamda Davutoğlu, 3 Ocak 2011’de gerçekleştirilen Üçüncü Büyükelçiler Konferansı’nda yaptığı konuşmada, Türkiye’nin yeni vizyoner diplomasi çerçevesinde; dünyadaki gelişmeleri bekleyip, yeni düzen oluşuktan sonra bunlara tepki veren bir ülke olamayacağını belirtmiş ve Türkiye’nin kurulacak yeni düzende bizzat aktif bir rol üstleneceğini vurgulamıştır (Radikal, 4 Ocak 2011). Bir diğer ifadeyle, yeni TDP çerçevesinde Türkiye “kenar ülke” değil, “merkez ülke” olacaktır. Bu noktada Davutoğlu Türkiye’nin merkez ülke olma stratejisini şöyle özetlemektedir;

“Köprü’nün tek işlevi, iki etnisite arasında irtibat kurmak ve bir tarafı diğer tarafa taşımaktan ibarettir, kendi bağımsız varlığı olan bir varlık olarak algılanmaz. Bu tanımlamanın benimsenmesi, Doğu ile ilişkilerimizde Batı’nın değerlerini empoze etmeye çalışan bir Batı’lı, Batı ile ilişkilerimizde ise Doğu’nun olumsuz görülen unsurlarını taşıyan bir Doğu’lu olarak algılanmamıza yol açtı. Halbuki, Doğulu platformlarda Doğulu kimliğinden gocunmadan o kimlikle yüzleşip, o kimlik etrafında tezler, çözümler üretebilen bir ülke; Avrupa platformlarında konuştuğunda da bir Avrupalı misyon içinde, bir Avrupalı bakışla Avrupa’nın geleceğini tartışabilen bir ülke olmalıyız” (Zengin, 2010, s.92).

Yeni dönem TDP ilkelerinden beşincisi ritmik diplomasıdır Özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde ortaya çıkan belirsizlik ortamı ve buna bağlı olarak Türkiye’nin yakın çevresinde çok sayıda sorunlu sahanın bulunması nedeniyle, TDP açısından ritmik diplomasi bir zorunluluk halini almıştır (Davutoğlu, 2008, s. 82). Bu noktada Davutoğlu, TDP’de ritmik diplomasiye duyulan gereksinimi ise şu ifadelerle ortaya koymuştur;

“Eğer şartlar dinamikse ve siz statik duruyorsanız, o şartlara intibak edemezsiniz. Sürekli hareket eden bir diplomasiye sahip olmamız lazım. Bunun için ritmik diyorum. Yani hiçbir şey olmuyorsa bile yerinde hareket etmeli ama mutlaka hareket etmelidir” (Zengin, 2010, s.92).

TASNİF DIŞI

Burada sözü edilen ritmik olma durumu, nitelikli uluslararası temaslarda bulunmak kadar, fiziksel bir niceliğe de vurgu yapmaktadır. Yani yeni dönem TDP eskiye oranla çok daha fazla uluslararası temas gerçekleştirmek üzere seyahat etmeyi öngörmektedir.

Yeni dönem TDP'nin diğer ilkeleri; küresel güçlerle uyumluluk ve uluslararası kurumlarda daha çok temsil edilmektir (Hurriyetusa, 20 Mart 2009). Küresel güçlerle uyumluluk kapsamında, bilhassa BM Güvenlik Konseyi'nin geçici üyeliği görevini yürütmeye başladığı 2009 senesinden itibaren Türkiye, hem bu platformda hem de G-20 içerisinde, ABD ve AB başta olmak üzere küresel güçlerle ortak çıkar tanımlamalarını gözden geçirip güncellemiştir (Erhan, 2010, s.19). Gerçekten de yeni dönemde Türkiye küresel güçlerle uyum noktasında önemli mesafe kat etmiş ve birçok uluslararası anlaşmazlıkta hakem rolü üstlenmek üzere girişimlerde bulunmak suretiyle, uluslararası ortamda güvenilirliğini perçinlemek istemiştir.

Uluslararası kurumlarda daha çok temsil edilme kapsamında Türkiye, geleneksel olarak temsil edildiği uluslararası platformlara ilave olarak; Afrika Birliği, Arap Birliği, Karayip Devletleri Örgütü, Amerikan Devletleri Örgütü gibi uluslararası örgütlerde gözlemci statüsüyle yer almıştır. Öte yandan Türkiye, Asya'da İşbirliği ve Güven Artırıcı Önlemler Konferansı'nın dönem başkanlığını iki yıl süreyle²⁵ yürütmektedir. Bunlar ve bunlar gibi temsil edildiği her platformu kullanmak suretiyle Türkiye, çok yönlü bir işbirliği mekanizması geliştirmeyi hedeflemektedir (Erhan, 2010, s.20).

(3)“Yeni Dönem” Türk Dış Politikasında Kimlik unsuru, Yeni Osmanlıcılık İddiaları ve Dönüşüm

Rejim unsurunun dış politikaya yansımaları incelenirken, küreselleşmenin cumhuriyetçi yönetsel modelde ve doğal olarak da ulus-devlet anlayışında erozyona yol açtığından söz edilmişti. Söz konusu erozyon, zamanla bireylerin kendi kimlik ve çıkarları ile daha yakından ilgilenmeleri gibi bir sonuç doğurmuştur. Bir başka ifadeyle bireyler, artık kendilerinden beklenen erdemden²⁶ daha fazlasını devletten bekler hale gelmişlerdir. Öte yandan, küreselleşmeyle birlikte bireyin devlet nezdindeki kıymeti artmış ve bu durumun devletlerarası bağitlarca güvence altına

²⁵ Haziran 2010-Haziran 2012 periyodunda.

²⁶ Cumhuriyetçi yönetsel yapıda, yurttaşlardan kişisel çıkarlarını geri planda tutmak suretiyle, erdem esaslı bir tutum sergilemeleri beklenir. Bkz. Bu çalışma, s. 58.

TASNİF DIŞI

alınmasıyla, devletin ulusal çıkar kavramındaki tekeli kırılmaya başlamıştır (Aksoy ve Çemrek, 2010, s.163). Bu durum devletlerin dış politika pratiklerine de yansımış ve devletler klasik dış politika araçlarının yerine yeni araçlar keşfetmeye başlamışlardır. Bu bağlamda en etkin araçlardan birisi de kimlik olmuştur.

TDP'de kimlik kavramının keşfedilerek yoğun bir şekilde kullanılması ise, AKP Hükümeti dönemine rastlamaktadır. Zira, AKP Hükümeti'nin dış politika bağlamında gerçekleştirdiği en önemli değişim, kullanılan dış politika araçları üzerinde gerçekleşmiştir. Bu dönemde, TDP'nin askeri ve stratejik esaslı araçlarının yerini; ekonomi, kimlik, insan hakları, sivil yönetim ve diyalog gibi araçlar almıştır (Gözen, 2010, s.27). Kaldı ki AKP Hükümetleri'nin daha önce sıralanan temel ilkelerinin hemen hepsi kimlik unsuru üzerine inşa edilmiştir. Bu durum, Dışişleri Bakanı Davutoğlu'nun ifadesiyle Doğulu ile Doğulu kimlikle, Avrupalı ile Avrupalı kimlikle diplomasi yürütme şeklinde pratiğe dökülmüştür.

AKP Hükümetleri'nin dış politikada kültürel öğeleri ve buna bağlı olarak da kimlik unsurunu bu denli yoğun kullanması, zaman zaman çeşitli yakıştırmaların yapılmasına da sebebiyet vermiştir. Bu kapsamda AKP Hükümetleri, Türkiye'nin eski Osmanlı coğrafyasına yönelik ekonomik ve kültürel bağlarının güçlendirilmesine yönelik çabaları nedeniyle Yeni Osmanlıcı yakıştırmalarına maruz kalmıştır (Uzgel, 2009, s.358). Ancak, Yeni Osmanlıcılık tabiri birtakım ideolojik göndermeleri de içermesi bakımından, başta Dışişleri Bakanı Davutoğlu olmak üzere, AKP Hükümeti tarafından art niyetli bir yakıştırma olarak kabul edilmiştir (Hürriyet, 28 Aralık 2010).

Bu noktada, başta Dışişleri Bakanı Davutoğlu olmak üzere AKP Hükümeti'nin, Yeni Osmanlıcı yakıştırmalarını kabul etmeyişinin iki temel gerekçesi olduğu söylenebilir. Bunlardan ilki, bu kavramın içinin, farklı kesimler tarafından birbirine taban tabana zıt anlamlarla doldurulmasıdır. Zira eleştirel bakış açısıyla Yeni Osmanlıcılık aslında dış politika unsuru olduğu kadar iç politikanın da konusu olarak işlev görebilmektedir. Öyle ki Yeni Osmanlıcılık yakıştırmaları çoğunlukla, rejimle sorunlu bir ilişkinin varlığına işaret etmek maksadıyla, bir eleştiri vasıtası olarak kullanılmaktadır. Bununla birlikte Yeni Osmanlıcılık, dini motifleri ulus-devlet anlayışını zayıflatma pahasına ön plana çıkardığı gerekçeleriyle de yoğun eleştirilere kaynak teşkil etmektedir. Bu yönüyle Yeni Osmanlıcılık yakıştırmasının AKP Hükümetince benimsenmeyişinin olağan bir refleks olduğu ortadadır. Bu yakıştırmaların kabul edilmeyişinin bir diğer gerekçesi ise doğrudan dış politikanın uygulama alanına yöneliktir. Zira, tabiatı itibarı ile kolayca emperyalist bir anlam yüklenebilecek bu kavramın, özellikle Osmanlı ile sorunlu bir yakın geçmişi olan ve

TASNİF DIŞI

ulus devlet olma evrimini henüz tam manasıyla gerçekleştirememiş olan Orta Doğu coğrafyasında olumsuz karşılanacağı ortadadır (Uzgel, 2009, s.358). Bu coğrafyada yumuşak güç unsurunu güçlendirmeyi hedefleyen AKP Hükümeti açısından Yeni Osmanlıcılık algısı tabiatıyla sakıncalı olarak görülmekte ve her fırsatta reddedilmektedir.

AKP Hükümeti'nin yürüttüğü dış politikayı, TDP açısından önemli bir dönüşüm gayreti olarak değerlendirmek mümkündür. Zira bu dönemde TDP açısından birçok "ilk" yaşanmıştır. Her şeyden önce Türkiye, kendi kimlik kavrayışında önemli bir kabuk değişikliğine gitmiş ve kimlik algısında "kenar ülke"den "merkez ülke"ye önemli bir değişim yaşanmıştır. Türkiye'nin kendine biçtiği bu yeni rol, TDP pratiklerinde de önemli değişikliklere yol açmış ve özellikle yakın çevresi başta olmak üzere tüm dünyada daha yoğun bir angajman sürecine girmiştir. Bu kapsamda Türkiye, özellikle yakın çevresindeki her türlü devletlerarası anlaşmazlıkta tarihsel ve coğrafi derinliğini kullanmak suretiyle, arabuluculuk yapmaya başlamıştır.

Yine yeni dönem TDP'da, sivil toplum ve düşünce kuruluşları (STK) dış politika yapım sürecine yoğun bir şekilde katılmaya başlamıştır (Yenigün, 2010, ss. 75-76). Kaldı ki, Dışişleri Bakanı Davutoğlu'nun ortaya koyduğu dış politika ilkeleri kapsamında, ekonomik ve kültürel ilişkilere önemli bir rol düşmektedir. Bu kapsamda STK'ların yoğun bir şekilde faaliyet göstermesi kaçınılmaz ve doğaldır.

Yeni dönemde TDP açısından diğer bir önemli dönüşüm de Batıcılık anlayışında gerçekleşmiştir. Bu kapsamda, TDP'nin geleneksel Batıcılık anlayışı ile en belirgin farklılık; Türkiye'nin, Batı ile ilişkiler sürdürülürken (hatta belki daha da yoğunlaşırken) çok yönlü-çok boyutlu ilişkiler kapsamında Orta Doğu, Afrika ve Uzak Doğu gibi daha önce kısmen ihmal edilmiş coğrafyalarda yoğun bir aktivizm gerçekleştirmiş olmasıdır (Bal, 2010, s.49).

Bu noktada belirtilmesi gereken bir diğer unsur da, on yılı aşkın bir süre tek parti iktidarı olarak dış politika yürütmenin verdiği devamlılık etkisidir. Zira daha önce de belirtildiği gibi, dış politikanın teorik çerçevesi Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu tarafından çizilmiş ve on yıllık süreçte uygulama alanında da genel olarak bu teorik çerçeveye sadık kalınmıştır.

TDP'deki anılan dönüşüm, bilhassa devlet kimliğine yüklenen yeni anlamların (merkez ülke) etkisiyle, doğal olarak kimi sorunları da beraberinde getirmiştir. Zira kimlik inşa edilirken dış politikanın da kimliğe paralel olarak evrildiği ortadadır. Bu

TASNİF DIŞI

bağlamda, çalışmanın odak noktasını oluşturan Türkiye-İsrail ilişkileri de söz konusu değişimden ziyadesiyle etkilenmiş gözükmeştir. Bu kapsamda çalışmanın bir sonraki bölümünde, Türkiye’de devlet kimliğinin inşası ve TDP’deki değişimin Türkiye-İsrail ilişkileri özelinde ne gibi sonuçlar doğurduğu değerlendirilmeye çalışılacaktır.

3. TÜRKİYE-İSRAİL İLİŞKİLERİNİN TARİHSEL ARKAPLANI

Türkler ve Yahudiler, tarih boyunca çoğunlukla olumlu ilişkiler kurmuşlardır. Bu bağlamda Türkler, deyim yerindeyse, Yahudilerin zor günlerinde sığındıkları güvenli bir liman olagelmıştır. Herşeyden önce Yahudiler, tarihin hiçbir döneminde Türk Devletleri tarafından zulme uğratılmamıştır. Bununla birlikte, Türklerin Yahudilere karşı geleneksel bir düşmanlığından söz etmek de mümkün değildir (Nachmani, 1987, s.45). Aksine Türkler, Avrupa'dan sürgün edildikleri dönemlerde Yahudilere kucak açmak suretiyle çok sayıda Yahudi'nin hayatını kurtarmıştır²⁷. Türkler ve Yahudiler, temelleri bu göç dalgaları ile atılan iyi ilişkilerini tarihin her döneminde korumayı başarmışlardır (Yılmaz, 2010a, s.18).

Türkler ve Yahudilerin kurmuş oldukları iyi ilişkiler, Yahudilerin 14 Mayıs 1948'de İsrail Devletini kurması ile yeni bir döneme girmiştir. Bu yeni dönem, karşılıklı toplumsal sempatinin tek başına alt edemeyeceği çok sayıda sorunu da beraberinde getirmiştir. Bu noktadan itibaren ilişkiler devletler boyutunda yürütüleceğinden, devletlerarası politika Türkiye-İsrail ilişkilerini şekillendiren önemli bir faktör haline gelmiştir. Bu bağlamda Türkiye-İsrail ilişkileri, birisi Türkiye-Arap ülkeleri eksenini diğeri de Türkiye-Batı ülkeleri (ABD başta olmak üzere) eksenini olmak üzere iki temel eksen etrafında şekillenmiştir. Bu iki eksen Arap-İsrail çatışması üzerinden birbirine bağlanmış ve söz konusu çatışma Türkiye-İsrail ilişkileri bakımından belirleyici sonuçlar doğurmuştur.

Kurulduğu 1948 yılından itibaren İsrail, çok yakın olmasa da, Türkiye'nin daima iyi ilişkiler içerisinde olduğu nadir Orta Doğu ülkelerinden birisi olmuştur (Bozdağlıoğlu, 2003, s.1410). Bu iyi ilişkiler, Türkiye-Arap ülkeleri-Batı ülkeleri üçgeninde yaşanan gelişmelerle sürekli olarak inişli çıkışlı bir seyir izlemiş, ancak hiçbir zaman kopmamıştır. Türkiye-İsrail ilişkilerindeki bu iniş çıkışlar, TDP'nin geleneksel denge politikası gereğince Arap-İsrail çatışmasına koşturucu olarak gerçekleşmiştir. Bir diğer ifadeyle, Türkiye-İsrail ilişkileri hiçbir zaman iki ülke arasında doğrudan sorun teşkil eden bir olumsuzluk yaşamamış, sorunlar üçüncül aktörlerle ilişkiler temelinde gündeme gelmiştir.

Çalışmanın bu bölümünde, Türkiye-İsrail ilişkilerinin tarihsel gelişimi ele alınacaktır. Bu kapsamda İsrail Devleti'nin kuruluşundan başlamak üzere, Türkiye-

²⁷ 1376'da Macaristan'dan, 1394'te Fransa'dan, 1492'de İspanya'dan sürgün edilen çok sayıda Yahudi Osmanlı İmparatorluğu'na göç etmiştir (Reisman, 2006, s.12).

İsrail ilişkilerinin genel seyri incelenecek ve tarihsel olarak iki ülke ilişkilerinin Arap-İsrail çatışmasından ne oranda etkilendiği sorgulanacaktır.

a. Osmanlı Devletinde Türk Yahudi İlişkileri

Türk-Yahudi ilişkileri, 15. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Avrupa'dan sürgün edilen (İspanya (1492) ve Portekiz (1497)) Yahudilere sığınma hakkı tanınmasıyla başlamıştır. Bu dönemde Osmanlı Devleti Yahudiler için en güvenli ve tercih edilen sığınak haline gelmiştir (Levy, 1994, s.18). Yahudiler, Ermeniler ve Ortodoks Hristiyanlardan sonra üçüncü millet olarak tanımlanmış ve Osmanlı Devleti'nde önemli bir yere sahip olmuşlardır. Sosyal hayatta kendilerine tanınan ayrıcalığa mukabil Yahudiler, Osmanlı Devleti'nin sosyal ve ekonomik gelişimine önemli katkı sağlamışlardır (Bozdağlıoğlu, 2003, s.142).

Öte yandan Yahudiler dinlerine ve geleneklerine olan bağlılıkları nedeniyle Osmanlı'da takdire şayan bir millet olarak görülmüş ve bu vesileyle özel bir koruma elde etmişlerdir (Karpas, 1975, s.113). Yahudilerin Osmanlı Devleti nezdinde sahip oldukları olumlu kanaat, I. Dünya Savaşı esnasında Osmanlı vatandaşı olmadığı halde Türk ordusunda gönüllü olarak görev yapmak üzere başvuran genç Yahudilerin etkisi ve savaş giderlerine katkıda bulunmaları gibi gerekçelerle perçinlenmiştir (Shaw, 1991, s. 231).

Yahudilerin Türklerle olan ilişkileri sosyal yaşantının yanında siyasal alanda da kendini göstermiş ve özellikle Selanik'te yaşayan Yahudiler Genç Türklerin ideolojilerinin şekillenmesine ve 1908'de gerçekleştirdikleri devrime katkı sağlamışlardır (Karpas, 1975, s.113). Böylece Yahudiler Türk modernleşmesinde önemli bir yer edinmişlerdir.

Yahudilerin Türk siyasal hayatında etkin olduğu bir diğer süreç de, İstiklal Mücadelesi olmuştur. Birçok Hristiyan azınlığın aksine Yahudiler Milli Mücadeleye destek vererek, Hristiyan azınlıkların Türkleri İstanbul'dan ve Anadolu'dan uzaklaştırmak üzere kendilerinden talep ettikleri desteği vermemişlerdir (Shaw, 1991, s.244). Yahudilerin İstiklal Harbinde sergiledikleri bu sadakat başta Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere Türk halkı tarafından takdirle karşılanmıştır.

Türkler ve Yahudiler arasında tarih boyunca kurulan olumlu ilişkiler, II. Dünya Savaşında Nazi zulmünden kaçan çok sayıda Yahudinin Türkiye'ye sığınmasıyla zirve noktasına ulaşmıştır. Sonuç olarak Türk devletleri tarihin hiçbir döneminde anti-semitizme prim vermemiş, Yahudi vatandaşlarına negatif ayrımcılığın hiçbir

TASNİF DIŞI

türlüsüne başvurmamıştır. Buna mukabil Yahudiler de Osmanlı ve Türk vatandaşı sıfatlarıyla Türklerle kurdukları olumlu ilişkileri koruma konusuna özen göstermişlerdir.

b. İsrail Devleti'nin Kuruluşu ve Türkiye'nin Tutumu

Türkler ve Yahudilerin tarih boyunca kurmuş oldukları olumlu ilişkiler, İsrail Devleti'nin kuruluşuna giden süreçle birlikte önemli bir dönüm noktası yaşamıştır. Her şeyden önce Türkiye, İsrail Devleti'nin kuruluş sürecinde Arap devletleriyle birlikte hareket etmiş ve Filistin topraklarının bir bölümünde Yahudi devleti kurulmasını öngören Birleşmiş Milletler (BM)'in 1947 Taksim Kararı'na²⁸ karşı oy kullanmıştır. Türkiye bu tutumunu, bölgede kurulacak bir Yahudi devletinin karışıklık yaratacağı ve Sovyet yanlısı bir politika izleyebileceği gerekçelerine dayandırmıştır (Özcan, 2005, s.13). Böylece, dönemin TDP'sini biçimlendiren temel unsurları olan Sovyet tehdidi ve güvenlik endişesi, İsrail Devleti'nin tanınması sürecinde de etkisini göstermiştir²⁹.

1945-1947 yılları arasında Arap tezlerini destekleyerek İsrail Devleti'nin kurulmasına karşı çıkmış olmasına karşın Türkiye, Sovyetler Birliği karşısında desteğini istediği Batı'nın etkisiyle 28 Mart 1949'da İsrail'i tanıma yoluna gitmiştir (Ülman, 1968, s. 245). Böylece Türkiye, Fransa ve İngiltere'nin ardından İsrail'i tanıyan 43'üncü ülke olmuştur (Özcan, 2001, ss.159-160). Diğer 42 ülkeden farklı olarak Türkiye, İsrail'i tanıyan ilk Müslüman ülkedir³⁰ (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2012b). Bu dönemde yönetici seçkinler, kendilik bilincinin (*self-image*) doğal bir yansıması olarak bu söylem yerine İsrail'i tanıyan son Batı devleti söylemini tercih etmişlerdir (Gruen, 1985, s.35). Neticede, Türkiye'nin Taksim Kararı'na karşı çıkmasına kaynak teşkil eden gerekçeler, bu sefer de İsrail Devleti'ni resmen tanınmasına sebep olmuştur.

Türkiye'nin İsrail Devleti'ni tanınması, TDP'nin Batıcı yönünün bir yansıması olarak da görülebilir. Bu anlamda ilk gösterge, İsrail'i Türkiye'den önce tanıyan ülkelerin coğrafi dağılımıdır. Bahse konu ülkelerin büyük çoğunluğu Batı ülkeleridir.

²⁸ BM Genel Kurulu'nda Amerikan yönetiminin baskıları sonucu kabul edilen 29 Kasım 1947 tarihli Taksim Kararı'na göre Filistin topraklarının yüzde 56.4'ünde bir Yahudi devleti kurulması öngörülmüştü. Oysa söz konusu topraklarda yaşayan halkın yarısı Müslüman Araplardan oluşmaktaydı (Arı, 2007, s.17).

²⁹ II. Dünya Savaşı sonrasında TDP'na yön veren iki temel unsurun Sovyet tehdidi ve güvenlik endişesi olduğuna dair detaylı bir analiz için Bkz. Haluk Ülman, (1968). Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler-1 (1923-1968). Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt XXIII, No. 3, (ss. 241-273).

³⁰ Müslüman ülke tabiri, nüfusu yoğun olarak Müslüman olan ülke anlamında kullanılmıştır.

TASNİF DIŞI

Türkiye'nin o dönemde kuruluş çalışmaları devam eden NATO'ya girme konusundaki kararlılığı düşünüldüğünde, muhtemel müttefikleri olan Batılı ülkelerle uyumlu bir dış politika izlediği görüntüsünü vermek istediği sonucuna varmak mümkündür. Öte yandan, Nisan 1948'de ABD'ye gidecek olan dönemin Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak'ın, İsrail yanlısı tutumu ile bilinen dönemin ABD Başkanı Truman'ı etkilemek suretiyle daha fazla mali ve siyasi destek sağlama hesabı yapmış olması da bu kararda etkili olmuştur (Akdevelioğlu ve Kürkçüoğlu, 2001a, s. 641).

Türkiye'nin İsrail Devleti'ni tanımasına sebep olan bir diğer önemli faktör de, genç Türkiye Cumhuriyeti'nin kimlik inşa süreci olmuştur. Daha önce de ifade edildiği üzere Kemalizm sil baştan bir kimlik inşasını öngörmüştür. Bu kapsamda öncelikle, yüzlerce yıllık teokratik temellere dayanan imparatorluk geleneğine ait izlerin silinmesi gerekmiştir. Söz konusu izlerin silinmesi ise, devlet kimliğinin laik yönünün güçlendirilmesi ve Batılılaşma yönündeki eylemlerin kararlılıkla sürdürülmesini dikte etmiştir.

Laik devlet kimliği ile Batılılaşma yönündeki kararlılığın Türk dış politikası açısından doğurduğu en önemli sonuçlardan birisi de Türkiye'nin Orta Doğu politikasına yönelik olmuştur. Bu bağlamda yönetici seçkinler arasında, Orta Doğu ile etkileşimin asgari seviyeye indirilmesi, buna karşın Batı ile angajmanların sıklaştırılması yönünde bir eğilim ortaya çıkmıştır. Bu eğilim çerçevesinde Türkiye, 1920'li ve 1930'lu yıllarda toplumu Arapsızlaştırma (*de-Arabization*) politikası gütmüştür. Nihayet Türkiye, daha önce de ifade edildiği üzere, İsrail'i tanıyan ilk Müslüman ülke olmuştur. Dolayısıyla İsrail'in tanınması, diğer gerekçelerle birlikte Kemalist seçkinlerin kendilerine attettikleri Avrupalı kimliğini meşrulaştırma gayretlerinin bir sonucu olarak da gerçekleşmiştir (Yavuz, 1997, s.23). Burada dikkat çekici olan esas unsur, Kemalist düşüncenin Batılı olmayı aynı zamanda (Orta) Doğulu olmamak olarak algılamasıdır. Tanıma sonrası dönemde de bu algı büyük oranda değişmemiş ve 2000'li yılların başına kadar Türkiye-İsrail ilişkilerinde belirleyici bir unsur olmuştur.

c. Soğuk Savaş Döneminde Türkiye-İsrail İlişkileri

Soğuk Savaş döneminde Türkiye-İsrail ilişkileri, ulusal güvenliğin örtülü konuları üzerinde ve adeta gözlerden uzak bir şekilde sürdürülmüştür (Özcan, 2005, s.9). Ancak Soğuk Savaş döneminde, Türkiye için İsrail'le ilişkileri dış politika önceliklerinden birisi olduğu söylenemez. Nitekim bu dönemde, Batı güvenlik

TASNİF DIŞI

şemsiyesine girerek Sovyet tehdidini bertaraf etmek TDP'nin ana gündem maddesi olarak kalmıştır.

Türkiye, ellili yılların başında NATO'ya giriş gayretlerini yoğunlaştırmış ve bu kapsamda Türkiye-İsrail ilişkileri gelişme eğilimi göstermiştir. Ancak, Arap devletlerinin tepkisini çekmek istemeyen Türkiye, İsrail'le ilişkilerini düşük profilli tutmayı tercih etmiştir. Diğer taraftan, bu dönemde Türkiye-İsrail ilişkilerinde iki önemli gelişme yaşanmıştır. Bunlardan biricisi, Türkiye'nin Bağdat Pakti'na girmesi ve bu bağlamda İsrail'in duyduğu memnuniyetsizlik, ikincisi ise Süveyş Krizi'nin patlak vermesidir.

Fikri temelleri dönemin ABD Dışişleri Bakanı John Foster Dulles tarafından ortaya atılan Bağdat Pakti, özü itibarıyla Orta Doğu'da Sovyet yayılmasını önlemek maksadıyla oluşturulan bir güvenlik kuşağıdır (Armaoğlu, 1989, s.119). Ancak İsrail, Arap ülkelerini bir araya getirecek herhangi bir girişimin ancak kendi güvenliği pahasına gerçekleştirilebileceği öngörüsünden hareketle Paktın oluşumuna en baştan itibaren şiddetle karşı çıkmıştır (Özcan, 2005, s.18). Buna karşın Türkiye, Paktın oluşturulması için yoğun bir çaba sarf etmiş ve Paktın oluşturulması öncelikli dış politika konusu haline gelmiştir. 24 Şubat 1955'te Bağdat Pakti'nin kurulması ve İsrail'in bu pakttan duyduğu rahatsızlığı açık olarak ifade etmesi ile Türkiye-İsrail ilişkileri 1955'ten itibaren gözle görülür oranda düşmeye başlamıştır (Erhan ve Kürkçüoğlu, 2001, s.645). Bağdat Pakti konusunda yaşanan bu anlaşmazlık, Türkiye'nin Batı ile uyum çerçevesinde resmen tanıdığı İsrail'den yine Batı ile uyum kapsamında kolaylıkla vazgeçebileceğini göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Öteden beri İsrail'in dış politika ve güvenlik anlayışı kuşatılmışlık algısı üzerine inşa edilmiştir. Bağdat Pakti da bu kapsamda İsrail tarafından olumsuz karşılanmıştır. Takip eden dönemde İsrail, İngiltere ve Fransa'nın da yardımıyla Süveyş Kanalı'nı işgal etmiştir. İşgal sonrasında Bağdat Pakti'na üye ülkelerin İsrail'le ilişkilerin askıya alınması yönündeki baskılarının da etkisiyle, Türkiye İsrail'in temsil düzeyini maslahatgüzarlığa düşürmüştür (Dursunoğlu, 2005, s. 40). Bu durum 1980'e kadar devam etmiş ve iki ülke temsil düzeyi 24 yıl maslahatgüzar seviyesinde kalmıştır.

1958 Irak devrimi Türkiye-İsrail ilişkileri bağlamında yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Bu devrim ile Türkiye, Orta Doğu'da oluşturmak istediği güvenlik örgütünün en önemli parçalarından birisini (Irak) kaybetmiş ve böylece Bağdat Pakti işlevini yitirmiştir. Öte yandan bu gelişmeyi, Türkiye-İsrail ilişkilerini

geliştirmek üzere bir fırsat olarak değerlendiren dönemin İsrail Başbakanı Ben Gurion, gizli görüşmeler yapmak üzere Türkiye'ye gelmiş ve Başbakan Menderes'in de katılımıyla heyetler arası üst düzey gizli görüşmeler yapılmıştır (Özcan, 2005, s. 21). Bir çok alanda uzlaşuya varılan bu toplantılar, özellikle Türkiye'nin talebi üzerine gizli tutulmuştur.

Ben Gurion'un Türkiye ziyaretini izleyen süreçte İsrail, Türkiye ile Çevresel Pakt³¹ stratejisini uygulama gayretine girmiştir. Bahse konu strateji dönemin İsrail Devlet Başkanı Ben-Gurion'un belirlediği; çevredeki Arap olmayan ülkelerle bir ittifakın kurulması ile İsrail'in yalnızlaştırıldığı çemberin kırılması, bölgeye istikrar taşıyacak yeni bir güç dengesinin kurulması ve başta ABD olmak üzere Batı'yla ilişkilerin geliştirilmesi ilkeleri çerçevesinde ortaya atılmıştır. Pakt'ın hayata geçirilmesi ABD Başkanı Eisenhower'ın da desteğinin alınmasını müteakip, 29 Ağustos 1958'de Menderes ve Ben-Gurion arasında gerçekleşen gizli Ankara görüşmesiyle mümkün olmuştur. Pakt kapsamında, başta askeri olmak üzere birçok alanda gizli anlaşmaların yapıldığı bir döneme girilmiştir (Bengio, 2009, ss.69-71). ABD'nin Çevresel Pakt'ın oluşumundaki belirleyici rolü ve paktın Arap devletlerinden gizli tutulması, Türkiye-İsrail ilişkilerinin çok boyutlu bir dengeye sahip olduğunu göstermesi bakımından ilgi çekicidir.

Altmışlı yılların hemen başında gerçekleşen askeri müdahale sonrasında İsrail'le ilişkileri geliştirme konusunda çok istekli davranılmamış, ancak gizli görüşmeler yoluyla ilişkilerin sürdürülmesine devam edilmiştir. Bu sayede Arap dünyasının tepkisinin çekilmemesi ve Arap kaynaklarından mahrum kalınmaması hedeflemiştir (Bengio, 2009, s.80). Kıbrıs sorununun ülke dış siyasetini yoğun olarak meşgul ettiği bu dönemde Türkiye, başta ABD olmak üzere Batı ile ilişkilerini gözden geçirme ihtiyacı hissetmiştir. Bu durum, doğal olarak Türkiye-İsrail ilişkilerine de yansımıştır. Bu kapsamda Türkiye, 1967 Arap-İsrail Savaşında açıkça Arap yanlısı bir politika izlemiş ve Türk toprakları üzerindeki üslerin ABD tarafından İsrail'e lojistik destek için kullanılmasına izin vermemiştir (Yavuz, 1994, s.573).

³¹ 29 Ağustos 1958'de Türkiye'ye gizlice gelen Başbakan David Ben-Gurion ile Menderes'in başkanlık ettiği üst düzey heyetler arasında yapılan gizli görüşmeler sırasında iki ülkenin askeri, diplomatik ve güvenlik alanlarında örtülü işbirliği yapması kararlaştırılmıştır. Diplomatik alanda gerek hükümetler, gerekse kamuoyları katında ortak çalışmalar yapılması kararlaştırılırken, ekonomik alanda dış ticaret hacminin artırılması için önlemler alınması konusunda anlaşmaya varılmıştır. Güvenlik alanında ise istihbarat paylaşımı, acil durumlarda karşılıklı yardımlaşma için ortak planlama yapılması vb. konular üzerinde anlaşmaya varılmıştır. Yakın askeri ilişkilerin kurulmuş olmasına ve İsrail'in görüşmeler yapıldığını uluslararası kamuoyuna açıklamak istemesine karşın, Arap ülkelerinin tepkisinden çekinen Türkiye'nin isteği üzerine, görüşmeler gizli tutulmuştur (Özcan, 2005, s. 21).

TASNİF DIŞI

Yetmişli yıllarda Türkiye, İsrail karşısında Arap yanlısı bir politika izlediğini açıkça göstermiştir. Bu duruma istisna teşkil edecek yegâne olay 1973'te patlak veren Arap-İsrail Savaşı (Yom Kippur Savaşı) olmuştur. Savaş, Türkiye'de genel seçimlerin yapıldığı tarihlere denk geldiğinden, Türk kamuoyunu pek meşgul etmemiştir. Bu Savaş boyunca tarafsız olacağını beyan eden Türkiye, ABD ve Sovyetler Birliği'nin bu politikaya ters düşecek taleplerini kabul etmemiştir (Özcan, 2005, ss.31-32). OPEC petrol krizi³² sonrasında 1974'te Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ)'nü, Filistin halkının yegâne temsilcisi olarak tanıyan Türkiye, 10 Kasım 1975'te BM Genel Kurulunda gerçekleşen ve Siyonizm'i ırkçılığın eşdeğeri olarak gören oylamada İsrail aleyhine oy kullanmıştır (Bengio, 2009, s.116). Tüm bu gelişmelere karşın Türkiye İsrail'le ilişkilerini kesmemeye özen göstermiştir.

Seksenli yıllara girilirken; İsrail Parlamentosu'nun Kudüs'ü İsrail'in daimi başkenti ilan etmesi üzerine Türkiye, 26 Kasım 1980'de İsrail ile diplomatik temsilcilik seviyesini ikinci kâtipliğe düşürmüştür (Dursunoğlu, 2005, s. 51). Bu durum 1992 senesine kadar sürmüş ve iki ülke diplomatik temsil düzeyi 12 yıl süreyle ikinci kâtiplik düzeyinde sürdürülmüştür (Yavuz, 1997, s.24). Buna karşın Türkiye'yi bölgedeki vazgeçilmez müttefiki olarak görme arzusunda olan İsrail Türkiye'nin sözde Ermeni soykırımı iddialarıyla başının derde girdiği bu dönemde, İsrail devlet yayın organlarında [sözde] "Ermeni Soykırımı'na" dair Türkiye aleyhine yayın yapılmasını yasaklamış ve 1982'de bu konuda düzenlenen uluslararası bir oturumu protesto ettiğini açıklamıştır (Ostrovsky, 1999, s. 2).

İsrail'le ilişkilerin son derece olumsuz bir seyir izlediği bu dönemde ilk yumuşama, 5 Haziran 1982'de İsrail ordusunun Lübnan'a başlattığı saldırıda burada yuvalanmış ve eğitim gören Ermenistan'ın Kurtuluşu İçin Ermeni Gizli Örgütü (ASALA) ve Ermeni Soykırımı Adalet Komandoları (JCGA) örgütlerine ortak operasyon düzenleme teklifinde bulunması ile olmuştur. Türkiye'nin olumlu yanıt vermesi üzerine düzenlenen ortak operasyonlarla ASALA ve JCGA kampları tamamen temizlenmiştir (Erhan ve Kürkçüoğlu, 2001, ss. 150-151). Bu gelişme ile iki ülke ilişkilerinin normalleşmesine zemin hazırlanmış ancak, bunun gerçekleşmesi

³² 1967 Arap-İsrail Savaşı sonrasında kurulan Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Örgütü (OAPEC), Arap petrolünü İsrail'e karşı bir siyasal araç olarak kullanmak üzere örgütsel bir taban oluşturmuştur. Ekim 1973'te vuku bulan Arap-İsrail Savaşı (Yom Kippur) nedeniyle OAPEC, ABD, İsrail ve bazı Batı Avrupa ülkelerine karşı petrol ambargosu uygulamaya başlamıştır. Kısa süreli ve başarısız olarak değerlendirilen bu ambargo bir alıcı paniği yaratmış ve OPEC'in petrol fiyatlarını 1974'e kadar dört kez artırmaya yol açmıştır (Erhan ve Kürkçüoğlu, 2001, s.799).

İntifada³³ ile başlayan FKÖ'nün sistematik direnişi ve bu direnişe karşı İsrail'in orantısız tepkisi nedeniyle doksanlı yıllara kadar mümkün olmamıştır.

İntifada ile başlayan süreç Yaser Arafat önderliğindeki Filistin Ulusal Konseyi'nin 15 Kasım 1988'de Filistin Devleti'nin kurulduğunu ilan etmesine zemin hazırlamış ve Türkiye aynı gün kurulan Filistin Devleti'ni tanımıştır. Diğer taraftan Türkiye, Filistin Devleti'ni tanıyan beşinci ülke olurken, Filistin'in temsilcilik statüsünde herhangi bir değişiklik yapmamıştır (Yılmaz, 2001, s. 34). Bir başka ifadeyle, bir taraftan İsrail'le ilişkileri normalleştirmeye çalışan Türkiye, diğer taraftan Filistin meselesine duyarlılığını ortaya koymuş ve diplomatik temsil düzeylerini her iki ülke için de eşit seviyede tutmuştur.

d. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye-İsrail İlişkileri

Soğuk Savaş'ın sona ermesi, Sovyetler Birliği'nin dağılması ve ABD'nin Körfez Harekâtı gibi önemli gelişmelere sahne olan doksanlı yıllar, Türkiye-İsrail ilişkileri için de önemli değişikliklerin yaşadığı bir dönem olmuştur. Bu dönemde her iki ülkenin karşılıklı adımları ile iki ülke ilişkilerinde hızlı ve kapsamlı bir canlanma yaşanmıştır (Erhan ve Kürkçüoğlu, 2001, s. 152). Bu kapsamda, Türkiye 31 Aralık 1991'de İsrail'le diplomatik temsilcilik düzeyini Filistin'le eşzamanlı olarak yeniden büyükelçilik düzeyine çıkarmış ve 1980'den itibaren kapalı olan Kudüs Başkonsolosluğu'nu yeniden açmıştır (Özcan, 2005, s.48). Bu olayı takip eden süreçte de Türkiye-İsrail ilişkilerinde belirgin bir yakınlaşma yaşanmıştır. Bu noktada öncelikle söz konusu yakınlaşmaya zemin hazırlayan faktörlerin ortaya konulması gerekmektedir.

(1) Türkiye-İsrail Yakınlaşmasına Zemin Hazırlayan Faktörler

Türkiye'nin Arap devletleri ve İsrail arasında korumaya çalıştığı denge, 1970'li yıllarda Araplardan yana ağır basarken, Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile ibre İsrail'den yana değişmiş ve Türkiye-İsrail ilişkilerinde gözle görülür bir yoğunlaşma olmuştur. Türkiye'nin doksanlı yıllarda İsrail'le yakınlaşmasında etkili olan unsurları; Sovyetler Birliği'nin dağılması, Körfez Savaşı'nın patlak vermesi, Arap-İsrail barış görüşmeleri, Türkiye'de yükselen PKK terörü, Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK)'nde modernizasyon ihtiyacı, ABD'nin Türkiye-İsrail ekseninde bir güvenlik sistemini

³³ Arapça'da silkelenmek manasına gelmektedir. 8 Haziran 1987'de İsrail'e ait bir kamyonun çarpması sonucu dört Filistinli hayatını kaybetmiş ve bunun kasti bir eylem olduğu yönündeki söylentilerle bölgede hava gerginleşmiştir. Bu olay sonrasında protesto gösterileri başlamış ve 9 Aralık 1987'de kitlesel bir protesto yapılmıştır. Yaklaşık 2 yıl süren bu protestolar esnasında kendilerine taş ve sopalarla saldıran Filistinli gençlere İsrail askerlerinin silahla karşılık vermesi Orta Doğu'da ve tüm dünyada İsrail'e karşı bir tepkinin doğmasına yol açmıştır. Bu süreçte Filistinli örgütler iç çatışmaları bir kenara bırakarak birleşme eğilimi göstermiştir (Erhan ve Kürkçüoğlu, 2001, s. 151).

öngörmesi ve nihayet Türkiye ile İsrail'in tehdit önceliklerinin koşut hale gelmesi şeklinde sıralamak mümkündür.

Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye-İsrail ilişkilerinde yakınlaşmaya zemin hazırlayan birinci faktör, Sovyetler Birliği'nin dağılması olmuştur. Zira, Sovyetler Birliği'nin dağılması ile ortaya çıkan Türk cumhuriyetleri, Türkiye'nin ihracatta Orta Doğu pazarına olan bağımlılığını ortadan kaldırmış ve yeni pazar imkanları doğurmuştur. Öte yandan, zengin doğal gaz ve petrol kaynaklarına sahip bu yeni Türk cumhuriyetleri, Türkiye'nin enerji bağlamında da Orta Doğu'ya olan bağımlılığını ortadan kaldıracak imkânlar sunmuştur (Yavuz, 1997, s.27). Bu sayede Türkiye, İsrail'le ilişkilerine tepki gösteren Arap devletlerine karşı elini güçlendirebilmiştir.

Türkiye-İsrail ilişkilerinde yakınlaşmaya zemin hazırlayan ikinci faktör Körfez Savaşı ve sonrasında yaşanan bölgesel gelişmeler olmuştur. Bahse konu gelişmeler, Türkiye açısından İsrail'le ilişkilerini geliştirmesine engel olabilecek nitelikteki bazı önemli unsurların ortadan kalkmasına yol açmıştır. Öte yandan, Körfez Savaşını izleyen dönemde Türkiye ve İsrail'in tehdit değerlendirmelerinde kimi ortak noktalar ortaya çıkmaya başlamıştır (Gruen, 1995, s.53). Körfez Savaşı'nın Türkiye-İsrail ilişkileri bağlamında doğurduğu önemli sonuçlardan birisi, Türk yönetici seçkinlerinin Arap dünyasında yaşanan parçalanmayı ve buna bağlı olarak da Arap bloğunun ciddiye alınmayacak bir kavram haline geldiğini görmeleri olmuştur (Gürkan, 1993, s.123). Böylece Soğuk Savaş döneminde Türkiye-İsrail ilişkilerinde belirleyici bir faktör olan Arap devletleri, Türkiye-İsrail yakınlaşması önünde bir engel olmaktan çıkmaya başlamıştır.

Türkiye-İsrail ilişkilerinde yakınlaşmaya zemin hazırlayan üçüncü faktör, İsrail ve FKÖ arasında yürütülen barış görüşmeleridir³⁴. Bahse konu görüşmeler,

³⁴ Bahse konu barış görüşmeleri, Arap devletleri, İsrail ve Filistin'in katılımıyla 30 Ekim 1991'de Madrid'de başlamıştır. Bu barış süreci çok taraflı ve ikili görüşmeleri kapsamış, çok taraflı görüşmeler çerçevesinde, ekonomi, çevre, su, mülteciler ve bölgesel güvenlik alanlarında işbirliğini öngörmüştür. İkili görüşmeler ise, İsrail ile teker teker Ürdün, Suriye, Filistin ve Lübnan arasında yürütülmesi planlanmıştır. İsrail-Ürdün arasında görüşme netice vermiş ve 26 Ekim 1996'da iki ülke arasında barış antlaşması imzalanmıştır. İsrail-Filistin görüşmeleri ise Ocak 1993'te Oslo'da gizli olarak başlamış ve 13 Eylül 1993'te Washington'da İsrail Başbakanı Rabin ve FKÖ lideri Arafat tarafından Oslo Antlaşması imzalanmıştır. Bu Anlaşma uyarınca, İsrail 13 Nisan 1994'e kadar Gazze Şeridinden ve Eriha kentinden çekilecek, bölgede Filistin Özerk Yönetimi kurulacak, ikinci aşamada Batı Şeria'nın geriye kalan bölgelerinde eğitim, kültür, sağlık, sosyal refah, doğrudan vergilendirme ve turizm alanlarındaki yetkiler Filistin Özerk Yönetimi'ne verilecektir. Ayrıca Filistin Konseyi'nin seçimi ve Filistin polis örgütünün kurulmasını müteakip İsrail Batı Şeria'nın geri kalan bölümünden de çekilerek en geç Mayıs 1999'da nihai anlaşma imzalanmış olacaktır. Barış sürecinin gelişim evresine dair detaylı bir analiz için Bkz. Çağrı Erhan ve Ömer Kürkçüoğlu, (2001). İsrail'le ilişkiler. Baskın Oran (Ed.), Türk Dış Politikası (Cilt:2) içinde (ss.568-571). İstanbul: İletişim.

TASNİF DIŞI

Türkiye’de yönetici seçkinleri iç baskılar ve Arap menşeli eleştirilerden koruyan önemli bir gelişme olmuştur. Bu kapsamda Türk Dışişleri Bakanlığı İsrail’le ilişkilerde yaşanan yakınlaşmaya içerden gelen tepkilere “Araplardan daha Arap” yakıştırmalarını yaparak, “FKÖ ve Arap devletleri dahi İsrail’le uzlaşılı yollarını ararken Türkiye neden ilişkilerini normalleştirmesin?” argümanı ile itirazların önünü alabilmiştir (Yavuz, 1997, s.27).

Türkiye-İsrail ilişkilerinde yakınlaşmaya zemin hazırlayan dördüncü faktör, iki ülkenin tehdit önceliklerinin koşut hale gelmiş olmasıdır. Söz konusu koşutluğu sağlayan iki önemli unsurdan bahsetmek mümkündür. Bunlardan birincisi, Orta Doğu bölgesinde biyolojik ve kimyasal kitle imha silahlarının yaygınlaşmasıdır. İkincisi ise, bölge ülkelerinde yaygınlaşan terör faaliyetleri, uyuşturucu ve kimyasal madde kaçakçılığı gibi asimetrik unsurlar olmuştur (Özcan, 2005, ss.82-86). Bu iki unsur hem Türkiye hem de İsrail için ortak riskler taşıması nedeniyle, iki ülkenin birbirine yaklaşmasında önemli rol oynamıştır.

Türkiye-İsrail ilişkilerinde yakınlaşmaya zemin hazırlayan beşinci faktör, tırmanan PKK terörü ve Orta Doğu başta olmak üzere değişen uluslararası ortam gereğince, Türkiye’nin yeni kuşak güvenlik sorunları ile karşı karşıya gelmesi ve buna bağlı olarak, orduda modernizasyon ihtiyacının ortaya çıkmış olmasıdır (Bengio, 2009, s. 125). Bu dönemde PKK terör örgütünün silahlı faaliyetleri Türkiye’de birincil güvenlik tehdidi halini almaya başlamış ve Başta Belçika, Almanya, Norveç olmak üzere PKK sempatizanlarının yuvalandığı tüm Avrupa ülkelerinde, Türkiye’nin PKK’ya karşı verdiği mücadelede insan hakları ihlalleri yaşandığı iddialarıyla yoğun eleştiriler yapılmaya başlamıştır. Bu ortam TSK’nin ihtiyaç duyduğu modernizasyonu sekteye uğratmıştır. Bu gelişmeler Türkiye’yi, yerli silah sanayini geliştirmeye ve anlık ihtiyaçlarını kısa vadede karşılamak maksadıyla da silah satışları ile insan hakları konularını birbiriyle ilişkilendirmeyen İsrail’e yönelmeye teşvik etmiştir (Yavuz, 1997, s.27). Bu kapsamda 28 Ağustos 1996’da imzalanan Savunma Sanayi İşbirliği Antlaşması (SSİA)³⁵ ile TSK’nin modernizasyonunda İsrail menşeli firmalar önemli bir pay sahibi olmuştur. Türkiye ve İsrail arasında savunma alanındaki bu işbirliği, Türkiye-İsrail eksenli bir bölgesel güvenlik yapısı oluşturulması düşüncesini de gündeme getirmiştir.

³⁵ Anlaşma sonrasında Türkiye’ye ait 54 adet F-4 ve 48 adet F-5 model savaş uçaklarının modernizasyonu İsrail tarafından yapılmış, bunu izleyen yıllarda M-60 tankları ve 300 adet helikopterlerin modernizasyonu için de yine İsrail’e ait savunma sanayi firmaları tercih edilmiştir (Özcan, 2005, s.61).

Türkiye-İsrail ilişkilerinde yakınlaşmaya zemin hazırlayan altıncı faktör, ABD ve İsrail'in Türkiye-İsrail ekseninde bir güvenlik sistemini öngörmesi olmuştur. Bu noktada ABD'nin, Türkiye ve İsrail arasında ittifak yolunda atılan adımların arkasındaki gizli güç olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu bağlamda, dönemin ABD Dışişleri Bakanlığı sözcülerinden Nicholas Burns'ün, Türkiye ve İsrail'in askeri işbirliği ve siyasi ilişkilerini artırmalarının ABD'nin stratejik hedefi olduğu yönündeki açık beyanatı, ABD'nin Türkiye-İsrail ilişkilerindeki yakınlaşmada oynadığı rolü ortaya koyması bakımından manidardır. Mayıs 1997 tarihli beyanatta İsrail'i ABD'nin yakın bir dostu ve müttefiki olarak tanımlayan Burns, ABD'nin memnuniyetle Türkiye ve İsrail'in işbirliğinde yer alacağını belirterek bu doğrultudaki çalışmaların çok uzun yıllardır yürütüldüğünü ifade etmekte bir mahsur görmemiştir (Bengio, 2009, s.148). ABD'nin bu desteği, Türkiye-İsrail yakınlaşmasını merkez alan bir güvenlik yapılanmasının bölgede istikrar sağlayacağı öngörüsüne dayandığını düşünmek yanıltıcı olmayacaktır (Özcan, 2005, s.62). Öte yandan İsrail de, doksanlı yılların ortalarından itibaren büyük bir ilerleme kaydeden Türkiye-İsrail işbirliğini bölgesel bir güvenlik oluşumunun nüvesi olarak görmüştür. Bu bağlamda, dönemin İsrail Başbakanı Netanyahu'nun, iki ülke arasındaki artan işbirliğinin bölgesel bir güvenlik sistemine evrilmesi için çalışacakları yönündeki açıklaması İsrail'in bu konudaki istekliliğini ortaya koyması bakımından son derece önemlidir (Milliyet, 5 Eylül 1998).

Yukarıda belirtilen gerekçeler ışığında, Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye ve İsrail ilişkilerinde daha önce görülmemiş bir yakınlaşma sürecine girilmiş ve bu yakınlaşma zamanla güvenlik çerçevesinden çıkarak, ekonomik (ticaret, tarım vs.), kültürel (turizm, akademik çalışmalar vs.) ve siyasal alanda da etkisini göstermiştir.

(2)Askeri Alanda Türkiye-İsrail Yakınlaşması

Askeri anlamda yaşanan ilk önemli gelişme, Türkiye ve İsrail arasında 23 Şubat 1996'da Askeri Eğitim ve İşbirliği Antlaşması (AEİA)'nın imzalanması olmuştur. Antlaşma uyarınca iki ülke hava sahaları ve tesislerinin ortak eğitimler için açık bulundurulması kararlaştırılmıştır (Özcan, 2001, ss.159-160). Türkiye ve İsrail arasındaki askeri işbirliği bu antlaşmadan sonra da sıklaşarak devam etmiştir. Bu kapsamda, askeri alanda eğitim ve teknik işbirliği çerçeve alınarak 2000 yılına kadar Türkiye ve İsrail arasında 11 anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmalar uyarınca Türkiye hava sahasını İsrail uçaklarına açmış, iki ülke arasında ortak tatbikatlar düzenlenmiş, Harp Akademileri arasında eğitmen ve öğrenci değiş tokuşuna

TASNİF DIŞI

gidilmiş, kimyasal silahlardan korunma alanında ortak çalışmalar yapılmış, Türkiye'nin radar imkân kabiliyetlerinden özellikle İran ve Irak'taki faaliyetlerin takip edilebilmesi maksadıyla İsrail tarafından kullanılmasına imkân sağlanmıştır (Erhan ve Kürkçüoğlu, 2001, ss. 571-572). Bu dönemde, askeri alanda yapılan teknik ve taktik çalışmalara savunma sanayi boyutunun da eklenmesiyle, iki ülke arasında çok boyutlu bir askeri ortaklık görüntüsü ortaya çıkmıştır.

Askeri alanda Türkiye-İsrail yakınlaşmasının bir diğer yönünü de savunma sanayi teşkil etmiştir. Daha önce de ifade edildiği üzere, Türkiye geçmişte ABD başta olmak üzere Batı dünyası ile savunma sanayi ilişkilerinde sıklıkla sıkıntılı dönemler yaşamış ve bu durum askeri anlamda İsrail ile ilişkilerin önemini ortaya çıkarmıştır. ABD ve Avrupa'ya olan askeri ve teknolojik bağımlılığını azaltmak isteyen Türkiye, İsrail'i savunma sanayisinde alternatif seçenek olarak belirlemiştir. Nitekim, ABD ve Avrupa'nın insan haklarına ilişkin problemleri olduğu iddiası ve Yunanistan ile olan ihtilafı nedeniyle silah ve teknoloji tedarikinde Türkiye'ye çıkardıkları engeller, İsrail ile yakınlaşma neticesinde ortadan kalkmıştır (Yılmaz, 2010a, s.18).

Türkiye ve İsrail arasında 28 Ağustos 1998'de imzalanan Savunma Sanayi İşbirliği Anlaşması (SSİA), askeri alanda iki ülke yakınlaşması adına kamuoyunda en çok yankı uyandıran gelişme olmuştur. Bu anlaşma kapsamında Türkiye ve İsrail arasında savunma alanında bilgi transferi ve teknisyenlerin karşılıklı olarak eğitilmesi alanlarında çalışmalar başlatılmıştır. Yine bu anlaşma paralelinde, 1996'dan itibaren Türkiye'ye ait 54 adet F-4E/2020 *Jetfighter* uçağı İsrail'in IAI (*Israeli Aircraft Industry*) fabrikasında, müteakiben 1998'de de 46 adet Türk F-5 uçağı IAI tarafından modernize edilmeye başlanmıştır. Türkiye-İsrail savunma sanayi ilişkisi yalnızca modernizasyonla sınırlı kalmamış, Türkiye bu dönemde İsrail'den 40 adet zırhlı araç ve Popeye-I güdümlü mermilerini de satın almıştır. Öte yandan Nisan 2002'de M-60 tank modernizasyonu ihalesini IMI (*Israeli Military Industries*) firması kazanmış, Temmuz 2002'de ise 300 adet helikopterin İsrail'de modernize edilmesi konusunda anlaşmaya varılmıştır (Bengio, 2009, ss. 167-170). Savunma sanayi alanındaki bu işbirliği, Türkiye açısından ihtiyaç duyduğu modernizasyonu görece sorunsuz olarak elde etmesi, İsrail açısından ise sahip olduğu savunma sanayi firmalarının Orta Doğu'da önemli bir pazar elde etmeleri bakımından kayda değer bir gelişme olmuştur.

Askeri alanda Türkiye-İsrail yakınlaşmasının bir diğer boyutu da iki ülkenin ortaklaşa yürüttüğü askeri tatbikatlardır. Bu kapsamda, iki ülke karşılıklı askeri

tesislerini birbirine kullandırma ve ortak deniz/hava tatbikatları icra etme gibi çeşitli ortak eğitim faaliyeti icra edilmiştir (Özcan, 2005, s.61). Bahse konu tatbikatların bir kısmına üçüncü ülkeler de katılmış, kalan kısmı ise münhasıran Türkiye ve İsrail arasında icra edilmiştir. Daha önce de ifade edilen ortak güvenlik kaygıları dikkate alındığında, Türkiye ve İsrail'in yapmış olduğu bu ortak eğitimleri, iki ülke arasında eşgüdömlü harekât icra kabiliyeti edinme/geliştirmeye yönelik çabalar olarak nitelemek yanlış olmayacaktır. Nitekim, askeri alandaki bu gelişmeler, Türkiye-İsrail yakınlaşmasının lokomotifi olmuş ve iki ülke ilişkilerinin ana temasını askeri ilişkiler teşkil etmiştir.

(3)Siyasal Alanda Türkiye-İsrail Yakınlaşması

Bu dönemde siyasi alanda da önemli gelişmeler yaşanmış, Türkiye ve İsrail arasında üst düzey ziyaretler gerçekleşmiştir. Türkiye'den İsrail'e ilk üst düzey ziyaret Haziran 1992'de dönemin Turizm Bakanı Abdölkadir Ateş tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu ziyaret sırasında iki ülke arasında Turizm İşbirliği Antlaşması imzalanmış, takip eden dönemde Dışışleri Bakanı Hikmet Çetin'in Kasım 1992'de İsrail'i ziyaret etmesiyle Türkiye-İsrail yakınlaşmasının siyasal boyutu önemli bir aşama kaydetmiştir (Liel ve Yirik, 2010, s.108). Bu kapsamda, dönemin İsrail Devlet Başkanı Weizman 25 Ocak 1994'te Türkiye'ye resmi ziyarette bulunan ilk İsrail Devlet başkanı olmuş, müteakiben dönemin Başbakanı Tansu Çiller 3 Kasım 1994'te İsrail'e başbakan seviyesinde ilk resmi ziyareti gerçekleştirmiştir (Özcan, 2005, ss. 67-68). Bu gezilerden sonra Türkiye-İsrail yetkililerinin karşılıklı ziyaretleri sıklaşmış ve bu anlamda da doksanlı yıllar iki ülke ilişkilerinde bir normalleşme süreci olmuştur.

(4)Ekonomik Alanda Türkiye-İsrail Yakınlaşması

İsrail'in ekonomik ve teknolojik açıdan bölge içinde en gelişmiş ülke olması, Türkiye'yi özellikle elektronik, yazılım, ileri teknoloji, eczacılık ürünleri, otomasyon, savunma sanayine yönelik telekomünikasyon cihazları gibi alanlarda İsrail ile ticaret yapmaya yöneltmiştir. Benzer şekilde İsrail de Türkiye'yi sahip olduğu bu ileri teknolojiyi pazarlayabileceği iyi bir pazar olarak görmüştür (Yılmaz, 2010a, s.18). Böylece karşılıklı yapılan üst düzey ziyaretlerle ivme kazanan iki ülke ilişkilerindeki olumlu hava ticari alanda da etkisini göstermiştir. Bu kapsamda, Mart 1996'dan

itibaren Türkiye ve İsrail arasında toplam yedi³⁶ ticari ve ekonomik anlaşma imzalanmıştır (T.C. Devlet Planlama Teşkilatı, 2012).

23 Aralık 1996'da imzalanan Serbest Ticaret Anlaşması (STA) bu anlaşmalar içerisinde en önemlisi olmuştur. Bu anlaşma uyarınca iki ülke arasında ticari, ekonomik, sınai ve teknik işbirliği anlaşmaları yapılarak iki ülke ticaretinin altyapısı güçlendirilmiştir (Erhan ve Kürkçüoğlu, 2001, s.572). Bu noktada hemen belirtmek gerekir ki STA'nın imzalanması, Türkiye-İsrail ilişkilerindeki normalleşme sürecinin bir basamağı olsa da, bu anlaşmanın yapılmasında önemli bir etken de Türkiye'nin Gümrük Birliğine dâhil olmasıdır. Söz konusu anlaşma uyarınca Türkiye, AB ülkelerinin Gümrük Birliği Anlaşması yapmış olduğu ülkelerle bu anlaşmayı yapmakla mükellef duruma gelmiştir. Bu bağlamda Türkiye, AB ülkeleri ile Gümrük Birliği Anlaşması olan İsrail'le bu anlaşmayı zaten yapmak durumunda kalmıştır.

Türkiye-İsrail ilişkilerinde yaşanan yakınlaşma, ekonomik veriler üzerinden de kendini göstermiş ve iki ülke arasındaki ticaret hacmi 1996'da yaklaşık 445 milyon ABD doları iken bu rakam 2002'de 1 milyar 400 milyon ABD doları seviyelerine yükselmiştir (TÜİK, 2012). Öte yandan bu rakam 2002'de Türkiye-İran doğal gaz boru hattı açılıncaya kadar, iki Orta Doğu ülkesi arasındaki en yüksek ticari hacmi haline gelmiştir. Bu boru hattının açılmasından sonra toplam ticaret hacmi bakımından ikinci sıraya inse de Türkiye-İsrail ticaret hacmi, ürün çeşitliliği bakımından yine zirvede kalmıştır (Özcan, 2005, s.107). Bu noktada hemen belirtmek gerekir ki, Türkiye-İsrail arasındaki ticari tablo ihracat ithalat dengesi bakımından Türkiye'nin lehinedir. Bu bağlamda örneğin 2002'de Türkiye'nin İsrail'e ihracatı 861milyon ABD dolarıyken, ithalatı 254 milyon ABD doları olarak gerçekleşmiştir (TÜİK, 2012).

Türkiye-İsrail yakınlaşmasının kültürel alanda da etkileri görülmüş ve bu anlamda Türkiye'yi ziyaret eden İsrail'li turist sayısında önemli bir artış gözlenmiştir. Buna göre 2000-2002 yılları arasında Türkiye'ye gelen İsrail'li turist sayısı 270 bin ile 312 bin arasındadır (T.C. Kültür Bakanlığı, 2012). Bu rakamın Türkiye'nin ekonomisine yaptığı katkı da bir diğer ekonomik değişken olmuştur.

³⁶ Serbest Ticaret Alanı Anlaşması(14 Mart 1996), Ticari, Ekonomik, Sınai, Teknik ve Bilimsel İşbirliği Anlaşması (24 Ocak 1996), Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi Anlaşması (24 Ocak 1996), Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması (24 Ocak 1996), Gümrük İdarelerinin Karşılıklı Yardımlaşmasına İlişkin Anlaşma (23 Aralık 1996), Türkiye – İsrail Karma Ekonomik Komisyon I. Dönem Mutabakat Zaptı (8 Şubat 2000), Türkiye – İsrail Karma Ekonomik Komisyon II. Dönem Mutabakat Zaptı (14 Temmuz 2004).

(5)Yakınlaşmada Yaşanan Aksaklıklar

Türkiye-İsrail ilişkilerinde yaşanan yakınlaşma, İsrail-FKÖ arasındaki Oslo Barış Süreci'nin tıkanması, Türkiye'nin başta Suriye ve İran olmak üzere Orta Doğu ülkeleri ile PKK terör örgütüne destek oldukları gerekçesiyle yaşanan gerginliğin aşılması, El-Aksa İntifadası sonucunda Filistin halkına yönelik yoğunlaşan İsrail operasyonları gibi gerekçelerle 2000'li yılların hemen başında sekteye uğramaya başlamıştır.

Türkiye-İsrail ilişkileri bakımından dolaylı etkisi olan ilk önemli gelişme, Ekim 1998'de Türkiye ve Suriye arasında Adana Mutabakatı'nın imzalanması olmuştur. Adana Mutabakatı'na giden süreçte Türkiye ve Suriye arasında yaşanan gerilimin, Türkiye-İsrail ilişkileri bakımından iki önemli sonucu olduğundan bahsetmek mümkündür. Bunlardan birincisi, söz konusu gerilim Türkiye-İsrail ilişkilerindeki yakınlaşmanın hangi noktaya vardığı konusunda Arap ülkelerinde o dönem oluşan kaygıların yersizliğini göstermiş olmasıdır. Nitekim, Türkiye ve İsrail gerilim döneminde birlikte hareket etmediklerini gösterme konusunda oldukça özenli davranmış ve neticede de Türkiye ile Suriye arasında Adana Mutabakatı'nın imzalanmasına giden sürece İsrail müdahil olmamıştır. Böylece Türkiye-İsrail yakınlaşmasının üçüncü ülkelere karşı bir anlam taşımadığı ortaya çıkmış ve bu durum Arap devletlerinin Türkiye üzerinde kurmuş oldukları baskıyı azaltmıştır (Özcan, 2005, s.92). Sürecin Türkiye-İsrail ilişkileri bakımından doğurduğu ikinci önemli sonuç ise, Suriye ile Adana Mutabakatı'nın imzalanması ve Türkiye-Suriye ilişkilerinde hızlı bir gelişme yaşanması, buna bağlı olarak da Türkiye açısından Orta Doğu politikalarına yönelik yeni bir kapının aralanmış olmasıdır (Yılmaz, 2010a, s.19). Bu tarihten itibaren başta Suriye olmak üzere Türkiye'nin Arap ülkeleriyle ilişkileri gelişmeye başlamış bu da Türkiye-İsrail ilişkileri bakımından olumsuz sonuçların ortaya çıkmasına yol açabilecek hassas bir ortamın oluşmasına sebep olmuştur.

İsrail ve Filistin arasında Temmuz 2000'de ABD gözetiminde yapılan Camp David görüşmelerinin sonuçsuz kalması ile yükselen tansiyon, 28 Eylül 2000'de Likud Partisi lideri olan Ariel Şaron ve beraberindeki İsrail askerlerinin Kudüs'te Müslümanların kutsal mekânı olarak kabul edilen Harem-ül Şerif'e yaptıkları ziyaretle tırmanmış ve nihayet El-Aksa İntifadası olarak bilinen İkinci İntifada patlak vermiştir (Süer ve Atmaca, 2007, s.109). Takip eden süreçte İsrail'in düzenlediği

TASNİF DIŞI

askeri operasyonlarda³⁷ orantısız güç kullandığı gerekçesiyle Türkiye'nin sıklıkla tepki göstermesi buna karşın İsrail'in geri adım atmaması ile iki ülke ilişkileri yeniden gerileme dönemine girmiş, ancak bu dönemde Türkiye mümkün olduğunca denge politikası izlemeye devam etmiştir.

Sonuç olarak, Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye-İsrail ilişkilerinde gözle görülür bir yakınlaşma meydana gelmiştir. Bu süreçte Türkiye, ABD'deki güçlü İsrail lobisinden istifade ile Yunan ve Ermeni lobilerine karşı Türkiye'nin elini güçlendirmek, laik devlet kimliğini ve Batı'ya yönelimini AB'ye göstermek, İslamcı gruplara ve PKK'ya bölge ülkelerinden (Suriye ve İran) verilen desteğin önünü kesmek, insan hakları ihlalleri gibi gerekçelerle kesilmeyecek güvenilir bir askeri teknoloji kaynağı elde etmek üzere, İsrail'le yakın ilişkiler kurma yolunu seçmiştir (Yavuz, 1997, s.27). Kurulduğu yıldan itibaren her fırsatta Türkiye ile yakınlaşma fırsatı kollayan İsrail ise, bölgesinde yaşadığı kuşatılmışlık sendromunu aşabilmek, çekirdeğini Türkiye ve İsrail'in oluşturduğu bir bölgesel güvenlik sistemi kurmak ve savunma sanayisi için geniş bir pazar elde etmek gibi gerekçelerle bu yakınlaşma fırsatını değerlendirmek istemiştir.

1990'lı yıllarda başlayan yakınlaşma süreci ile Türkiye-İsrail ilişkilerinde birçok "ilk" yaşanmış ve 2000'li yıllara girilirken iki ülke ilişkilerinde başta askeri, ekonomik ve siyasal olmak üzere birçok alanda önemli mesafeler kat edilmiştir. Yakınlaşma sonucunda Türkiye-İsrail ilişkileri, kapalı kapılar ardında görüşülen dar kapsamlı güvenlik sorunlarıyla sınırlı bir işbirliği olmanın çok daha ötesine ulaşmıştır. Bu dönemde Türkiye ve İsrail arasındaki ilişki, diplomatik ve ekonomik alanları da kapsayan, savunma sanayinde işbirliğini öngören çok boyutlu ve açık bir ilişki halini almıştır (Özcan, 2005, s.68). Böylece Türkiye-İsrail ilişkilerinin inişli çıkışlı seyri, ABD'nin de desteğiyle, 21. yüzyıla girilirken yerini her alanda yoğun ve olumlu bir ortaklığa bırakmıştır.

Türkiye-İsrail ilişkilerindeki bu olumlu seyir, İsrail-Filistin anlaşmazlığı çerçevesinde yaşanan gelişmeler ışığında yeniden kesintiye uğrayabilecek bir kırılganlığa sahiptir. Nitekim, İsrail'in Filistin'de icra ettiği kimi faaliyetler nedeniyle iki ülke ilişkilerinde dönem dönem küçük çaplı krizler baş göstermiştir. Özellikle Eylül 2000'de başlayan El-Aksa İntifadası, siyasal alanda sınırlı kalmak üzere Türkiye-

³⁷ Bahse konu askeri operasyonlardan belki de en önemlisi Nisan 2002'den itibaren İsrail'in Batı Şeria'ya düzenlediği "Savunma Kalkanı" harekattır. Bu operasyon sırasında Beytülhamin, Nablus, Cenin ve Ramallah bölgelerinde yaşanan büyük çaplı çatışmalar Türkiye-İsrail ilişkileri bağlamında önemli sonuçlar doğurmuştur. Bilhassa, Arafat'ın Ramallah'taki karargahının abluka altına alınması sonrasında Türkiye, Dışişleri Bakanlığı ve Başbakanlık düzeyinde oldukça sert tepki göstermiştir (Süer ve Atmaca, 2008, s.110).

TASNİF DIŞI

İsrail ilişkilerinde sıkıntılı bir sürecin kapısını aralamıştır. İntifada'yı izleyen süreçte Türkiye, düzenlediğı operasyonlarda orantısız güç kullandığı gerekçesiyle sıklıkla İsrail'in karşısında yer almış hatta bu durum zamanla, başbakan seviyesinde³⁸ İsrail'in faaliyetlerini soykırım olarak niteleyen açıklamalar yapılması noktasına kadar varmıştır. Ancak bu durum siyasi alanda sınırlı kalmış, askeri, ekonomik ve kültürel alandaki ilişkiler gelişmeye devam etmiştir.

³⁸ İsrail'in Nisan 2002'de başlattığı Savunma Kalkanı Harekatı kapsamında uyguladığı orantısız güç, dönemin başbakanı Bülent Ecevit tarafından soykırım olarak nitelenmiştir. Bu kapsamda yapmış olduğu açıklamada Ecevit; “Yalnız Yaser Arafat değil, tümüyle Filistin devleti adım adım yok edilmektedir. Filistin halkına karşı, dünyanın gözleri önünde soykırım uygulanmaktadır” ifadeleri ile tepkisini ortaya koymuştur (Hürriyet, 6 Nisan 2002).

4. AKP HÜKÜMETLERİ DÖNEMİNDE TÜRKİYE-İSRAİL İLİŞKİLERİ

Kasım 2002 seçimleri ile tek başına iktidara gelen AKP, bu tarihten günümüze (Mayıs 2012) kadar aralıksız olarak üç genel seçimden de en yüksek oranda oy alarak, toplamda dört kez tek parti hükümeti kurmayı başarmıştır. Bu süre zarfında AKP Hükümetleri, TDP’de kapsamlı bir dönüşüm çabası içerisinde olmuş ve söz konusu dönüşüm kapsamında bilhassa Orta Doğu coğrafyasına yönelik yoğun bir diplomasi angajmanına girişmiştir. Kaçınılmaz olarak, Türkiye-İsrail ilişkileri de bahse konu dönüşüm çabasından ziyadesiyle etkilenmiştir.

Türkiye’nin güçlü coğrafi ve tarihsel bağlarının bulunduğu Balkanlar ve Kafkasya gibi diğer coğrafyalara yönelik benzer yoğunlukta bir angajmanından bahsetmek mümkün değilken, Orta Doğu bölgesinde anılan yoğunlukta bir diplomasi atağı gerçekleştirmiş olmasını; esas itibarı ile AKP Hükümetleri’nin “merkez ülke” kavramı etrafında şekillenen devlet kimliği kavrayışı ile ilişkilendirmek mümkündür.

Nitekim, devlet kimliği kavrayışında yaşanan bir dönüşümün devlet çıkarlarını ve buna bağlı olarak da dış politika pratiklerini şekillendireceği (inşa edeceği) hususu daha önce ifade edilmişti. O halde, “merkez ülke” olarak Türkiye’nin çıkarları ile bugünkü Orta Doğu politikaları (özelde Türkiye-İsrail ilişkileri) arasında bir koşutluk olması gerekmektedir. Bu bağlamda, Türkiye’nin bugünkü İsrail yaklaşımı ve buna bağlı olarak da Orta Doğu politikalarının ardındaki itici gücün anlaşılması maksadıyla yapılacak bir incelemede, Türkiye-İsrail ilişkilerine dair tüm gelişmelerin devlet kimliği süzgecinden geçirilme ihtiyacı ortaya çıkmaktadır.

Dışişleri Bakanı Davutoğlu’nun AKP Hükümetleri’nin dış politikasının hem teorik çerçevesinin belirlenmesinde, hem de uygulama alanına aktarılmasında belirleyici bir rol oynadığından daha önce söz edilmişti. Bu noktada Davutoğlu’nun devlet kimliği kavrayışının Orta Doğu ile ilişkileri nereye koyduğu konusu önem kazanmaktadır. Henüz AKP kurulmadan önce yayınladığı *Stratejik Derinlik Türkiye’nin Uluslararası Konumu* adlı çalışmasında Orta Doğu’yu “kaçınılmaz bir hiterland” ve “küresel ekonomi-politik ve strateji dengelerinin kilidi” olarak tanımlayan Davutoğlu’nun şu ifadeleri AKP Hükümetleri’nin dış politikada Orta Doğu’ya neden yoğunlaştığı hakkında önemli ipuçları verir niteliktedir;

“Türkiye’nin Orta Doğu politikası (...) ciddi bir revizyondan geçirilmek zorundadır. Bu asrın ilk çeyreğinde Orta Doğu bölgesinin en stratejik yerlerini kaybeden, ikinci ve üçüncü çeyrekte bölge ile genelde bir yabancılaşma süreci yaşayan, dördüncü

TASNİF DIŞI

çeyrekte ise inişli çıkışlı ilişkiler zinciri geliştiren Türkiye bölge ile ilişkilerini yeniden ve köklü bir şekilde değerlendirmek zorundadır. Özellikle, AB ile yaşanan ve üyelik sürecini gittikçe imkânsızlaştıran gerilimli ilişkiler ağı, Orta Doğu'ya yönelik kapsamlı bir bölgesel stratejinin gerçekleştirilmesini kaçınılmaz kılmaktadır. Aynı anda hem Avrupa'dan hem de Orta Doğu'dan kopan bir Türkiye'nin bölge ve kıta ölçekli politikalarda başarılı olabilmesi mümkün değildir" (Davutoğlu, 2001, s.142).

Aynı eserde Davutoğlu Orta Doğu'yu küresel ölçekte başarı için kaçınılmaz bir etki alanı olarak tanımlamıştır.³⁹ Osmanlı İmparatorluğu'nun yakın bir tarihe kadar bu "hinterland"ı elinde bulundurduğu dikkate alındığında, Davutoğlu'nun bu yaklaşımını; Türkiye'nin bölgesinde ve uzun vadede küresel ölçekte etkin bir aktör haline gelebilmesi için ("merkez ülke" olabilmesi için), Osmanlı'nın doğal mirasçısı sıfatıyla söz konusu "hinterland"la ilişkilerini yeniden gözden geçirmesi gerektiği, şeklinde anlamak olanaklıdır.

Çalışmanın bu bölümünde, AKP Hükümetleri ile birlikte TDP'de yaşandığı düşünülen dönüşümün Türkiye-İsrail ilişkileri özelinde ne gibi pratik sonuçlar doğurduğu sorusuna cevap aranacaktır. Söz konusu pratik sonuçlara ulaşmak maksadıyla, öncelikle AKP'nin kurucu aktörlerinin İsrail ve Yahudilik yaklaşımları değerlendirilecek, müteakiben de AKP Hükümetleri dönemler halinde incelenerek dış politikaya yön veren yönetici seçkinlerin devlet kimliği kavrayışları ile Türkiye-İsrail ilişkilerinde yaşanan gelişmeler arasındaki koşutluklar ortaya konulacaktır.

a. Kuruluş Sürecinde AKP'nin İsrail Yaklaşımı

Dış politika çözümlemelerinde sıklıkla anti-semitik söylemlere başvuran ve dünyadaki her türlü olumsuzluğu Yahudilik, Siyonizm ve İsrail'e bağlayan Milli Görüş geleneği içerisinde gelen kurucu aktörleri dolayısıyla, AKP'nin İsrail'e yönelik nasıl bir tutum sergileyeceği henüz partinin kurulma aşamasından itibaren merak konusu olmuştur (Özcan, 2005, s.111). Öyle ki, AKP'nin İsrail konusunda sergileyeceği tavır, laikliğe olan bağlılığını da ortaya koyacak olan bir tür *litmus testi*⁴⁰ olarak algılanmıştır (Kösebalaban, 2011, s.95). Bu bağlamda, partinin kurulma aşamasında AKP yöneticileri, Milli Görüş çizgisinden uzaklaştıklarını ve özgün bir politika izleyeceklerini her fırsatta vurgulama ihtiyacı hissetmişlerdir. Bilhassa İsrail'le ilişkiler

³⁹ Davutoğlu'na göre, Orta Doğu bir taraftan medeniyetlerin beşiği olmuş, öte taraftan dünyanın diğer bölgelerinde gelişen medeniyetlerin yayılmasında kavşak noktası teşkil etmiştir. Böylece, bölgeyi tarih boyunca dünya ulaşımının kilit noktası yapan şey yalnızca Doğu ile Batı arasındaki ticaret yollarını barındırması ile kısıtlı kalmamış ve bölge aynı zamanda kültürlerin, inançların ve medeniyetlerin transferinin de gerçekleştiği yer olmuştur. Bu nedenle, dünya hâkimiyetine yönelmiş her ülke için Orta Doğu hâkimiyeti kaçınılmaz bir aşama olmuştur (Davutoğlu, 2001, ss.130-131)

⁴⁰ Kimya alanında, turnusol kâğıdı kullanılarak bir maddenin asidik ya da bazik olarak pH seviyesinin ölçülmesi olarak özetlenebilecek olan litmus testi, uluslararası ilişkilerde ise bir karara varılabilmesi için uygulanan test anlamına gelmektedir.

TASNİF DIŞI

konusunda Milli Görüş geleneği ile ayrıştıklarını göstermek üzere, hem kamuoyunda hem de uluslararası platformda yoğun bir ikna çabası içerisine girmişlerdir.

Bu noktada, Recep Tayyip Erdoğan'ın AKP Genel Başkanı sıfatıyla Kasım 2002 seçimleri sonrasında *Washington Post* gazetesine verdiği demeç dikkat çekicidir. Bahse konu demeçte Erdoğan İsrail ile ilişkilerin devam edeceğini kaydederek, daha önce Filistin ile ilgili yaptığı açıklamaların, oradaki durumla bağlantılı olduğunu vurgulamış ve İsrail'le ilişkiler konusunda şu değerlendirmeyi yapmıştır;

“Biz daha fazla kan, gözyaşı, savaş görmek istemiyoruz. Bu probleme, birbirinin haklarına saygı duyan iki devlet şeklinde kalıcı, barışçı bir çözüm istiyoruz. Biz, kişiden veya devletten gelen terörizmin bütün türlerine karşıyız. Hiçbir bakımdan anti-semitik 'Musevi karşıtı' değiliz. Bir intihar bombacısının gidip Museviler'i öldürmesi, bizi Filistinliler'in bombalanıp öldürülmesi kadar yaralıyor. Gerçekten de biz dünyada, 11 Eylül dâhil bütün terörizm olaylarını kınıyoruz” (Hürriyet, 11 Kasım 2002).

Erdoğan'ın İsrail'le ilişkiler konusunda bakış açılarının anti-semitik olmadığı konusuna vurgu yapma ihtiyacı hissetmesinin, Milli Görüş yıllarındaki görüşlerinin değiştiğini ve partisinin anti-semitik refleksler üzerine bina edilmediğini gösterme çabasının bir ürünü olarak değerlendirmek mümkündür.

Erdoğan'ın Milli Görüş yıllarında, bu çabasını haklı çıkaracak ölçüde İsrail karşıtı söylemlerine rastlamak mümkündür. *Yörünge* dergisine Refah Partisi İstanbul İl Başkanı sıfatıyla Ağustos 1993'te verdiği demeç, Erdoğan'ın Milli Görüş çizgisinden ne ölçüde saptığını göstermesi bakımından ilginç bir örnektir. İsrail'i tanımadığını ve Türkiye'nin İsrail'i tanımış olmasını da büyük bir gaflet olarak gördüğünü belirten Erdoğan, İsrail'e ilişkin yaklaşımını şu ifadelerle ortaya koymuştur;

“İsrail, zihniyet itibariyle insan denilen mükemmel varlığı, varlık sebebi dışında tanımlayan emperyalist, şovenist bir anlayışın ifadesidir. Türkiye'nin İsrail'i tanınması tarihimiz açısından ciddi bir talihsizliktir. Bizim tarihimize sürülmüş bir kara lekedir.(...) Türkiye tercihini İsrail ve Filistin konusunda hâlâ yanlış yapmaktadır. Şahsiyetli bir dış politika anlayışıyla Filistin konusundaki tavrını belirleyerek 'Büyük İsrail Projesi'ni engellemelidir. İnanıyorum ki bu çıkış Türkiye'yi madden ve manen güçlü kılacaktır. Türkiye, Fırat Suyu politikasını tekrar gözden geçirmelidir. Ortadoğu'daki kanser mikrobı olan bu zihniyeti sulamak, beslemek kadar büyük bir zulüm olamaz. Değerlendirmesi önce ülkemiz açısından, sonra Müslüman Filistin halkı açısından, sonra tüm insanlık açısından yapılmalı, ona göre adım atılmalıdır. İsrail'i devlet olarak tanımıyorum” (Akel, 1993, s.18).

Yukarıdaki iki demeç arasındaki keskin ayrım AKP'nin Milli Görüş çizgisinden ne ölçüde sapma eğiliminde olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Nitekim, genel

olarak AKP yöneticilerinin kuruluş sürecinde Türkiye-İsrail ilişkileri konusunda itinalı davrandıklarını söylemek yanlış olmayacaktır.

AKP'nin İsrail'le ilişkiler noktasında Milli Görüş yaklaşımından ayrıldığını gösterme çabalarına bir diğer örnek de, Erdoğan'ın Aralık 2002'de yaptığı ABD ziyaretinde *American Jewish Comitee* adlı Yahudi derneğine yaptığı ziyarettir. Bu ziyaret esnasında Erdoğan, Arap dünyasında ve AB'de anti-semitizmle mücadele edeceğini ve Türkiye-İsrail ilişkilerinin herhangi bir önkoşul ileri sürülmeksizin geliştirileceğini ifade etmiştir (Berger, 11 Aralık 2002). Yaptığı açıklamalar bir tarafa, Erdoğan'ın bu ziyaretini sembolik olarak da AKP'nin İsrail'le ilişkiler konusunda özenli bir tavır sergileyeceğinin göstergesi olarak kabul etmek mümkündür.

Bu bağlamda bir diğer önemli gösterge de Türkiye İsrail Parlamentolar Arası Dostluk Grubunun 2003 yılındaki üyelik profili olmuştur. Toplam üye sayısı 289 olan grubun, 183 üyesi AKP'li vekillerden oluşmuş ve yine bu grubun başkanlığını AKP milletvekili Suat Kılıç yürütmüştür (Önal, 22 Temmuz 2003).

Genel bir değerlendirme ile, AKP'nin kuruluş serüveninde İsrail'le ilişkiler meşruiyet alanı olarak görülmüştür. İslamcı bir gizli gündemlerinin olmadığını ve laikliğe olan bağlılıklarını göstermek isteyen AKP yöneticileri İsrail'le olumlu ilişkiler geliştirme yoluna gitmişlerdir. Bu kapsamda özellikle anti-semitizm karşıtı açıklamalar yaparak, uluslararası platformda partinin İslamcı geçmişinin doğurmuş olduğu kaygılar giderilmeye çalışılmıştır.

b. 58. Hükümet Döneminde Türkiye-İsrail İlişkileri

İlk AKP Hükümeti olan 58. Hükümet, 19 Kasım 2002-12 Mart 2003 tarihleri arasını kapsayan kısa bir dönemde faaliyet göstermiştir. 19 Kasım 2002'de dönemin Başbakanı Abdullah Gül tarafından okunan hükümet programı, Türkiye-İsrail ilişkilerine özel bir önem verileceğinin ilk işareti olmuş, programda Orta Doğu ve İsrail'e ayrı bir başlık açılarak şu ifadelerle yer verilmiştir;

“Orta-Doğu’da akan kan, tüm dünya kamuoyunu olduğu gibi, bu bölge ile yakın kültürel ve tarihi ilişkileri olan Türk halkını da üzmemekte ve endişeye sevk etmektedir. Hükümetimiz, din ve ırk ayrımı yapmaksızın, kime ait olursa olsun dökülen kanın ve gözyaşının acilen durdurulmasını sağlayacak tek yolun, kalıcı bir barıştan geçtiğine inanmaktadır. Türkiye, Filistin’de Birleşmiş Milletler kararları doğrultusunda ve Filistin halkının süregelen acılarını dindirecek şekilde barışın tesisine yönelik çabaları desteklemeye devam edecektir. Türkiye Filistin ve İsrail taraflarıyla iyi ilişkilerini sürdürerek barışın tesisine yönelik çabalara katkıda bulunma imkânına sahip olacaktır” (58. Hükümet Programı, 2002).

TASNİF DIŞI

Hükümet programında doğrudan İsrail’le ilişkiler konusuna yer verilmiş olması, İsrail’le ilişkilerin AKP Hükümeti’nin dış politika öncelikleri arasında olduğunu göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

58. Hükümetin kuruluşunu takip eden dönemde, İsrail’de genel seçimler yapılmış ve 28 Ocak 2003’te yapılan seçimlerden Ariel Şaron’un liderliğindeki Likud Partisi birincilikle çıkmıştır. Doksanlı yıllarda Türkiye-İsrail ilişkilerindeki olumlu seyre darbe vuran El-Aksa İntifadası’nın patlak vermesinde tetikleyici rol üstlenen Şaron’un seçim zaferi, Orta Doğu’da şiddeti tırmandıracağı gerekçesiyle Filistinli çevrelerce kaygı uyandırıcı bir gelişme olarak takip edilmiştir (Hürriyet, 29 Ocak 2003).

58. Hükümet döneminde Türkiye-İsrail ilişkileri bakımından yaşanan en önemli gelişme ABD’nin Irak’ı işgali olmuştur. İşgal Orta Doğu’nun stratejik yapısını olduğu kadar Türkiye-İsrail ilişkilerinin seyrini de önemli ölçüde değiştirmiştir. İşgal nedeniyle Türk kamuoyunda ABD’ye ve işgali destekleyen İsrail’e güçlü bir tepki oluşmuştur. Öte yandan TDP’ye yönelik geleneksel hesaplar da şaşmış ve Türk Silahlı Kuvvetlerinin Irak harekâtına katılması ve ABD askerlerinin Türkiye üzerinden Irak’a geçişini öngören tezkere⁴¹ TBMM’de yapılan oylamada onanmamıştır (TBMM Tutanak Dergisi, 2003). Türkiye-ABD ilişkileri açısından sarsıcı nitelikteki bu gelişme, Türkiye-İsrail ilişkileri bakımından da önemli bir dönüm noktası olmuştur. İşgalle birlikte Türkiye Kuzey Irak’ta yeni bir aktör olarak Kürt yönetiminin ortaya çıkması ile Suriye ve İran’la güvenlik bağlamında yakın ilişkiler kurma yoluna gitmiş, buna bağlı olarak da Suriye’nin PKK terör örgütüne destek sağlamasını önlemek üzerine kurgulanan Türkiye-İsrail stratejik ortaklığı bu yeni konjonktürde önemini yitirmiştir (Kösebalaban, 2011, s.97).

c. 59. Hükümet Döneminde Türkiye-İsrail İlişkileri

İkinci AKP Hükümeti olan 59. Hükümet, 14 Mart 2003-29 Ağustos 2007 tarihleri arasını kapsayan dönemde faaliyet göstermiştir. Hükümet programında da ifade edildiği üzere 58. Hükümet ile 59. Hükümet arasında organik bir devamlılık ve hükümet etme mantığı açısından süreklilik vardır. Bahse konu süreklilik İsrail’le

⁴¹ Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesine, yabancı silahlı kuvvetler unsurlarının altı ay süreyle Türkiye’de bulunmasına ve muharip unsurların Türkiye dışına intikalleri için gerekli düzenlemelerin yapılmasına Anayasanın 92. maddesi uyarınca izin verilmesine ilişkin Başbakanlık tezkeresi (3/189).

ilişkiler konusunda da mevcut olup her iki hükümet programında da İsrail’le ilişkiler konusuna ayrılan bölüm aynıdır (59. Hükümet Programı, 2003).

59. Hükümet döneminde Türkiye-İsrail ilişkileri bakımından yaşanan ilk önemli gelişme, İstanbul’da bulunan Neve Şalom ve Beth İsrail Sinagogları’na 16 Kasım 2003’te terör saldırısı düzenlenmesi olmuştur (Liel ve Yirik, 2011, s.176). Saldırıların ardından Türkiye’ye gelen dönemin İsrail Dışişleri Bakanı Silvan Shalom’la ortak basın toplantısı düzenleyen Dışişleri Bakanı Abdullah Gül saldırının bir Ramazan gününde iki mabede yönelik olduğunu hatırlatmış ve saldırıyı, bütün Türkiye’ye karşı yapılmış bir saldırı olarak tanımlamıştır (Radikal, 17 Kasım 2003). Saldırının muhataplarının Türk vatandaşları olmasına karşın dışişleri bakanlıkları düzeyinde değerlendirmeye konu olması çeşitli eleştirilerin yapılmasına yol açmış olsa da bu olay, AKP Hükümeti’ne anti-semitizm karşıtı bir duruş sergilediğini gösterme olanağı sunmuştur. Böylece partinin kuruluş aşamasında AKP yöneticilerinin Milli Görüş geçmişinden ayrı düşündüklerini gösterme gayretleri, uygulama alanında da karşılık bulmuştur.

59. Hükümet, selefinde olduğu gibi İsrail’le ilişkiler konusunda özenli bir üslup benimseyerek, anti-semitizmin “insanlığa karşı işlenen bir suç” olarak kabul edildiği çeşitli vesilelerle⁴² dile getirilmiştir. Öte yandan, Filistin-İsrail uyuşmazlığı kapsamında süregelen çatışma ortamı, dönem dönem Türkiye-İsrail ilişkilerinde gerilim yaşanmasına sebebiyet vermiştir. Daha önceki dönemlerden farklı olarak, bu hükümet döneminde Türkiye-İsrail siyasi ilişkileri, alışıldığı ötesinde bir kırılganlığa sahip olmuştur. Yine bu dönemde Türkiye Orta Doğu’da barış sürecini canlandırmak ve bu süreçte etkili bir aktör olmak maksadıyla yoğun bir gayret sarf etmiştir.

(1) Türkiye-İsrail İlişkilerinde Kısa Süreli Gerilim: İsrail’in Gazze Harekâtı (Mart-Mayıs 2004)

El-Aksa İntifada’sının başlamasında büyük pay sahibi olan Likud Partisi lideri Ariel Şaron’un İsrail Başbakanı olarak seçilmesi sonrasında tırmanan Filistin-İsrail gerilimi, Mart 2002’ye gelindiğinde İsrail’in başlattığı Savunma Kalkanı Harekâtı ile zirveye ulaşmıştır. 13 Mart 2003 tarihinde ılımlı olarak tanınan Mahmoud Abbas’ın Filistin Başbakanı olması sonrasında “Yol Haritası” olarak da anılan bir barış alternatifi sunması ile barışa dair umutlar artmış olsa da, bu durum uzun sürmemiş⁴³

⁴² Başbakan Erdoğan, 1-2 Mayıs 2005 tarihleri arasında gerçekleştirdiği İsrail ziyaretinde “Türkiye’nin antisemitizmi insanlık suçu olarak nitelediğini” vurgulamıştır (Hürriyet, 2 Mayıs 2005).

⁴³ Yol Haritası’na göre ilk aşamada Filistin tarafının eylemlerine son vermesi öngörülmüştür. Bu çerçevede Abbas geçici bir ateşkes sağlamaya çalışmış, Haziran 2003’te Hamas ve İslami Cihad

ve Abbas Eylül 2003'te istifa etmiştir. Takip eden süreçte şiddet eylemleri iki taraflı olarak sürmeye devam etmiş, 2 Şubat 2004'te dönemin İsrail Başbakanı Ariel Şaron'un Gazze Şeridi'ndeki tüm Yahudi yerleşkelerinin transfer edileceği yönündeki açıklamasının hemen ardından iki intihar saldırısı gerçekleştirilmiştir. Buna mukabil İsrail Gazze Şeridi'nde büyük çaplı bir askeri operasyon düzenlemiştir (Süer ve Atmaca, 2008, ss.111-112). İsrail'in Mart-Mayıs 2004 ayları arasında işgal altındaki topraklarda icra ettiği operasyonlarda sivillerin hedef alınması ve seçilmiş hedeflere karşı düzenlenen suikastlar, Haziran 2004'te ise İsrail'in Kuzey Irak'taki faaliyetleri dolayısıyla Türkiye-İsrail ilişkilerinde kısa süreli bir kriz⁴⁴ dönemi başlamıştır (Özcan, 2005, s.99).

Bu operasyonlar Türkiye-İsrail ilişkileri bakımından da gergin bir sürecin başlangıcı olmuştur. Esas itibarı ile Türkiye ve İsrail arasında doğrudan sorun teşkil etmeyen bir konuda iki ülke ilişkilerinde yaşanan gerginlik oldukça dikkat çekicidir. Nitekim Başbakan Erdoğan başta olmak üzere Türk yönetici seçkinlerin İsrail'in Filistin'e yönelik eylemlerine vermiş olduğu tepkinin şiddeti, devletin kimliği ve onun kaynaklık ettiği çıkarlar çerçevesinde değerlendirildiğinde, Türkiye'nin İsrail'in eylemlerine yönelik neden inisiyatif üstlendiği sorusunu gündeme getirmektedir.

Bu bağlamda bizzat Başbakan Erdoğan'ın ve Dışişleri Bakanlığı kanalı ile de Hükümet'in yapmış olduğu açıklamalar oldukça dikkat çekicidir. Zira, 22 Mart 2004'te Gazze'ye düzenlediği saldırıda, Hamas lideri Şeyh Ahmed Yasin'in hayatını kaybetmesi üzerine Başbakan Erdoğan İsrail'in faaliyetlerini "devlet terörü" olarak nitelemiş ve konuyla ilgili Tokyo'da düzenlediği basın toplantısında saldırılardan duyduğu rahatsızlığı şöyle ifade etmiştir;

"Şeyh Ahmed Yasin, vücudunun üçte ikisi tutmayan, İsrail hapishanelerinde mahkum olan bir insandı. Sağlık sorunları nedeniyle serbest bırakıldı. Sonra böyle bir insan roket atışlarıyla öldürüldü. Niye serbest bıraktın? Niye roketle öldürdün ve hükümet olarak bir suikastın ve cinayetin kararını alıyorsunuz? Bir devlet kin tutmaz ve hukuku askıya almaz. Böyle olursa bu terördür. Bu durum, Ortadoğu'daki barışın üzerine bomba olarak düşmüş ve barış için yol haritasını ortadan kaldırmıştır" (Hürriyet, 14 Nisan 2004).

Türkiye-İsrail ilişkilerinde yaşanan bu gerilimin dozu, Şeyh Ahmed Yasin'in ölümü sonrasında Hamas liderliğini üstlenen Abdülaziz Rantisi'nin, 17 Nisan 2004'te bir

örgütleri 45 günlük geçici ateşkes ilan etmiş ancak bu durum kalıcı olmamıştır. Böylece şiddet eylemleri iki taraflı olarak devam etmiştir (Süer ve Atmaca, 2008, s.111).

⁴⁴ Çalışmada kriz sözcüğü, iki ülke ilişkilerinde yaşanan gerilimden çatışmaya kadar tüm süreçleri kapsayan geniş bir kavram olarak kullanılmış ve bu bağlamda teknik bir terimden çok sözlük anlamı ile ele alınmıştır. Türk Dil Kurumu'na ait *Büyük Türkçe Sözlük*'te kriz sözcüğü; "*Bir ülkede veya ülkeler arasında, toplumun veya bir kuruluşun yaşamında görülen güç dönem, bunalım, buhran* (TDK, 2012b)" olarak açıklanmaktadır.

TASNİF DIŞI

başka İsrail saldırısında hayatını kaybetmesi üzerine artmıştır. Dışışleri Bakanlığı tarafından saldırıyı kınayan bir açıklama yapılmış ve saldırı aşırı güç kullanımına dayalı hukuk dışı bir suikast eylemi olarak tanımlanmıştır (T.C. Dışışleri Bakanlığı, 18 Nisan 2004).

Bu dönemde Lübnan başta olmak üzere kimi Arap ülkelerinin yayın organlarında Türkiye'nin İsrail stratejisinde köklü bir değişikliğe gideceği yönünde haberlerin yoğunluk kazanması üzerine Dışışleri Bakanlığı'ndan konuya ilişkin bir açıklama yapılma ihtiyacı hissedilmiştir. Söz konusu açıklamada Türkiye-İsrail ilişkilerinin içeriğinde herhangi bir değişikliğin söz konusu olmadığı vurgulanmış ve iki ülke arasındaki mevcut tansiyonu düşürür nitelikteki şu ifadelerle yer verilmiştir;

“Türkiye-İsrail ilişkileri hem iki ülkenin çıkarlarına hizmet edecek, hem de bölge barışının yararına olacak şekilde seyrini sürdürmektedir. İki ülke ilişkilerinin yapısında ve içeriğinde herhangi bir değişiklik söz konusu değildir. Son olarak Dışışleri Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Sayın Abdullah Gül, 5-6 Mayıs 2004 tarihlerinde Dublin’de düzenlenen EUROMED Ara Dönem Dışışleri Bakanları Toplantıları marjında İsrail Başbakan Yardımcısı ve Dışışleri Bakanı Silvan Shalom ile yararlı bir görüşme gerçekleştirmiştir. İsrail ile değişik alanlarda sürdürülen projeler yürürlükte dir. Hükümetimizin, birçok ülkenin ilgi gösterdiği ve katılma niyetinde olduğu ihalelerle ilgili devam eden değerlendirmeleri yürürlükte olan bu projelerle karıştırılmamalıdır” (T.C. Dışışleri Bakanlığı, 17 Mayıs 2004).

Bu açıklamayı izleyen günlerde İsrail eylemlerinde beklenen yumuşama henüz görülmeden, 19 Mayıs 2004’te İsrail’in Refah Mülteci Kampı’na yönelik gerçekleştirdiği saldırıda 15 sivil hayatını kaybetmiş ve olay Başbakan Erdoğan tarafından “feci ve insanlık dışı” olarak nitelendirilmiştir. Bu olay sonrasında Erdoğan, şu ifadelerle dünya kamuoyunu harekete geçmeye davet etmiştir;

“Eğer teröre karşı bir ortak mücadele platformu oluşturacak sak, önce adeta devlet terörü noktasına tırmandırılan bu adımlara karşı ben bütün sorumluluk noktasında olan başbakanları, devlet başkanlarını ortak dayanışmaya davet ediyorum ve bu konuda tavır almaya davet ediyorum. BM’nin üzerinde bu konuda çok çok önemli bir görevi var. Bu sadece kınama noktasında kalmamalı ve kınamanın ötesine geçecek şekilde bu konuda ilgili bütün devletlerin bir araya gelmek suretiyle nasıl bir adım atılacaksa, bu adımı atmamızın gereğine inanıyorum” (NTVNSMBC, 20 Mayıs 2004).

Türkiye'nin barış için sarf ettiği bütün çabaların İsrail Başbakanı Ariel Şaron tarafından baltalandığını söyleyen Başbakan Erdoğan, 25 Mayıs 2004’te kabul ettiği İsrail Enerji ve Altyapı Bakanı Joseph Paritzky’ye, olanlardan başta İsrail Başbakanı olmak üzere İsrail Hükümeti’nin sorumlu olduğunu ifade etmiş ve tepkisini şu ifadelerle dile getirmiştir;

“Tam belli bir noktaya gelmişken İstanbul’da bir konferans önermişken ve Suriye’yi bile ikna etmişken meydana gelen olaylar her şeyi çıkmaza soktu. Olanlardan İsrail halkı değil ama hükümet olarak İsrail hükümeti sorumludur. Bir hükümet suikast kararı almaz (...) Sizin hapishanelerinizde mahkûm olan ve vücudunun üçte ikisi tutmadığı

TASNİF DIŞI

için serbest bırakılan insanın (Şeyh Yasin) öldürülmüş olması kabul edilemez. Refah mülteci kampında olup bitenler kabul edilemez. Bütün bunlar, beni ve halkımı çok derinden yaralıyor. Yahudiler, 15. yüzyılda İspanya'dan sürüldüğü zaman biz onlara kucak açan bir ülkeyiz. Şimdi aynı durum Filistin halkına yapılıyor. Bunun bir çıkış yolunu bulmalıyız. Olup bitenlerin İsrail ile ilişkilerimizi bozmasını istemiyoruz. Sizi uyarma ihtiyacı duyuyoruz” (Hürriyet, 8 Haziran 2004).

Başbakan Erdoğan, Orta Doğu’da barış için yoğun bir gayret sarf ettiği halde Türkiye’nin gayretlerinin İsrail’in eylemleri ile baltalandığına özellikle dikkat çekmiştir. Tüm bu açıklamalarda anti-semitik söylemlerden kaçınılmış, Yahudi halkının hedef alınmamasına özen gösterilmiş ve bu kapsamda yaşananlardan İsrail Hükümeti’ni sorumlu tutan bir söylem benimsenmiştir.

Bu noktada Başbakan Erdoğan’ın Filistin Sorunu’nu kendisinin ve halkının bir sorunu olarak ele almış olması, başta Başbakan Erdoğan olmak üzere yönetici seçkinlerin “ben” ya da “kimlik” algısının nasıl karşılık bulduğu konusunu karmaşık bir hale getirmektedir. Nitekim geleneksel TDP’de ve doğal olarak da cumhuriyetçi yönetsel modelde devlet kimliği Batıcı ve statükocu gibi sıfatlarla karşılık bulurken, söz konusu olan AKP Hükümetleri dönemi olunca bu kavramların dışında bir kimlik kavrayışının varlığından söz etmek mümkündür. Bununla birlikte söz konusu kimliğin tam olarak neye karşılık geldiğini ifade etmek üzere, Türkiye-İsrail ilişkilerinin Arap-İsrail çatışması temelinde derinlemesine incelenmesi gibi bir gereklilik ortaya çıkmaktadır. Nitekim daha önce de ifade edildiği üzere, AKP Hükümetleri döneminde yönetici seçkinlerin kimlik kavrayışları “merkez ülke” kavramı etrafında şekillenmektedir. Bu kavram ise ilerleyen bölümlerde de ele alınacağı üzere Türkiye-İsrail ilişkileri ile oldukça yakından ilgilidir.

İsrail’in Gazze’ye düzenlemiş olduğu operasyona paralel olarak küçük çaplı bir kriz geçiren Türkiye-İsrail ilişkileri yine İsrail’in Gazze Harekatı’na ilişkin eylemleri ile normalleşme işaretleri vermeye başlamıştır. İsrail Başbakanı Ariel Şaron Filistinliler’le barış görüşmelerinin yapılamaması nedeniyle İsrail’in güvenliğini sağlamak düşüncesiyle 6 Haziran 2004’te Gazze’den tek taraflı çekilme planını kabul etmiş ancak referanduma sunulan plan %65’lik bir oy oranıyla reddedilmiştir. Bunun üzerine planda yeni değişiklikler yapılmış ve bu süreçte iktidardaki Likud Partisi içerisinde geri çekilme karşıtı Benyamin Natenyahu gibi isimler partiden istifa etmiştir. Oldukça sancılı geçen bu süreçte Şaron Likud Partisi’nden ayrılarak Kadima Partisi’ni kurmuştur. Şaron’un teklif ettiği tek taraflı geri çekilme planı, İsrail Hükümeti tarafından Ağustos 2005’ten itibaren uygulamaya konulmuştur. Planın amacı, İsrail’in güvenliğini ve uluslararası prestijini sağlamak için Gazze Şeridi’ndeki İsrail varlığına tamamen son vermek ve Batı Şeria’daki dört yerleşim birimini

TASNİF DIŞI

boşaltmaktır. Yerleşim yerlerinden geri çekilme 12 Eylül 2005'te tamamlanmış ve nihayet İsrail güvenlik güçleri de 22 Eylül 2005 tarihi itibarı ile Batı Şeria'dan çekilmiştir (Süer ve Atmaca, 2008, s.119).

İsrail'in Gazze hattından çekilmesiyle birlikte Türkiye ve İsrail arasındaki bu kısa süreli kriz ortamı yumuşamaya başlamış ve çok sayıda üst düzey Türk ve İsrailli yetkili karşılıklı ziyaretlerde bulunmuştur. Başbakan Erdoğan'ın Mayıs 2005'te İsrail'e düzenlediği ziyaret çekilme öncesi dönemde gerçekleşmiş olsa da, bu ziyaret çekilme konusundaki beklentilerin olgunlaşmasının bir ürünü olarak düşünülmüştür. İsrail'in Gazze'den tek taraflı çekilmesi fiilen gerçekleştikten sonra Başbakan Erdoğan, bir yıl önce sert bir dille eleştirdiği Şaron'un çekilme kararındaki gayretlerinden övgüyle söz etmiştir (Bengio, 2009, ss.263-264).

(2)Türkiye-İsrail İlişkilerinde Normalleşme

Gazze Harekâtı nedeniyle Türkiye-İsrail ilişkilerinde hâkim olan gergin hava, 2004'ün son çeyreğine girilirken yumuşamaya başlamıştır. Bu bağlamda ilk kayda değer gelişme, Türkiye'nin Filistin'e yapmak istediği 1 milyon ABD doları değerindeki gıda yardımının Gazze'ye ulaştırılabilmesi kapsamında İsrail'in Ankara Büyükelçisi'nin güvence vermesiyle yaşanmıştır (Doğan, 31 Ağustos 2004). Hemen sonrasında Başbakan Erdoğan'ın dış politika konusunda en yakın çalışma arkadaşlarından oluşan bir heyet⁴⁵, mevkidaşları ile görüşmeler gerçekleştirmek üzere İsrail'e gönderilmiştir (Ergen, 31 Ağustos 2004). Ziyaret sonrasında verdiği bir mülakatta Başbakan Erdoğan, Dışişleri Bakanı Gül'ün İsrail'e gidebileceğini belirtmiş ve Türkiye'nin Filistin-İsrail çatışmasında bulunduğu konumu şöyle ifade etmiştir;

“Türkiye barış sürecinde görev almaya hazırdır. Türkiye bir tarafta askeri, ekonomik, siyasi, ticari, sanayi içerisinde olan İsrail, öbür tarafta inanç bağlarıyla, kardeş Filistin halkı var. Bu iki ülke arasında ne yazık ki, arzu edilmeyen bir süreç var. Özellikle savunmasız insanlar kadınıyla çocuğuyla öldürülmesin istiyoruz. Samimi söylüyorum İsrail tarafında da olduğu zaman benim için aynı şeydir, Filistin tarafı da” (Sabah, 4 Eylül 2004).

İsrail'in Gazze harekâtı sonrasında Türkiye-İsrail ilişkilerinde yaşanan kısa süreli kriz hali bu ziyaretle birlikte durulmaya başlamış, Dışişleri Bakanı Gül'ün 4-5 Ocak 2005'te İsrail'e gerçekleştirdiği resmi ziyaret sonrasında ise iki ülke ilişkilerindeki gerginlik yerini yumuşamaya bırakmıştır (Özcan, 2005, s.121). Gül, ziyaretin ilk gününde İsrail Dışişleri Bakanı Silvan Shalom'la düzenlediği ortak basın

⁴⁵ Heyet, Egemen Bağış, Mevlüt Çakıroğlu, Şaban Dişli ve Ömer Çelik'ten oluşturulmuştur (Altaylı, 18 Ağustos 2004).

TASNİF DIŞI

toplantısında Türkiye'nin, İsrail ve Arap ülkeleri arasındaki görüşmelerde arabulucu olmak istediğini ifade etmiştir (Liel ve Yirik, 2011, s.183).

Türkiye-İsrail ilişkilerinde yumuşamanın arka planındaki esas unsursa, Filistin-İsrail uyuşmazlığında barış görüşmelerinin yeniden başlaması umudunun ortaya çıkmasıdır. Bu bağlamda Ocak 2005'te gerçekleştirilen Filistin Ulusal Yönetimi Başkanlık Seçimleri barış görüşmelerinin yeniden başlatılması bakımından önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bahse konu seçimler Türkiye tarafından büyük bir ilgi ile takip edilmiş ve seçimlere akademisyenler, bir TBMM üyesi ve bir Avrupa Konseyi Yerel ve Bölgesel Yönetimler Meclisi üyesinden oluşan toplam 17 kişilik gözlemci heyeti gönderilmiştir. Ayrıca Filistin Merkezi Seçim Komisyonu tarafından Ramallah ve Gazze'de kurulan basın merkezlerinin giderlerini Türk Dışişleri Bakanlığı üstlenmiştir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2007, s. 33).

Filistin Devlet Başkanı ve Filistin mücadelesinin lideri Yaser Arafat'ın, 11 Kasım 2004 tarihinde hayatını kaybetmesi ile birlikte Filistin Kurtuluş Örgütü Başkanlığını devralmış olan Mahmoud Abbas'ın 9 Ocak 2005'te yapılan Filistin Ulusal Yönetimi Başkanlık Seçimleri'ni açık farkla kazanmış olması, Türkiye tarafından "büyük bir memnuniyet"le karşılanmıştır. Dışişleri Bakanlığı'ndan yapılan açıklamada bu seçimler, "uzun süredir tıkanmış olan barış sürecinin Yol Haritası çerçevesinde yeniden canlandırılması yolunda önemli bir aşama" olarak değerlendirilmiştir. Aynı açıklamada seçimlerin başarıyla gerçekleşmesi sonrasında ortaya çıkmakta olan ortamın iyi değerlendirilmesi ve Türkiye'nin tarafların müteakip dönemde sağduyulu yaklaşımlarını sürdürmeleri konusundaki temennisi dile getirilmiştir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 10 Ocak 2005).

Abbas'ın Filistin Ulusal Yönetimi Başkanı seçilmesiyle birlikte barış görüşmelerinin yeniden başlayacak olması yönünde Türkiye'de oluşan olumlu beklenti, 8 Şubat 2005'te Abbas ve İsrail Başbakanı Şaron arasında Sharm El Sheikh'de gerçekleştirilen zirve ile karşılık bulmaya başlamıştır. Zirve sonuçları Türkiye tarafından "büyük bir memnuniyetle" karşılanmıştır. Türk Dışişleri Bakanlığı'ndan konuya ilişkin yapılan açıklamada Türkiye'nin kalıcı barış hedefine doğru gösterilecek her çabayı destekleme ve "somut" katkıda bulunma kararlılığı vurgulanarak, gelişmelerden duyulan memnuniyet şöyle ifade edilmiştir;

"İsrail ve Filistin taraflarının şiddetin sona erdirilmesi yönündeki taahhütlerini ve yanyana bağımsız olarak yaşayacak iki devlet vizyonuna bağlılıklarını ilan etmeleri, bölgede dört yılı aşkın bir süreden beri yaşanmakta olan acı ve yıkımın artık geride kalacağına dair ümitleri güçlendirmektedir. Geline aşamada Türkiye, tarafların Sharm El Sheikh'de ortaya koydukları taahhüde tümüyle bağlı kalmalarını, bugün yaratılmış

TASNİF DIŞI

olan olumlu ortamın korunmasını ve güçlendirilmesini ve artık Yol Haritası çerçevesinde, BM Güvenlik Konseyi'nin 1397 sayılı kararında⁴⁶ açıklıkla belirlenmiş nihai barış hedefine yönelinmesini içtenlikle dilemektedir” (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 8 Şubat 2005).

Türkiye-İsrail ilişkilerinin yeniden olağan seyrine dönmesi bakımından, Sharm El Sheikh Zirvesi'nin taşıdığı anlam büyüktür. Zira, Mart-Mayıs 2004 döneminde zirve noktasına ulaşan Türkiye-İsrail krizi, Türkiye'nin Filistin-İsrail meselesinin çözümüne göstermiş olduğu büyük hassasiyetten kaynaklanmıştır. Söz konusu Zirve neticesinde, kesintiye uğramış olan barış sürecinin yeniden hayata geçebileceği konusundaki umutlar artmıştır. Böylece, krizi tetikleyen unsurların birer birer ortadan kaldırılması şeklinde kendini gösteren yumuşama süreci ve Sharm El Sheikh Zirvesi ile birlikte Türkiye-İsrail ilişkileri yeniden normal seyrine dönmüştür.

Bu dönemde Filistin ve İsrail'in yeniden barış görüşmelerine başlamaları noktasında ısrarcı olan Türkiye, barış ortamını bozmaya yönelik her türlü faaliyete şiddetle karşı çıkmıştır. 26 Şubat 2005 tarihinde Tel Aviv'de meydana gelen intihar saldırısına göstermiş olduğu tepki, Türkiye'nin barış görüşmelerine verdiği önemi açıkça ortaya koyar niteliktedir. Nitekim Türkiye, “hiçbir gerekçe ile haklı gösterilemeyecek menfur bir terör eylemi” olarak tanımladığı bu saldırıyı şiddetle kınamıştır. Yapılan açıklamada bu tür terör eylemlerinin Filistin halkının, egemen ve yaşayabilir bir devlet çatısı altında, uluslararası toplum içerisinde hak ettiği yeri almasına yönelik çabalara hizmet etmediği vurgulanmıştır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 26 Şubat 2005). Bu suretle Türkiye, Filistin-İsrail uyuşmazlığının barışçı yollardan çözülmesine engel teşkil edecek ihlaller konusundaki hassasiyetinin, yalnızca İsrail'in eylemlerine mahsus bir tavır olmadığını göstermiştir.

Başbakan Erdoğan'ın 1-2 Mayıs 2005 tarihlerinde, beraberindeki iki yüz kişilik işadamları, gazeteci ve danışmandan oluşan heyetle İsrail'e gerçekleştirdiği ziyaret, Türkiye-İsrail ilişkilerinin normalleşme sürecine girdiğinin en belirgin göstergesi olmuştur (Kanlı, 2 Mayıs 2005). İki aşamalı olarak kurgulanan ziyaret kapsamında Erdoğan'ın, bir buçuk gün İsrail'de yarım gün de Filistin'de temaslarda bulunması öngörülmüştür. Gerçekleştirdiği temaslarda Türkiye'nin arabulucu olma teklifini her iki tarafa da ileten Erdoğan, İsrail ve Filistin'in yanı sıra İsrail ile Suriye arasında da istendiği takdirde arabuluculuk yapabileceğini belirtmiştir. Bu bağlamda Erdoğan, Türkiye'nin bölge barışı için görev alma konusundaki istekliliğini “Bu

⁴⁶ BM Genel Konseyi tarafından 12 Mart 2002 tarihinde kabul edilen bu karar, Filistin ve İsrail'in BM nezdinde iki ayrı devlet olarak tanımlandığı ilk karar olma özelliğini taşımaktadır. Bahse konu Karar'da, Filistin ve İsrail'in “tanınmış ve güvenli sınırlar içinde yan yana yaşayan iki devlet” olarak kabul edildiği ifadelerine yer verilmiştir. Karar uyarınca İsrail ve Filistin tarafları ve yöneticilerinin siyasi çözüm bulmak amacıyla müzakerelere dönmeleri şiddetle tavsiye edilmiştir (Birleşmiş Milletler, 12 Mart 2002).

TASNİF DIŞI

konuda bize bir görev düşerse yaparız. Biz arabuluculuk için yaratılmışız” sözleriyle vurgulamıştır (Lemme ve diğerleri, 2 Mayıs 2005). Türkiye’nin “her zaman için bölgede barışın teminatı ve güvencesi” olduğuna dikkat çeken Erdoğan, İsrail ziyaretinin “Ağırlıklı olarak, Orta Doğu barışına nasıl bir katkıda bulunulabilir, Türkiye olarak bu konuda üzerimize ne düşer” düşüncesi etrafında gerçekleştirildiğinin altını çizmiştir (Hürriyet, 1 Mayıs 2005).

Başbakan Erdoğan’ın İsrail ziyareti, Türkiye-İsrail ilişkileri bakımından önemli adımların atılmasına vesile olmuştur. Nitekim ziyaret sonucunda, HERON insansız hava araçlarının satın alma sürecinin başlaması, İsrail tarafından Türkiye’nin BM Güvenlik Konseyi geçici başkanlığının desteklendiğinin açıklanması, F-4 uçak modernizasyonu için Türkiye ve İsrail arasında yeni bir anlaşma imzalanması, mevcut modernizasyon problemlerinde yaşanan sorunlara yönelik esneklik anlaşmasına varılması, iki ülke başbakanları arasında “kırmızı telefon hattı” kurulması ve son olarak iki ülke arasında doğal gaz boru hattı projesinin gündeme alınması kararlaştırılmıştır (Özcan, 2005, ss. 163-164). Nihayet bu ziyaretle birlikte, iki ülke ilişkilerinde yumuşamaya yol açmış olan tüm gelişmeler sonuç vermiş ve Türkiye-İsrail ilişkileri yeniden normalleşmiştir.

Başbakan Erdoğan’ın İsrail ziyareti ile normalleşen Türkiye-İsrail ilişkilerinde, Ocak 2006’daki Filistin seçimleri sonrasında Hamas’ın Siyasi Büro Şefi Khalid Meshal’in Türkiye’yi ziyareti ile yeni bir gerginlik daha yaşanmıştır. Her ne kadar Türkiye Meshal’e resmi bir davet göndermemiş ve resmi olarak ağırlamamış olsa da bu durum İsrail ile ilişkilerde yeni bir gerginliğe neden olmuştur (Tür, 2009, s.26). Meshal’in Türkiye ziyaretini “iki ülke ilişkilerinde derin yara açacak büyük bir hata” olarak niteleyen İsrail Başbakanlık Sözcüsü Raanan Gissin, PKK-Hamas benzetmesi yaparak Türkiye’ye “Biz, Abdullah Öcalan ile bir araya gelsek siz ne hissedersiniz?” sorusunu yöneltmiştir. Bu kapsamda Türk Dışişleri Bakanlığı yaptığı açıklamada, Gissin’in açıklamalarını “talihsiz”, açıklamadaki benzetmeleri ise “yersiz ve yanlış” bulunduğunu bildirmiştir (Hürriyet, 17 Şubat 2006). Yapılan bir diğer açıklamada, Meshal ve heyetinin Filistin Yasama Meclisi seçimlerinden galip çıkmış bir grubun temsilcileri olduğu hatırlatılmış ve “bölgede üstlendiği yapıcı rol çerçevesinde” Türkiye’nin söz konusu ziyaret talebini olumlu karşıladığı belirtilmiştir. Ziyaret çerçevesinde Türkiye’nin Meshal ve heyetine “doğrudan telkinde bulunmak fırsatı bulunduğu” vurgulanarak, görüşmenin içeriği şöyle özetlenmiştir;

“Görüşmelerde, Hamas heyetine uluslararası toplumun beklentileri ve yeni Filistin Yasama Konseyi ve Hükümetinin Filistin halkına karşı sorumlulukları hatırlatılmış, akılcı, gerçekçi, uzlaşmacı ve esnek bir tutum benimsenmesinin önemi vurgulanmıştır.

TASNİF DIŞI

Hamas heyeti bu telkinlerimizi yararlı bulduğunu ve dikkate alacaklarını belirtmiştir”
(T.C. Dışişleri Bakanlığı, 16 Şubat 2006).

Böylece Meshal ve heyetinin ziyareti, Türkiye-İsrail ilişkilerinde kısa süreli bir gerilimin daha yaşanmasına yol açmış ancak bu durum kısa sürede aşılmıştır. Bu gelişmelerin ardından iki ülke ilişkileri tekrar yakınlaşmıştır. Ancak Türkiye'nin Haziran-Temmuz 2006 İsrail-Lübnan Savaşı⁴⁷ sırasında İsrail'e gösterdiği sert tepki ile yeni bir gerginlik daha yaşanmıştır.

Çatışmalarda başta çocuklar olmak üzere sivillerin hayatını kaybettiği saldırılara ilişkin Türkiye tarafından yapılan açıklamalarda, İsrail'in orantısız ve ayrımsız güç kullandığına dikkat çekilerek acil ateşkes çağrıları sıklıkla tekrar edilmiştir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 30 Temmuz 2006). Ateşkesin sağlanması ve takip eden süreçte Dışişleri Bakanı Gül'ün İsrail'i ziyareti sonrasında ilişkiler yeniden rayına oturmuştur.

Tür'ün ifadesiyle Türkiye-İsrail ilişkilerinde “kriz-yumuşama-normalleşme-kriz” gibi bir döngüden bahsetmek mümkündür (Tür, 2009, s.25). Ancak bu dalgalanma yalnızca iki ülke siyasi ilişkileri bakımından bir anlam ifade etmektedir. Zira, Türkiye ve İsrail arasındaki ticari ve ekonomik ilişkilerde böyle bir dalgalanmadan bahsetmek doğru olmayacaktır. Zira Türkiye-İsrail siyasi ilişkilerinde yaşanan bu kısa süreli kriz döneminde, iki ülke ticari ilişkileri daha da gelişmiş ve 2003'te 1,54 milyar ABD doları olan iki ülke ticaret hacmi, 2005 yılı itibarı ile 2,27 milyar ABD doları seviyesine yükselmiştir (TÜİK, 2012). Öte yandan, Türkiye- İsrail ticari ve ekonomik ilişkilerindeki bu olumlu seyir, Ankara Forumu'nun hayata geçirilmesi ile yeni bir boyut kazanmıştır.

İsrail, Türkiye ve Filistin özel sektörleri arasında işbirliğini sağlayıp ortak projeler üretilmesini hedefleyen Ankara Forumu'nun ilk toplantısı Nisan 2005'te Ankara'da yapılmıştır. Toplantı kapsamında, İsrail'in tek taraflı olarak Gazze'den çekilmesi sonrasında Erez'deki sanayi bölgesinin iyileştirilmesi gibi konular da

⁴⁷ 12 Temmuz 2006'da Hizbullah Örgütü, İsrail askerlerini esir almayı ve İsrail ordusunun elinde tuttuğu üç Lübnan askerini kurtarmayı amaçlayan “Operation Truthful Promise” (Gerçek Vaat Operasyonu) adında bir operasyon başlattığını duyurmuştur. Operasyon kapsamında Lübnan-İsrail sınırı geçen Hizbullah güçleri sürpriz bir saldırı başlatarak, İsrail'in Zarit ve Shetula yerleşim bölgeleri arasındaki sınırda devriye görevinde bulunan İsrail Ordusu'na ait beş askeri öldürmüş, iki askeri yaralamış ve iki askeri de Lübnan topraklarına kaçırmıştır. Olayın hemen ardından kaçırılan askerleri kurtarmak amacıyla İsrail ordusu zırhlı araçlarını sınırın Lübnan tarafına geçirmiş, ancak operasyon beklendiği gibi sonuçlanmamıştır. Operasyon esnasında tanklardan biri mayına çarparken, dört İsrail askeri de hayatını kaybetmiştir. Bu gelişmelerin üzerine İsrail 2006 yazında, Lübnan'daki Hizbullah örgütünün kaçırdığı askerleri kurtarmak ve bölgedeki Hizbullah eylemlerini sonlandırmak maksadıyla 34 gün süren büyük çaplı bir askeri harekât başlatmıştır. Harekât İsrail'in Lübnan halkına yönelik toplu bir cezalandırma içerdiği ve orantısız güç kullanıldığı gerekçesiyle uluslararası kamuoyunun önemli bir bölümünde tepki toplamıştır (Yeşiltaş, 2010, ss.68-73).

TASNİF DIŞI

gündeme gelmiştir (Yeşilyurt ve Akdevelioğlu, 2009, s.393). Forum, Filistin-İsrail uyuşmazlığına ekonomik perspektiften bakılarak yeni bir uzlaşma zemini oluşturulması ve Filistin halkının yaşam standartlarının yükseltilmesi yönündeki arayışların bir ürünü olarak gerçekleştirilmiştir.

Dışişleri Bakanı Abdullah Gül Amerikan Türk Konseyi tarafından 7 Haziran 2005'te düzenlenen bir toplantıda, hem İsrail'le hem de Filistin'le "benzersiz ölçüde iyi" ilişkileri bulunan Türkiye'nin, bu iyi ilişkileri barış süreci yararına kullanma konusundaki kararlılığını dile getirmiştir. Başbakan Erdoğan'ın ve bizzat kendisinin bölgeye gerçekleştirdikleri gezilerde Türkiye'nin barışın sağlanması konusunda sahip olduğu potansiyeli gördüklerini ifade eden Gül, bu potansiyelin Türkiye'ye barışın tesisi bakımından özel bir rol yüklediğine dikkat çekmiş ve Ankara Forumu'nun bu role olan katkısını şu ifadelerle ortaya koymuştur;

"(...) ilk defa Türk, Filistinli ve İsrailli işadamlarının katılımı ile Ankara'da bir toplantı gerçekleştirdik. Katılımcılar bölgenin ekonomik kalkınması önündeki engelleri tartıştılar. Netice olarak da bu üçlü yapıdaki toplantı formatının, gelecekte hem danışma sağlamak hem de olası ortak girişimleri hayata geçirmek üzere sürdürülmesi gerektiği kanaatine varmışlardır. Bu yalnızca pratik anlamda yeniden yapılanma çabaları için önem taşımakla kalmamış, gelecekte karşılıklı güven inşası için de önemli bir kanal oluşturulmasına imkân sağlamıştır. İnaniyorum ki, İsrail ve Filistin devletlerinin birlikte barış içerisinde yaşayabilecekleri bir çevrenin başarı ile tesis edilmesi iş dünyasının önderliğinde gerçekleşecektir" (Gül, 2007, s.140).

Ankara Forumu kapsamında ortaya çıkan ilk somut proje olan Gazze Şeridi'ndeki Erez Sanayi Bölgesi'nin yeniden canlandırılması ve Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) tarafından işletilmesi projesi ile ilgili olarak, İsrail ve Filistinli yetkililerle yürütülen görüşmeler sonunda bölgenin yeniden inşası ve yönetiminin TOBB tarafından kurulacak bir şirket tarafından üstlenilmesi konusunda anlaşmaya varılmıştır. Bu amaçla, imzalanacak metinlerin kesinleşmesini müteakip Dışişleri Bakanı Gül 4-5 Ocak 2006 tarihlerinde İsrail ve Filistin'i ziyaret etmiş, ziyarete, TOBB Başkanı Rıfat Hisarcıkıoğlu da katılmıştır (T.C. Tel-Aviv Büyükelçiliği, 2006).

Ankara Forumu'nu, Orta Doğu'da arabuluculuğun yanında yönlendirici devlet rolünün üstlenilmesi şeklinde anlaşılabilecek "merkez devlet" algısının pratik bir sonucu olarak değerlendirmek mümkündür. Nitekim bu girişimle birlikte, çatışmanın tarafları arasında ekonomik ilişkileri geliştirmek suretiyle güvenlik ortamının sağlanması esasına dayanan bir barış modeli tasarlanmıştır. Bu bağlamda Türkiye, süreci tasarlamakla kalmamış, fiilen de sürecin içerisinde yer alarak arabuluculuğun ötesinde bir rol üstlenmiştir.

TASNİF DIŞI

Ekonomi ve ticarete olduğu gibi Türkiye-İsrail askeri ilişkilerinde de siyasi ilişkilerdeki dalgalanmalara paralel bir dalgalanmadan bahsetmek mümkün değildir. Ancak askeri ilişkiler, ekonomik ilişkilere kıyasla siyasi ilişkilerde yaşanacak krizlere karşı hassasiyeti daha yüksektir. Bu durum askeri ilişkilerin birden fazla boyutunun olmasıyla ilişkilidir. Nitekim Türkiye-İsrail askeri ilişkilerinin; savunma sanayi, askeri eğitim ve istihbarat paylaşımı olmak üzere üç boyutu vardır. Siyasi alanda yaşanan kısa süreli krizlere karşı savunma sanayi boyutu daha az hassasiyet gösterirken, istihbarat paylaşımı boyutu bu krizlerden daha kolay etkilenebilmektedir. Askeri eğitimler boyutu ise, kriz dönemlerinde zaman zaman tatbikatların iptali gibi gelişmelerle etkilenebilse de bu durum krizin süresi ve derinliği ile orantılı olarak gerçekleşmektedir.

Yukarıda ortaya konulan ölçütler dikkate alındığında Türkiye ve İsrail arasındaki kısa süreli siyasi krizin, askeri alandaki ilişkilere yansması kısıtlı olmuştur. Nitekim, 9-13 Ocak 2005 tarihleri arasında Türkiye, İsrail ve ABD'nin katılımı ile Güvenilir Denizkızı Tatbikatı⁴⁸ icra edilmiştir. Bununla birlikte, İsrail Genelkurmay Başkanı Moshe Yaalon 1 Şubat 2005'te Türk mevkidaşı Org. Hilmi Özkök'ü ziyaret etmiştir. Ziyaret kapsamında F-4 uçaklarının, M-48 Patton tanklarının modernizasyonu ve insansız hava araçlarının satışı konuları görüşülmüştür (Liel ve Yirik, 2011, s.184). Türkiye-İsrail arasındaki savunma sanayi ticareti, 2002-2005 arası dönemde 3 milyar ABD doları seviyesinde gerçekleşmiştir (Kanlı, 2 Mayıs 2005).

Türkiye-İsrail ilişkilerindeki normalleşme kültürel alanda yapılan etkinliklerle de kendini göstermeye başlamıştır. Bu kapsamda İsrail'de düzenlenen çeşitli etkinlikler, konserler, tiyatro oyunları, film festivalleri ve akademik çalışma gruplarına çok sayıda Türk sanatçı, akademisyen ve yönetici iştirak etmiştir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2006, ss.72-73).

Türkiye-İsrail siyasi ilişkilerinin olağan seyrine dönmesi ile birlikte, iki ülke arasında savunma sanayi, tarım, bankacılık, sanat gibi hemen her alanda yoğun bir gelişim gözlenmiştir. Bu kapsamda, 2005'te İsrail'in Elbit şirketi ve İsrail Havacılık Endüstrisi 180 milyon ABD dolarlık insansız hava aracı projesini kazanmış, 222 milyon ABD doları değerindeki Güney Doğu Anadolu Projesi (GAP) çerçevesinde yapılan Yaylak Ovası sulama projesini İsrail firması Tahal ve Türk firması Ekinciler-İncitaş birlikte yürütmüş, İsrail'in en büyük bankası Bank Hapolaim 2006 yılında Bank Pozitif'in %57'lik hissesini alarak Türk bankacılık sektörüne girmiş, İsrail

⁴⁸ Tatbikatta, Deniz Kuvvetleri unsurları ile arama kurtarma usullerinin denenmektedir.

TASNİF DIŞI

Dışışleri Bakanı Tzipi Livni ilk yurtdışı ziyaretini 29 Mayıs 2006'da Türkiye'ye yapmış, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer 6-7 Haziran 2006 tarihlerinde İsrail'i ziyaret etmiş ve bu kapsamda İsrail Meclisi'nde konuşan ilk Türk Cumhurbaşkanı olmuş, İsrail Devlet Başkanı Şimon Peres ise 11-13 Kasım 2007 tarihlerinde Türkiye'yi ziyaret etmiş ve bu kapsamda, TBMM'ye hitap eden ilk İsrail Devlet Başkanı olmuştur (T.C. Dışışleri Bakanlığı, 2011; Liel ve Yirik 2011, ss.189-205).

Sonuç olarak Mayıs 2004 sonrasında iki ülke ilişkilerinde oluşan gergin hava, yerini yeniden yakınlaşmaya bırakmıştır. 59. Hükümet dönemi Türkiye-İsrail ilişkileri 2004'ün ikinci yarısında yaşanan kısa süreli kriz sonrasında her alanda yoğun ve olumlu bir görüntü arz etmiştir. Bu bağlamda, 1990'lı yıllarda Türkiye-İsrail ilişkilerinde yaşanan yakınlaşmadan farklı olarak Türkiye, Orta Doğu'da kendine yeni bir rol biçmiş ve İsrail ile ilişkilerini de yine bu yeni rol çerçevesinde kurgulama yoluna gitmiştir. Bu süreçte Türkiye, bölgesindeki her türlü anlaşmazlığın çözümünde aktif rol oynamak üzere yoğun bir çaba sarf etmiş ve çatışmalarda arabulucu devlet rolünü her fırsatta üstlenme gayreti içerisine girmiştir.

Bahse konu amaç çerçevesinde 59. Hükümet'in Orta Doğu bölgesinde çatışmalara karşı gösterdiği hassasiyet, Türkiye-İsrail ilişkilerinde belirleyici unsur haline gelmiştir. Bu anlamda bir hassasiyetin öteden beri var olması bir tarafa, 59. Hükümetle birlikte Türkiye-İsrail ilişkilerinin bekasının bölgesel ilişkilere daha fazla bağımlı hale geldiğini söylemek yanlış olmayacaktır (Tür, 2009, s.24). Öte yandan Arap-İsrail çatışması bağlamında İsrail'in eylemleri neticesinde ortaya çıkan olumsuzluklara istinaden kullanılan sert söylem dili, ilişkilerin seyrini etkileyen yeni bir parametre olarak ortaya çıkmıştır.

Bu bağlamda 59. Hükümet dönemi Türkiye-İsrail ilişkileri, kontrollü gerginlik olarak niteleyebileceğimiz "kriz-yumuşama-normalleşme-kriz" döngüsünü takip etmiştir. Bu döngünün kriz aşamasına denk gelen bölümlerinde Türk yönetici seçkinler tarafından kullanılan söylem dilinin sertliği dikkat çekici bir unsur halini almıştır. Yine bu dönemde Türkiye'nin, Orta Doğu'nun sorunlu ilişkilerinden uzak durma şeklinde özetleyebileceğimiz geleneksel yaklaşımından taban tabana zıt bir Orta Doğu politikası benimsemiş olduğu görülmüştür. Nitekim bu dönemde Türkiye'nin, Arap-İsrail çatışması başta olmak üzere ihtilafli konularda arabuluculuk faaliyetlerinde bulunma noktasındaki girişimleri dikkat çekicidir. Üstelik bu girişimler Ankara Forumu kapsamında yürütülen faaliyetler çerçevesinde farklı bir boyut kazanmıştır. Türkiye'nin de katılımıyla ekonomik karşılıklı bağımlılık oluşturulması

esasına dayalı yeni bir çözüm modeli denemesi olarak niteleyebileceğimiz bu Forum, Türkiye'nin Orta Doğu politikasındaki köklü değişimin en belirgin göstergesi olmuştur.

d. 60. Hükümet Döneminde Türkiye-İsrail İlişkileri

Üçüncü AKP Hükümeti olan 60. Hükümet, 29 Ağustos 2007-6 Temmuz 2011 tarihleri arasını kapsayan dönemde faaliyet göstermiştir. 8 Ocak 2008'de yayımlanan *Eylem Planı*'nda Hükümet'in dış politika hedefleri şöyle özetlenmiştir;

“Türkiye’yi içine kapatan değil dünyaya açan, Türkiye’nin ufkunu daraltan değil sürekli genişleten, Türkiye’nin küresel ve bölgesel etkinliğini zayıflatan değil güçlendiren, Türkiye’yi etkilenen bir çevre ülkesi değil etkileyen bir merkez ülkesi yapma yolundaki adımlar devam edecektir” (60. Hükümet Eylem Planı, 2008, s.38).

Eylem planındaki “merkez ülke” vurgusu, Hükümetin faaliyet gösterdiği döneme damgasını vuran kilit bir kavram olmuştur. Selefi 59. Hükümet dönemi dış politika yapımında izdüşümleri görülebilen bu kilit kavram, 60. Hükümetle birlikte tam manasıyla karşılığını bulmuş ve TDP’ye, doğal olarak da Türkiye-İsrail ilişkilerine yön veren bir unsur haline gelmiştir.

“Merkez ülke” kavramını 60. Hükümet’in dış politika yapımında bu denli önemli kılan şey, yönetici seçkinlerin devlet kimliği kavrayışında meydana getirmiş olduğu değişikliktir. Nitekim, “kim olduğunu bilmeden, ne istediğini bilemezsin” argümanı çerçevesinde, devletlerin kimliklerinin çıkarlarına kaynaklık ettiği, bu çıkarların ise eylemler kanalıyla dış politika pratiklerine yansıdığından daha önce bahsedilmişti. Bu bağlamda “merkez ülke” algısı, 60. Hükümet döneminin dış politika eylemlerine büyük oranda yansımıştır. Anılan eylemler, bilhassa Orta Doğu’da ihtilafların çözümüne yönelik girişimlerde bulunmak ve Türkiye’yi anlaşmazlıkların çözümünde “üçüncü taraf (*third party*)” olarak belirleyici bir aktör haline getirmek üzerine yoğunlaşmıştır.

Yine bu dönemde, yönetici seçkinlerin “kenar ülke”den “merkez ülke”ye evrilen ve devlet kimliği kavrayışında önemli bir dönüşüme işaret eden yaklaşım, kimliğin yeniden inşası üzerinden okunduğunda ise, yönetici seçkinleri bir seçim yapmaya zorlamıştır. Bu noktada yönetici seçkinler, “kimlikler, etkileşim içinde bulunan ötekiler tarafından tanınmadıkları sürece anlamlı olmazlar” argümanı çerçevesinde, bahse konu “yeni” devlet kimliğinin karşısına “öteki/ötekiler” koymak durumunda kalmışlardır. Kimliğin inşasının bir süreç ifade ettiği ve bir kimliğin bu süreç içerisinde “kendi (*self*)” ile “öteki (*other*)” arasındaki sınırın zamanla belirginleşmesi sonucunda ortaya çıktığı dikkate alındığında, 60. Hükümet dönemini, Türkiye’nin

TASNİF DIŞI

“merkez ülke” yaklaşımı etrafında şekillenen “yeni” devlet kimliğinin inşasında “öteki”nin ortaya çıktığı periyot olarak nitelemek yanlış olmayacaktır. Ancak burada inşa süreci tamamlanmamış bir devlet kimliğinden söz edildiği hatırd tutulmalıdır. Bu bağlamda “ben” ve “öteki” arasındaki sınırın tam olarak netleşmediğini ifade etmek mümkündür. 60. Hükümet döneminde anılan “yeni” devlet kimliğinin inşası anlamında önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu noktada, Türkiye-İsrail ilişkileri bakımından sıra dışı gelişmelere sahne olan bu sürece daha yakından bakmak gerekmektedir.

60. Hükümet dönemi, yönetici seçkinlerin “merkez ülke” algısı çerçevesinde Türkiye’nin bilhassa Arap-İsrail çatışması kapsamında yoğun çaba sarf ettiği ve bu çabaları karşısında İsrail’le sık sık karşı karşıya geldiği bir süreç olmuştur. Bu bağlamda, 60. Hükümet, henüz eylem planı aşamasında dahi, Filistin-İsrail uyuşmazlığı konusunda aktif bir siyaset izleyeceğinin sinyallerini vermiştir. 8 Ocak 2008’de yayımlanan *Eylem Planı*’nda 60. Hükümet’in Filistin-İsrail uyuşmazlığı konusundaki temel yaklaşımı şöyle ifade edilmiştir;

“Türkiye Filistin sorununun tanınmış ve güvenli sınırlar içinde yan yana yaşayacak iki devlet temelinde ilgili BM Güvenlik Konseyi Kararları, barış için toprak ilkesi, Yol Haritası⁴⁹ ve Arap Barış Planı⁵⁰ çerçevesinde müzakereler yoluyla kapsamlı, adil ve kalıcı çözüme kavuşturulması yolundaki desteğini (...) sürdürecektir” (60. Hükümet Eylem Planı, 2008, s.39).

Nitekim, Türkiye’nin bölgesindeki tüm uzlaşmazlıklarda aktif rol almak üzere arabulucuk faaliyetlerini yoğunlaştırdığı 60. Hükümet dönemi, Filistin-İsrail

⁴⁹ Mahmoud Abbas’ın Filistin Ulusal Yönetimi Başbakanı olması sonrasında, El-Aksa İntifadası’nın yol açmış olduğu şiddet ortamına son verme yönündeki istekliliği, uluslararası toplumu Arap-İsrail barışı için yeniden harekete geçirmiştir. Bu kapsamda Yol Haritası, Oslo Barış Sürecinin ardından yeni bir barış hareketi olarak Diplomatik Dörtlü olarak tanımlanan ABD, Rusya, AB ve BM’in Arap-İsrail uyuşmazlığını çözmek için ortak hazırladıkları bir plan olarak ortaya çıkmıştır. Plan 1 Mayıs 2003’te “Diplomatik Dörtlü” tarafından açıklanmıştır. Plan üç aşamadan oluşmaktadır. Bunlardan birincisi; Mayıs 2003 tarihine kadar terör ve şiddete son verilmesi, Filistinlilerin hayatlarının normalleştirilmesi ve Filistin kurumlarının oluşturulması aşamasıdır. Söz konusu aşamalardan ikincisi ise “Geçiş Dönemi” olarak adlandırılmış ve bu aşama için Haziran-Aralık 2003 periyodu önerilmiştir. Nihayet üçüncü aşama ise Kalıcı Statü Anlaşması’nın imzalanması ve Arap-İsrail uyuşmazlığının sona erdirilmesi olarak belirlenmiştir. Planın nihai hedefi üç aşamanın sonunda İsrail’in diğer komşuları ile birlikte barış ve güven ortamı içerisinde yaşamasına, öte yandan bağımsız ve demokratik bir Filistin Devleti’nin kurulması ve bu kapsamda 1967’de başlayan işgalin sona erdirilmesidir (Süer ve Atmaca, 2008, s.114).

⁵⁰ Mart 2002’de Beyrut’da yapılan Arap Birliği Zirvesi’nde üyeler tarafından karara bağlanmış ve Arap Barış Girişimi (Arab Peace Initiative) adıyla ilan edilmiştir. Plan kapsamında tüm Arap devletlerinin İsrail’i tanıması ve ardından İsrail ile normalleşme sürecine girmesi öngörülmüş ve bu kapsamda bazı şartlar öne sürülmüştür. Buna göre İsrail’in, mevcut politikalarını gözden geçirerek stratejik hedefinin yalnızca barış olduğunu ilan etmesi, 4 Haziran 1967 tarihinden sonra işgal etmiş olduğu tüm topraklardan (Suriye’nin Golan Tepeleri ve Lübnan’ın güneyi dâhil) çekilmesi, Filistinli mülteciler için ortak bir çözüme ulaşılması (BM Kararı 194 kararı uyarınca) ve başkenti Doğu Kudüs olan bağımsız bir Filistin devletinin kurulması (Güvenlik Konseyi Kararı 1397 uyarınca) şartlarını kabul etmesi çağrısında bulunulmuştur. Böylece Arap Barış Girişimi İsrail ile savaş yerine barış için toprak ilkesi benimsenmiştir. Her yıl Arap Birliğinde tekrar gündeme gelen bu girişim, 2007 Mart ayında Suudi Arabistan tarafından yenilenmiştir (League of Arab States, Mart 2002).

TASNİF DIŞI

uzlaşmazlığı temelinde Türkiye-İsrail ilişkileri bakımından sıra dışı gelişmelere sahne olmuştur.

Bu dönemde, 2008 yılının son günlerine denk gelen İsrail'in Gazze Harekâtı (Dökme Kurşun Harekâtı) ile Türkiye-İsrail ilişkilerinde başlayan kriz hali, gün geçtikçe ortaya çıkan yeni olumsuzluklarla daha da derinleşmiştir. Bu bağlamda 60. Hükümet dönemi, Davos Ekonomi Zirvesi'nde “*one minute*” tartışması, Dışişleri Bakanı Davutoğlu'nun İsrail ziyareti öncesinde Gazze'ye geçişine izin verilmeyeceği doğrultusunda açıklama yapılması, İsrail'in Harem-üş Şerif'e yönelik tacizleri ve Konya'daki Anadolu Kartalı Tatbikatının uluslararası katılım kısmının iptali, TRT'de yayınlanan “Ayrılık” isimli televizyon dizisinde İsrail karşıtı propaganda yapıldığı iddiaları, İsrail Dışişleri Bakan Yardımcısı Danny Ayalon'un Türkiye'nin Tel-Aviv Büyükelçisi Orhan Çelikkol'u kendi koltuğundan alçak bir koltuğa oturtturarak Türkiye'ye mesaj verme girişimleri ve nihayet Gazze'ye yardım götürmek üzere İnsani Yardım Vakfı (İHH) adlı sivil toplum kuruluşunca tertiplenen organizasyon kapsamında İsrail'in Gazze ambargosunu delmeyi hedefleyen Mavi Marmara feribotuna İsrail Güvenlik Kuvvetleri'nce⁵¹ düzenlenen operasyonda dokuz Türk vatandaşının hayatını kaybetmesi gibi olaylara sahne olmuştur (Zengin, 2010, s.227).

(1)Anlaşmazlıklarda Üçüncü Taraf Olarak Türkiye

AKP Hükümetleri döneminde Türkiye, bölgesel çatışmalarda arabulucu rol üstlenmek suretiyle “üçüncü taraf” olma yönünde, yoğun bir çaba sarf etmiştir (Altunışık ve Çuhadar, 2010, s.371). Burada sözü edilen yoğun çabayı, esas itibarı ile TDP'de AKP Hükümetleri ile meydana gelen değişimin doğal bir yansıması olarak değerlendirmek mümkündür. Nitekim söz konusu değişim, Türkiye'nin “ritmik bir diplomasi” ile bölgesindeki gelişmeleri yöneten bir “merkez ülke” olmasını öngörmektedir. Çatışmaların bu denli yoğun olduğu Orta Doğu coğrafyasında böyle bir dönüşümü hedefleyen yönetici seçkinlerin ise, “üçüncü taraf” rolünün elde edilmesi konusunda ısrarcı davranmaları şaşırtıcı değildir.

AKP Hükümetleri döneminde arabuluculuk konusunda gösterilen bu gayret, Türkiye'nin öteden beri sürdürmüş olduğu, bölgesel çatışmalara hiçbir şekilde müdahil olmama politikasına taban tabana zıt bir tablo ortaya çıkarmıştır (Robins, 1991, s.65). Bu noktada bu iki yaklaşımın, devletin çıkarlarını taban tabana zıt eylemlerde görmesi, yönetici seçkinlerin devlet kimliği kavrayışında yaşanan

⁵¹ *Israeli Defense Forces* (IDF)'in karşılığı olarak kullanılmıştır.

TASNİF DIŞI

değişimi göstermesi bakımından oldukça dikkat çekicidir. Zira, çıkarlar ve devlet kimliği yapı-edem ilişkisi içerisinde birbirlerini karşılıklı olarak inşa etmektedirler ve daha önce de ifade edildiği üzere farklı kimlik kavrayışları birbirinden farklı dış politika pratiklerinin oluşmasına sebep olur.

Bu kapsamda, geleneksel TDP çerçevesinde yönetici seçkinler güvenliği ön planda tutarak Batılı devlet kimliği gereğince Orta Doğu'nun çatışma ikliminden uzak durmayı devletin çıkarına bir hal tarzı olarak değerlendirmiştir. Buna karşın AKP Hükümetleri döneminde ise yönetici seçkinler, "merkez ülke" algısı çerçevesinde şekillenen/şekillenmekte olan "yeni" devlet kimliği kavrayışları gereğince, bölgede çatışmaları dizginleyen "üçüncü" taraf olmayı devletin çıkarına hizmet edecek esas hal tarzı olarak belirlemiştir.

Türkiye'nin "üçüncü taraf" olarak çatışmalarda uzlaştırmacı bir rol üstlenme gayreti 59. Hükümet döneminde sıklıkla dile getirilmiş olsa da, bu konuda etkin sonuçların alınmaya başlaması 60. Hükümet döneminde mümkün olmuştur. Bu kapsamda yürütülen arabuluculuk faaliyetlerinden başlıcaları şöyle sıralanabilir;

- 2005 Irak ulusal seçimleri öncesinde Sünni grup liderlerinin, seçimlere iştirak etmeleri konusunda ikna etmek üzere İstanbul'a davet edilmesi,
- Nisan 2007'de İran İslam Cumhuriyeti Milli Güvenlik Yüksek Konseyi Sekreteri Dr. Ali Larijani ile Avrupa Birliği Ortak Dış ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi Dr. Javier Solana'nın İran'ın nükleer programına ilişkin İstanbul'da bir araya getirilmesi,
- 13 Kasım 2007'de Çankaya Köşkü'nde imzalanan Ankara Forumu çerçevesinde Türkiye, İsrail ve Filistin arasında ekonomik işbirliğinin sağlanması,
- 13 Kasım 2007'de İsrail Cumhurbaşkanı Şimon Peres ve Filistin Devlet Başkanı Mahmoud Abbas'ın TBMM çatısı altında bir araya gelerek TBMM'ye hitap etmeleri,
- 2008 yılında İsrail ve Suriye'nin⁵² İstanbul'da dolaylı görüşmeler yapmasının sağlanması,
- UNIFIL (*United Nations Interim Force in Lebanon*) harekâtı kapsamında TSK'nin görevlendirilmesi,

⁵² Eylül 2007'de İsrail jetleri Suriye'ye girerek Fırat nehri kıyısındaki birkaç hedefi vurmuş ve iki ülke neredeyse savaşın eşiğine gelmiştir. Üstelik İsrail uçakları, Türkiye hava sahasına izinsiz olarak giriş yaparak bu saldırıyı gerçekleştirmiştir. Dönemin Dışişleri Bakanı Ali Babacan İsrail'in bu hareketinin "kabul edilemez" olduğunu söyleyerek tepkisini belirtmiş ancak bu olaya rağmen Türkiye, İsrail ve Suriye arasında görüşmelerin yürütmesini sağlamıştır (İnat ve Telci, 2011, s.129).

TASNİF DIŞI

- Lübnan'da süregiden 18 aylık siyasi çıkmazın aşılmasını sağlamak üzere, Mayıs 2008'de Doha Anlaşmasının yapılmasına Katar'la birlikte aracı olunması,
- Gazze'deki ateşkes görüşmelerine ve Hamas ile El-Fetih örgütleri arasında uzlaşma çabalarında müdahil olunması (Altunışık ve Çuhadar, 2010, ss.372-373; Liel ve Yirik, 2011, ss. 205-207).

Türkiye'nin "üçüncü taraf" olma gayretleri içerisinde Arap-İsrail uyuşmazlığı önemli bir yer tutmaktadır. Nitekim Dışişleri Bakanı Davutoğlu, kalıcı küresel ve bölgesel barışın önündeki en büyük engelin Filistin meselesi olduğunu düşünmektedir. Bu noktada Davutoğlu, Filistin meselesinin çözüme ulaşmaması durumunda küresel ve bölgesel ölçekli gerilimlerin aşılamayacağını ileri sürmektedir (Davutoğlu, 2003, ss.5). Arap-İsrail uyuşmazlığına yüklenen bu anlam, Türkiye'nin anlaşmazlıklarda "üçüncü taraf" olma girişimlerinde bu konunun ağırlığını artırmıştır. Bu bağlamda Davutoğlu'nun, Türkiye'nin bölgesindeki etkinliğini istenilen düzeye çıkarabilmesi için bu sorunun çözümünde aktif bir rol oynamasını, bir tür zorunluluk olarak gördüğünü söylemek yanlış olmayacaktır.

Öte yandan Dışişleri Bakanı Davutoğlu, Filistin Meselesi'nin yalnızca İsrail ve Filistin'in tarafı olduğu bir uyuşmazlık olduğu yönündeki bir kabulün teorik ve pratik olarak sorunun çözümünü olanaksız kılacak sonuçlar doğuracağını ileri sürmektedir. Bu noktada İsrail'in bir ulus-devlet olarak sahip olduğu güç potansiyelinin çok daha ötesinde güç unsurlarına sahip olduğuna dikkat çeken Davutoğlu, İsrail'in ABD içindeki lobi gücü, uluslararası medyadaki etkinliği, uluslararası organizasyonlardaki katılımı ve Batılılar'ın İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaşadıkları suçluluk psikolojisi gibi çok sayıda etkenden bahsetmektedir. İsrail'in hiçbir ulus-devletin sahip olmadığı ölçüde uluslararası örgütler ve diğer ulus-devletlerin içyapılarına nüfuz etme kabiliyetine sahip olduğunu belirten Davutoğlu, buna karşın Filistin'in egemenliği bir tarafa kendi sınırlarını tanımlama gücüne dahi sahip olmadığına dikkat çekmektedir. Yine Davutoğlu, bu güçsüzlüğüne karşın Filistin'den dünyanın dört bir yanındaki Müslüman ve Hristiyanlar için en az Yahudiler kadar kutsal olan Kudüs konusunda tek başına pazarlık masasına oturmasını beklemenin mümkün olmadığını vurgulamaktadır (Davutoğlu, 2003, ss.5-6). Daha açık bir ifadeyle Davutoğlu, Filistin-İsrail uyuşmazlığının çözümü için "üçüncü taraf/tafların" zorunluluk olduğunu düşünmektedir.

Suriye-İsrail ve Filistin-İsrail uzlaşmazlıkları, son dönemde Türkiye'nin "üçüncü taraf" olmak üzere en yoğun çaba sarf ettiği konular olarak ön plana çıkmıştır. Türkiye Filistin-İsrail uyuşmazlığı kapsamında Filistin Ulusal Yönetimi Başkanı

TASNİF DIŞI

Abbas ve İsrail Cumhurbaşkanı Peres'in Kasım 2007'de TBMM çatısı altında buluşturulması ve Çankaya Köşkü'nde Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Gül'ün de iştiraki ile Ankara Forumu'nun imzalanması noktasına gelinmiştir.

Öte taraftan Suriye-İsrail uzlaşmazlığında ise, Türkiye'nin görüşmelerde arabuluculuk yapmak üzere 2005'te başlattığı süreç 2008'e gelindiğinde taraflar arasında dolaylı görüşmelerin sağlanması noktasına ulaşmıştır. Dolaylı görüşmeler kapsamında, doğrudan görüşmeyi kabul etmeyen İsrail ve Suriye temsilcileri ayrı ayrı Türkiye'ye gelerek, Türkiye aracılığıyla görüşmeler yapmışlardır (Yılmaz, 2010b, s.58). Nitekim Türk Dışişleri Bakanlığı tarafından 21 Mayıs 2008'de konuya ilişkin yapılan açıklamada Suriye ve İsrail'in, Türkiye'nin nezaretinde aracılı barış görüşmelerine başladığını duyurulmuştur. Bu kapsamda Suriye ve İsrail de ortak bir duyuru yapma kararı almış ve barış görüşmelerinde üstlendiği rolden ötürü Türkiye'ye duydukları minneti şu ifadelerle ortaya koymuşlardır;

"Her iki taraf, bu görüşmeleri iyi niyetle ve açık fikirlilikle sürdüreceklerini beyan etmişlerdir. İki taraf, aralarındaki diyalogu Madrid Konferansı ilkeleri çerçevesinde, kapsamlı bir barışa ulaşılması hedefi doğrultusunda kararlı ve sürekli bir şekilde yürütme kararlaştırmışlardır. Her iki taraf da, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'a ve Türkiye'ye bu süreçteki rolü ve ev sahipliği için teşekkür etmişlerdir" (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 21 Mayıs 2008).

Bu açıklamanın ardından, İsrail Başbakanı Ehud Olmert Aralık ayının son haftası Ankara'ya gelmiş ve Suriye ile artık doğrudan görüşmelere başlayabileceklerinin haberini Başbakan Erdoğan'a bildirmiştir. Tüm bu gelişmeler Türkiye'nin "merkez ülke" algısı çerçevesinde yürüttüğü arabuluculuk faaliyetlerinin meyvelerini vermeye başladığının işaretleri olarak algılanmış ve bu sayede Türkiye Orta Doğu'da gelişmelere yön veren bir aktör olma yolunda önemli bir mesafe kat etmiştir. Ancak bu durum 2008'in son günlerinden itibaren İsrail'in tek taraflı eylemleri ile adeta baltalanmıştır.

Zira, Olmert'in ziyaretinin hemen ardından 27 Aralık 2008'de İsrail, Gazze'ye yönelik kapsamlı bir askeri operasyon başlatmıştır. Olmert'in Gazze'ye gerçekleştirecekleri operasyondan Başbakan Erdoğan'a bahsetmemesi iki ülke arasında etkileri uzun erimli olacak bir krizin patlak vermesine yol açmıştır (İnat ve Telci, 2011, s.129). Böylece bu operasyon, Türkiye'nin İsrail-Suriye anlaşmazlığını gidermek adına bulunduğu tüm girişimlerini boşa çıkarmıştır.

(2) Gazze Harekâtı (Dökme Kurşun Harekâtı)

2006 Filistin parlamento seçimlerinde 132 sandalyenin 76'sını kazanarak parlamentoda çoğunluğa sahip olmasına karşın Hamas, İsrail tarafından terör örgütü

TASNİF DIŞI

olarak görülmeye devam etmiştir. Bu durum, Filistin-İsrail uyuşmazlığındaki barış ihtimalini tamamen ortadan kaldırmak bir yana, İsrail'in Gazze şeridine yönelik kontrollerini daha da sıkılaştırmıştır (Migdalovitz, 2010, s.1).

Takip eden süreçte Hamas tarafından gerçekleştirilen roket ve havan saldırılarının sıklığı ve yine Hamas'ın askeri imkân kabiliyetlerinin artması sonucu nüfusun yoğun olduğu yerleşim birimlerini tehdit eder hale geldiği gerekçesiyle, İsrail tarafından 27 Aralık 2008-18 Ocak 2009 tarihleri arasında Gazze'ye yönelik yoğun bir askeri harekât icra edilmiştir (İsrail Dışişleri Bakanlığı, 2009, s.5). Türkiye-İsrail ilişkileri bakımından son derece hassas bir sürecin fitilini ateşleyen bu harekât dolayısıyla İsrail Hükümeti, başta Başbakan Erdoğan olmak üzere Türk yönetici seçkinlerince çok sert bir dille eleştirilmiştir.

Erdoğan, İsrail'in Gazze'ye yaptığı bu saldırıyı "ciddi insanlık suçu" olarak nitelmiştir. Saldırının Türkiye tarafından İsrail ve Suriye arasında arabuluculuk rolü üstlendiği bir dönemde, üstelik İsrail Başbakanı Barak'ın Türkiye ziyaretinin hemen sonrasında gerçekleştirilmesi nedeniyle de, saldırının "Türkiye'ye yapılan bir saygısızlık" olduğunu vurgulamıştır. Bu kapsamda Erdoğan, saldırılara olan tepkisini şu ifadelerle ortaya koymuştur;

"Yapılan bu operasyon kesinlikle dünya barışına, uluslararası barışa indirilmiş bir darbedir. İsrail ve Suriye arasında bir arabulucu göreviyle, aradaki sıkıntıları aşabilme talebiyle karşı karşıya kalmıştık ve bu konuda bir görev üstlenmiştik. Aylarca yoğun bir şekilde sabır içinde sürdürülen bu gayretli çalışmalar neticesinde, 3-4 gün kadar önce ülkemizde olan İsrail Başbakanı, beşinci raundunu devam ettireceğimiz bu konuyla ilgili görüşmelerini bizimle yaparken kendileriyle bu hususları da görüşmüştük. Bütün bunlara rağmen yapılan operasyon, Türkiye'ye de saygısızlık olmuştur. Bunu söylemek zorundayım. Çünkü bu savunmasız insanları kalkıp da bombardımanla maruz bırakmak], (...) bana göre ciddi insanlık suçudur" (Hürriyet, 29 Aralık 2008).

Suriye-İsrail dolaylı görüşmeleri kapsamında Türkiye'nin harcadığı yoğun çabanın İsrail'in tek taraflı eylemi ile boşa çıkmış olması ve bu kapsamda Türkiye'nin hassasiyetlerinin göz ardı edilmesi Türkiye tarafından, Başbakan Erdoğan'ın ifadelerine de yansıyan büyük bir şaşkınlık ve öfkeyle karşılanmıştır.

Benzer şekilde Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, İsrail'in Türkiye'nin arabuluculuk çabalarını sonuçsuz bırakması karşısında yaşanan hayal kırıklığını; "Emek verip inşa ettiğimiz bir barış çabası tek hamleyle berhava edildi" sözleriyle ifade etmiştir (Radikal, 17 Ekim 2009). Nitekim, Suriye-İsrail dolaylı görüşmelerini başlatmak kolay olmamış, hem İsrail hem de Suriye üzerinde son derece yoğun ve yorucu bir diplomatik trafik yürütülmüştür. Bu kapsamda Davutoğlu'nun 2009 yılına dek Başbakanlık Dışişleri Başdanışmanı sıfatıyla Şam'a yaptığı 35 ziyaret, harcanan

TASNİF DIŞI

“ciddi bir eme[ğın]” ortaya konulması bakımından çarpıcı bir örnektir (Zengin, 2010, s.229). Yine Davutoğlu, katıldığı bir televizyon programında İsrail’in bu tavrını anlamlandırmakta çektiği güçlüğü şöyle ifade etmiştir;

“Suriye ve İsrail ile dolaylı görüşmeleri başlatırken taraflardan bir talebimiz oldu. Filistin ve Lübnan’da gerilim olmasın, buralara dikkat edin dedik. Aksi halde bu görüşmeleri sürdüremeyiz, buralarda sükûneti temin edin diye uyarıda bulunduk. Onlar da tamam dediler” (Çoban, 23 Ocak 2009).

Bu kapsamda, Harekât süresince İsrail’i kınayan açıklamalar yönetici seçkinlerce sıklıkla tekrar edilmiş ve yapılan açıklamaların şiddeti çatışmalar uzadıkça artmıştır. Öte yandan Türkiye, uluslararası aktörleri harekete geçirmek üzere yoğun bir diplomasi girişiminde bulunmuştur. Bu kapsamda İslam Konferansı Örgütü (İKÖ)’nün olağanüstü toplantı çağrısında bulunması sağlanmış, Birleşmiş Milletler’in devreye girmesi sağlanmış ve bölge içi/dışı ülkelerin yönetici seçkinleri ile yürütülen mekik diplomasisi ile çatışmaların biran evvel sona ermesi için yoğun bir çaba sarf edilmiştir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 28 Aralık 2008).

Başbakan Erdoğan çatışmaların başlamasıyla birlikte Suriye, Ürdün, Mısır ve Suudi Arabistan’ı kapsayan bir bölge turu düzenleyerek devam eden çatışmaların önlenmesi adına temaslarda bulunmuş, Ürdün ziyareti sırasında Filistin Ulusal Yönetim Başkanı Mahmoud Abbas’la da görüşmüştür. Müteakiben Batı’ya yönelik yoğun bir telefon diplomasisi yürütülmüş, bu kapsamda BM Güvenlik Konseyi dönem başkanı (Fransa), AB dönem başkanı (Çek Cumhuriyeti), Medeniyetler İttifakı Eşbaşkanı (İspanya) ve İtalya, Rusya, İngiltere Devlet Başkanları ile görüşmelerde bulunulmuştur. Öte yandan dönemin Dışişleri Bakanı Ali Babacan ABD’de BM Güvenlik Konseyi daimi temsilcileri ile, Başbakanlık Dışişleri Başdanışmanı Ahmet Davutoğlu ise Suriye’de Hamas yetkilileri ile görüşmeler gerçekleştirmiştir (AKP, 6 Ocak 2009). Bu noktada Türkiye’nin yürüttüğü bu yoğun diplomasi trafiği, Türk yönetici seçkinlerin bölgedeki gelişmeleri “tribünden izleme[yip]” gelişmelere yön verme konusundaki kararlılığını göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Bu bağlamda, TBMM’de 6 Ocak 2009 günü yapılan parti grup toplantısında Gazze’deki gelişmeleri ve Türkiye’nin faaliyetlerini değerlendiren Erdoğan, Türkiye’nin tarihinden gelen insani bir misyonu olduğuna, öte taraftan 1 Ocak 2009 tarihi itibarı ile de BM Güvenlik Konseyi geçici üyeliğinin başlaması sebebiyle de bu misyona yeni bir sorumluluk alanının eklendiğine dikkat çekmiş, Türkiye’nin yaşananlar karşısında “bekle-gör politikası ya da sorunları tribünden izleme yaklaşımı” içinde olamayacağını vurgulamıştır. İsrail Hükümeti’nin iç politika

TASNİF DIŞI

hesapları ile “insanlık yaşamına kara bir leke düşürdü[ğünü]” ifade eden Erdoğan, İsrail Başbakanı Olmert ve Dışişleri Bakanı Livni’ye şu ifadelerle seslenmiştir;

“(...) tarih sizi şu yaptıklarınızla insanlık yaşamına bir kara leke düşürdünüz diye yargılayacak. Biz, dedeleriniz, ecdadınız kovulduğu zaman, sizi kalkıp da bu topraklarda ağırlayan, bu topraklarda misafir eden Osmanlı’nın torunları olarak konuşuyoruz. Her zaman mazlumun yanında olduk, bugün de yanındayız, yarın da yanında olacağız ve bundan kimsenin endişesi olmasın” (Radikal, 6 Ocak 2009).

Bu dönemde yaptığı bir başka konuşmada Erdoğan Tevrat’tan alıntılar yaparak İsrail’in Gazze harekâtını “vahşet” olarak nitelemiş, İsrail’in “pervasızlığı” karşısında dünya kamuoyunun tepkisizliğini de eleştirmiştir. Bu bağlamda Erdoğan, BM Genel Sekreteri İsrail’deyken Gazze’de BM binasının vurulmasını, İsrail’in “açıkça dünyaya meydan oku[ması], dünya ile dalga geç[mesi]” olarak yorumlamıştır (Hürriyet, 17 Ocak 2009).

Öte yandan, harekâtın başlaması ile Türkiye-İsrail ilişkilerinde yaşanan gerilim, TBMM bünyesinde oluşturulan Türkiye-İsrail Parlamentolararası Dostluk Grubu’na da yansımış, grup üyeleri Gazze operasyonuna istifayla tepki göstermiştir. Bu bağlamda, Gazze’deki görüntülerin ardından dostluk grubunun anlamı kalmadığını gerekçe gösteren grubun 317 üyesinden 136’sı 31 Aralık 2008’de istifasını açıklamıştır (CNNTÜRK, 31 Aralık 2008).

Dökme Kurşun Harekâtı 18 Ocak 2009 tarihinde sona ermiş, Türkiye-İsrail ilişkilerinde sebep olduğu derin kriz bir tarafa, harekâtın bilançosu oldukça ağır olmuştur. Toplam 22 gün süren saldırılarda 313’ü çocuk, 116’sı kadın olmak üzere 1417 kişi hayatını kaybetmiş⁵³ ve 5300 kişi de yaralanmıştır (Zengin, 2010, 231). Harekât kapsamında BM İnsan Hakları Konseyi tarafından kurulan Gazze Araştırma Komisyonu (*The United Nations Fact-Finding Mission On The Gaza Conflict*) hazırladığı raporda, İsrail’in Gazze Harekâtı kapsamında çok sayıda “savaş suçu” ve “insanlığa karşı işlenen suç” kapsamına girecek nitelikte fiillerde bulunduğu dair güçlü deliller olduğunu ortaya koymuştur (Birleşmiş Milletler, 15 Eylül 2009).

Çatışmalar süresince Türkiye, başta İKÖ olmak üzere bölgesel ölçekte etkili güçlerin ve örgütlerin devreye girmesini sağlayarak savaşı durdurmaya yönelik uluslararası bir sinerji oluşturmaya çalışmıştır. Gazze’ye yönelik saldırıları önlemek

⁵³ İsrail’in Gazze operasyonu sırasında gerçekleşen ölümler konusunda farklı rakamlar rapor edilmekle beraber en az 1400 Gazzeli’nin öldüğü kabul edilmektedir. İsrail Savaş Suçlarının Takip Edilmesi ve Belirlenmesi Merkezi Komisyonu’nun (The Central Commission for Documentation and Pursuit of Israeli War Criminals) verdiği rakamlara göre 341’i çocuk olmak üzere toplam 1.444 kişi İsrail askerleri tarafından öldürülmüştür. Filistin İnsan Hakları Merkezi’nin hazırladığı listeye göre ise öldürülen 1417 Filistinliden 926’sı sivil, 255’i polis, 236’sı Filistinli savaşçılardır. Ayrıca öldürülenlerden 313’ünün çocuk ve 116’sının da kadın olduğu belirtilmiştir (İnat ve Telci, 2011, s.129).

ve barışı tesis etmek maksadıyla izlenen bu yöntem, 2000’li yılların henüz başında dönemin Dışişleri Bakanı İsmail Cem tarafından gündeme getirilen Ankara Yaklaşımı’nın⁵⁴ 60. Hükümet tarafından kararlilikla takip edildiğini göstermesi bakımından oldukça dikkat çekicidir (Özcan, 2010, s.41). Esasen bu yaklaşım, uygulama alanında AKP Hükümetleri’nin “merkez ülke” algısı ile uyumlu bir yöntemi öngörmesi bakımından, 60. Hükümet tarafından uygulanması olağandır. Ancak, uluslararası mekanizmaları harekete geçirme konusundaki sahip olunan imkân ve kabiliyetler bakımından iki dönem arasındaki farkı ortaya koyması yönüyle oldukça dikkat çekicidir.

Zira, Ankara Yaklaşımı’nın mimarı olan Cem, 8 Nisan 2002’de gazeteci Fikret Bila’ya verdiği mülakatta İKÖ’yü barış sürecine katmanın ne ölçüde mümkün olacağı konusunda şüpheleri olduğundan bahsetmiştir (Bila, 9 Nisan 2002). Buna karşın Dökme Kurşun Harekâtı kapsamında 60. Hükümet’in girişimleri dikkate alındığında Türkiye’nin uluslararası örgütleri ve buna bağlı mekanizmaları harekete geçirme konusunda kazandığı kabiliyet dikkate değerdir. Bu bağlamda, 2004 yılında İslam Konferansı Örgütü Genel Sekreterliği görevine bir Türk akademisyen olan Prof.Dr. Ekmeleddin İhsanoğlu’nun seçilmesi ve Türkiye’nin 1 Ocak 2009 itibarı ile BM Güvenlik Konseyi geçici üyeliğini üstlenmesi gibi gelişmeleri söz konusu kabiliyetin kazanıldığının birer göstergesi olarak kabul etmek mümkündür.

Sonuç itibarı ile, Dökme Kurşun Harekâtı, Türkiye’nin Orta Doğu barış sürecinin değişik ayaklarında arabuluculuk rolü oynamak suretiyle “merkez ülke” söyleminin altını doldurma çabasına darbe indirmiştir. Bu bağlamda, başta Erdoğan olmak üzere 60. Hükümetin yönetici seçkinlerince İsrail’e gösterilen tepkinin bu denli şiddetli olması da yine bu harekâtın, Türkiye’nin Orta Doğu’da kendine biçtiği “merkez ülke” rolünü tıkamaya ve işlevsizleştirmeye yönelik bir eylem olarak algılanmasından kaynaklanmıştır (Güven, 21 Kasım 2009). Bu noktada, Dökme Kurşun Harekâtı, Türkiye-İsrail ilişkilerinin hiç olmadığı kadar kırılgan bir hal almasına sebep olmuş ve iki ülke ilişkilerinde bu olayı izleyen süreçte birbirini izleyen çok sayıda kriz meydana gelmiştir.

60. Hükümetin dış politika pratikleri anlamında önemli yere sahip olan, Orta Doğu’da çatışmaların giderilmesi kapsamındaki arabuluculuk faaliyetleri, Dökme

⁵⁴ Dönemin Dışişleri Bakanı İsmail Cem tarafından ortaya atılan Ankara Yaklaşımı, Filistin-İsrail çatışmasında barış sürecinin sağlanması bakımından; AB, BM, ABD ve Rusya’dan müteşekkil “Diplomatik Dörtlü’nün yanında mutlaka İslam Konferansı Örgütü’nün de yer alması gerektiğini savunmuştur. Bu noktada Cem, Filistin-İsrail çatışmasından en fazla etkilenenlerin İslam Konferansı Örgütü üyeleri olduğuna dikkat çekerek barış görüşmelerinin geniş bir zemine yayılması gerektiğini savunmuştur (Bila, 9 Nisan 2002).

Kurşun Harekâtı ile bir anda, üstelik çalışmaların neticeye çok yaklaştığı bir anda altüst olmuştur. Başbakan Erdoğan ve Dışişleri Bakanı Davutoğlu başta olmak üzere yönetici seçkinler tarafından şaşkınlık ve büyük bir öfkeyle karşılanan İsrail'in bu eylemi, Türkiye-İsrail ilişkileri bakımından önemli sonuçlar doğurmuştur. Bu kapsamda, Dökme Kurşun Harekâtı'nın Türkiye-İsrail ilişkilerinde sebep olduğu kriz hali, iki ülke ilişkilerinde alışıldık "kriz-yumuşama-normalleşme-kriz" döngüsünün bir basamağı olmaktan çok daha öteye gitmiş ve kendini takip eden krizleri, deyim yerindeyse, domino etkisiyle tetikleyen bir tür travma haline gelmiştir.

(3) Davos Zirvesi: "One Minute"⁵⁵ Krizi

Dünya Ekonomik Forumu (*World Economic Forum*)⁵⁶ tarafından 28 Ocak-1 Şubat 2009 tarihleri arasında düzenlenen Davos Zirvesi (*Davos Summit-09*) kapsamında, 29 Ocak 2009'da "Gazze: Orta Doğu'da Barış Modeli" konulu bir panel düzenlenmiş, panele Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan, İsrail Cumhurbaşkanı Şimon Peres, BM Genel Sekreteri Ban Ki Moon ve Arap Birliği Genel Sekreteri Amre Moussa iştirak etmiştir (Dünya Ekonomik Forumu, 29 Ocak 2009). Konusu, zamanlaması ve katılımcıları itibarı ile önemli bir oturum olacağı su götürmeyecek bu panel, Erdoğan ve Peres arasında geçen sert diyaloglar sonrasında Başbakan Erdoğan'ın oturumu terk etmesiyle uzun süre hafızalardan silinmeyecek bir fenomen haline gelmiştir (Meral ve Paris, 2010).

Türkiye-İsrail ilişkilerinin Gazze Harekâtı nedeniyle gergin olduğu bir dönemde gerçekleştirilen panel, Erdoğan ve Peres arasında Gazze, Hamas ve İsrail'in insan hakları ihlalleri gibi konularda sert bir tartışmaya sahne olmuştur. Konuşmasına bir durum tespiti ile başlayan Erdoğan, Haziran 2008 sürecindeki altı aylık sözlü ateşkese her iki tarafça da uyulduğunu belirterek buna rağmen İsrail'in Gazze'ye yönelik ablukayı kaldırmadığını, bu bakımdan Gazze'nin "insanlıktan tamamıyla

⁵⁵ 29 Ocak 2009 tarihinde Davos'ta düzenlenen "Gazze: Orta Doğu'da Barış Modeli " konulu oturumun moderatörü olan Washington Post yazarı David Ignatius'tan ek süre talep eden Erdoğan, süreyi almasından kısa bir süre sonra moderatör tarafından sözünü bitirmesi için uyarılmıştır. Erdoğan'ın oturum boyunca Türkçe konuşmasına karşın, sözünü keserek oturumu kapatmak isteyen moderatöre sekiz defa üst üste "one minute" diyerek konuşmasına devam etmesi nedeniyle bu olay, yazında "one minute krizi" olarak anılmaktadır (Dündar, 2 Şubat 2009).

⁵⁶ Alman Ekonomi Profesörü Klaus Schwab tarafından, Dünya Ekonomik Forumu (*World Economic Forum*) adıyla ilk defa 1971 yılında İsviçre'nin Davos kasabasında başlatılmış olduğu bir harekettir. Schwab bu hareketi, Alman ve Avrupalı yatırımcılar ile ekonomi yöneticilerini ABD'de ve Avrupa'da yatırım, Avrupalı firmaların uluslararası rekabete uyumu gibi konularda bilgilendirmek ve yine yöneticileri tanıştırmak gibi hedeflerle başlatmıştır. Ancak hareketin içeriği zaman içerisinde önemli oranda değişerek, uluslararası politik ve ekonomik bir platform haline gelmiştir. Bugün Davos, her yıl dünyanın siyasi ve ekonomik liderlerinin, devlet ve hükümet başkanlarının, öte yandan politikacılar, sanayiciler, finans uzmanları, işadamları, sivil toplum kuruluşu temsilcileri, yöneticiler dibi aktörlerin bir araya gelerek; küresel sorunlar, barış, ekonomi, insan hakları, çevre, sağlık, hukuk gibi alanlarda tartışmaların yapıldığı ve çok sayıda uluslararası politik ve ekonomik görüşmelerin yapıldığı bir platforma dönüşmüştür (Çakmak, 2012, s.317).

tecrit edilmiş adeta bir açık hava hapishanesi” olduğunu vurgulamıştır. Öte taraftan “anti-semitizmi insanlık suçu olarak gör[düğünü]” hatırlatma ihtiyacı hisseden Erdoğan, insanların zulme uğraması söz konusu olduğunda hangi dine mensup olduklarının bir önemi olmadığını altını çizmiştir. Harekâtın başlamasıyla İsrail’in orantısız güç kullandığına dikkat çeken Erdoğan, Birleşmiş Milletler Konseyi’nin bu durumun sonlanması için karar aldığını, ancak İsrail’in bu kararı tanımadığını anımsatmıştır. Bu bağlamda İsrail’in okul, cami ve hastaneler ile Birleşmiş Milletler’in binaları ve okulunu bile vurduğunu, buna karşı insanlığın bu durumu seyrettiğini ifade etmiştir. Dünya barışı için Orta Doğu barışının şart olduğunu belirten Erdoğan, sürecin barışa evrilmesi için, Hamas’ın siyasal çözümün bir parçası haline getirilmesi ve Gazze ablukasının acilen kaldırılması tekliflerinde bulunmuştur (Sabah, 29 Ocak 2009).

Erdoğan’dan sonra söz alan Peres özetle, Gazze Harekâtı’na mecbur bırakıldıklarını ve Filistin’in asıl trajedisinin İsrail değil Hamas olduğunu vurgulamış, Gazze Harekâtı’nın ise bir “barış harekâtı” olduğunu sert bir üslupla dile getirmiştir. Konuşması esnasında Erdoğan’a dönerek aynı sertlikte ve oldukça yüksek bir ses tonuyla kullandığı şu ifadeler oturumun gergin olan atmosferini sıra dışı bir noktaya taşıyan gelişmelerin fitilini ateşlemiştir;

“Başkan Mübarek Hamas’ı suçluyor, bizi değil. Ve Başkan Mübarek durumu sizden daha az bilmiyor. Başkan Abbas durumu sizden daha az bilmiyor. Ve Hamas’ı suçluyorlar bizi değil. (...) İstanbul’a her gece on veya yüz roket atılsa siz ne yapardınız? Biz barış için savaşıyoruz. Yaptığımız şeyi yapmak zorunda kalmak istemezdik. Bu bizim seçimimiz değildi. Bizim seçimimiz barıştı” (BBC, 29 Ocak 2009).

Peres’in sözlerini tamamlaması üzerine oturumun moderatörü olan *Washington Post* yazarı David Ignatius’tan ek süre talep eden Erdoğan, konuşmaya başlamasından kısa bir süre sonra moderatör tarafından sözünü bitirmesi için uyarılmasına tepki göstererek konuşmasına şu ifadelerle devam etmiştir;

*“Sayın Peres benden yaşlısın, sesin çok yüksek çıkıyor. Biliyorum ki sesinin bu kadar çok yüksek çıkması bir suçluluk psikolojisinin gereğidir. Benim sesim bu kadar çok yüksek çıkmayacak. Bunu böyle bilesin. Öldürmeye gelince siz öldürmeyi çok iyi bilirsiniz. Plajlardaki çocukları nasıl öldürdüğünüz, nasıl vurduğunuzu çok iyi biliyorum. Ülkenizde başbakanlık yapmış iki kişinin bana çok önemli lafları vardır. Filistin’e, tankların üstünde girdiği zaman, “kendimi bir başka mutlu addediyorum” diyen başbakanlarınız var. Tankların üzerine çıkıp da “Filistin’e girince mutlu oluyorum” diyen başbakanlarınız var.(...) Tevrat’ın 6. maddesi der ki öldürmeyeceksin. Burada öldürme var. Bu da çok enteresan. Gilad Astromoni “İsrail barbarlığı, zalimliğin de çok ötesinde bir şey”, bir Yahudi. Bunun yanında İsrail ordusunda askerlik görevini yapan, Oxford Üniversitesi uluslararası ilişkiler profesörü Avishalam, İngiliz gazetesi *Guardian*’da şunu söylüyor, [İsrailin] haydut devlet vasfını kazandığını belirtiyor”* (NTVMSNBC, 29 Ocak 2009).

TASNİF DIŞI

Erdoğan sözlerini bitirdikten sonra oturumun kapatılmasını beklemeden salonu terk etmiş ve bu olay dünya basınında oldukça geniş bir yer bulmuştur. Bu bağlamda, özellikle Arap basını olaya büyük bir ilgi göstermiş, Erdoğan'ın bu tavrından büyük bir övgüyle bahsetmiştir (Zengin, 2010, ss.233-234).

Programda yaşananlardan hemen sonra Başbakan Erdoğan'ı arayan İsrail Cumhurbaşkanı Peres, yaşananlardan büyük bir üzüntü duyduğunu dile getirmiş, hem başbakan olarak Erdoğan'a hem de Türkiye Cumhuriyeti'ne büyük bir saygı duyduğunu vurgulamıştır. Görüşmeyi, "kendimi sizin ve Türkiye'nin bir dostu olarak görüyorum" ifadesi ile tamamlayan Peres, basın mensuplarının soruları üzerine Türkiye ile bir uzlaşmazlık istemediklerini, çatışmanın İsrail ve Filistin arasında cereyan ettiğini vurgulamıştır. Bu kapsamda Türkiye-İsrail ilişkilerinin eskiden olduğu gibi devam etmesi gerektiğini belirten Peres, yaşananlardan ötürü Erdoğan'a olan saygısının değişmediğini, Türkiye'nin Orta Doğu'daki arabulucu rolünü sürdürmesini umut ettiklerini ve yaşananların yalnızca fikir alışverişi olduğunu ifade etmiştir (Jusalem Post, 29 Ocak 2009). Ancak geline bu noktada, Peres'in bu temennisinin aksine İsrailli yönetici seçkinlerin Türkiye'nin arabuluculuk rolünü yeniden üstlenebilmesini pek mümkün görmedikleri ve buna sıcak da bakmadıkları yönündeki açıklamalar olayın hemen sonrasında İsrail basınında yer almaya başlamıştır (Haaretz, 2 Şubat 2009;).

Öte yandan Başbakan Erdoğan, Davos dönüşünde binlerce kişilik bir grup tarafından karşılandıktan sonra İstanbul Atatürk Havalimanı'nda yaptığı basın açıklamasında, devletin onurunu korumak üzere yapılması gereken şeyi yaptığının altını çizerek, tepkisinin İsrail hükümetine münhasır olduğunu vurgulamıştır. Bu bağlamda "kızgınlığı[nın]" ne Yahudilere ne de İsrail halkına yönelik olmadığını, bir kez daha belirtmek ihtiyacı hissetmiştir (Haaretz, 1 Şubat 2009).

Davos Zirvesi'nde İsrail Cumhurbaşkanı Peres ile yaşadığı bu gergin diyalog, Başbakan Erdoğan'ın ve Türkiye'nin Orta Doğu başta olmak üzere Müslüman ülkelerdeki popülaritesini büyük oranda arttırmıştır (Al Jazeera, 31 Ocak 2009). Nitekim bu olay, Türkiye'nin İsrail'in yakın müttefiki olduğu yönündeki algının sorgulanmasına yol açmış ve böylece Türkiye'nin bölgedeki rolü yeniden anlamlandırılmaya başlanmıştır. Davos Zirvesi sonrasında Orta Doğu ülkelerinde Türkiye hakkında oluşan olumlu hava, yapılan anketlerde⁵⁷ de kendini göstermiştir.

⁵⁷ TESEV tarafından 24-29 Temmuz 2009 tarihleri arasında, toplam 2006 kişi ile Ürdün, Mısır, Filistin bölgesi, Lübnan, Suudi Arabistan ve Suriye'de telefon mülakatları olarak, Irak'ta ise yüz yüze

TASNİF DIŞI

Bu bağlamda Ürdün, Mısır, Filistin bölgesi, Lübnan, Suudi Arabistan ve Suriye'yi kapsayacak şekilde yapılan anketlerde, Türkiye'nin yedi ülkede de olumlu bir imaja sahip olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Bölgede en olumlu şekilde algılanan ülkelerin sıralamasında ise, katılımcıların %75'inin çok olumlu veya oldukça olumlu cevabını vermesi sonucunda, Suudi Arabistan'dan sonra en olumlu algılanan ikinci ülke Türkiye olmuştur. Öte yandan Davos öncesinde ve sonrasında yapılan anketler⁵⁸ arasındaki fark, Başbakan Erdoğan'ın popülaritesindeki artışı ortaya koyması bakımından dikkat çekicidir. Katılımcıların kendi ülkesi dışında en çok hayranlık duydukları iki dünya liderinin sorulduğu bu anketlerde Başbakan Erdoğan, 2008 yılında en popüler dokuz lideri arasında yer almazken, 2009 anketinde listeye dahil olmuştur (Altunışık, 2010, s.10-11).

Öte yandan, “Gazze: Orta Doğu’da Barış Modeli” konulu panelin programda olmamasına karşın, Türkiye'nin talebi üzerine icra edilmiş olması ve katılımcılarının yine Türkiye tarafından belirlenmiş olması gibi nedenlerle, yaşanan krizin belirli bir kurgu üzerine inşa edildiği yönünde iddialar da ortaya atılmıştır (Dündar, 2 Şubat 2009). Bu iddialar bir kenara bırakılacak olursa, böyle bir oturumun Davos Zirvesi gibi bir organizasyonda Türkiye'nin girişimi ile gerçekleştirilmiş olması, Türkiye'nin Dökme Kurşun Harekâtı sonrasında uluslararası mekanizmaları harekete geçirme konusundaki kararlılığını göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Gelinen bu noktada, Başbakan Erdoğan'ın “kızgınlığını” ve Türkiye'nin Harekât'ı sonlandırmak için sarf ettiği yoğun çabayı, yalnızca Gazze saldırılarından duyulan teessür duygusuyla açıklamak mümkün görülmemektedir. Nitekim Dökme Kurşun Harekâtı İsrail-Filistin ilişkileri bakımından yeni bir gelişme değildir. O halde, Erdoğan'ın tepkisinin bu denli şiddetli olması ve Türkiye'nin barış görüşmeleri için yürüttüğü diplomasi atağı, Harekât'ın Türkiye'nin çıkarlarına tesirleri bakımından doğurduğu sonuçlarla ilgilidir denilebilir. Bu bağlamda, yeniden yönetici seçkinlerin kimlik kavrayışlarında meydana gelen değişimlerin dış politika pratiklerine önemli oranda yansıtacağı hatırlanarak, Harekât'ın Erdoğan ve Davutoğlu başta olmak üzere, Türk yönetici seçkinlerin kimlik kavrayışı bağlamında sarsıcı sonuçlar doğurduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

görüşmeler ile gerçekleşen kamuoyu yoklaması. Söz konusun anketin detaylı analizi için Bkz. Altunışık, M.B., (2010). *Arap Dünyasında Türkiye Algısı*. İstanbul: TESEV Yayınları.

⁵⁸ Zogby International tarafından gerçekleştirilen ve Prof. Shibley Telhami'nin ana araştırmacısı olduğu “Yıllık Arap Kamuoyu Anketi”. 2009 anketi Nisan-Mayıs ayları arasında Mısır, Ürdün, Lübnan, Fas, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri'nde (BAE), 4087 kişinin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Anketlerin detayları için bkz. Zogby International, “The 2009 Arab Public Opinion Poll: A View from the Arab World”. http://www.brookings.edu/~media/Files/events/2009/0519_arab_opinion/2009_arab_public_opinion_poll.pdf

TASNİF DIŞI

Bu noktada Başbakan Erdoğan başta olmak üzere Türk yönetici seçkinlerin “yeni” kimlik kavrayışlarında belirleyici etken olan “merkez ülke” yaklaşımı ön plana çıkmaktadır. Nitekim Dökme Kurşun Harekatı “merkez ülke” olma yolunda elde edilen kazanımların büyük oranda zarar görmesine yol açmış ve bu durum takip eden süreçte Türkiye-İsrail ilişkilerinde sıra dışı gelişmeler yaşanmasına sebep olmuştur.

(4) Kriz-Kriz-Kriz Döngüsü

Gazze Harekâtı ve Davos Zirvesi sonrasında Türkiye-İsrail ilişkilerinin artan kırılganlığı, iki ülke ilişkilerinde birbirini izleyen yeni krizlere de zemin hazırlamıştır. Böylece Türkiye-İsrail ilişkileri için daha önce sözü edilen “kriz-yumuşama-normalleşme-kriz” döngüsü, Gazze Harekâtı ve Davos Zirvesi sonrasında yerini “kriz-kriz-kriz” olarak niteleyebileceğimiz yeni bir döngüye bırakmıştır.

Davos Zirvesi sonrasında Türkiye-İsrail ilişkilerinde oluşan olumsuz atmosferin ortadan kaldırılmasına yönelik ilk kayda değer gelişme, Türk Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu’nun İsrail Cumhurbaşkanı Peres tarafından Ekim 2009’da verilmesi planlanan bir konferansa katılmak üzere İsrail’e resmi bir ziyaret gerçekleştirme girişiminde bulunması olmuştur. Ancak bu girişim, İsrail’in ön koşul olarak, Davutoğlu tarafından İsrail’den Gazze’ye geçiş yönünde bir talebin olmayacağına dair teminat istenmesi nedeniyle sonuçsuz kalmıştır (Ravid, 8 Eylül 2009). İsrail’in bu tavrı, herhangi bir Hamas temsilcisi ile yapılacak bir görüşmenin İsrail gezisi ile aynı program dâhilinde icra edilmemesi yönündeki politikasından kaynaklanmıştır. Zira bu politika temelde, İsrail’den Gazze’ye geçilerek bir Hamas temsilcisi ile yapılacak herhangi bir görüşmenin, “İsrail Hamas’la dolaylı olarak görüşüyor” şeklinde algılanacağı düşüncesine dayanmaktadır. Kaldı ki, Türkiye’nin arabuluculuk konusundaki sicili düşünüldüğünde, Davutoğlu’nun yapacağı böyle bir ziyaretin bahsi geçen algıyı doğurması kuvvetle muhtemeldir (Keinon, 15 Ekim 2009). Sonuç olarak Davutoğlu’nun İsrail ziyareti gerçekleşmemiştir. Türkiye-İsrail ilişkilerinin bu denli gergin olduğu bir dönemde, iki ülke ilişkilerinde yumuşamanın sağlanması adına önemli katkı sağlayacağı şüphe götürmeyen böyle bir ziyaretin gerçekleşmemiş olması, bir bakıma iki ülke ilişkilerinde bu dönemde birbiri ardına yaşanan krizlerin habercisi olmuştur.

Bu bağlamda Davos Krizi sonrasında iki ülke ilişkilerindeki ilk gerilim, 2001 yılından itibaren Türkiye’nin ev sahipliğinde İsrail Hava Kuvvetleri unsurlarının da katılımıyla her yıl düzenli olarak icra edilen Anadolu Kartalı Tatbikatı’nın 12-23 Ekim 2009 tarihleri arasında planlanan üçüncü safhasının iptali ile yaşanmıştır. Resmi

TASNİF DIŞI

internet sitesinde konuya ilişkin açıklamada bulunan Genelkurmay Başkanlığı, söz konusu tatbikatın Dışışleri Bakanlığı marifetiyle ilgili ülkeler arasında yürütülen temaslar neticesinde, uluslararası katılım ertelenmiş olarak icra edileceğini duyurmuştur (Genelkurmay Başkanlığı, 2010).

Tatbikatın iptal edildiğinin duyurulmasını izleyen günlerde İsrail basınında, Türkiye'nin Dökme Kurşun Harekâtı sebebiyle İsrail'in katılımını istemediği ve iptal talebinin doğrudan Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'dan geldiği yönünde İsrail Dışışleri kaynaklarına dayandırdıkları haberler yer almıştır. Bununla birlikte, İsrail ile beraber tatbikata katılması planlanan ABD ve İtalya'nın da bu kararın ardından tatbikattan çekildiği iddia edilmiştir. Öte yandan, Dışışleri Bakan Yardımcısı Danny Ayalon konuya ilişkin yaptığı açıklamada Türkiye'nin tatbikat iptal etme kararını "NATO, Avrupa Birliği ve ABD çıkarlarına indirilmiş bir darbe" olarak nitelemiş ve ABD ile diğer NATO üyelerini Türkiye'yi dışlamaya davet etmiştir (Haaretz, 11 Ekim 2009; Jerusalem Post 11 Ekim 2009).

İsrail basının konuya yaklaşımı ve İsrail Hükümet yetkililerinin açıklamaları üzerine Türk Dışışleri Bakanlığı, İsrailli yetkilileri açıklama ve tutumlarında "aklıselime" davet ederek tatbikatın uluslararası bölümünün ertelenmesinden siyasi bir anlam ve sonuç çıkartılmaması gerektiğine vurgu yapmıştır. Yine aynı açıklamada tatbikatın uluslararası katılımın öngörüldüğü bölümünün ertelenmesi kararının katılımcılarla "bil istişare" alındığına dikkat çekilmiştir (T.C. Dışışleri Bakanlığı, 12 Ekim 2009). Ancak bu açıklama uluslararası kamuoyunda hâkim olan, tatbikat iptalinin Dökme Kurşun Harekâtı ve sonrasında yaşanan politik gelişmelerden kaynaklandığı yönündeki kanaati değiştirmemiştir (The Guardian, 12 Ekim 2009).

Öte yandan, söz konusu tatbikatın iptaline ilişkin yeni iddialar gün geçtikçe İsrail basınında yer bulmaya başlamış ve bu kapsamda Başbakan Erdoğan'ın Dubai merkezli Al-Arabiya televizyonuna yaptığı açıklamada tatbikatın iptal edilme gerekçesini "diplomatik hassasiyet" olarak açıkladığı iddia edilmiştir. Söz konusu açıklamada Erdoğan'ın, karar verirken "halkın vicdanını" da dikkate aldıkları ve halkın İsrail'in tatbikata katılmasını istemediği, dolayısıyla da İsrail'in tatbikat dışı bırakıldığı yönündeki açıklamalarına yer verilmiştir (Haaretz, 14 Ekim 2009). Buna karşın Türk medyasında da konuya ilişkin farklı iddialara yer verilmiş ve İsrail'in tatbikata katılımının iptal edilmesindeki esas gerekçenin İsrail tarafından İnsansız Hava Araçlarının teslimatının geciktirilmesi olduğu ileri sürülmüştür (Yavuz, 14 Ekim 2009).

TASNİF DIŞI

Tatbikatın uluslararası bölümünün ertelendiği konusundaki açıklamanın ardından İsrail tarafından daha önce başvurulmayan yöntemlerin uygulamaya konulduğu görölmüş, bu bağlamda İsrail'in Petach Tikva kentinde Belediye Meclisi tarafından, "[Sözde] Ermeni soykırımının 95. yıldönümünde açılmak üzere, bir soykırım anıtı kurulmasına" karar verilmiştir (Güranlı, 12 Ekim 2009). Türkiye'nin Anadolu Kartalı tatbikatında yapmış olduğu format değişikliğinin ardındaki gerçek motivasyonun ne olduğu konusu tartışıla dursun, bu olay Türkiye-İsrail ilişkilerinin adı konmamış bir ortaklıktan karşılıklı güvensizliğe evrildiğini göstermesi bakımından dikkat çekicidir (Kardaş, 15 Ekim 2009).

Yaşanan tatbikat krizi iki ülke ilişkilerinin, askeri boyutunun siyasi boyutundan bağımsız düşünölemeyeceği bir noktaya geldiğini göstermesi bakımından da dikkat çekicidir. Nitekim bu olaya kadar iki ülke ilişkilerinde siyasi boyutta çok sayıda kriz yaşanmış olsa da, bu durum askeri ilişkiler için söz konusu olmamıştır (Tür, 2009b, s.38). Ancak, tatbikatın uluslararası katılımı öngören bölümünün ertelenmesiyle birlikte, Türkiye-İsrail ilişkilerinin dinamosu olarak niteleyebileceğimiz askeri ilişkiler de, iki ülke siyasi ilişkilerindeki olumsuz seyirden etkilenmeye başlamıştır.

Anadolu Kartalı Tatbikatına ilişkin krizin etkileri henüz hissedilirken, bu defa da Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu (TRT) üzerinden yeni bir kriz baş göstermiştir. TRT-1'de 13 Ekim 2009'da gösterime giren ve fragmanlarında Başbakan Erdoğan'ın İsrail Cumhurbaşkanı Peres'e söylediği "*One minute*" ifadesinin yer aldığı, *Ayrılık: Aşkta ve Savaşta Filistin* adlı televizyon dizisi içeriğinde İsrail'i ve İsrail ordusunu bilinçli olarak karalamaya yönelik sahneler olduğu gerekçesiyle, İsrail medyası ve İsraili yetkililer tarafından büyük bir tepkiyle karşılanmıştır. Dizinin yayınlanması sonrasında, İsraili yetkililer tarafından konuya ilişkin sert açıklamalar yapılmıştır. Söz konusu dizide, İsrail askerlerinin Filistinli babanın başının üzerine kaldırdığı bebeği vurması gibi sahnelere yer verilmesi ile alevlenen tartışmalar, İsrail Dışışleri Bakanlığının da müdahil olması ile iki ülke arasında yeni bir kriz haline gelmiştir (Hürriyet, 15 Ekim 2009). Konuya ilişkin açıklama yapan İsrail Dışışleri Bakanı Lieberman diziyi "hükümet desteği ile yapılan ciddi bir provokasyon" olarak nitelemiş ve tepkisini şu ifadelerle ortaya koymuştur;

"İsrail askerlerini masum çocukların katili olarak lanse eden ve gerçeklerle en ufak bir şekilde ilişkisi bulunmayan böyle bir televizyon dizisinin, düşman ülkeler arasında bile gösterimi uygun değilken, İsrail'le tam diplomatik ilişkileri bulunan bir ülkede yayınlanması manidardır" (Haaretz, 15 Ekim 2009).

Öte yandan, dizinin yayınlandığı dönemde görev süresi dolmuş olan Tel-Aviv Büyökelçisi'nin İsrail'den ayrılmış olması nedeniyle İsrail Dışışleri Bakanlığı, bu

TASNİF DIŞI

konuda duyulan rahatsızlığı Ankara Büyükelçisi kanalıyla Türk Dışişleri Bakanlığı'na iletmiştir (Milliyet, 15 Ekim 2009).

Dışişleri Bakanı Davutoğlu düzenlediği bir basın toplantısında “dizi krizinin” hatırlatılması üzerine, Dışişleri Bakanlığı'nın TV dizilerine danışma mercii olmadığına dikkat çekerek bu konunun muhatabının özerk bir kurum olan TRT olduğunu vurgulamıştır. Bu noktada TRT'nin devletin yayın organı olmadığına altını çizen Davutoğlu, öte yandan Anadolu Kartalı Tatbikatı'nın uluslararası katılımı kapsayan bölümünün ertelenmesi konusuna da değinmiş ve üst üste yaşanan bu gerginliklere dair şu değerlendirmeleri yapmıştır;

“[Diziye danışmanlık yapıldığı iddialarına karşın] Bizim bir danışmanlığımız söz konusu değildir. Herhangi bir başka dizi için de böyle bir şey yapmamız söz konusu değildir. Dışişleri Bakanlığı TV dizilerine danışma mercisi değildir. Bakanlık resmi politikalarını yürütür, özerk kurumlar da kendi yayın çizgilerini takip ederler, biz buna da müdahale etmeyiz. (...). [Anadolu Kartalı Tatbikatı'na ilişkin] Ama bu kadar hassas bir dönemden geçerken Türkiye (...); barış çabaları yokken, barış çabaları istediğimiz ölçüde ivme kazanmamışken, askeri görüntülü şeyler içinde olmamaya özen gösterir. Gazze'deki insani trajedi bu şekilde sürerken bizim askeri bir görüntü vermemizi kimse bizden bekleyemez. Gazze'deki trajedi duracak, barış çabaları hem Filistin, hem Suriye-İsrail ayağında tekrar hayata geçirilecek ve en önemlisi barış psikolojisi bölgeye hâkim olacak. Bizim istediğimiz bu” (Sabah, 16 Ekim 2009).

Böylece Davutoğlu, özellikle İsrail tarafında büyük yankı uyandıran “dizi krizinin” ciddiye alınacak düzeyde bir mesele olmadığı mesajını verirken, tatbikat iptalinin ise Dökme Kurşun Harekâtı ile ilintili bir karar olduğunu dolaylı olarak ifade etmiştir. Öte yandan bir televizyon dizisi nedeniyle Dışişleri Bakanlıkları düzeyinde bir tepkinin gerçekleşmesi ise, daha önce sözü edilen kriz-kriz-kriz döngüsünün ulaştığı noktayı göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Nitekim gelinen bu noktada mevcut krizlerin giderilmesi yoluna gidilmeyerek, iki ülke ilişkilerinde gerginliğin süreklilik kazanmasına imkân tanınmıştır. Böylece benzer krizlerin her an çıkabileceği bir atmosfer meydana gelmiştir.

Tatbikat ve dizi krizlerinin üzerinden henüz üç ay geçmeden Türkiye-İsrail ilişkilerinde yeni bir kriz daha yaşanmıştır. Söz konusu kriz, 11 Ocak 2010'da İsrail Dışişleri Bakan Yardımcısı Danny Ayalon'un Türkiye Cumhuriyeti Tel-Aviv Büyükelçisi Oğuz Çelikkol'a yönelik diplomatik nezaket kurallarına aykırı davranışları üzerine yaşanmıştır. Ayalon İsrail medyasının da hazır bulunduğu bir esnada, özel bir kanalda yayınlanan *Kurtlar Vadisi* adlı televizyon dizisinde İsrail askerlerini çocuk kaçakçısı olarak gösteren sahnelerle tepki göstermek maksadıyla meclisteki bürosuna “çağırdığı” Çelikkol'u kendi seviyesinden daha aşağı seviyede bir koltuğa oturmasını sağlamış ve masaya yalnızca İsrail bayrağı koydurmuştur. Müteakiben Ayalon, görüşme öncesinde özel olarak davet ettiği medya mensuplarının

TASNİF DIŞI

tokalaşırken fotoğraf çekmek istemesi üzerine, Türk Büyükelçinin yanında İbranice “Hayır tokalaşmayacağız. Buradaki önemli mesaj şudur. Dikkat edin benden daha alçak bir koltukta oturuyor, masada yalnızca İsrail bayrağı var ve gülümsemiyoruz” ifadeleriyle diplomatik nezaket kurallarını hiçe sayma yönündeki tavrının bilinçli ve kurgulanmış olduğunu göstermiştir (Ravid, 13 Ocak 2010). Öte yandan Ayalon’un diplomatik nezaket sınırlarını aşan davranışları bununla sınırlı kalmamış, henüz görüşmenin başlangıcında Çelikkol’u bir koridorda bekletmiş ve görüşme esnasında da herhangi bir ikramda bulunmamıştır (Karabulut, 2012, s.378).

Ayalon’un takındığı tavır ve bunun yansıttığı biçimi Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı tarafından tepkiyle karşılanmış ve İsrail’in Ankara büyükelçisi Bakanlığa çağrılarak, İsrail’e konuya ilişkin özür ve izahat beklentisini içeren bir nota verilmiştir. Bu bağlamda Dışişleri Bakanlığı’ndan yapılan açıklamada İsrail Dışişleri Bakanlığı’na yönelik şu eleştiriler yer almıştır;

“Gerek yaptığı son açıklamalarda, gerekse Tel Aviv Büyükelçimizle yaptıkları görüşmedeki söylem ve davranışlarıyla diplomasiyle bağdaşmayan bir tutum sergilemiş olan İsrail Dışişleri Bakanlığı’nı diplomatik nezaket ve saygı kurallarına uymaya davet ediyoruz. Bu vesileyle, Türkiye’yi bir ahlaki sıralamaya tabi tutmanın hiç kimsenin haddi olmadığını vurgulamakta da yarar görüyoruz.” (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 12 Ocak 2010).

Türkiye’nin tepkisi karşısında Ayalon önce sözlü olarak yaptığı açıklama ile amacının elçilerin onuru ile oynamak olmadığını ancak, “Türkiye’nin İsrail karşıtı saldırılarına” cevap vermek istediğini belirtmiş ve bundan sonra protestolarını daha diplomatik yöntemlerle ortaya koyacağını ifade etmiştir. Bu açıklama Türkiye tarafından yeterli bulunmamış ve resmi bir özür gelmemesi durumunda alınacak önlemler bizzat Cumhurbaşkanı Abdullah Gül tarafından şöyle ifade edilmiştir;

“Ne yaptığını bilmez bir adamın yaptığı iş ama nihayetinde İsrail’i bağlar. İsrail sorumlularının, bizim Dışişleri Bakanlığı’nın yaptığı açıklama çerçevesinde bu işi düzeltmelerini bekliyoruz. Akşama kadar yaparlar yaparlar, yapmazlarsa Büyükelçi yarın [13 Ocak 2010] ilk uçakla Türkiye’ye gelir, istişarelere başlar.”

Türkiye’nin sergilediği kararlı tutum karşısında İsrail Cumhurbaşkanı Şimon Peres’in de devreye girmesi ile Ayalon, hem Türk Dışişleri Bakanlığı’na hem de Tel-Aviv Büyükelçisi Çelikkol’a hitaben iki ayrı mektupla resmi özür dilemiştir (Vatan, 13 Ocak 2010).

Türkiye-İsrail ilişkilerinde, Gazze Harekâtı ile başlayan ve “koltuk krizine” kadar devam eden bir yıllık süreçte irili ufaklı beş farklı kriz yaşanmıştır. Bu süre zarfında yaşanan gelişmelerle iki ülke ilişkilerinin dinamosu konumundaki askeri ilişkiler dahi etkilenir hale gelmiştir. Türkiye ve İsrail arasında doğrudan bir

anlaşmazlık konusu olmamasına karşın, iki ülke ilişkilerinde bu şekilde kriz halinin süreklilik kazanmış olması hayli dikkat çekicidir.

Sonuç itibarı ile, Dökme Kurşun Harekâtı'nın Türkiye-İsrail ilişkilerini bu denli kırılgan hale getirmesine ve yine Harekât'ı izleyen bir yıllık süreçte birbiri ardına yaşanan krizlere neden olan temel unsur, Harekât'ın Türkiye'nin Orta Doğu'da kendine biçmiş olduğu rolü işlevsizleştirmeye yönelik yaptığı etki olarak değerlendirilmiştir.

Nitekim Türkiye'nin Orta Doğu'daki tüm anlaşmazlıklara "üçüncü taraf" olarak müdahil olma yönünde yoğun bir çaba sarf ettiğinden daha önce bahsedilmişti. Bu yoğun çabanın temel hareket noktası ise kendine biçmiş olduğu "merkez ülke" rolü olarak saptanmıştı. Dolayısıyla Gazze Harekâtı'nın, Türkiye'nin uzun süredir yürütmekte olduğu İsrail-Suriye dolaylı görüşmelerinde sonuç almaya çok yaklaşmışken gerçekleşmiş olması, "merkez ülke" olma yolundaki önemli bir virajın dönülmesine engel olmuştur. Böylece, Türkiye'nin kendine tanımlamakta olduğu "yeni" devlet kimliği ve buna bağlı olarak şekillenen çıkarları, İsrail'in bu harekâtı ile önemli ölçüde zarar görmüştür.

Gazze Harekâtı sonrasında, Türkiye-İsrail ilişkilerinde ortaya çıkan kırılganlık ve buna bağlı olarak süreklilik kazanan kriz hali, tarihlerinde ilk defa iki ülkeyi doğrudan karşı karşıya getiren Mavi Marmara Saldırısı ile zirve noktasına ulaşmıştır.

(5) Mavi Marmara Saldırısı

Gazze Şeridi'nden 2005 yılında tek taraflı olarak çekilmesi sonrasında İsrail, bölgede sınır kontrolü işlevini sürdürmüştür. Hamas'ın Ocak 2006'da yapılan Filistin parlamento seçimlerinden zaferle çıkması⁵⁹, Gazze'de uzun bir geçmişe dayanan sefaletin⁶⁰ yeni bir boyut kazanmasına yol açmıştır. Hamas'ı terör örgütü olarak sınıflandıran İsrail, seçimin hemen ardından Filistin Otoritesi ile ilişkilerini askıya

⁵⁹ 25 Ocak 2006 günü yapılan parlamento seçimleri Hamas'ın zaferiyle sonuçlanmıştır. Seçimlerde Hamas, parlamentoya 76 parlamenter sokarken, Mahmud Abbas'ın El Fetih'i 43 sandalyede kalmıştır. 13 sandalyeyi de küçük partiler kazanmıştır. Seçim sonuçları henüz kesinleşmemişken Filistin Başbakanı Ahmet Kurey istifa etmiştir (Boran, 2006, s.181).

⁶⁰ 1967'de İsrail'in Batı Şeria ve Gazze Şeridini işgal etmesiyle birlikte, Gazzeliler için 40 yılı aşkın süredir devam edegelen olumsuz yaşam koşullarının temelleri atılmıştır. Bu süreçte yaşanan "sefalet" ortaya koyması bakımından birkaç temsili örnek verilebilir. Örneğin, 1970'te Başbakan Ariel Şaron'un emri ile, İsrail Ordusuna ait birliklerin geçebilmesi için Gazzede yüzlerce ev "buldozerlenmiştir". 1987-1991 yılları arasında yaşanan intifadaya gelindiğinde ise İsrail, işgal politikalarını revize etmek suretiyle, Gazze'nin etrafı bir "elektronik duvar"la çevrelenmiş ve Filistin halkının ancak %3'ünün kullanabildiği bir elektronik geçiş sistemi hayata geçirilmiştir. Ticaret ve ekonominin çökmesi bir tarafa, 2005'te İsrail bölgeden tek taraflı olarak çekildiğinde 6000 dolayındaki İsrailli yerleşimci Gazze Şeridi'nin üçte birlik bölümüne denk gelen, yolları ve askeri üsleri kapsayan bir bölümde bölgede kontrolü sağlamaya devam ederken, 1.1 Milyon Gazzeli ise geri kalan kantonlarda yaşamak durumunda kalmıştır (Hijab, 2010, ss.131-132).

TASNİF DIŞI

almış, bunun ardından da Gazze'ye yönelik doğrudan yardımları durdurarak malzeme geçişinde sıkı bir kontrol uygulamaya başlamıştır. Bunu izleyen süreçte Filistin-İsrail çatışması tırmanmış, Haziran 2006'da iki İsrail askeri çatışmalarda öldürülmüş ve Onbaşı Gilad Shalit adlı İsrail askeri de kaçırılmıştır. Bu olayın ardından İsrail, bölgeyi ablukaya alarak Gazze'ye giden tüm girişleri kapatmış ve yalnızca insani yardımların bölgeye ulaşması yönünde sıkı bir kontrol uygulamaya başlamıştır (Migdalovitz, 2010, ss.1-2).

Hamas'ın Gazze Şeridi'nde kontrolü tamamen ele geçirmesi ve Ulusal Birlik Hükümeti'nin feshedilmesi⁶¹ sonrasında Filistin Otoritesi iki parçaya ayrılmıştır. Bunlardan birincisi, İsrail ve Batı tarafından tanınmayan ve Gazze Şeridinde kontrolü elinde bulunduran *de facto* Hamas Hükümeti, diğeri ise İsrail ve Batı tarafından resmi olarak tanınan Cumhurbaşkanı Mahmoud Abbas'ın yönetimindeki Batı Şeria Hükümetidir. Bu noktadan sonra, İsrail ve genel anlamda Batı, Gazze'ye yönelik boykotu daha da yoğunlaştırırken, Batı Şeria'ya karşı uyguladığı boykota son vermiştir (Roy, 2010, ss.120-121). Takip eden süreçte Gazze için şartlar daha da zorlaşmış ve 19 Eylül 2007'de İsrail Gazze'yi terörist bir organizasyon tarafından yönetilen "düşman bölge (*enemy entity*)" ilan etmiştir (Bayoumi, 19 Eylül 2007). Bu kararla birlikte İsrail Gazze'ye yönelik elektrik ve yakıt akışını da kesme niyetini ilan etmiş ve bu durum ise Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği başta olmak üzere, uluslararası kamuoyunda endişeyle karşılanmıştır (Birleşmiş Milletler, 19 Eylül 2007).

Nitekim, abluka dolayısıyla yaşam standartları oldukça düşük olan Gazze halkı için, malzeme akışının miktarı hayati bir anlam ifade etmektedir. Buna karşın, İsrail'in Aralık 2008'de başlayarak yirmi üç gün süre ile icra etmiş olduğu Dökme

⁶¹ Ocak 2006 seçimleri sonrasında Hamas, tek başına hükümet kurabilecek güce sahip olmuştur. Ancak Hamas, İsrail'le görüşmelerin sürdürülebilmesi amacıyla İsrail'in ve genel olarak Batının resmen tanıdığı El-Fetih'le birlikte hükümet kurmak istemiştir. Buna karşın El-Fetih, Hamas tarafından kurulacak bir hükümetin ortağı olmayı kabul etmemiştir. İsrail'den gelen vergi gelirleri ile AB ve ABD'den gelecek yardımların kesilmesi anlamına gelen bu durum Hamas'ı oldukça zor bir durumda bırakmıştır. Nitekim korkulan olmuş ve ABD, AB ve İsrail, Hamas Hükümeti'nin kurulmasını müteakip Hamas'ın terör örgütü listelerinde yer aldığı gerekçesiyle Filistin'e yardımları kesmişlerdir. Daha sonra ablukanın da etkisiyle zor durumda kalan Hamas Hükümeti içerisinde bulunan durumdan çıkılması amacıyla Filistin'deki tüm partilerin katılımı ile bir koalisyon hükümeti kurma kararına varmıştır. Aralarında o dönem şiddet olayları tırmanmış olan Hamas ve El-Fetih Suudi Arabistan'ın devreye girmesi ile görüşmelere başlamış ve nihayet 17 Mart 2007'de Ulusal Birlik Hükümeti kurulmuş ve Başbakan Hamas Lideri İsmail Haniye olmuştur (Bayraktar, 2007, ss.37-38). Ancak Hamas ve El Fetih arasındaki çatışmalar bu süreçte de devam etmiş, Mart 2007'de iki grup arasında artan şiddet olayları sonrasında 17 Mart 2007'de Hamas Gazze Şeridi'nde üstünlüğü ele geçirmek amacıyla Gazze'deki önemli El-Fetih yöneticilerine yönelik bir günlük operasyon düzenlemiş ve bahse konu yöneticileri öldürmüştür. Bunun üzerine Filistin Devlet Başkanı Abbas, bu eylemi ulusal iradeye darbe girişimi olarak tanımlamış ve Hamas'ı yasa dışı ilan etmiştir. Nihayet Abbas, Hükümeti feshettiğini açıklayarak olağanüstü hal hükümeti kurmak üzere bağımsız milletvekili Salam Fayyad'ı görevlendirmiştir (Erkmen, 2007, ss.44-45).

TASNİF DIŞI

Kurşun Harekâtı, kısıtlı olan Gazze'ye yönelik malzeme akışını iyice yavaşlatmıştır. Harekât sonrasında şehrin altyapısının büyük oranda zarar görmesine rağmen İsrail, yeniden yapılandırma maksadıyla şehre ulaştırılmaya çalışılan inşaat malzemelerinin Gazze'ye girişini, silah yapımı ve yeraltı tünellerinin inşaatında kullanacakları gerekçesiyle engellemiştir⁶² (Zengin, 2010, s.235). Dolayısıyla bu durum, Gazzeliler'in zor olan yaşam koşullarını daha da güçleştirmiştir. Örneğin, Harekât sonrasında atık su sisteminin tamamen tahrip olması nedeniyle, Gazzeliler'in %90'lık bölümünün içme suyu kirlenmiş ve tahribatı onarmaları mümkün olmadığı için ciddi sağlık sorunları baş göstermeye başlamıştır (Khalidi, 2010, s.96).

Harekâtın sona ermesi sonrasında, ablukanın Gazze halkı üzerindeki etkisi gün geçtikçe daha da endişe uyandırıcı boyutlara ulaşmıştır. Yaşamsal nitelikteki malzeme akışının kesilmesinden kaynaklanan sıkıntılara her geçen gün bir yenisi eklenmiştir. Örneklendirmek gerekirse, özel kullanım ve ticari amaçlarla akaryakıt ithalatı yasaklanmış, yasağın uygulamaya konulduğu tarihten itibaren Gazze'ye dört defaya mahsus olmak üzere küçük miktarlarda yakıt girişine izin verilmiştir. Benzer bir durum elektrik kullanımında ortaya çıkmış ve Ağustos 2009 itibarı ile Gazze halkının %90'lık bölümü günde dört ila sekiz saatlik elektrik kesintisine maruz kalırken %10'luk bölümü ise hiçbir şekilde elektrik kullanamayacak duruma gelmiştir. Öte yandan, Dökme Kurşun Harekâtı sonrasında tarım alanlarının önemli bir bölümü tahrip olmuş ve tüm Gazze'de işyerlerinin %95'i kapanmıştır. Neticede 1.5 milyon nüfusa sahip Gazze halkının %75'lik bölümü temel gıda maddelerini karşılamak üzere insani yardıma muhtaç duruma gelmiştir. Bu bağlamda, 2000 yılında %30 dolaylarında olan bu oranın ulaştığı nokta, ambargonun Gazze halkı üzerindeki etkisini göstermesi bakımından dikkat çekicidir (Roy, 2010, s.123).

Bu noktada Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (*United Nations Conference on Trade and Development- UNCTAD*) tarafından 13 Haziran 2010'da hazırlanmış olan Filistin raporu, ablukanın Filistin halkı üzerindeki etkisini şu ifadelerle ortaya koymaktadır;

"İsrail tarafından uygulanan Gazze ablukası uygulanmaya konulduğu 2007 yılından itibaren, gereksiz, kabul edilemez ve ters tepen bir hal almıştır. Abluka Filistinlilerin; yaşam koşullarını kötüleştirmiş, yoksulluk ve gıda güvensizliğini derinleştirmiş, yeniden inşa engel olmuş ve geçim kaynakları ile ekonomiyi tahrip ederek Filistin halkını yardıma daha muhtaç hale getirmiştir" (UNCTAD, 2010, s.10).

⁶² 14 Haziran 2007 itibarı ile İsrail, Gazze'ye hammadde girişini tamamen yasaklamıştır. Uluslararası Af Örgütü'nün raporlarına göre Gazze Harekâtı süresince bölgeye yalnızca 41 kamyon dolusu inşaat malzemesi girişine izin verilmiştir. Buna karşın bölgede yeniden inşa çalışmaları için 55.000 kamyon dolusu hammadde girişine ihtiyaç vardır (Roy, 2010, s.122).

TASNİF DIŞI

Birleşmiş Milletler tarafından da tespit edilen, abluka nedeniyle Gazze’de oluşan olumsuz koşullar, dünya çapında birçok sivil toplum kuruluşunu bölgeye insani yardım ulaştırmak üzere harekete geçirmiştir.

Ancak, Gazze’ye insani yardım ulaştırmak isteyen sivil toplum kuruluşları, süreç içerisinde İsrail ve Hamas arasındaki uyuşmazlıktan kaynaklanan çeşitli güçlüklerle karşı karşıya kalmışlardır. Bilhassa atık sistemi, elektrik sistemi, hastane ve okullarda ortaya çıkan tahribatın giderilmesine yönelik çabalar çoğunlukla bu maksatlarla kullanılması öngörülen malzemelerin Hamas tarafından silah yapımında da kullanılabileceği gerekçesiyle engellenmiştir (Zacharia, 3 Temmuz 2010).

Buna karşın, son yıllarda insani yardım grupları Gazze’ye gemiler vasıtasıyla erzak ve gönüllülerden oluşan yardım filoları göndermeye başlamıştır. Ancak İsrail söz konusu filoların Gazze’ye girmesine izin vermeyerek, gemileri ülkenin güneyindeki Ashdod limanına yönlendirerek gemilerde sıkı bir kontrol yapmakta ve müteakiben uygun bulunduğu malzemeleri Mısır’a ait Refah Sınır Kapısı’ndan aralıklı olarak Gazze’ye girişini sağlamaktadır. Gazze’ye malzeme akışını sağlayan bir diğer yöntem ise, abluka sınırlarının altından kazılan yer altı tünelleridir. Yer altı tünellerinden oluşan bu sistem vasıtasıyla Gazze’ye “kaçak” malzeme girişi gerçekleşmektedir. Söz konusu tüneller, özellikle İsrail’e karşı kullanılan silahların da Gazze’ye sokulmasında kullanıldığı gerekçesiyle sıklıkla İsrail tarafından imha edilmektedir (Migdalovitz, 2010, s.12). İşte, Türkiye ve İsrail’i tarihlerinde ilk defa doğrudan karşı karşıya getiren Mavi Marmara Saldırısı da, yine Gazze’ye yönelik böyle bir insani yardım ulaştırma girişimi üzerine gerçekleşmiştir.

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi henüz İsrail’in Gazze Harekâtı devam ederken, 8 Ocak 2009’da almış olduğu 1860 sayılı kararla; Gazze’ye yönelik düzenli bir malzeme akışının olması gerektiğini vurgulamış, öncelikli olarak yiyecek, tıbbi malzeme ve yakıt olmak üzere insani yardımların aralıksız olarak sağlanması yönünde çağrıda bulunmuş, Gazze’ye yönelik insani yardım koridorları açmak ve diğer mekanizmaları işletmek suretiyle yardımların ulaşmasına yönelik tüm girişimlerin memnuniyetle karşılanacağını bildirmiş ve bu kapsamda üye ülkelerden Gazze’deki insani ve ekonomik durumu düzeltmeye yönelik uluslararası çabaları desteklemeleri çağrısında bulunmuştur (Birleşmiş Milletler, 8 Ocak 2009). Nitekim Gazze’ye insani yardım ulaştırmak üzere yapılan girişimler de çoğunlukla Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi tarafından alınan bu karara istinaden faaliyet göstermiştir. İşte yine böyle bir organizasyon Türkiye menşeli bir sivil toplum kuruluşu olan İnsani

TASNİF DIŞI

Yardım Vakfı (IHH⁶³) koordinatörlüğünde⁶⁴ “*Rotamız Filistin Yükümüz İnsani Yardım (Palestine Our Route, Humanitarian Aid Our Loud)*” sloganı ile tanzim edilmiştir. Söz konusu organizasyon kapsamında Gazze’ye insani yardım ulaştırmanın yanında, üç yılı aşkın süredir devam eden ablukayı denizden delmek ve uluslararası toplumun dikkatini Gazze’ye çekmek maksadıyla bir yardım konvoyu oluşturulmuştur (IHH, 2010, s.6).

Uluslararası nitelikte ve değişik inanç gruplarından aktivistlerin meydana getirmiş olduğu bahse konu yardım konvoyu, değişik ülkelerdeki limanlardan 30 Mayıs 2010 tarihinde avara etmiştir (limandan ayrılıp seyire başlamıştır). Konvoy; Komor Adaları bayraklı *Mavi Marmara*, Togo bayraklı *Sfendon*, ABD bayraklı *Challenger I* adlı yolcu gemileri ile, Türkiye bayraklı *Gazze I*, Yunanistan bayraklı *Eleftheri Mesogeio*, Kiribati bayraklı *Defne-Y* adlı kargo gemilerinden oluşturulmuştur.

Gemiler toplam 10 bin ton yardım malzemesi, 748 aktivist ve görevliler bulunduğu halde randevu mevkiine ilerlemeye başlamışlardır. Konvoy, bünyesinde Avrupa’nın çeşitli ülkelerinden parlamento üyeleri, bir İsrail Meclisi *Kssenet* üyesi, emekli bir ABD Büyükelçisi, dini liderler ve İsrailli bir Soykırım (*Holocaust*) mağduru da bulunduğu halde 30 Mayıs 2012 saat 16.00 sularında, Şekil-1’de belirtilen randevu noktasından harekete geçmiştir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2010, s.9; IHH, 2010, ss.6-12).

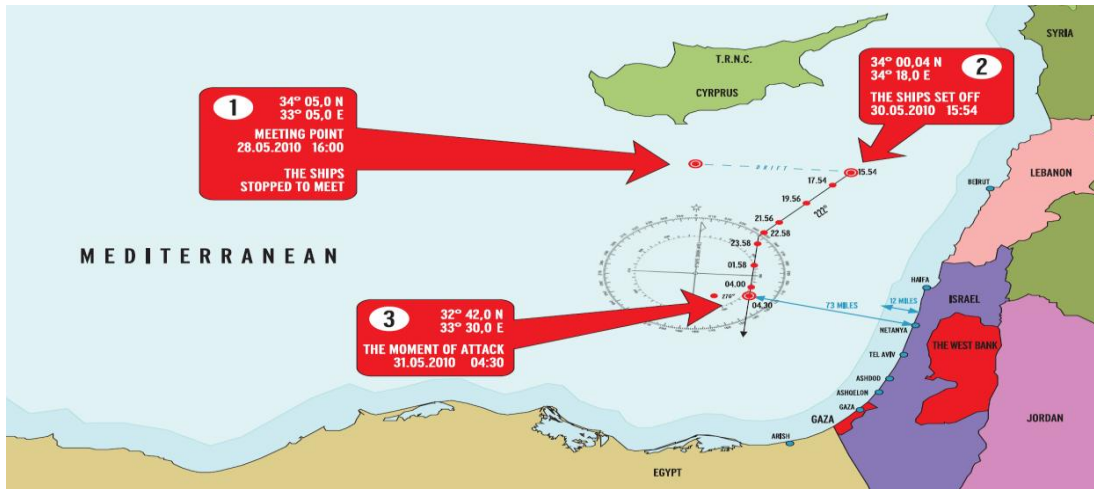
Konvoy henüz oluşturulma aşamasındayken İsrail otoriteleri tarafından, Tel Aviv, Kudüs ve Ankara’daki Türk Dışişleri temsilciliklerinde, Türk otoriteleri tarafından konvoyun hareket etmesine engel olunması için bir dizi taleplerde bulunulmuştur. Bu bağlamda İsrail otoriteleri, konvoyun hareket etmesi halinde İsrail’in göstereceği limanlara avdet ederek, buralarda İsrail tarafından kargonun kontrolünün yapılması ve müteakiben de uygun görülen yardım malzemelerinin

⁶³ IHH yaklaşık 120 ülkede faaliyet göstermekte olan ve Birleşmiş Milletler’in danışmanlık statüsüne (*consultative status within the UN ECOSOC*) sahip olan Türkiye meşeli bir sivil toplum kuruluşudur (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2011, s.14) Bununla birlikte, IHH’nın genel profiline bakıldığında, kullandığı söylem dili itibarı ile anti-semitik refleksler gösterdiği anlaşılmaktadır. Nitekim IHH, “Siyonist İsrail” gibi anti-semitik söylemlere sıklıkla başvuran, marjinal bir İslami organizasyon görüntüsü vermektedir. Örneğin, IHH’nın resmi internet sitesinde bir IHH gönüllüsünün vicdani ve sosyal sorumluluğunun yanında dini sorumluluğu ile de hareket edeceği ifade edilmektedir. Yine IHH’nın resmi internet sitesinde Mavi Marmara Saldırısı sonucu hayatını kaybeden aktivistlerden ise “şehitlerimiz” diye bahsedilmektedir (IHH, 2012).

⁶⁴ Organizasyona İHH dışında; *The European Campaign to End the Siege on Gaza*, *The Greek Ship to Gaza Campaign*, *The Swedish Ship to Gaza*, *The Free Gaza Movement* ve *International Committee to End the Siege on Gaza* olmak üzere beş uluslararası kuruluş iştirak etmiştir (IHH, 2010, s.6).

TASNİF DIŞI

Gazze'ye İsrail tarafından ulaştırılması konusunda ısrarlı taleplerde bulunmuştur (İsrail Dışişleri Bakanlığı, 2011, ss.121-124).

Şekil-1: İnsani Yardım Konvoyu Rota Bacakları (IHH, 2010, s.18).

Buna cevaben Türk Dışışleri Bakanlığı, demokratik bir ülkede, bir sivil toplum organizasyonunun hukuki gerekliliklerini sağlamış olduğu bir insani yardım girişimini engellemenin zorlukları olduğu vurgulanmıştır. Öte yandan, İsrail otoritelerinin tüm mesajlarının anında konvoyun Türk temsilcilerine iletileceği ve konvoyun İsrail'in Ashdod Limanı'na yahut Mısır'ın Al-Arish Limanı'na yöneltmeleri için yetkililerin ikna edilmeye çalışılacağı konusunda teminat verilmiştir. Yine Türk otoriteleri tarafından İsrail, itidalli davranması ve gemileri durdurmak maksadıyla kuvvet kullanmaması konusunda defaten ikaz edilmiştir. Müteakiben, 28 Mayıs 2010'da Türk Dışışleri Bakanlığı Müsteşarı Feridun Sinirlioğlu vasıtasıyla ABD Bykelisi ile irtibata geçilerek, İHH temsilcileri ile yapılan görüşmelerin olumlu neticeler vermeye başladığı, bahse konu temsilcilerin konvoyu Mısır'ın Al-Arish Limanı'na yönlendirmesi konusunda ikna edildiği, ancak konvoyun öncelikle Gazze'ye yöneltmeyi deneyecekleri, şayet mecbur kalınırsa Al-Arish'e yöneleceklerini bildirmiştir. Bu kapsamda ABD Bykelisi'nden konvoyu yönelik herhangi bir kuvvet kullanımına kesinlikle başvurulmamasını ve itidalli davranmaları yönündeki Türkiye'nin ikaz ve mesajlarını İsrail'e iletmesi istenmiş ve neticede İsrail Dışışleri Bakanlığı temsilcileri Sinirlioğlu'nu arayarak alınan mesajda mutabık kalındığını bildirmiştir (T.C. Dışışleri Bakanlığı, 2011, ss.16-17).

Öte yandan İsrail, kanunen ülkesinde faaliyet göstermesi yasak olan ve kendi istihbarat raporlarına dayandırdığı veriler ışığında Hamas ve İslami Cihad gibi örgütlerle, söz konusu örgütlere finansal destek sağlamak dâhil yoğun ilişkisi olduğu

TASNİF DIŞI

değerlendirilen⁶⁵ IHH'nın düzenleyeceği yardım filosuna ilişkin çalışmaları Mart 2010 itibarı ile yakından takip etmiştir. Yine kendi İstihbarat raporlarına dayandırdığı verilerle İsrail, Filo'yu⁶⁶ organize eden aktivistlerin Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'ni konuya müdahil etmek için çok yoğun bir çaba sarf ettiklerini, faaliyetle eşzamanlı olarak büyük bir medya etkisi oluşturma gayreti içine girdiklerini belirtirken, İsrail'in Filo'yu durdurmaya yönelik düzenleyeceği bir operasyona verecekleri tepkinin müphem kaldığını ileri sürmüştür. Bununla birlikte, bahse konu istihbarat raporlarında, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı'na atfedilen ve Türkiye'nin Filonun Gazze'ye ulaşması için her türlü korumayı sağlayacağı yönünde 26 Mayıs 2010 tarihli bir ifadeye yer verilmiştir. Yine Başbakan Erdoğan'ın aktivistlerle buluşarak Gazze ablukasının kaldırılmasının Türkiye'nin birinci öncelikli konularından birisi olduğu yönündeki ifadesi 11 Mayıs 2010 tarihli bir başka rapora yansımıştır. Ayrıca 29 Mayıs 2010 tarihli bir istihbarat raporunda IHH Başkanı Bülent Yıldırım'ın konvoyu katılanların silahsız oldukları ancak İsrail'in gemiyi kuvvet kullanarak ele geçirmesinin kolay olmayacağı yönündeki ifadelerine yer verilmiştir. Bu süreçte defalarca, aktivistlerin silahsız olacakları ancak anlık olarak operasyona fiziksel bir direniş gösterecekleri hususu, İsraili makamlara ait istihbarat raporlarına yansımıştır (İsrail Dışişleri Bakanlığı, 2011, ss.16-19).

İsrail Savunma Kuvvetleri başlısı yüzer ve uçar unsurlar tarafından, 31 Mayıs 2010 tarihinde saat 04.30 sularında Şekil-2'de gösterilen mevkide Gazze'ye insani yardım taşıyan konvoyu kapsamlı bir saldırı gerçekleştirmiştir. İsrail sınırlarına 72 deniz mili (NM), "sözde" Gazze ablukasının deniz sınırına ise 64 NM mesafede, uluslararası sularda vuku bulan bu saldırı, İsrail Deniz Kuvvetleri'ne ait fırkateynler, denizaltılar, helikopterler ve süratli Zodyak botlardan oluşan tam teşekküllü bir kuvvet tarafından icra edilmiştir. Saldırı esnasında gemiye çıkan askerler ağır makineli silahlar, lazer güdümlü tabancalar, sersemletici el bombaları, elektroşok tabancaları ve geliştirilmiş *paint-ball* tabancaları⁶⁷ ile donatılmış olarak saldırıyı gerçekleştirmişlerdir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2011, ss.17-18). Saldırı sonucunda *Mavi Marmara* gemisinde bulunan sekizi Türk biri Türk asıllı ABD vatandaşı olmak üzere toplam dokuz aktivist hayatını kaybetmiş, 23'ü ağır 54 aktivist de

⁶⁵ İsrail'in kendi istihbarat raporlarına dayandırdığı bir veriye göre, İngiltere'de yaşayan bir Hamas eylemcisi olan Khatam Swalha'nın IHH ile ilişki içerisinde olduğu ve Filo'nun teşkil edilmesinde aktif bir rol aldığı belirtilmiştir. Yine bir başka istihbarat raporunda ise IHH'nın üyesi olduğu '*Union of Good Coalition*'ın Hamas'a finansal destek sağlayan bir şemsiye organizasyon görevi gördüğü belirtilmiştir (İsrail Dışişleri Bakanlığı, 2010, ss.17-18).

⁶⁶ Birleşmiş Milletler'e sunulan Türkiye ve İsrail'e ait raporlarda iki farklı kavram kullanılmıştır. Türkiye "konvoy" ifadesini kullanırken, İsrail "filotilla" kavramını kullanmakta ısrarcıdır. Çalışmada her iki kavramda tarafların raporlarında kullandıkları ifadelerle sadık kalınarak kullanılacaktır.

⁶⁷ Bilhassa Özel Kuvvetler tarafından yakın mesafe taarruzları için geliştirilmiş özel bir silah tipi (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2011, s.22).

TASNİF DIŞI

yaralanmıştır. Bununla birlikte konvoyun diğer gemilerinde ölüm ya da yaralanma ile sonuçlanan bir olay yaşanmamış, ancak söz konusu gemiler de İsrail askerleri tarafından kontrol altına alınmıştır (IHH, 2010, s.33).

Şekil-2: Saldırı Anında Mavi Marmara Gemisinin Mevkisi (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2011, s.118).

Türkiye ve İsrail tarafından konuya ilişkin tanzim edilen raporlarda birbiriyle çelişen çok sayıda hususa rastlamak mümkündür. Örneğin, İsrail'e ait raporda Türk aktivistler tarafından iki adet İsrail askerinin ateşli silahlarla yaralanmış olduğu ve İsrail askerlerinin tesiri düşük ve öldürme olasılığı azaltılmış silahlarla “operasyonu” sürdürdüğü belirtilmiştir. Buna karşın Türkiye'nin raporunda İsrail askerlerinin henüz helikopterler havada iken ağır makineli silahlar ile rastgele ateş ederek iki aktivisti öldürdüğü, daha sonra İsrail askerlerinin gemiye inmesi sonucunda öldürülen üç aktiviste yakın mesafeden ateş edildiğinin anlaşıldığı belirtilmiştir. Görgü tanıklarına dayandırılan ifadelerde saldırı sonrasında İsrail askerlerinin gemiyi ele geçirdikten sonra da aktivistlere kötü muamelede bulunduğu yer verilen Türkiye'ye ait raporda, İsrail askerlerinin operasyon başlamadan yarım saat önce “konvoyun” muhabere sistemlerini elektromanyetik olarak devre dışı bıraktığından söz edilmektedir. Saldırıların başlamasıyla birlikte Mavi Marmara'nın rotasını genel batı istikametine çevirdiğini ancak İsrail Deniz Kuvvetleri bağlısı fırkateynlerin önleme yaparak geminin pruvasını yeniden İsrail istikametine döndürdüğünü ifade etmektedir. Buna karşın İsrail'e ait raporda Mavi Marmara gemisi kaptanı ve aktivistlerinin tüm ikazlara rağmen Gazze ablukasını delme noktasında kararlı

TASNİF DIŞI

olduklarını ifade ettiklerine yer verilmiştir. Yine İsrail'e ait raporda "operasyona" başlandığında gemilerinin pruvalarının Gazze'ye yönelik olduğu belirtilirken, Türkiye'nin raporunda "saldırıya" başlandığı anda gemilerin pruvasının Al-Arish ve Süveyş Kanalı arasında bir istikameti gösterdiğine yer verilmiştir (Birleşmiş Milletler, 2011, ss.14-34).

Tüm bu uyuşmazlıklar bir tarafa İsrail'in Mavi Marmara Saldırısı, Türkiye Cumhuriyeti tarihinde ilk defa sivil Türk vatandaşlarının düzenli bir yabancı ülke ordusu tarafından öldürülmesi gibi bir sonuç doğurmuştur (Özcan, 2010, s.37). Bu bağlamda, saldırı haberi başta Türkiye ve İsrail olmak üzere uluslararası kamuoyunda büyük yankı uyandırmıştır.

Saldırı haberinin hemen ardından Türk Dışışleri Bakanlığı tarafından İsrail'in "ağır bir şekilde" protesto edildiği açıklanmış ve henüz olayın detayları ortaya çıkmadan⁶⁸ yapılan bu açıklamada İsrail'in masum sivilleri hedef alarak insan hayatını ve barışçı girişimleri hiçe saydığını "bir kez daha" gösterdiği ifade edilmiştir. Bununla birlikte "uluslararası hukukun ağır bir ihlalini teşkil eden bu müessif olay[ın] ilişkilerimizde telafisi mümkün olmayan sonuçlar doğurabilece[ği]" vurgulanmıştır (T.C. Dışışleri Bakanlığı, 31 Mayıs 2010a). Bu bağlamda Dışışleri Bakanlığı'nın henüz saldırı hakkında kısıtlı bir bilgi akışının olduğu bu ortamda ilk refleks olarak, iki ülke ilişkilerinin "telafisi mümkün olmayan" bir noktaya gidebileceğini vurgulaması dikkat çekicidir. Her ne kadar olayın vahameti büyük olsa da bu yaklaşım, Dökme Kurşun Harekâtı sonrasındaki 18 aylık sürecin, iki ülke ilişkilerinde meydana getirdiği kırılگانlıkla da ilişkili olduğu anlaşılmaktadır.

Haberin duyulmasının hemen ardından Şili ziyaretini yarıda keserek Türkiye'ye dönen Başbakan Erdoğan, Şili'nin başkenti Santiago'da düzenlediği basın toplantısında, İsrail'in bu saldırısını "insanlık dışı [bir] devlet terörü" olarak tanımlamıştır. Öte yandan Erdoğan, bütün dünya liderlerine çağrıda bulunarak gemilerin tamamen insani yardım yüklü olduğunu ve tüm yasal kontrollerden geçirildiklerini vurgulamıştır. Gemilere yönelik saldırının hemen sonrasında İsrail Büyükelçisi'nin geri çağrıldığını duyuran Erdoğan, uluslararası mekanizmaların da derhal harekete geçirileceğini ifade etmiştir. Bu kapsamda Türkiye'nin Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi geçici üyesi olarak Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ni acilen toplantıya çağıracağını belirten Erdoğan, öte yandan olayın uluslararası

⁶⁸ Açıklamada kullanılan "elde edilen ilk bilgilere göre en az iki kişinin hayatını kaybetmiş ve 30'dan fazla kişinin yaralanmış olmasını" ifadesi de konunun detaylarının henüz ortaya çıkmamış olduğuna işaret etmektedir (T.C. Dışışleri Bakanlığı, 31 Mayıs 2010a).

TASNİF DIŞI

sularda cereyan etmesi nedeniyle NATO'nun da harekete geçirileceğini duyurmuştur. Saldırlardan tamamen İsrail Hükümeti'ni sorumlu tutan Erdoğan, İsrail'e yönelik şu eleştirilerde bulunmuştur;

“İsrail tarafından yapılan bu saldırı gerekçesi ne olursa olsun uluslararası hukuka tamamen aykırı bir devlet terörüdür. Bu saldırı mevcut İsrail Hükümeti'nin bölgede barış istemediğini bir kez daha açık ve net olarak ortaya koymuştur.(...) Bu insanlık dışı devlet terörü karşısında sessiz ve tepkisiz kalmayacağımızın bilinmesi gerekmektedir. İsrail hükümeti tarafından bir süredir bölgeyi kan gölüne çevirme, ateş çemberine dönüştürmeye yönelik girişimler uluslararası toplum tarafından da infialle izlenmektedir.”

Öte yandan İsrail'in dünya liderleri ile yaptıkları görüşmelerde “her zamanki İsrail pişkinliği” ile gerçekleri saptırdıklarına dikkat çeken Erdoğan, Türk halkına da itidalli olma çağrısı yapmış ve özellikle Musevi Türk vatandaşlarının Türkiye'nin güvencesi altında oldukları konusunun bir kez daha altını çizmiştir (CNNTÜRK, 31 Mayıs 2010). Öte yandan saldırı haberi uluslararası kamuoyunda büyük yankı uyandırmıştır.

Mavi Marmara Saldırısı'nın uluslararası kamuoyunda meydana getirdiği şok etkisi, bu konuda açıklama yapan Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Ban Ki Moon tarafından da ifade edilmiştir. Açıklamasında Moon, İsrail tarafından düzenlenen ölümcül askeri operasyon nedeniyle şok yaşadığını vurgulamış ve “bu şiddeti kın[adığını]” belirtmiştir. Birleşmiş Milletler Siyasi İşlerden Sorumlu Genel Sekreter Yardımcısı Oscar Fernandez-Taranco ise, İsrail'in Gazze'ye yönelik kabul edilemez ve ters tepen ablukayı kaldırması doğrultusunda defaten yapılan çağrılara cevap vermemesi nedeniyle bu kanlı olayın yaşandığına dikkat çekmiştir. Öte yandan “hiçbir şey bu kanlı operasyonun sonuçlarını haklı çıkaramaz” diyen Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiseri Navi Pillay, İsrail Hükümeti'ne yaptığı çağrıda uluslararası kamuoyunda “neredeyse oybirliği ile insanlık dışı ve kanunsuz olduğu saptanan” Gazze ablukasını kaldırmasını istemiştir. Bununla birlikte Pillay, orantısız güç kullanımı neticesinde, ihtiyaç sahibi insanlara yardım götüren aktivistlerin hayatını kaybetmiş olmasını “açık bir şekilde kın[adığını]” vurgulamıştır. Benzer şekilde, İşgal Edilmiş Filistin Toprakları Üzerinde İnsan Hakları Durumu Özel Raportörü Richard Falk da, Uluslararası Deniz Hukuku'na göre İsrail'in, ölümcül silahlarla uluslararası sularda seyir halindeki silahsız sivillere karşı bu “şok edici eyleminden ötürü suçlu [olduğunu]” ifade etmiştir (Birleşmiş Milletler, 31 Mayıs 2010).

Aynı gün Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Türkiye'nin çağrısı üzerine toplanmış ve Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu Konsey'e hitaben bir konuşma

TASNİF DIŞI

yapmıştır. Yaptığı konuşmada Davutoğlu, İsrail'in işlediği fiilin "en basit ifadelerle haydutluk ve korsanlıkla eşdeğer" olduğunu ifade etmiştir. İsrail'in düzenlemiş olduğu saldırıyı "bir devlet tarafından işlenen cinayet" olarak niteleyen Davutoğlu, İsrail'in meşruiyetini bu olayla birlikte kaybettiğine dikkat çekmiştir. İsrail'in insani yardım yüklü bir konvoyu "barbarca" saldırdığı için "ellerinde kan [olduğunu]" söyleyen Davutoğlu, konvoyu teşkil eden aktivistlerin 32 ülkeden ve aralarında İslamiyet, Hristiyanlık ve Museviliğin de olduğu çeşitli dinlere mensup silahsız gönüllülerden oluştuğuna dikkat çekerek saldırının Birleşmiş Milletler'e ve değerlerine karşı da yapılmış olduğunu ileri sürmüştür. Nihayet Davutoğlu, Türkiye'nin Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin güçlü biçimde tepki vermesi ve İsrail'in bu saldırısını güçlü biçimde kınayan ve sorumlu tüm kişi ve kurumların cezalandırılması çağrısında bulunan bir Başkanlık Açıklaması yaptığını görmek isteğini dile getirmiştir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 31 Mayıs 2010b).

Toplantı sonrasında Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi bir Başkanlık Açıklaması (PRST/2010/9) yapmıştır. Açıklamada İsrail'in düzenlediği saldırı sonucu hayatını kaybeden aktivistler için duyulan teessür dile getirilmiş ve İsrail'in bu saldırısı kınanmıştır. Bununla birlikte, İsrail'in saldırı sonrasında tutuklayarak ülkesine götürdüğü sivilleri ve ele geçirmiş olduğu gemileri derhal serbest bırakması, ayrıca insani yardım malzemelerinin de Gazze'ye ulaştırılması yönünde çağrı yapılmıştır. Gazze'deki durumun sürdürülebilir olmadığının ifade edildiği açıklamada, Gazze'ye yönelik dengeli ve sürekli bir malzeme akışının sağlanması gerektiği vurgulanmıştır. Filistin-İsrail uyuşmazlığının, iki devlet esasına dayalı, bağımsız ve yaşanabilir bir Filistin Devleti'nin kurulması ve yan yana barış içerisinde yaşanmasını öngören, barışçı bir çözüme kavuşturulması gerektiğini hatırlatan açıklamada, böyle bir barışın tüm bölgeye de barış getireceğinin altı çizilmiştir. Nihayet yapılan açıklamada, İsrail'in insani yardım filosuna silahlı güç kullanımı sonucunda meydana gelen bu trajedinin hızlı, şeffaf, muteber, tarafsız ve uluslararası standartlara uygun bir biçimde soruşturulması çağrısında bulunulmuştur (Birleşmiş Milletler, 1 Haziran 2010).

Diğer taraftan, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi tarafından, 2 Haziran 2010 tarihinde alınan karar uyarınca, İsrail tarafından insani yardım taşıyan gemilere yönelik gerçekleştirilen saldırıda, "insani hukuk ve insan hakları hukukunu kapsayacak şekilde uluslararası hukuk ihlallerini araştırmak üzere", uluslararası bir Veri Toplama Misyonu (*Fact-Finding Mission*) teşkil edilmesine karar verilmiştir (Birleşmiş Milletler, 2010, s.3). Bu Misyon'un teşkil edilmesi, icra edeceği

TASNİF DIŞI

faaliyetlerin, bilhassa Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Başkanlık Açıklaması uyarınca oluşturulacak bir uluslararası komisyonun çalışmalarına referans teşkil edecek olması bakımından oldukça önemlidir.

Mavi Marmara Saldırısı'nın ardından Latin Amerika gezisini yarıda keserek Türkiye'ye dönen Erdoğan, partisinin Meclis Grup Toplantısı'nda yerli ve yabancı basının yoğun katılımıyla saldırıyı değerlendirmiştir. İsrail'in işlediği fiilin "her türlü laneti hak etmiş bir katliam" olduğunu ifade eden Erdoğan, saldırının Birleşmiş Milletler'in temel felsefesine yapıldığına işaret ederek, insanlığın ortak medeniyetine yapılan bu saldırının "alçakça bir pervasızlık" olduğunu dile getirmiştir. Öte yandan, İsrail'in Gazze'ye yönelik "insanlık dışı ambargoyu" derhal kaldırması gerektiğini vurgulayan Erdoğan, Türkiye'nin bu "hukuksuzluğa" göz yummayacağını belirtmiş ve İsrail'e yönelik şu uyarılarda bulunmuştur;

"Kimse Türkiye'nin sabrını test etmeye kalkmamalıdır. Türkiye'nin dostluğu ne kadar kıymetliyse, düşmanlığı da o kadar şiddetlidir. Türkiye'nin dostluğunu kaybetmek bile başlı başına bir bedeldir.(...) Mesele hak hukuk tanımayan mevcut yönetiminin, şiddet uygulaması kan dökmesi, barışı tehdit eden yaklaşımlar sergilemesidir.(...) Bugün yeni bir gündür, bugün bir milattır. Hiçbir şeyin eskisi gibi olmayacağı açıktır.(...)İsrail, Türkiye'yi başkalarına benzetmek gibi bir hatanın içine düşmesin. Böyle bir hataya düşmesin, bedeli ağır olur. Açık denizde cinayet işleyen İsrail, bu kanlı eylemiyle bütün dünyaya karşı yalnızlığı, tecrit olmayı seçmiştir" (Hürriyet, 1 Haziran 2010).

Bu noktada Başbakan Erdoğan'ın tecrit olmayı seçen bir İsrail'le hiçbir şeyin eskisi gibi olmayacağı yönündeki ifadesi oldukça dikkat çekicidir. Nitekim bu ifadeyi, Türkiye'nin Arap-İsrail çatışması temelinde İsrail'le olumlu ilişkiler kurmak suretiyle arabuluculuk faaliyetlerini yürütme yönündeki politikasında değişikliğe gideceği şeklinde yorumlamak yanlış olmayacaktır. Öte yandan, bu minvalde bir açıklama da Dışişleri Bakanı Davutoğlu'ndan gelmiştir.

Olayın ardından Türkiye'nin uluslararası mekanizmaları harekete geçirme girişimlerinden bir diğeri de, İslam Konferansı Örgütü'nü olağanüstü bir toplantıya çağırması olmuştur. Konferans'ın Yürütme Kurulu toplantısında bir konuşma yapan Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, İsrail'in yardım konvoyuna yönelik düzenlediği saldırıyı Türkiye'nin "11 Eylül'ü" olarak tanımlamış ve İsrail'in Türkiye tarafından yürütülen bölgeye barış getirme çabalarına yeni bir darbe daha indirdiğini vurgulamıştır. Artık "hiçbir şeyin eskisi gibi olamayacağına]" dikkat çeken Davutoğlu, İsrail'in bu saldırısında Türkiye Cumhuriyeti'nin vatandaşlarının tarihinde ilk kez başka bir ülkenin askerleri tarafından öldürüldüğünün altını çizmiştir. Bu noktada Davutoğlu, İsrail'in saldırısına yönelik şu ifadeleri kullanmıştır;

TASNİF DIŞI

“İsrail’in eylemi eşkıyalık, korsanlık, taammüden cinayet ve adam kaçırma gibi suçların hepsini içermektedir. Bu devlet terördür. Bu tek olay, bölgenin tarihinde bir ’dönüm noktasıdır.’ Bu bizim ’11 Eylül’ümüz olmuştur, ki bu bizim bölgesel ve küresel bakışımıza derin etkisi olacaktır ve hiçbir şey artık eskisi gibi olmayacak anlamına gelmektedir. İnsanlık onuruna yapılan haksızlık ve açık ihlal karşısında sessiz kalamayız” (Milliyet, 7 Haziran 2010).

Daha önce de ifade edildiği üzere, son dönemde Türkiye-İsrail ilişkilerinde çok sayıda kriz meydana gelmiş ve 2009 yılı itibarı ile iki ülke ilişkilerindeki kriz hali çok sık tekrar eder bir hal almıştır. Ancak Davutoğlu’nun da ifade ettiği üzere, daha önce bu ölçüde Türkiye ve İsrail’i doğrudan karşı karşıya getiren bir olay yaşanmamıştır. Üstelik bu olay iki ülke ilişkilerinin normalleşmesinin bir türlü mümkün olmadığı bir dönemde gerçekleşerek, “hiçbir şeyin artık eskisi gibi olmayaca[ğı]” yönünde güçlü bir kanaat oluşturmuştur.

İsrail’in gerçekleştirdiği bu saldırı öncesinde, konvoyla yönelik İsrail tarafından yapılabilecek olası bir askeri müdahalenin doğurabileceği sakıncaların önüne geçilmesi maksadıyla Türkiye-İsrail-ABD arasında yoğun bir diplomasi trafiği yaşandığından daha önce söz edilmişti. Ancak operasyondan⁶⁹ sonra söz konusu yoğun diplomasi trafiğinin bir başka boyutu daha su yüzüne çıkmıştır. Nitekim bu görüşmeler sonrasında 1 Haziran 2010’da Türkiye Dışişleri Bakanı Davutoğlu ve İsrail Başbakanı Netanyahu, ABD Dışişleri Bakanı Clinton vasıtasıyla Washington’da bir görüşme yapmak üzere sözleşmişlerdir. Gizli olarak gerçekleştirileceği anlaşılan bu görüşme İsrail’in Mavi Marmara Saldırısı sonrasında iptal edilmiştir (Aydıntaşbaş, 5 Haziran 2010). Türkiye-İsrail ilişkilerinin bu denli olumsuz seyrettiği bir dönemde, anılan düzeyde bir görüşmenin, iki ülke ilişkileri üzerinde oluşturacağı olumlu tesir ortadadır.

Diğer yandan bahsi geçen görüşmenin Türkiye açısından taşıdığı anlam bununla da sınırlı değildir. Zira bu görüşme ile Türkiye, yeniden Arap-İsrail çatışmasında “üçüncü taraf” rolü oynama fırsatını yakalamayı hedeflemiştir. Bu bağlamda Dışişleri Bakanı Davutoğlu, İsrail Başbakanı Netanyahu ’yla İsrail-Suriye dolaylı görüşmelerinin detaylarını görüşmek üzere randevulaştığını belirterek, anılan gizli görüşmeye dair şu detayları vermiştir;

“Washington’da buluşmam öngörülüyordu. Hatta randevu bile kesinleştirilmişti. Suriye tarafından confirmasyonu almıştık. Washington’a gidiyordum. Ancak Pazartesi bu sivil

⁶⁹ İsrail Gazze’ye deniz yolu ile ablukayı delmek suretiyle ulaşmaya çalışan yardım konvoyu/gemilerine yönelik düzenlediği askeri operasyonları “Gök Rüzgarları (Winds of Heaven)” kodu ile icra etmektedir. Mavi Marmara ve beraberindeki beş geminin ablukayı delmeye yönelik girişimde bulunması ile bu operasyonlardan yedincisi icra edilmiş ve söz konusu operasyon “Gök Rüzgarları 7 (Heaven Winds 7)” ismini almıştır (İsrail Dışişleri Bakanlığı, 2010, ss.35-37).

TASNİF DIŞI

gemiye saldırdılar ve fikrimi değiştirdim. Böylelikle bir müzakere şansını daha yok ettiler” (Milliyet, 7 Haziran 2010).

Böylece, Mavi Marmara Saldırısı ile Türkiye-İsrail ilişkileri büyük bir travma yaşarken, İsrail işlemiş olduğu bu fiille, Türkiye'nin “merkez ülke” olma yönündeki girişimlerinin önüne bir kez daha taş koymuştur.

Türkiye Mavi Marmara Saldırısı'nın ardından, İsrail Hükümeti'nin resmen özür dilemesi, öldürülen sivillerin ailelerine ve yakınlarına tazminat ödemesi ve Gazze'ye uygulanan ablukanın kaldırılması yönündeki taleplerini her fırsatta dile getirmiştir. Öte yandan Türkiye bahse konu talepler yerine getirilmediği sürece Türkiye-İsrail ilişkilerinin normalleşmeyeceğini de ısrarla vurgulamıştır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2 Eylül 2011). Bu bağlamda Türkiye'nin Mavi Marmara Saldırısına ilişkin “kırmızı çizgileri” olarak niteleyebileceğimiz bu taleplerinden Gazze ablukasına yönelik olanı, Türkiye'nin Filistin meselesini kendi iç meselelerinden ayrı bir kategoriye koymadığını göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 1 Haziran 2010 tarihinde yapmış olduğu Başkanlık Açıklaması uyarınca, Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Ban Ki Moon'un girişimleri ile, 2 Ağustos 2010 tarihinde bir Soruşturma Paneli (*Secretary-General's Panel of Inquiry on the 31 May 2010 Flotilla Incident*) oluşturulmuştur (Birleşmiş Milletler, 2 Ağustos 2010). Böylece olayın meydana geldiği tarihten itibaren Türkiye'nin, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Başkanlık Kararı uyarınca muhakkak surette oluşturulması yönünde ısrarcı olduğu, uluslararası bir komisyon meydana getirilmiştir.

Oluşturulan söz konusu Panel'in çalışmalarına paralel olarak Türkiye ve İsrail de ulusal temelde kendi inceleme komisyonlarının çalışmalarını sürdürmüşlerdir. Söz konusu ulusal komisyonlardan Türkiye'ye ait komisyon 1 Eylül 2010'da konuya ilişkin bir ara rapor ve 11 Şubat 2011'de ise nihai raporunu Soruşturma Paneli'ne sunmuştur. Bununla birlikte İsrail de hazırladığı ulusal raporunu 23 Ocak 2011'de Panel'e sunmuştur (Birleşmiş Milletler, 2011, s.8)

Öte yandan bu süreçte, Türkiye'nin İsrail Hükümeti'nden Türk halkından özür dilemek ve saldırıda ölenlerin aileleri/yakınlarına tazminat ödemek perspektifindeki talepleri doğrultusunda, Türkiye ve İsrail arasında farklı zamanlarda toplam dört tur görüşme gerçekleştirmiştir. Bu kapsamda, Aralık 2010'da İsrail'de çıkan bir orman yangınına Türkiye'nin katkı sağlaması ile oluşan atmosferden de istifade ile İsrail Başbakanı'nın talebiyle Cenevre'de gerçekleşen görüşmeler neticesinde, iki ayrı

TASNİF DIŞI

anlaşma metni üzerinde mutabakata varılmıştır. Natenyahu'nun da imzaladığı bu mutabakat, İsrail Bakanlar Kurulu'ndan onay alamadığı için bahse konu görüşmelerde neticeye ulaşılamamıştır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2 Eylül 2011).

Panel'in yürüttüğü çalışmalarda sona yaklaşıldığı esnada beklenmedik bir gelişme yaşanmış, Panel'in tanzim ettiği ve Kamuoyunda "Palmer Raporu" olarak bilinen rapor, henüz Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'nin onayına sunulmadan, 1 Eylül 2011'de basına sızmıştır. Raporu ele geçiren *The New York Times* gazetesi, raporun aylar önce hazır olduğunu ancak Türkiye ve İsrail arasındaki uzlaşma çabaları nedeniyle basımının sürekli olarak ertelendiğini iddia etmiştir. Rapor'un sonuç bölümünün her iki ülkeyi de memnun etmeyeceğine değinen gazete, Panel'in Türkiye ve İsrail raporlarındaki birbiri ile tamamen çelişen ifadelerde hangi tarafın haklı olduğunu saptamaya muvaffak olamadığını vurgulamıştır (MacFarquhar ve Bronner, 1 Eylül 2011).

Basına sızan Palmer Raporu, daha sonra resmi olarak da yayımlanmış ve içeriğindeki kimi detaylar Türkiye tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Rapor, her şeyden önce İsrail'in Gazze'de uygulamış olduğu ablukaya ilişkin olarak; "İsrail[in] Gazze sınırındaki militan gruplardan kaynaklanan ciddi bir güvenlik tehdidi ile karşı karşıya olduğu[na]" dikkat çekmektedir. Bu nedenle de, Gazze'de oluşturulan deniz ablukasının, Gazze'ye deniz yoluyla silah sokulmasının engellenmesi maksadıyla "uluslararası hukuka uygun meşru bir güvenlik tedbiri olarak" uygulandığını vurgulamaktadır. Öte yandan insani yardım maksadıyla oluşturulduğu iddia edilen filonun Gazze ablukasını delmek üzere "pervasızca" hareket ettiğini ifade eden rapor, filodaki katılımcıların önemli bir bölümünün şiddete yönelik bir niyeti olmamasına karşın, özellikle IHH mensubu olan organizatörlerin "davranışları, mahiyetleri ve amaçları konusunda ciddi soru işaretleri" olduğunun altını çizmektedir. Hem İsrail'in hem de Türkiye'nin kişilerin veya uluslararası barışın zarar görmesini engellemek maksadıyla olay vuku bulmadan önce iyi niyetle çaba sarf ettiğine değinen rapor, Türkiye'nin organizatörleri varış limanlarını değiştirmek üzere ikna etmeye de çaba sarf ettiğini ifade etmektedir. Ancak Türkiye'nin, katılımcıları başlarına gelebilecekler konusunda uyarmak üzere "daha fazlasını yapabil[eceğini]" vurgulamaktadır. Yine Rapor, Mavi Marmara gemisindeki aktivistlerin İsrailli askerlerin gemiye çıktıkları esnada "belirgin, düzenli ve şiddetli" bir direniş gösterdiklerini ileri sürerken, İsrailli askerlerin kendilerini korumak maksadıyla güç kullandıklarını belirtmektedir (Birleşmiş Milletler, 2011, s.4).

TASNİF DIŞI

Palmer Raporu'nun içeriğinde yukarıda ifade edilen hususların bulunması ve raporun onaylanmadan medyaya sızmış olması Türkiye tarafından büyük bir tepkiyle karşılanmıştır. Raporun basına sızmasının ardından bir basın toplantısı düzenleyen Dışışleri Bakanı Davutoğlu, bilhassa Gazze'de uygulanan ablukanın yasal olduğu konusundaki değlendirmenin kabul edilemez ve gerçek dışı olduğunu vurgulamıştır. Bu bağlamda, Panel Başkan ve Başkan Yardımcısı'nın yetkilerini aşarak "hukuki olmaktan ziyade, bir takım siyasi saiklere dayan[an]" görüşler ileri sürdüklerini ifade eden Davutoğlu, BM İnsan Hakları Konseyi'nin "alanlarında uzman ve son derece ehil" hukukçulardan oluşan Veri Toplama Misyonu'nun Gazze ablukasının uluslararası hukuka aykırı olduğu konusundaki saptamalarına dikkat çekmiştir. Bu kapsamda Davutoğlu, Misyon'un bu tespitinin daha sonra BM İnsan Hakları Konseyi'nce onaylandığını ve nihayet BM Genel Kurulu'nda da kabul gördüğünü hatırlatmıştır. Bu bağlamda Davutoğlu, Türkiye'nin panelin işleyişı ve güvenilirliğini de zedeleyici nitelikteki böyle bir yaklaşımı "hiçbir şekilde kabul etme[yeceğini]" vurgulamıştır (T.C. Dışışleri Bakanlığı, 2 Eylül 2011).

Diğer taraftan Palmer Raporu, İsrail'in yardım konvoyuna ait gemilere, bu denli büyük bir kuvvetle, abluka sahasına bu ölçüde uzak bir mesafeden ve nihai ikazda bulunmadan müdahale etmesini "aşırı ve mantıksız" olduğuna hükmetmiştir. İsrail askerlerinin müdahalesi ile hayatını kaybeden ve yaralanan aktivistler için İsrail'in tatmin edici bir açıklama sunmadığını tespit eden rapor, öldürölen sivillerin büyük çoğunluğunun yakın mesafeden ve birden fazla ateş edilerek öldüröldüğünü ortaya koymuştur. Ayrıca Rapor'da, İsrail'in aktivistleri ele geçirdikten sonra da kötü muamelede bulunmayı sürdürdöğü kanaatine varılmış, bu muamelenin fiziki darp, taciz ve tehdidin yanı sıra kişisel eşyalara hukuk dışı el konulması ile konsolosluk yardımı almalarına mani olunmasını da içerdöği vurgulanmıştır (Birleşmiş Milletler, 2011, ss.4-5).

Palmer Raporu'nun tatminkâr bulunmaması ve İsrail'in ise Mavi Marmara Saldırısı'na ilişkin taleplerini karşılama konusunda oyalama ve zamana yayma taktiğini benimsemesi gerekçesiyle Türkiye, 2 Eylül 2011 tarihinde Dışışleri Bakanı Davutoğlu marifetiyle almış olduğu yeni kararları açıklamıştır. İsrail'le ilişkilerin normale dönmesi için, en başından beri ilkeli bir şekilde üzerinde durulan taleplerinin yerine getirilmesinin kaçınılmaz olduğuna değinilen açıklamada, geline nokta itibarı ile İsrail'in kendisine tanınan bütün fırsatları "heba ettiği" vurgusu yapılmıştır. Bu noktada, İsrail Hükümeti'nin, "kendini uluslararası hukukun üzerinde gören, insanlık vicdanını hiçe sayan gayrimeşru eylemlerinin sonuçlarına katlanmasının ve bir bedel

TASNİF DIŞI

ödemesinin” zamanının geldiğini ifade eden söz konusu açıklamada Davutoğlu, Türkiye’nin bu nokta itibarı ile alacağı önlemleri şöyle sıralamıştır;

- *Türk-İsrail diplomatik ilişkileri ikinci kâtip düzeyine indirilecektir.*
- *İkinci kâtip düzeyinin üzerindeki tüm görevliler (...)ülkelerine gönderileceklerdir.*
- *Türkiye ile İsrail arasındaki askeri anlaşmalar askıya alınmıştır.*
- *Doğu Akdeniz’de en uzun kıyısı bulunan sahil devlet olarak, Türkiye Doğu Akdeniz’de seyrüsefer serbestisi için gerekli gördüğü her türlü önlemi alacaktır.*
- *Türkiye, İsrail’in Gazze’ye uyguladığı ablukayı tanımamaktadır. İsrail’in 31 Mayıs 2010 tarihi itibarıyla Gazze’ye yönelik olarak uyguladığı ablukanın Uluslararası Adalet Divanı’nda incelenmesini sağlayacaktır. Bu doğrultuda BM Genel Kurulu’nu harekete geçirmek için girişimlere başlanacaktır.*
- *İsrail saldırısının Türk ve yabancı tüm mağdurlarının mahkemelerdeki hak arama girişimlerine tarafımızdan gereken her türlü destek verilecektir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2 Eylül 2011)*

Böylece Türkiye-İsrail ilişkileri, Mavi Marmara Saldırısı sonrasında çeşitli vesilelerle Türk yönetici seçkinleri tarafından ifade edildiği üzere, “bir daha eskisi gibi ol[a]mayacağı” bir noktaya gelmiştir.

Türkiye-İsrail ilişkilerinde, deyim yerindeyse iplerin kopma noktasına geldiği bu durumu, Türkiye’nin yapmış olduğu bir seçimin sonucu olarak görmek mümkündür. Türkiye’nin oluşmakta olan “yeni” devlet kimliğinin doğal bir sonucu olarak değerlendirilebilecek bu seçimi, Türkiye’nin “merkez ülke” hedefine ulaşmasını içinden çıkılmaz bir hale getiren Dökme Kurşun Harekatı ve Mavi Marmara Saldırısı’na yönelik bir ara çözüm olarak değerlendirmek mümkündür. Bu bağlamda iki ülke ilişkilerinde İsrail’in Dökme Kurşun Harekatı ile başlayan ve Türkiye’nin yukarıda belirtilen kararları açıklama noktasına gelinceye kadar geçen süreçte söz konusu seçimin izdüşümlerine sıklıkla rastlamak mümkündür.

Nitekim bu süreçte Türkiye, Orta Doğu’da barışın yeniden sağlanabilmesi için İsrail’le sahip olduğu iyi ilişkileri ve Filistin üzerindeki tarihsel etkisini kullanmak istemiştir. Bu bağlamda Türkiye, arabuluculuk faaliyetlerinde bulunma yönünde yoğun bir gayret sarf etmiştir. Türkiye’nin Arap-İsrail çatışmasında “üçüncü taraf” rolünü elde edebilmek maksadıyla yürütmüş olduğu bu faaliyetler, yukarıda sözü edilen süreçte oldukça yoğunlaşmış ve sarf edilen çabalar sonuç vermeye başlamıştır. Bu dönemdeki Türk yönetici seçkinlerin [oluşmakta olan] “yeni” devlet kimliği kavrayışlarının Orta Doğu’da gelişmelere yön veren “merkez devlet” olmayı gerektirdiği dikkate alındığında, bu gelişmenin Türkiye açısından taşıdığı önem açıkça ortaya çıkmaktadır. Öte yandan, Türkiye’nin arabuluculuk faaliyetleri Arap-İsrail çatışması ile sınırlı da değildir. Ancak Türkiye’nin, Orta Doğu’da istenilen

TASNİF DIŞI

düzeyde bir ağırlığa ulaşması için, Arap-İsrail çatışmasında söz sahibi olması zorunludur.

Ne var ki, Türkiye'nin bu noktada sarf ettiği çabalar her defasında İsrail tarafından boşa çıkarılmıştır. Dökme Kurşun Harekâtı ile başlayan ve Mavi Marmara Saldırısı ile doruk noktasına ulaşan, Türkiye-İsrail ilişkilerindeki tüm bunalımların ortak noktası da yine, Türkiye tarafından başlatılan arabuluculuk girişimlerinin İsrail'in tek taraflı eylemleri neticesinde sonuçsuz kalması olmuştur (Özcan, 2010, s.43). Bu bağlamda Türk yönetici seçkinler, her fırsatta İsrail'in bu "oyunbozanlığından" şikâyetçi olmuşlardır. Kaldı ki, Mavi Marmara Saldırısı öncesinde dahi Türkiye'nin arabuluculuk faaliyetleri kapsamında İsrail'le gizli bir görüşme tanzim ettiği, ancak İsrail'in bu saldırı ile bir çabayı daha boşa çıkardığı bizzat Dışişleri Bakanı tarafından ifade edilmiştir.

Sonuç itibari ile 60. Hükümet dönemi, yönetici seçkinlerin "merkez ülke" algısı bünyesinde Türkiye'nin Orta Doğu'da yoğun çaba sarf ettiği ve bu çabaları karşısında İsrail'le sık sık karşı karşıya geldiği bir süreç olmuştur. Bu bağlamda 60. Hükümet döneminde yönetici seçkinlerin, bahse konu "yeni" kimliği inşa edebilmek maksadıyla yapmış oldukları "öteki/ötekiler" seçimi, Türkiye-İsrail ilişkileri bakımından sıra dışı neticeler doğurmuştur. Burada sözü edilen "öteki" seçimi, Türkiye'nin "yeni" devlet kimliğinin inşa sürecinde "ben" ile farklılıklarıyla belirginleşen bir olgu olmaktan çok, yaşanan kimlik bunalımına çözüm bulmak adına yapılmış bir seçime işaret etmektedir. Daha açık bir ifadeyle, henüz sınırları net olarak ortaya konulmamış bu "yeni" devlet kimliğinin "öteki"si de tepkisel kimi seçimlerle, yaşanan kimlik bunalımlarına bir çözüm aracı olarak kullanılmaktadır. Ancak bu noktada hemen belirtmek gerekir ki, anılan "yeni" devlet kimliğinin sınırları net olarak ortaya çıkmamış olsa da "merkez ülke" olma hedefi ile sıkışıkya ilişkili bir inşa sürecinin yaşandığı ortadadır.

Bu bağlamda, Türkiye'nin "merkez ülke" olma hedefi önemli oranda, Arap-İsrail çatışmasında çözüme yönelik somut adımlar atılmasını sağlamasına bağlı iken, Dökme Kurşun Harekâtı ile İsrail Türkiye'nin bu yönde harcadığı yoğun emeklerini "tek hamleyle berhava e[tmıştır]". Bugün gelinen noktada ise, Mavi Marmara Saldırısı Türkiye-İsrail ilişkilerini yeni bir boyuta taşımıştır. Nitekim bu olay, tarihlerinde ilk kez Türkiye ve İsrail'i doğrudan bu iki ülke arasındaki bir sorun kapsamında karşı karşıya getirmiştir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Uluslararası ilişkilerin temel yapısını teşkil eden devletlerin sosyal birer varlık olduğu noktasından hareket eden inşacılık yaklaşımı, bir devletin dış politika eylemlerini açıklarken yalnızca o devletin çıkarlarına başvurmakla yetinmemektedir. Nitekim inşacılık yaklaşımı, bahse konu çıkarların verili ya da değişmez olmadığını, aksine bu çıkarlara kaynak teşkil eden bir kimliğin bulunduğunu vurgulamaktadır. Dolayısıyla da inşacılık yaklaşımı, bir devletin dış politika eylemlerinin açıklanabilmesi için o devletin kimliğinin anlaşılması gerektiğine dikkat çekmektedir.

Bu noktada inşacılık yaklaşımı, kimliğin çıkarlara kaynak teşkil ettiği, çıkarların ise eylemleri doğurduğu bir silsileyi takip etmek suretiyle, bir devlete ait dış politika pratiklerini anlamlandıracak bir model sunmaktadır. Bu çalışma da işte böyle bir model esas alınarak kurgulanmaya çalışılmıştır.

İnşacı yaklaşımın dış politika analizlerinde kimliği bu denli ön plana çıkarmış olması, analizlerin test edilebilirliği bakımından kimi sorunları da beraberinde getirmiştir. Nitekim, bilişsel bir olgu olan kimlik, ancak devletlerin dış politika eylemleri ile ölçülebilir çıktılar vermektedir. Dolayısıyla bir devletin kimliğinde meydana gelen değişimlerin anlaşılması için o devletin dış politika davranışlarının gözlemlenmesi dışında bir seçenek bulunmamaktadır.

Bu çalışma da böyle bir gözlemden yola çıkılarak, Türkiye-İsrail ilişkilerinde 2009 yılının henüz başından itibaren başlayıp 31 Mayıs 2010 tarihinde zirve noktasına ulaşan kriz halinin, Türk yönetici seçkinlerin devlet kimliği kavrayışlarında meydana gelen değişimin bir ürünü olup olmadığı, sorusuna yanıt aramak üzere kaleme alınmıştır. Bu kapsamda çalışmada, inşacı bakış açısının “kimlik çıkarlara kaynaklık eder, çıkarlar ise eylemleri doğurur” argümanı çerçevesinde, Türkiye-İsrail ilişkilerinde anılan dönemde eylem bazında gözlemlenen tablonun, Türkiye açısından çıkarlar ve buna kaynaklık eden devlet kimliği temelinde nelere karşılık geldiği, anlaşılmaya çalışılmıştır.

Bu bağlamda çalışmada, Türk yönetici seçkinlerin söylem ve tavırları, kimlik kavrayışlarında bir değişim olup olmadığının anlaşılması bakımından başvurulabilir bir kaynak olarak değerlendirilmiştir. Ancak, dış politika pratikleri bakımından, bahse konu söylem ve tavırların tek başına sağlıklı bir veri oluşturmayacağı düşünülerek, bu söylem ve tavırlar dış politika davranışları ile paralel bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

TASNİF DIŞI

Türkiye’de devlet kimliğinin inşa süreci dikkate alındığında, TDP’ye kaynak teşkil eden bu kimliğin kökenlerinin Osmanlı Devleti’ndeki Batılılaşma-Modernleşme hareketlerine kadar dayandığı görülmektedir. Nitekim, Batılılaşma-Modernleşme hareketleri Osmanlı Devleti’nde Batı’ya karşı kendini koruma güdüsüyle başlatılmış olsa da zamanla kimlik inşa edici bir unsur halini almıştır. Böylece Batılılaşma-Modernleşme hareketleri imparatorluktan ulus-devlete geçiş aşamasında kilit bir rol oynamıştır.

Cumhuriyet döneminde ise Batılılaşma Batı ailesinin bir ferdi olma düşüncesine dayanmıştır. Bu anlamda Kemalizm sil baştan bir kimlik inşasını öngörmüş ve Batılılaşma’yı yeni bir devlet, yeni bir toplum ve nihayet de yeni bir birey inşa etmek maksadıyla, politik ve sosyal yaşamın hemen her alanına yaymıştır.

Kimliğin, “ben” ve “öteki”ni birbirinden ayırmak maksadıyla bu iki olgu arasında belirgin sınırlar inşa etmeyi içeren bilişsel bir kavram olduğundan hareketle, kimliklerin inşa edilirken mutlak surette “öteki”ne ihtiyaç duydukları ortadadır. Bu bağlamda Kemalizm de sil baştan bir kimlik inşasına koyulurken bu ihtiyacı karşılamak üzere, iki temel öteki belirlemiştir. Bunlardan birincisi, devletin etkili ötekisi (*significant other*) konumundaki Batı, diğeri ise tüm kurumları ile birlikte imparatorluk geçmişi olmuştur. Böylece Kemalizm, Batılı olmayı, Batı ailesine dâhil olabilmeyi, yani etkili öteki tarafından kabul edilmeyi/tanınmayı yeni devletin kimliğinin güvencesi olarak belirlemiş, devlet kimliğinin yanında ulusal kimliği de sil baştan inşa etmeyi öngörmüştür.

Bu noktada Kemalizm’in bahse konu sil baştan kimlik inşasını, geçmişini tamamen reddetme şeklinde yorumlamak doğru olmayacaktır. Her şeyden önce, Kemalizm Osmanlı Devleti’nden kalan diplomasi mirasını iyi değerlendirmiştir. Zira, Osmanlı Devleti’nin son iki asırlık döneminde ön plana çıkan denge politikası ve bu politikanın gerektirdiği “diplomasi ustalıkları” kurumsallaşarak, güçlü bir diplomasi geleneği oluşturmuştur. Genç Türkiye Cumhuriyeti de, tarih sahnesine çıkarken söz konusu gelenek ve Batılı eğitim görmüş yüksek donanımlı güçlü bir bürokrat kadrosunu miras almıştır.

Öte yandan kimlik, tarihsel süreçte kademeli olarak değişmektedir. Buna karşın, kimliğin tamamen değişmesi olanaklı değildir. Türkiye’nin devlet kimliğinin, imparatorluktan ulus-devlete evrilmesi sonucu ortaya çıkması gibi, kimlikte köklü değişikliklerin yaşanmasına yol açan sıra dışı gelişmeler söz konusu olduğunda

TASNİF DIŞI

dahi, kimliğin tamamen değiştiğini söylemek mümkün değildir. Kaldı ki Türkiye’de, özellikle de yönetici seçkinlerin kimlik kavrayışının temelleri Osmanlı’daki Batılılaşma-Modernleşme hareketleri ile atılmıştır. Netice itibarı ile Kemalizm hem devlet kimliğinde hem de ulusal kimlikte köklü bir dönüşümü öngörmüş, bunun için de elindeki mirası mümkün olduğunca etkin bir şekilde kullanmıştır.

Kemalizm’in bu yeni kimlik kavrayışı, Türkiye’nin çıkarlarını ve buna bağlı olarak da dış politika pratiklerini şekillendirmiştir. Bu bağlamda Batı ailesinin bir ferdi olmaya yönelik sonuçlar doğurmayacak dış politika eylemlerinde bulunulmaması gibi bir eğilim ortaya çıkmıştır. Bu eğilim, özellikle Türkiye’nin Orta Doğu politikalarında kendini göstermiş ve Türkiye Orta Doğu’dan imkânlar dâhilinde uzak durarak, ülkede Batılı olmayan unsurların ortaya çıkmasına engel olmak istemiştir. Örneğin Türkiye, laik ve Batılı değerlerle örtüşmediği gerekçesiyle İslam Konferansı Örgütü’ne üye olmamaya özen göstermiştir. Böylece Batılı olmak aslında Doğulu/Orta Doğulu olmamaya koşut olarak algılanmıştır.

Kemalizm’in Batı ailesinin bir ferdi olma yönündeki kararlılığı, konjonktürel bir çabanın çok daha ötesinde, kimliğin yeniden inşası için bir yapıtaşını niteliğine bürünmüş ve bu bağlamda Batıcılık TDP’nin temel niteliklerinden birisi haline gelmiştir. TDP’nin bir diğer temel ilkesini ise statükoculuk oluşturmuştur. Bu bağlamda, bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü korumaya yönelik güvenlik endişesi, TDP’ye yön veren en önemli etken olmuş, bu da dış politikada mevcut durumu sürdürmeye dayalı bir statükoculuk refleksinin doğmasına yol açmıştır.

Öte yandan, TDP’nin bu temel ilkelerini rejim unsurundan bağımsız düşünmek mümkün görülmemektir. Nitekim cumhuriyetçi yönetsel yapı TDP’yi biçimlendiren önemli bir faktör olagelmıştır. Bu bağlamda, cumhuriyetçi yönetsel yapının dış politika yapımına en belirgin yansıması, “pusuda bekleyen düşmanlar” argümanı çerçevesinde güvenlik eksenli ve statükocu bir dış politika yapımını öngörmesi olmuştur. Ancak küreselleşmeyle birlikte, artık dış politika yalnızca siyasal olgular üzerinden tasarlanamayacak bir hal almış ve ekonomik öncelikler, kimi güvenlik önceliklerini zaman zaman gölgede bırakır hale gelmiştir. Egemenliğin uluslararası oluşturmaya devredilmesi yönündeki eylemleri hızlandıran bu süreçte, ulus-devlet yapısının aşınmasına paralel olarak cumhuriyetçi yönetsel yapı da kendini bu yeni duruma uydurmak durumunda kalmıştır.

Cumhuriyetçi yönetsel yapıdaki anılan dönüşümü de hızlandıran Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle birlikte ortaya çıkan yeni uluslararası ortam, TDP’nin

TASNİF DIŞI

manevra alanını Soğuk Savaş dönemine kıyasla büyük oranda artırmıştır. Türkiye'nin Soğuk Savaş'ın sınırları çizili ve kısıtlı dış politika yönelimleri, bu yeni süreçte çeşitlenmiş ve buna bağlı olarak da TDP görece daha aktif bir yapıya kavuşmuştur. Ancak ortaya çıkan bu yeni durum, TDP'nin konjonktürel değişikliklere göre pozisyon alması olarak anlaşılmalıdır. Nitekim bu yeni durum, TDP'ye münhasıran gerçekleşmiş bir değişime işaret etmemektedir. Bununla birlikte söz konusu yeni durum, TDP'de yaşanabilecek kapsamlı bir değişim için uygun bir zeminin oluşmasını sağlamıştır.

Devletlerin kimlikleri ve bunun sonucu olarak da çıkarları, devletin dış politikasının rotasını kendi kimlik kavrayışları doğrultusunda yönlendirmek isteyen farklı yerli grupların mücadelesi neticesinde ortaya çıkmaktadır. Bu mücadele Türkiye özelinde değerlendirildiğinde, demokratik seçimler sonucunda yürütmenin dış politika yapımında söz sahibi olması, şeklinde gerçekleşmektedir. Bu noktada, Türkiye'nin dış politika söylemi, değişik kimlik kavrayışları ve buna bağlı olarak da farklı ulusal çıkar yaklaşımlarına sahip siyasal partilerin iç politik mücadelesi neticesinde ortaya çıkmaktadır. Buna karşın TDP, tarihsel süreçte güvenliği ön planda tutan, statükocu ve Batı yönelimli bir seyir izlemiş ve bu seyirden ciddi sapmalar göstermemiştir.

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte TDP'nin bu kararlı seyri, söylem bazında kimi değişikliklere uğramış olsa da, TDP açısından yeni bir dönem olarak nitelendirebileceğimiz esas değişim, Kasım 2002 genel seçimleri sonrasında AKP'nin iktidara gelmesi ile yaşanmıştır. Zira bu tarihten itibaren başlayan ve yaklaşık on senelik bir süreci kapsayan AKP Hükümetleri dönemi, yönetici seçkinlerin kimlik kavrayışları ve buna bağlı olarak da ulusal çıkar yaklaşımlarının geleneksel TDP ile büyük oranda ayrıldığını göstermiştir.

“Türkiye'nin oluşmakta olan yeni dünya düzeninin belirleyici aktörlerinden biri olması” hedefi etrafında şekillenen yeni dönem TDP'de, yönetici seçkinlerin devlet kimliği kavrayışlarında bu hedefe paralel olarak “merkez ülke” olgusunu içselleştirdikleri görülmektedir. Nitekim AKP Hükümetleri döneminde dış politikanın kuramsallaştırılarak yürürlüğe sokulmasında, tartışmasız en etkili aktörü olarak karşımıza çıkan Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun “vizyoner dış politika” çerçevesinde belirlemiş olduğu ilkelerde de, anılan “merkez ülke” kavrayışının ağırlığı hissedilmektedir.

TASNİF DIŞI

AKP Hükümetleri'nin Türkiye'ye biçmiş olduğu “merkez ülke” rolü, TDP pratikleri bakımından önemli sonuçlar doğurmuştur. Kimlik algısında yaşanan değışimin dış politika pratiklerine çıkarlar aracılığı ile aktarıldığı dikkate alındığında, AKP Hükümetleri'nin “merkez ülke” algısı ve bu algı etrafında şekillenmekte olan “yeni” devlet kimliğinin, Türkiye'nin çıkarlarını yeniden tanımladığı neticesine varmak mümkündür. Bu noktada AKP Hükümetleri döneminde Türkiye'nin bu “yeni” çıkarlarının belki de en dikkat çekici olanı; Türkiye'nin özellikle yakın çevresindeki her türlü devletlerarası anlaşmazlığın çözümünde “üçüncü taraf” olma konusundaki kararlılığıdır.

Bu noktada, AKP Hükümetleri döneminde başta Dışışleri Bakanı Davutoğlu olmak üzere yönetici seçkinlerin, “merkez ülke” hedefi etrafında şekillenmekte olan devlet kimliği kavrayışları çerçevesinde, Türkiye'nin “üçüncü taraf” olarak aktif rol alması gereken öncelikli konu olarak Arap-İsrail çatışmasını seçtikleri anlaşılmaktadır. Nitekim “kalıcı küresel ve bölgesel barışın sağlanmasının önündeki en büyük engel Filistin Meselesi'dir” argümanından hareket eden Davutoğlu'nun, bu sorunun çözümünde aktif bir rol oynamak suretiyle Türkiye'nin bölgesindeki etkinliğini istenilen düzeye çıkarabileceği, yönünde bir hesap yaptığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Türkiye'nin tarihsel ve coğrafi derinliğini kullanmak suretiyle, Filistin Meselesi'nde aktif rol oynamak yönündeki bu kararlılığı, AKP Hükümetleri döneminde Türkiye-İsrail ilişkileri bakımından sıra dışı sonuçlar doğurmuştur. Zira bu dönem öncesinde Türkiye-İsrail ilişkilerinde hiçbir zaman doğrudan iki ülke arasında sorun teşkil eden olumsuzluklar yaşamamışken, bilhassa Dökme Kurşun Harekâtı sonrasında iki ülke ilişkilerinde süreklilik gösteren bir kriz hali ortaya çıkmış ve nihayet Mavi Marmara Saldırısı ile Türkiye ve İsrail doğrudan karşı karşıya gelmiştir.

Bu noktada, AKP Hükümetleri dönemi öncesinde Türkiye ve İsrail'i doğrudan karşı karşıya getirecek türden bir gelişmenin yaşanmamış olmasının, Türkiye'nin geleneksel olarak Orta Doğu sorunlarından uzak durma politikası ile sıkı sıkıya ilişkili olduğunu belirtmek gerekir. Zira, Orta Doğu'yu “kaçınılmaz bir *hinterland*” ve “küresel ekonomi-politik ve strateji dengelerinin kilidi” olarak TDP'nin odağına yerleştiren AKP Hükümetleri döneminde bu durum, büyük oranda değışmiştir. AKP Hükümetleri'nin dış politikada Orta Doğu'ya bu denli ağırlık vermesi, Türkiye-İsrail ilişkilerinde daha önce yaşanmamış türden gelişmelerin yaşanmasına bir ölçüde zemin hazırlamıştır.

TASNİF DIŞI

Bu noktada, AKP Hükümetleri'nin İsrail'le ilişkilere, zaman zaman gerekçesinde değişmeler yaşansa da, her dönemde büyük önem attıklarını söylemek yanlış olmayacaktır. Bu bağlamda AKP'nin kuruluş sürecinde İsrail'le ilişkiler, iç politikada laikliğe bağlılığın gösterilmesi anlamında bir tür *litmus* testi olarak kabul edilirken, devletlerarası politikada ise partinin kurucu aktörlerinin İslamcı geçmişinin doğurduğu kaygıları giderici bir meşruiyet alanı olarak görülmüştür.

Müteakiben 59. Hükümet döneminde Türkiye-İsrail ilişkileri, kontrollü gerginlik olarak niteleyebileceğimiz “kriz-yumuşama-normalleşme-kriz” şeklindeki bir döngüyü takip etmiştir. Türkiye'nin Orta Doğu bölgesindeki uzlaşmazlıkların çözümünde arabulucu olarak faaliyet gösterme konusunda ilk ciddi girişimleri de yine 59. Hükümet döneminde gerçekleştirmiştir. Nitekim bu dönemde, Ankara Forumu kapsamında yürütülen faaliyetler çerçevesinde Türkiye, arabuluculuk faaliyetlerine farklı bir boyut kazandırmıştır. Bu bağlamda Forum, Türkiye'nin de katılımıyla ekonomik karşılıklı bağımlılık oluşturulması esasına dayalı yeni bir çözüm modeli denemesi olarak değerlendirilmiştir.

“Merkez ülke” kavramı, yönetici seçkinlerin devlet kimliği kavrayışında meydana getirmiş olduğu değişiklikler itibarı ile, 60. Hükümet'in dış politika yapımında belirleyici bir faktör olmuştur. Bu dönemde Türkiye-İsrail ilişkileri “kriz-yumuşama-normalleşme-kriz” döngüsünden çıkarak 2009 yılı itibarı ile “kriz-kriz-kriz” olarak niteleyebileceğimiz yeni bir yapıya kavuşmuştur. “Kimlik çıkarlara kaynaklık eder, çıkarlar ise eylemleri doğurur” argümanı çerçevesinde, Türkiye-İsrail ilişkilerinde meydana gelen bu sürekli kriz halinin yönetici seçkinlerin anılan kimlik kavrayışları ile sıkı sıkıya ilişkili olduğu değerlendirilmiştir.

Zira, “kenar ülke”den “merkez ülke”ye evrilen anlayışın devlet kimliği kavrayışında meydana getirmiş olduğu değişim, kimliğin yeniden inşası üzerinden okunduğunda, yönetici seçkinleri bir seçim yapmaya zorlamaktadır. Bahse konu seçim kapsamında yönetici seçkinler, tanımlanan bu “yeni” devlet kimliğinin karşısına “öteki/ötekiler” koymak durumunda kalmaktadırlar. Bu seçim yapılırken yönetici seçkinlerin, Türkiye'nin devlet kimliğinde öngördükleri bu değişime engel olan devlet/devletlere karşı bir “ötekileştirme” pratiği geliştirmesi son derece olağandır. Ancak burada sözü edilen “ötekileştirme” pratikleri, kimlik inşasında yaşanan doğal süreçle birebir örtüşmemektedir. Zira, “ben” ve “öteki” arasındaki ayrımın belirginleşmesiyle ortaya çıkan kimlik olgusu, bu ayrımın doğal ve zamana yayılan bir sürecin ürünü olarak ortaya çıktığı bilinmektedir. Ancak, söz konusu olan

TASNİF DIŞI

AKP Hükümetleri döneminde ortaya çıkan “yeni” devlet kimliği olduğunda, “ötekileştirme” pratiklerinin anlamlandırılabilmesi için, anılan kimliğin inşa sürecinin hangi aşamasında bulunulduğunun saptanması gerekmektedir.

Bu noktada AKP Hükümetleri döneminde yönetici seçkinlerin kullandıkları söylem dili ve dış politika yapımında başvurdukları teorik altyapı irdelendiğinde, henüz net bir kimlik tarifinin bulunmadığı, buna karşın Türkiye’nin statükocu ve Batıcı olarak ifade edilebilecek geleneksel devlet kimliğinden önemli oranda farklılık arz eden bir devlet kimliği kavrayışının geliştirilmek istendiği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, “gelişmelere yön veren merkez ülke” olarak özetlenebilecek genel bir hedef etrafında şekillenmekte olan bu “yeni” devlet kimliği kavrayışının henüz inşa aşamasında olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Öte yandan “merkez ülke” algısı, 60. Hükümet döneminde Türkiye-İsrail ilişkilerinin seyrini etkileyen temel unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda, Türkiye’nin “merkez ülke” yaklaşımı etrafında şekillenen “yeni” devlet kimliğinin dış politika pratiklerine yansıyan en belirgin eylemi, Orta Doğu bölgesindeki tüm uyuşmazlıklarda “üçüncü taraf” olarak belirleyici rol oynama girişimleridir. Bu noktada Türkiye’nin “üçüncü taraf” olma girişimlerinin her defasında İsrail tarafından sekteye uğratılması, Türk yönetici seçkinleri tarafından büyük bir tepkiyle karşılanmış ve bu bağlamda İsrail’e yönelik söylem alanında başlayan “ötekileştirme” pratikleri zamanla olgunlaşarak askeri, ekonomik ve kültürel alanlar başta olmak üzere, birçok alanda etkisini göstermeye başlamıştır. Bu bağlamda çalışmada, söz konusu ötekileştirme pratiklerini Türkiye-İsrail ilişkilerinin odağına yerleştiren Dökme Kurşun Harekâtı ve sonrasındaki gelişmelerde Türk yönetici seçkinlerin söylemleri ve anılan gelişmelerin TDP açısından doğurduğu sonuçlar irdelenmeye çalışılmıştır.

“Kimlik, edenlerin motivasyonel ve davranışsal yönelimlerine kaynak teşkil eden esas unsurdur. Bununla birlikte edenin bu kendilik kavrayışı ancak öteki edenlerin de bu anlayışı yansıtmasına bağlıdır” argümanı çerçevesinde, Dökme Kurşun Harekâtı ve sonrasında yaşananlar bağlamında Türkiye-İsrail ilişkilerinin Mavi Marmara Saldırısı noktasına gelmesini, İsrail (öteki eden)’in “merkez ülke” Türkiye (eden) kimliğini yansıtma noktasında göstermiş olduğu dirençle ilişkilendirmek yanlış olmayacaktır.

Öte yandan, “kimlik bir kere inşa edildikten sonra, devletlerin onun meşruiyetini koruması, ancak kimliğe ait değerlerin sürekli olarak canlı tutulması ile

TASNİF DIŞI

mümkündür” argümanı çerçevesinde, geline bu noktada Türkiye-İsrail ilişkilerinin normalleşmesinin ne oranda mümkün olduğu sorusunun cevabı, esasen “merkez ülke” hedefi çerçevesinde şekillenmekte olan “yeni” devlet kimliğinin canlı tutulması gereken değerlerinin neler olduğu sorusunun cevabı ile koşut hale gelmektedir. Bu bağlamda, başta Dışişleri Bakanı Davutoğlu olmak üzere Türk yönetici seçkinlerin, Arap-İsrail çatışmasına yüklemiş oldukları önem hatırlandığında, Orta Doğu’da İsrail’siz anlamlı bir çözümden, çözümsüz de anlamlı bir “merkez ülke”den bahsetmenin mümkün olmayacağı görülmektedir. Zira, Türkiye’nin Arap-İsrail çatışmasında “üçüncü taraf” olma çabaları, Mavi Marmara Saldırısı’nın hemen öncesinde dahi sürmüştü, Dışişleri Bakanı Davutoğlu’nun Washington’da İsrail Başbakanı ile bu kapsamda gizli bir görüşme yapması öngörülmüştür. Bu noktadan hareketle, Türk yönetici seçkinlerin Mavi Marmara Saldırısı sonrasında “hiçbir şey eskisi gibi olmayacak” yönündeki açıklamalarına karşın, temel problemin mevcut İsrail Hükümeti’ne münhasır olduğunu her fırsatta vurgulamalarını normalleşmenin mümkün olduğu şeklinde yorumlamak yanlış olmayacaktır.

Bu noktada, AKP Hükümetleri döneminde devlet kimliği kavrayışındaki anılan dönüşümün, bilhassa Orta Doğu’da dış politika pratikleri bakımından meydana getirdiği büyük çaplı değişim dikkate alındığında, Orta Doğu’daki Türkiye kimliğinin yeniden inşa edildiğini söylemek mümkündür. Kimliğin inşasının “öteki” olmadan anlamlı kılınamayacağı argümanından hareketle, bu dönemdeki yönetici seçkinlerin inşa edilen bu “yeni” kimliğin karşısına nasıl bir “öteki” yerleştirdikleri sorusu önem kazanmaktadır. Bu kapsamda 59. AKP Hükümeti döneminde “merkez ülke” hedefi etrafında şekillenen bu kimliğin “öteki”si konumuna “çevresel ülke” kavramını yerleştirdikleri görülmektedir. Ancak bu durum 60. Hükümet döneminde Türkiye-İsrail ilişkilerinde yaşanan krizler ve nihayet Mavi Marmara Saldırısı ile ilişkilerin askıya alınmasıyla daha karmaşık bir hal almıştır. Nitekim “öteki” olarak “çevresel ülke” algısı daha çok çözüme kavuşturulması gereken bir iç politika konusu iken, Mavi Marmara Saldırısı ve bu saldırıyı hazırlayan süreç “merkez ülke” kavrayışının karşısına, tüm girişimleri boşa çıkaran bir İsrail Devleti’ni çıkarmıştır. Ancak bu durum “merkez ülke” hedefi etrafında şekillenmekte olan devlet kimliğinin Orta Doğu’da etkin dış politika pratikleri doğurabilmesinin Arap-İsrail sorununun çözümüne bağlı olması nedeniyle, içinden çıkılması güç bir kimlik bunalımı yaşanmasına yol açmıştır.

Geline bu noktada Orta Doğu’da barışın sağlanmasının önündeki en büyük engel, dolayısıyla da bu barışın sağlanması ile mümkün olabilecek “merkez ülke”

TASNİF DIŞI

hedefi etrafında şekillenen devlet kimliğinin “öteki”si “mevcut” İsrail Hükümeti’ne indirgenerek, yaşanan bu kimlik bunalımına ara bir çözüm yolu bulunduğu değerlendirilmektedir. Nitekim, hem Başbakan Erdoğan hem de Dışişleri Bakanı Davutoğlu Mavi Marmara Saldırısını izleyen süreçte her fırsatta “mevcut” İsrail Hükümeti’ni sorumlu tutan açıklamalar yaparak, “Türk-Yahudi dostluğunun” bu hükümetin icraatları ile bozulmayacağını altını çizmektedir.

Kimlik inşasının “ben (*self*)” ile “öteki (*other*)” arasındaki sınırın belirginleştiği bir sürece kumanda ettiği dikkate alındığında, Türkiye’nin Orta Doğu’da “merkez ülke” hedefi etrafında şekillenen “yeni” devlet kimliğinin “öteki”si konumundaki “mevcut” İsrail Hükümeti’nin ötekileştirilme sürecini iki safhaya ayırmak mümkündür. Bunlardan birincisi Dökme Kurşun Harekâtı ile başlayan ve Mavi Marmara Saldırısı ile son bulan “kriz-kriz-kriz” sürecidir. Bu safhada Türk yönetici seçkinler “öteki” ile görüşme kanallarını açık tutarak iki ülke ilişkilerindeki kriz sürecinin, normalleşmeye evrilmesi yönünde çaba sarf etmişlerdir. Buna karşın Mavi Marmara Saldırısı ile başlayan süreçte ise “hiçbir şey eskisi gibi olmayacak” söylemi ile “mevcut” İsrail Hükümeti’nin “ötekileştirilmesi” doğrultusunda bir kararlılık sergilenmiştir.

Sonuç olarak çalışmada, AKP Hükümetleri’nin dış politika pratiklerinde geleneksel TDP’den önemli oranda sapılması ve bu dönemde Türkiye-İsrail ilişkilerinde sıra dışı gelişmelerin yaşanmasına sebep olan temel unsurun, yönetici seçkinlerin devlet kimliği kavrayışları olduğu kanaatine varılmıştır. Söz konusu devlet kimliğinin henüz sınırlarının net olarak ortaya çıkmamış olması ve buna bağlı olarak da “ben” ve “öteki” kavramsallaştırmasının belirgin bir karşılık bulamamış olması gibi gerekçelerle, bu süreçte dış politika pratikleri bakımından sıra dışı gelişmeler yaşanmıştır.

Nitekim, bahse konu kimlik kavrayışı bağlamında Orta Doğu’da “merkez ülke” olma yönündeki girişimler, özellikle 2009’un hemen başında İsrail’in Dökme Kurşun Harekâtı sonrasında önemli oranda hasar görmüştür. Özellikle Arap-İsrail çatışmasında barışın sağlanmasında aktif rol oynamaya büyük oranda bağlı olan “yeni” kimlik kavrayışı, bu saldırı sonrasında bir tür kimlik bunalımına dönüşmüştür. Bahse konu harekâtı izleyen süreçte Türk yönetici seçkinler krize ara bir çözüm olarak mevcut İsrail Hükümeti’nin ötekileştirilmesi yönünde bir tercih kullanmışlardır.

KAYNAKÇA

Ahmad, F., (2002). *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, Yavuz Alogan (çev). İstanbul: Kaynak Yayınları.

Akdevelioğlu, A., Kürkcüoğlu, Ö., (2001/2009). İsrail'le ilişkiler. Baskın Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası (Cilt:2)* içinde (ss. 568-586, 635-652). İstanbul: İletişim.

AKP, (6 Ocak 2009). "AK PARTİ Grup Başkanı ve Başbakan Sayın Recep Tayyip ERDOĞAN'ın 06 Ocak 2009 Tarihli Grup Konuşması." www.akparti.org.tr/tbmm/.../2009_01_06%20Grup%20konuşması.d adresinden 15 Mart 2012'de erişildi.

Aksoy, M. Ve Çemrek, M., (2010). Türk Dış Politikasında Kimlik Sorunsalı. Cüneyt Yenigün ve Ertan Efeğil (Der.), *Türkiye'nin Değişen Dış Politikası* içinde (ss.151-169). İstanbul: Nobel Yayıncılık.

Al Jazeera, (31 Ocak 2009). "Erdogan hailed after Davos walkout.". <http://english.aljazeera.net/news/europe/2009/01/20091303153967187.html> adresinden 22 Nisan 2012'de erişildi.

Altaylı, F., (18 Ağustos 2004). "Erdoğan'ın Asları İsrail'e gidiyor". <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=250318> adresinden 23 Nisan 2012'de erişildi.

Altunışık, M. ve Çuhadar, E.(2010): Turkey's Search for a Third Party Role in Arab-Israeli Conflicts: A Neutral Facilitator or a Principal Power Mediator?, *Mediterranean Politics*,15:3, (ss.371-392).

Altunışık, M.B., (2010). *Arap Dünyasında Türkiye Algısı*. İstanbul: TESEV Yayınları.

Arı, T., (2007). Filistin'de kalıcı barış mümkün mü? *Akademik Orta Doğu*, Cilt 2, Sayı 1, (ss. 11-34).

Ashizawa, K., (2008). When Identity Matters: State Identity, Regional Institutions Building, and Japanese Foreign Policy. *International Studies Review*, Cilt 10, (ss. 571-598).

Ateş, D., (2008). Uluslararası İlişkilerde Konstrüktivizm: Ortayol Yaklaşımının Epistemolojik Çerçevesi. *Sosyal Bilimler Dergisi / Cilt: X, Sayı 1*.

Atatürk, M.K., (1927). *Nutuk (Söylev)*. Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı. <http://www.kultur.gov.tr/TR/belge/1-24929/benim-kararim.html> adresinden 20 Şubat 2012 tarihinde erişildi.

Aydın, M., (1999). Determinants of Turkish Foreign Policy: Historical Framework and Traditional Inputs. *Middle Eastern Studies*, Vol. 35, No. 4, *Seventy-Five Years of the Turkish Republic*, (ss. 152-186).

Aydıntaşbaş, A., (5 Haziran 2010). "Nefes kesen diplomasi." <http://www.milliyet.com.tr/nefes-kesen-diplomasi/asli-aydintasbas/siyaset/yazardetay/05.06.2010/1246947/default.htm> adresinden 1 Mayıs 2012'de erişildi.

Bağcı, H., (2011). Türkiye'ye Soğuk Savaş Sırasında Biçilen Elbise Artık Dar Gelmektedir. Özdal, H., Dinçer, O.B. ve Yeğin, M. (Ed.), *Mülakatlarla Türk Dış Politikası Cilt 4* içinden, (ss. 1-17). Ankara: USAK.

Barth, F., (1969). *Ethnic Groups and Boundaries*. Oslo: Norwegian University Press.

Bayraktar, B., (2007). *Hamas Terör mü Yoksa Silahlı Direniş Örgütü mü?İslami Hareket Demokratik ve İlimli bir Siyasi oluşuma mı Dönüşüyor?*, 1.Baskı. İstanbul: Karakutu Yayınları, 2007.

Baytal, Y., (2000). Tanzimat ve II. Abdülhamid Dönemi Eğitim Politikaları. *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, Sayı 11*, (ss. 023-032).

Bayoumi, (19 Eylül 2007). "Letters to the Secretary-General from the Permanent Observer Mission of Palestine to the U.N., 19 September 2007." <http://www.un.int/wcm/content/site/palestine/cache/offonce/pid/12315;jsessionid=BA CD762206C7A97C6430305D56BCB603> adresinden 2 Mayıs 2012'de erişildi.

BBC, (29 Ocak 2009). "Turkish PM storms off in Gaza row" <http://news.bbc.co.uk/2/hi/business/davos/7859417.stm> adresinden 10 Mart 2012'de erişildi.

Bengio, O., (2009). *Türkiye-İsrail Hayalet İttifaktan Stratejik Ortaklığa*. İstanbul: Erguvan Yayınevi.

Berger, M.E., (11 Aralık 2002). "Turkish Leader Stresses Strong Ties with Israel in Meeting with U.S. Jews". *JTA* içinde <http://archive.jta.org/article/2002/12/11/2908752/turkish-leader-stresses-strong-ties-with-israel-in-meeting-with-us-jews-by-matthew-e-berger> adresinden 20 Mart 2012'de erişildi.

Bilgin, N., (1999). *Kollektif Kimlik*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.

Bilgin, N., (2007). *Kimlik İnşası*. Ankara: Aşina Kitaplar.

Bilgin, P. ve Yılmaz, E., (2006). Constructing Turkey's "Western" Identity during the Cold War: Discourses of the Intellectuals of Statecraft. *International Journal, Vol. 61, No. 1, Turkey: Myths and Realities*, (ss.39-59).

Birleşmiş Milletler, (12 Mart 2002). "Resolution 1397 (2002): Security Council Demands Immediate Cessation Of All Violence In Middle East; Affirms Vision Of Two States, Israel And Palestine." <http://www.un.org/News/Press/docs/2002/sc7326.doc.htm> adresinden 23 Nisan 2012'de erişildi.

Birleşmiş Milletler, (19 Eylül 2007). "Secretary-General 'Very Concerned' Over Israel Declaring Gaza Strip Enemy Entity." <http://unispal.un.org/unispal.nsf/3822b5e39951876a85256b6e0058a478/173759367bc315ac8525735b00625790?OpenDocument> adresinden 23 Nisan 2012'de erişilmiştir.

Birleşmiş Milletler, (15 Eylül 2009). "UN mission finds evidence of war crimes by both sides in Gaza conflict." <http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=32057> adresinden 27 Nisan 2012'de erişildi.

Birleşmiş Milletler, (8 Ocak 2009). *Resolution 1860 (2009)*. <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N09/204/32/PDF/N0920432.pdf?OpenElement> adresinden 27 Nisan 2012'de erişildi.

Birleşmiş Milletler, (31 Mayıs 2010). "Secretary-General 'shocked' by deadly raid on Gaza aid flotilla." <http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=34863> adresinden 3 Mayıs 2012'de erişildi.

Birleşmiş Milletler, (1 Haziran 2010). Statement by the President of the Security Council, S/PRST/2010/9.

Birleşmiş Milletler, (2 Ağustos 2010). *Secretary-General Announces Launch of Panel of Inquiry on 31 May Flotilla Incident After Intensive Consultation with Leaders of Israel, Turkey, SG/SM/13032*. <http://www.un.org/News/Press/docs/2010/sgsm13032.doc.htm> adresinden 1 Mayıs 2012'de erişildi.

Birleşmiş Milletler, (2010). *Report of the international fact-finding mission to investigate violations of international law, including international humanitarian and human rights law, resulting from the Israeli attacks on the flotilla of ships carrying humanitarian assistance*. Cenevre: UN Human Rights Council

Birleşmiş Milletler, (2011). *Report of the Secretary-General's Panel of Inquiry on the 31 May 2010 Flotilla Incident*. New York: Birleşmiş Milletler Genel sekreterliği.

Boran, Y., (2006). *Geçmişten Günümüze Filistin Direniş Hareketi El-Fetih ve Hamas*, 1. Baskı. İstanbul: Mephisto Kitabevi.

Bostanoğlu, B., (2002). Tarihsel Oluşumlar ile Siyasa Felsefesi Arasındaki Bağ Işığında Türk Dış Politikası: Yeniden Odaklanma İhtiyacı. *Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 3/2002, (ss. 243-248)

Bozdağlıoğlu, Y., (2003). *Turkish Foreign Policy and Turkish Identity: A Constructivist Approach*. Amerika Birleşik Devletleri: Routledge Press.

Bozdağlıoğlu, Y., (2008). Modernity, Identity and Turkey's Foreign Policy. *Insight Turkey*, Vol. 10/1, (ss. 55-76)

Brzezinski, Z., (1997). *The Grand Chessboard: American Primacy and its Geostrategic Imperatives*. New York: Basic Books.

Chafetz, G., Spirtas M. ve Frankel, B. 1998. Introduction: Tracing the Influence of Identity on Foreign Policy. *Security Studies* 8 (2-3), (ss. 7-22).

Calhoun, C., (1994). *Social Theory and The Politics of Identity*. Oxford: Blackwell.

Campbell, D., (1992). *Writing Security: United States Foreign Policy and the Politics of Identity*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

CNNTÜRK, (31 Aralık 2008). "İsrail Dostluk Grubu'ndan 136 istifa." <http://www.cnnturk.com/2008/turkiye/12/30/israil.dostluk.grubundan.136.istifa/506884.0/index.html> adresinden 23 Nisan 2012'de erişildi.

CNNTÜRK, (31 Mayıs 2010). Erdoğan'dan sert tepki: "Devlet terörü". <http://www.cnnturk.com/2010/dunya/05/31/erdogandan.sert.tepki.devlet.teroru/578393.0/index.html> adresinden 11 Nisan 2012'de erişildi.

Coats W. J., (1994). *A Theory of Republican Character and Related Essays*. Selinsgrove: Susquehanna University Press.

Çakmak, H. (2011). Arap Ülkelerinde Ne varsa Hepsi Türk Dünyasında da var. Özdal, H., Dinçer, O.B. ve Yeğin, M. (Ed.), *Mülakatlarla Türk Dış Politikası Cilt 4* içinden, (ss. 17-39). Ankara: USAK.

Çakmak, H., (2012). One Minute Krizi. Çakmak, H. (Ed.), *Türk Dış Politikasının 41 Krizi (1924-1912)* içinden, (ss.317-322). Ankara: Kripto Yayınları.

Çalış, S. H., (2001). *Ulus, Devlet ve Kimlik Labirentinde Türk Dış Politikası*. Çalış S. H., Dağı İ. D. ve Gözen R., (Der.). *Türkiye'nin Dış Politika Gündemi: Kimlik, Demokrasi, Güvenlik*, (ss. 3-34). Ankara: Liberte Yayınları.

Çalış, Ş. ve Özlük, E., (2007). Uluslararası İlişkiler Tarihin Yapısökümü: İdealizm-Realizm Tartışması. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 18.

Çoban, D.S. (Yönetmen). (23 Ocak 2009). Enine Boyuna [Haber Programı]. Çoban, D.S. (Yapımcı) *Enine Boyuna* içinde. TRT 1.

Dağı, İ.D., (2005). Transformation of Islamic Political Identity in Turkey: Rethinking the West and Westernization. *Turkish Studies, Cilt 6 (1)*, (ss. 21-37).

Davutoğlu, A., (2001). *Stratejik Derinlik Türkiye'nin Uluslararası Konumu*. İstanbul: Küre Yayınları.

Davutoğlu, A., (2003). Küresel ve Bölgesel Dengeler, Orta Doğu Barış Süreci. Turan, M.İ. (Der.), *Filistin: Çıkmazdan Çözüm* içinden, (ss.3-46). İstanbul: Küre Yayınları.

Davutoğlu, A., (2008). Turkey's Foreign Policy Vision. *Insight Turkey Vol. 10/1*, (ss. 77-96)

Demirağ, Y., (2005). Pan-Ideologies in the Ottoman Empire against the West: From Pan-Ottomanism to Pan-Turkism. *The Turkish Yearbook of International Relations*, No. 36.

Derrida, J., (1992). *The Other Heading: Reflections on Today's Europe*. Indiana: Indiana University Publications.

Doğan, Y., (31 Ağustos 2004). "İsrail-Türkiye ilişkilerinde büyük kriz." <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=253617> adresinden 21 Nisan 2012'de erişildi.

Durkheim, E., (1964). *The Division of Labour in Society*. New York: Free Press.

Dursun, Ç., (2004). Hegel'de Kendilik Bilinci ve Öteki İçindeki Yolculuk. *Doğu-Batı: İdeolojiler – I*, Cilt 7 (28), (ss. 181-193).

Dursunoğlu, A., (2005). *Stratejik İttifak Türkiye-İsrail İlişkilerinin Öyküsü*. İstanbul: Anka.

Dündar, C., (2 Şubat 2009). "Davos Bandını yeniden izleyince." <http://www.milliyet.com.tr/Yazar.aspx?aType=YazarDetay&ArticleID=1054861&b=Davos%20bandini%20yeniden%20izleyince...&ver=83> adresinden 16 Nisan 2012'de erişildi.

Dünya Ekonomik Forumu, (29 Ocak 2009). Gaza: the case for Middle East Peace" http://www.weforum.org/s?page=2&filters=type%3Aevent%20ds_field_start_datetime%3A%5B%2A%20TO%202012-04-30T19%3A06%3A00Z%5D adresinden 25 Nisan 2012'de erişildi.

Ekerer, F., (2010). Dış Politika ve Kimlik: İnşacı Perspektiften Türk Dış Politikasının Analizi. Yayınlanmış Doktora Tezi.

Eralp A., (2002). Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye ve Avrupa Birliği. Makovsky A. ve Sayarı S. (Der), *Türkiye'nin Yeni Dünyası: Türk Dış Politikasının Değişen Dinamikleri*, (ss. 235-254). İstanbul: Alfa Yayınları.

Ergan, U., (31 Ağustos 2004). "Bush Uyardı AKP Heyeti İsrail'e Gitti". <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=253678> Adresinden 23 Nisan 2012'de erişildi.

Erhan, Ç., (2010). *Türk Dış Politikası'nın Güncel Sorunları*. Ankara: İmaj Yayınevi.

Erkmen, S., (2007). Filistin'de Kriz: İki Millet, Üç Devlet. *Stratejik Analiz*, Temmuz 2007, (ss.17-52).

Erol, M.S. ve Ozan, E. (2011). Türk Dış Politikasında Süreklilik Unsuru Olarak Siyasal Rejim. *Gazi Akademik Bakış, Cilt 4 Sayı 8*, (ss. 13-38)

Fiske, S.T. ve Taylor, S.E., (1991). *Social Cognition*. New York: McGraw Hill.

Frankel, J., (1963). *The Making of Foreign Policy; An Analysis of Decision-Making*. Londra: Oxford University Press.

Friedrichs, J., (2004). *European Approaches to International Relations Theory: A House with Many Mansions*. Londra: Routledge.

Giddens, A., (1984). *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*. Berkeley: University of California Press.

Giddens, A., (1979). *Central Problems in Social Theory: Action, Structure and Contradiction in Social Analysis*. Berkeley: University of California Press.

Giesen, B., (1998). *Intellectuals and the Nation Collective Identity in a GermanAxial Age*. Cambridge: Cambridge University Press.

Gould, H. D. (1998). What is at Stake in the Agent-Structure Debate? Kubalkova, V., Onuf, N. ve Kowert, P. (ed.), *International Relations In A Constructed World*, (ss. 79-98). New York: M. E. Sharpe.

Gökalp, Z., (1987). *Türkçülüğün Esasları*. Çotuksöken Y. ve Ünlü M. (Der.). İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Gözen, R., (2010). Türk Dış Politikasında Değişim Var Mı. Cüneyt Yenigün ve Ertan Efeğil (Der.), *Türkiye'nin Değişen Dış Politikası* içinde (ss.19-36). İstanbul: Nobel Yayıncılık.

Gruen, G.E., (1985). Turkey's Relations with Israel and its Arab Neighbors: The Impact of Basic Interests and Changing Circumstances. *Middle East Review* 17, (ss.33-43).

Gruen, E.G., (1995). Dynamic Progress in Turkish-Israeli Relations. *Israeli Affairs*, cilt 1, No 4, (ss.40-70).

Guzzuni, S., (2000). A Reconstruction of Constructivism in International Relations. *European Journal of International Relations*, 6/2, (ss. 147-182).

Gürcanlı, (12 Ekim 2009). "İsrail, Ermeni anıtı kartını açtı." <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/12673976.asp?gid=229> adresinden 21 Nisan 2012'de erişildi.

Gürkan, İ., (1993). Turkish-Israeli Relations and the Middle East Peace Process. *Turkish Review of Middle East Studies*, no. 7.

Gül, A., (2007). *Yeni Yüzyılda Türk Dış Politikasının Ufukları*. Ankara: T.C. Dışişleri Bakanlığı Yayını.

Güven, (21 Kasım 2009). "Erdoğan'ın öfkesi." <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalYazar&ArticleID=960315&Yazar=%20&Date=11.10.2008&PAGE=> adresinden 12 Nisan 2012'de erişildi.

Güvenç, B., (1997). *Türk Kimliği: Kültür Tarihinin Kaynakları*. İstanbul: Remzi Kitabevi,

Güleç, C., (1992). *Türkiye'de Kültürel Kimlik Krizi*. Ankara: Verso Yayınları.

Haaretz, (1 Şubat 2009). "Erdogan: My Anger Over Gaza Directed at Israeli Government, Not Jews." <http://www.haaretz.com/news/erdogan-my-anger-over-gaza-directed-at-israeli-government-not-jews-1.269208> adresinden 18 Nisan 2012'de erişildi.

Haaretz, (2 Şubat 2009). "Israeli official: Turkey's role as Mideast mediator has been compromised." <http://www.haaretz.com/news/israeli-official-turkey-s-role-as-mideast-mediator-has-been-compromised-1.269281> adresinden 16 Nisan 2012'de erişildi.

Haaretz, (11 Ekim 2009). "Israel hits back at Turkey over scuppered air force drill." <http://www.haaretz.com/news/israel-hits-back-at-turkey-over-scuppered-air-force-drill-1.6319> adresinden 22 Nisan 2012'de erişildi.

Haaretz, (14 Ekim 2009). "Turkey PM: My people rejected Israeli participation in NATO drill." <http://www.haaretz.com/news/turkey-pm-my-people-rejected-israeli-participation-in-nato-drill-1.6126> adresinden, 23 Nisan 2012'de erişildi.

Haaretz, (15 Ekim 2009). "Israel rebukes Turkey over brutish TV portrayal of IDF." <http://www.haaretz.com/news/video-israel-rebukes-turkey-over-brutish-tv-portrayal-of-idf-1.267152> adresinden 21 Nisan 2009'da erişildi.

Hanioğlu, M. Ş., (1995). *The Young Turks in Opposition*. Oxford: Oxford University Press.

Hegel, G.F., (1977). *Phenomenology of Spirit*. Oxford: Oxford University Press.

Hijab, N., (2010). Digging Behind The Gaza Blockade. Bayoumi, M. (Ed.) *Midnight on The Mavi Marmara: The Attack on the Gaza Freedom Flotilla and How It Changed the Course of the Israel/Palestine Conflict* içinde, (ss.131-132). New York: OR BOOKS.

Hogg, M.A. ve Abrams, D., (1988). *Social Identifications: A Social Psychology of Intergroup Relations and Group Process*. Londra: Routledge.

Hopf, T., (1998). The Promise of Constructivism in International Relations Theory. *International Security*, Cilt 23 (1), (ss. 171-200).

Hurriyetusa, (20 Mart 2009). Ahmet Davutoğlu, Princeton'da konuştu. http://www.hurriyetusa.com/haber_detay.asp?id=20483 sitesinden 25 Kasım 2011'de erişildi.

Hürriyet, (6 Nisan 2002). "İsrail ile 'Soykırım' Krizi". <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=64051> adresinden 10 Ocak 2012'de erişildi.

Hürriyet, (11 Kasım 2002). "Erdoğan: Türkiye'yi değiştireceğim". <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=108918> adresinden 20 Ocak 2012'de erişildi.

Hürriyet, (29 Ocak 2003). "İsrail seçimlerinin galibi Şaron oldu". <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2003/01/29/241457.asp> adresinden 10 Mart 2012'de erişildi.

Hürriyet, (14 Nisan 2004). "Erdoğan: İsrail'in yaptığı terördür." <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2004/04/14/442905.asp> adresinden 20 Mart 2012'de erişildi.

Hürriyet, (8 Haziran 2004). "Türkiye İsrail'deki diplomatlarını çağırdı." <http://arama.hurriyet.com.tr/arsivnews.aspx?id=231907> adresinden 19 Mart 2012'de erişildi.

— Hürriyet, (1 Mayıs 2005). "Erdoğan İsrail'de: Arabuluculuğa hazırız." <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2005/05/01/635943.asp> adresinden 15 Nisan 2012'de erişildi.

Hürriyet, (17 Şubat 2006). "Ankara PKK benzetmesinden rahatsız." <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=3949077&tarix=2006-02-17> adresinden 15 Mart 2012'de erişildi.

— Hürriyet, (21 Ağustos 2008). "Denizkızı Tatbikatı'nda nefesler tutuldu." <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=9709592> adresinden 21 Nisan 2012'de erişildi.

Hürriyet, (17 Ocak 2009). Lo tir'tsach (Öldürmeyeceksin). <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=10795635> adresinden 8 Ocak 2011'de erişildi.

Hürriyet, (15 Ekim 2009). "İsrail'le Ayrılık Krizi." <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/12702210.asp> adresinden 27 Nisan 2012'de erişildi.

Hürriyet, (28 Aralık 2010). Davutoğlu: Yeni Osmanlıcılık hedefi yok. <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=16634111> adresinden 10 Ocak 2012'de erişildi.

Hürriyet, (1 Haziran 2010). "Başbakan: Türkiye'yi başkalarına benzetmeyin." <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=14901622&tarih=2010-06-01> adresinden 15 Nisan 2012'de erişildi.

IHH, (2010). *Palestine Our Route, Humanitarian Aid Our Loud* Filotilla Campaign Summary Report. İstanbul: IHH.

IHH, (2012). "IHH Gönüllüsü Kimdir?" <http://www.ihh.org.tr/ihh-gonullusu-kimdir/> adresinden 2 Mayıs 2012'de erişildi.

Inayatullah, N. ve Blaney, D.L., (1996). Knowing Encounters: Beyond Parochialism in International Relations Theory. *The Return of Culture and Identity in IR Theory*, Yosef Lapid ve Friedrich Kratochwil (Ed.) içinde (ss. 65-84). Londra: Lynne Rienner Publishers.

İnat, K. ve Telci, İ.N. (2011). Türkiye'nin İran, İsrail/Filistin ve Suriye Politikası 2009. Burhanettin Duran, Kemal İnat ve Muhittin Ataman (Der.), *Türk Dış Politikası Yıllığı 2009* içinde, (ss. 93-158). Ankara: SETA.

İnsel, A., (2002). *Türkiye Toplumunun Bunalımı*. İstanbul: Birikim Yayınları.

İsrail Dışişleri Bakanlığı, (2009). *The Operation In Gaza (27 December 2008 – 18 January 2009): Factual And Legal Aspects*. <http://www.mfa.gov.il/NR/rdonlyres/E89E699D-A435-491B-B2D0-017675DAFEF7/0/GazaOperation.pdf> adresinden 20 Nisan 2012'de erişildi.

İsrail Dışişleri Bakanlığı, (2011). *The Public Commission to Examine the Maritime Incident of 31 May 2010 The Turkel Commission Report*. Tel-Aviv: The Public Commission to Examine the Maritime Incident of 31 May 2010.

Jarusalem Post, (29 Ocak 2009). "Peres: Erdogan spat nothing personal." <http://www.jpost.com/International/Article.aspx?id=131136> adresinden 19 Nisan 2012'de erişildi.

Jarusalem Post, (11 Ekim 2009). "Turkey drops joint drill because of IAF." <http://www.jpost.com/LandedPages/PrintArticle.aspx?id=157177> adresinden 21 Nisan 2012'de erişildi.

Jepperson, R.L., Wendt, A ve Katzenstein, (1996). Norms, Identity, and Culture in National Security. Peter J.Katzenstein (ed.), *The Culture of National Security*, içinde, (ss. 1-36). New York: Columbia University Press.

Kahraman, H.B., (2004). Bir Zihniyet, Kurum ve Kimlik Kurucusu Olarak Batılılaşma. Kocabaşoğlu, U., (der.), *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce Cilt III: Modernleşme ve Batıcılık*. İstanbul: İletişim Yayınları, (ss. 125-140).

Kaliber, A, (2004). Türk Modernleşmesini Sorunsallaştıran Üç Ana Paradigma Üzerine. Kocabaşoğlu, U., (der.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt III: Modernleşme ve Batıcılık* içinde, (ss. 125-140).İstanbul: İletişim Yayınları.

Kanat, K.B., (2010). AK Party’s Foreign Policy: Is Turkey Turning Away from the West? *Insight Turkey Vol. 12 / No. 1 / 2010*, (ss.205-225).

Kanlı, Y. (2 MAYIS 2005). “Erdoğan on Landmark Visit.” <http://www.hurriyetdailynews.com/default.aspx?pageid=438&n=erdogan-on-landmark-visit-2005-05-02> adresinden 25 Nisan 2012’de erişildi.

Karabulut, B., (2012). Alçak Koltuk Krizi. Çakmak, H. (Ed), *Türk Dış Politikasının 41 Krizi 1924-2012* içinde, (ss.375-381). Ankara: Kripto Yayınları.

Kardaş, Ş. (15 Ekim 2009). “Postponed Military Exercise Tests Turkish-Israeli Cooperation.” *Eurasia Daily Monitor*, Vol. 6, Issue: 189, http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews%5Btt_news%5D=35617 adresinden 28 Nisan 2012’de erişildi.

Karpat, K., (1975). Turkish and Arab-Israeli Relations. Brill, E.J., *Turkish Foreign Policy in Transition, 1950–1974* içinden (ss.11-34).

Karpat, K., (2005). Tarihsel Süreklilik, Kimlik Değişimi ya da Yenilikçi, Müslüman, Osmanlı ve Türk Olmak. Sönmez Taner (Çev.), *Osmanlı Geçmişi ve Bugünün Türkiye’si*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, (ss. 19-50).

Kaya, S., (2008). Uluslararası İlişkilerde Konstrüktivist Yaklaşımlar. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Sayı 63/3, (ss.83-111).

Kafkasyalı, M.S., (2010). Uluslararası Sistemin Yapısı ve İşleyişine Kendi Bilinci ve Öteki Algılaması Üzerinden Farklı Bir Yaklaşım. Yayınlanmış doktora tezi.

Kardaş, Ş., (2011). Türk Dış Politikasında Eksen Kayması Mı? *Akademik Orta Doğu*, Cilt 5, Sayı 2, (ss. 19-42).

Keinon, H. (15 Ekim 2009). “Diplomatic Affairs: Angering the Great Mediator.” <http://www.jpost.com/Features/Article.aspx?id=157694> adresinden 29 Nisan 2012’de erişildi.

Keohane, R., (1988). International Institutions: Two Approaches. *International Studies Quarterly*, 32/4, (ss. 379-396).

Keyder, Ç., (2003). *Memalik-i Osmaniye’den Avrupa Birliği’ne*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Keyman, E.F, (2009). Globalization, Modernity and Democracy: In Search of a Viable Domestic Polity for a Sustainable Turkish Foreign Policy. Kırılı, C., Yenal, Z. ve Yüksek, D., *New Perspectives on Turkey No. 40* içinden, (ss.7-29). İstanbul: Homer Kitabevi.

Khalidi, R., (2010). Three Reflections. Bayoumi, M. (Ed.) *Midnight on The Mavi Marmara: The Attack on the Gaza Freedom Flotilla and How It Changed the Course of the Israel/Palestine Conflict* içinde, (ss.95-101). New York: OR BOOKS.

Köse, S., (2002). 24 Ocak 1980 ve 5 Nisan 1994 İstikrar Programlarının Karşılaştırılması. *Planlama Dergisi, DPT'nin 42. kuruluş yılı özel sayısı*.

Kösebalaban, H., (2011). Turkey and the New Middle East: Between Liberalism and Realism. *PERCEPTIONS, Autumn 2011, Volume XVI, Number 3*, (ss. 93-114).

Köker, L., (2004). Kemalizm/Atatürkçülük: Modernleşme, Devlet ve Demokrasi. İnsel, A. (der.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Cilt II: Kemalizm*. İstanbul: İletişim Yayınları, (ss.97-112).

Kubalkova, V., Onuf, N. ve Kowert, P., (1998). Constructing Constructivism. Kubalkova, V., Onuf, N. ve Kowert, P. (ed.), *International Relations In A Constructed World*, (ss. 3-21). New York: M. E. Sharpe.

Kürkçüoğlu, Ö., (1980). "Dış Politika" Nedir? Türkiye'deki Dünyü ve Bugünü. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt: 35, Sayı: 1*, (ss. 309-335).

Kılınç, R., (2001). The Place of Social Identity In Turkey's Foreign Policy Options In The Post-Cold War Era In The Light of Liberal and Constructivist Approaches. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi.

Lapid, Y., (1989). The Third Debate: On the Prospects of International Theory in APost-Positivist Era. *International Studies Quarterly, Vol.33, Iss.3*, ss.235-254.

League of Arab States, (Mart 2002). Arab Peace Initiative. http://www.arableagueonline.org/wps/wcm/connect/36b9af804510fde0854ecd6a5847d031/%D9%85%D8%A8%D8%A7%D8%AF%D8%B1%D8%A9%2B%D8%A7%D9%84%D8%B3%D9%84%D8%A7%D9%85%2B%D8%A7%D9%84%D8%B9%D8%B1%D8%A8%D9%8A%D8%A9%2B2002.pdf?MOD=AJPERES&CONVERT_TO=url&CAID=36b9af804510fde0854ecd6a5847d031 adresinden 25 Mart 2012'de erişildi.

Lemme, Y., Yılmaz, T. ve Tüfekçi, H., (2 Mayıs 2005). "Kudüs'le Kırmızı Hat." <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2005/05/02/636376.asp> adresinden 18 Nisan 2012'de erişildi.

Levinas, E., (1989). *The Levinas Reading*. Oxford:Blackwell.

Lewis, B., (1970). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. Metin Kırıatlı (çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Levy, A., (1994). *The Jews of the Ottoman Empire*. New Jersey: The Darwin Press.

Liel, A. ve Yirik, C. (2010). *Turkish-Israeli Relations 1948-2010*. İstanbul: İstanbul Kültür University Publications.

MacFarquhar, N. ve Bronner, E., (1 Eylül 2011). "Report Finds Naval Blockade by Israel Legal but Faults Raid." <http://www.nytimes.com/2011/09/02/world/middleeast/02flotilla.html?pagewanted=all> adresinden 5 Mayıs 2012'de erişildi.

Mc Sweeney, B., (1999). *Security, Identity and Interest: Sociology of International Relations*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Mardin, Ş., (2006). *Türk Modernleşmesi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Meral, Z. ve Paris, J. (2010). Decoding Turkish Foreign Policy Hyperactivity. *The Washington Quarterly*, 33:4, (ss.75-86).
- Migdalovitz, C., (2010). Israel's Blockade of Gaza, the Mavi Marmara Incident, and Its Aftermath. *CRS Report for Congress*, 23 Haziran 2010.
- Milliyet, (5 Eylül 1998). Yılmaz Arabulucu Olsun. http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/KBaTVQBjJPV12yfF9Lkr8A_x3D__x3D_ adresinden 1 Nisan 2012'de erişildi.
- Milliyet, (15 Ekim 2009). "İsrail'den 'dizi' protestosu." <http://gundem.milliyet.com.tr/israil- -font- color -red- trt-deki-diziyi---font--protesto-ediyor-/gundem/gundemdetay/15.10.2009/1150561/default.htm> adresinden 1 Mayıs 2012'de erişildi.
- Milliyet, (7 Haziran 2010). "İsrail'in saldırısı bizim 11 Eylül'ümüz." <http://siyaset.milliyet.com.tr/israil-in-saldirisi-bizim-11-eylulumuz/siyaset/siyasetdetay/07.06.2010/1247560/default.htm> adresinden 17 Nisan 2012'de erişildi.
- Nachmani, A., (1987). *Israel, Turkey, and Greece: Uneasy Relations in the East Mediterranean*. Londra: Frank Cass.
- Narlı, N.; (2005). Civil-Military Relations in Turkey", Phillipp H. FLURI ve diğerleri (Ed.), *The Evolution of Civil-Military Relations in South East Europe: Continuing Democratic Reform and Mapping to the Needs of Fighting Terrorism*, içinde, (ss. 229-257). Heidelberg: Physica-Verlag.
- Neumann, I.B., (2009). Approaches to International Relations. S. Chan ve C. Moore içinde, *Self and Other in International Relations* (ss. 286-316). Londra: SAGE Publications.
- NTVMSNBC, (20 Mayıs 2004). "Erdoğan'dan İsrail ve ABD'ye tepki." <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/270690.asp> adresinden 17 Mart 2012'de erişildi.
- NTVMSNBC, (29 Ocak 2009). "Davos'ta büyük gerginlik." <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/473840.asp> adresinden 16 Nisan 2012'de erişildi.
- Okutan, N. ve Ekerer, F., (2005). Türk Dış Politikasının Belirlenmesinde Rejim" Unsuru. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl:4 Sayı:8, Güz 2005/2, (ss.189-204).
- Onuf, N., (1989). *World of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations*. Columbia: University of South Carolina Press.
- Onuf, N., (1998). Constructivism: A User's Manuel. Kubalkova, V., Onuf, N. ve Kowert, P. (ed.), *International Relations In A Constructed World*, (ss 58-78). New York: M. E. Sharpe.
- Onuf, N., (2002). Worlds of Our Making: The Strange Career of Constructivism in International Relations, Puchala, Donald J. (Ed.), *Visions of International Relations* içinde (ss.119-141). Columbia: University of South Carolina Press.
- Oran, B., (1996). Türk Dış Politikası: Temel İlkeleri ve Soğuk Savaş Ertesindeki Durumu Üzerine Notlar. *AÜSBFD*, Cilt: 51, sayı: 1-4, (ss. 353-373).

Oran, B., (2001). TDP'nin Kuramsal Çerçevesi. Oran, B. (Ed.), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt-I)* içinde (ss. 20-54).

Ostrovsky, V., (1999). Capture of Kurdish Rebel Leader Ocalan Recalls Mossad Collaboration With Both Turkey, Kurds. *Washington Report (April/May 1999)*. <http://www.wrmea.com/backissues/0499/9904060.html> sitesinden 25 Kasım 2011'de ulaşıldı.

Öğün, S.S., (2000). *Türk Politik Kültürü*. İstanbul: Alfa Yayınları.

Önal, G. (2003, 22 Temmuz). "AKP İsrail Dostu Çıktı." http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/XovROTDkhKUo0v0mNGDYHQ_x3D__x3D_ adresinden 2 Ocak 2010'da erişildi

Özcan, G., (2001). Türkiye İsrail İlişkilerinde 50. Yıla Girerken. Faruk Sönmezoğlu (Ed.), *Türk Dış Politikası Analizi* içinde (ss. 159-160). İstanbul: DER.

Özcan, G., (2004). Turkey's Changing Neighbourhood Policy. *The Turkish Yearbook Vol. XXXV*.

Özcan, G., (2005). *Türkiye-İsrail İlişkilerinde Dönüşüm: Güvenliğin Ötesi*. İstanbul: TESEV.

Özcan, G., (2010). Aynalar Galerisi: Türkiye-İsrail İlişkilerinde Yansımalar, Yanılsamalar ve Gerçekler. *Ortadoğu Analiz*, Cilt 2, sayı 18, (ss. 36-44).

Pasic, S.C., (1996). Culturing International Relations Theory: A Call for Extension. *The Return of Culture and Identity in IR Theory*, Yosef Lapid ve Friedrich Kratochwil (Ed.) içinde (ss. 85-105). Londra: Lynne Rienner Publishers.

Philips, A.B., (2007). Constructivism, *International Relations Theory for the Twenty-First Century*, Martin Griffiths (ed.). New York: Routledge.

Prizel, I., (1998). *National Identity and Foreign Policy: Nationalism and Leadership in Poland, Russia, and Ukraine*. New York: Cambridge University Press.

Radikal, (17 Kasım 2003). "Ortak Mücadele Gerekir." <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=95706> adresinden 15 Nisan 2012'de erişildi.

Radikal, (6 Ocak 2009). "Erdoğan: İsrail insanlık yaşamına kara bir leke düşürdü." <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetayV3&ArticleID=915782&Date=07.01.2009&CategoryID=78> adresinden 11 Nisan 2012'de erişildi.

Radikal, (17 Ekim 2009). "İsrail'le İlişiklerde Kırmızı Çizgi Gazze." <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetayV3&ArticleID=959602&Date=29.10.2009&CategoryID=100> adresinden 17 Nisan 2012'de erişildi.

Ramazani, R. K., (1998). The Shifting Premise of Iran's Foreign Policy: Towards a Democratic Peace? *Middle East Journal*, 52(2), (ss. 177-187).

Ravid, B., (8 Eylül 2009). "Israel to Turkey FM: If you want to visit Gaza, don't come here." <http://www.haaretz.com/news/israel-to-turkey-fm-if-you-want-to-visit-gaza-don-t-come-here-1.8241> adresinden 23 Nisan 2012'de erişildi.

Ravid, B., (13 Ocak 2010). "Deputy FM Ayalon apologizes to Turkish ambassador." <http://www.haaretz.com/print-edition/news/deputy-fm-ayalon-apologizes-to-turkish-ambassador-1.261346> adresinden 28 Nisan 2012'de erişildi.

Reisman, A., (2006). *Turkey's Modernization: Refugees from Nazism and Atatürk's Vision*. Washington: New Academia Publishing.

Robins, P. (1991). *Turkey and the Middle East*. Londra: Pinter Publishers.

Roy, S., (2010). "Gaza: Treading on Shards." Bayoumi, M. (Ed.) *Midnight on The Mavi Marmara: The Attack on the Gaza Freedom Flotilla and How It Changed the Course of the Israel/Palestine Conflict* içinde, (ss.119-128). New York: OR BOOKS.

Sabah, (4 Eylül 2004). "Sabrımız Taşıyor." <http://arsiv.sabah.com.tr/2004/09/03/siy101.html> adresinden 23 Nisan 2012'de erişildi.

Sabah, (29 Ocak 2009). "Başbakan Davos'u terk etti" <http://arsiv.sabah.com.tr/2009/01/29/haber,0D22243CF16640CEBC233C07C73A2EF2.html> adresinden 26 Nisan 2012'de erişildi.

Sabah, (16 Ekim 2009). "Gazze'de olanlara karşı sessiz kalamayız." http://www.sabah.com.tr/Dunya/2009/10/16/gazzede_olanlara_karsi_sessiz_kalamayiz adresinden 1 Mayıs 2012'de erişildi.

Said, E., (21 Kasım 1993). The Phony Islamic Threat. *New York Times Magazine*.

Sander, O.; (1982). Türkiye'nin Dış Politikasında Sürekliliğin Nedenleri. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 37, Sayı 3, (ss. 105-124).

Sartre, J.P., (1957). Being and Nothingness. An Essay on Phenomenological Ontology. Londra: Methuen.

Schmitt, C., (1996). *The Concept of The Political*. Chicago: The University of Chicago Press (Orijinal Eser yayımlanma tarihi 1939).

Sevecan, M., (2006). *Bütünleşme Sürecinde AB ve Türk Kimliği Etkileşimi*. Yayımlanmış doktora tezi.

Shaw, S.J., (1991). *The Jews of the Ottoman Empire and the Turkish Republic*. New York: New York University Press.

Smith, S., (1996). Positivism and Beyond. Smith, S., Booth, K. ve Zalewski, M. (ed), *International Theory: Positivism and Beyond* (ss. 11-44). Cambridge: Cambridge Uni. Press.

Smith, S. (1997). The Self-Images of A Discipline: A Genealogy of International Relations Theory. Booth, K. ve Smith, S. (ed.), *International Relations Today*, (ss. 1-37). Cambridge: Polity Press.

Smith, A.D., (1991). *National Identity*. Londra: Penguin.

Smith, A.D., (2000). The Sacred Dimension of Nationalism. *Millenium: Journal of International Studies*, Cilt 29 (3).

Süer, B. ve Atmaca, A.Ö., (2007). *Arap-İsrail Uyuşmazlığı*. Ankara:ODTÜ Yayıncılık.

Tamkoç, M., (1973). The Stable Instability of Turkish Foreign Policy. *Middle East Journal*, 27:3, (ss.319-342).

TBMM Tutanak Dergisi, (1 Mart 2003). 39 uncu Birleşim. <http://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem22/yil1/bas/b039m.htm> adresinden 15 Nisan 2012'de erişildi.

T.C. Dışişleri Bakanlığı, (18 Nisan 2004). "Açıklama No:62, Hamas Lideri Rantisi'nin Öldürülmesi Hakkında." http://www.mfa.gov.tr/no_62--_18-nisan_-2004_hamas-lideri-rantisi_nin-oldurulmesi-hk_.tr.mfa adresinden 18 Nisan 2012'de erişildi.

T.C. Dışişleri Bakanlığı, (17 Mayıs 2004). "Soru Cevap No:5" http://www.mfa.gov.tr/sc_5--_17-mayis-2004_-disisleri_-bakanlici_-sozcusu_-namik-tan_in_-son-gunlerde-lubnan-basininda-_turkiye_nin_-israil-ile_-iliskilerini_gozden-gecirdici-ve-bu-cercevede_-israil-ile-_imzalamis-_olducu_-savunma_-sanayii-projelerini-_iptal-_etme-_karari-_aldici-yonun.tr.mfa adresinden 24 Mart 2012'de erişildi.

T.C. Dışişleri Bakanlığı, (10 Ocak 2005). "Bakanlık Açıklaması No:7/05, Filistin'de 9 Ocak 2005 Tarihinde Düzenlenen Filistin Ulusal Yönetimi Başkanlık Seçimleri Hk." http://www.mfa.gov.tr/no__7--10-ocak-2005__filistin_de-9-ocak-2005-tarihinde-_duzenlenen_filistin-_ulusal-yonetimi-_baskanlik-_secimleri_hk_.tr.mfa adresinden 23 Nisan 2012'de erişildi.

T.C. Dışişleri Bakanlığı, (8 Şubat 2005). "Bakanlık Açıklaması No:18/05, Filistin Ulusal Yönetimi Başkanı Mahmoud Abbas ile İsrail Başbakanı Ariel Şaron'un Sharm El Sheikh'de Gerçekleştirdikleri Zirve Hk." http://www.mfa.gov.tr/no_18---8-subat-2005_-_filistin-ulusal-yonetimi-baskani-mahmoud-abbas-ile-israil-_basbakani-ariel-saron_un-sharm-el-sheikh_de-gerceklestirdikleri_-zirve-hk_.tr.mfa adresinden 23 Nisan 2012'de erişilmiştir.

T.C. Dışişleri Bakanlığı, (26 Şubat 2005). "Bakanlık Açıklaması No:31/05, 25 Şubat Gecesi Tel Aviv'de Meydana Gelen Saldırının Kınanması hk." http://www.mfa.gov.tr/no_31---26-subat-2005_-25-subat-_gecesi-te-l-aviv_de-_meydana-_gelen-saldirinin-kinanmasi-hk_.tr.mfa adresinden 24 Nisan 2012'de erişildi.

T.C. Dışişleri Bakanlığı, (2006). Yurtdışı Tanıtım ve Kültür İşleri Genel Müdürlüğü ve Yurtdışındaki Temsilciliklerimizin İşbirliğiyle 2005 Yılında Gerçekleştirilen Başlıca Bilimsel, Kültürel ve Tanıtıcı Etkinlikler Broşürü. http://www.mfa.gov.tr/data/DISPOLITIKA/TANITIM/2005yilinda_gerceklestirilen_etkinlikler.pdf adresinden 20 Mart 2012'de erişildi.

T.C. Dışişleri Bakanlığı, (16 Şubat 2006). "Bakanlık Açıklaması No:25/06, Hamas Heyetinin Ziyareti hk." http://www.mfa.gov.tr/no_25---16-subat-2006_-hamas-heyetinin-ziyareti-hk_.tr.mfa adresinden 14 Nisan 2012'de erişildi.

T.C. Dışişleri Bakanlığı, (30 Temmuz 2006). "Bakanlık Açıklaması No:115/06, İsrail'in Lübnan'a Düzenlediği Son Saldırı hk." http://www.mfa.gov.tr/no_115---30-

temmuz-2006_-israil_in-lubnan_a-duzenledigi-son-saldiri-hk_.tr.mfa adresinden 14 Nisan 2012'de erişildi.

T.C. Dışışleri Bakanlığı, (2007). 2006 Yılı Faaliyet Raporu. <http://www.bumko.gov.tr/TR/Genel/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFFFAAF6AA849816B2EF3279AE04412C3F4F> adresinden 15 Nisan 2012'de erişildi.

T.C. Dışışleri Bakanlığı, (28 Aralık 2008). Bakanlık Açıklaması No:221/08. "Gazze Şeridinde Yaşanmakta Olan Gelişmeler Hk." http://www.mfa.gov.tr/no_221--28-aralik-2008_-gazze-seridinde-yasanmakta-olan-gelismeler-hk_.tr.mfa adresinden 15 Nisan 2012'de erişildi.

T.C. Dışışleri Bakanlığı, (21 Mayıs 2008). Bakanlık Açıklaması No-81/09, İsrail ile Suriye arasında aracılı barış görüşmeleri hakkında. http://www.mfa.gov.tr/no-81--21-mayis-2008_-israil-ile-suriye-arasinda-aracili-baris-gorusmeleri-hk_.tr.mfa adresinden 15 Nisan 2012'de erişildi.

T.C. Dışışleri Bakanlığı, (12 Ekim 2009). "Bakanlık Açıklaması No:182/09, Anadolu Kartalı Tatbikatı Hk." http://eski.mfa.gov.tr/no_-182_-12-ekim-2009_-anadolu-kartali-tatbikati-hk_.tr.mfa adresinden 28 Nisan 2012'de erişildi.

T.C. Dışışleri Bakanlığı, (12 Ocak 2010). "Bakanlık Açıklaması No: 7/10, İsrail Dışışleri Bakan Yardımcısının Tel Aviv Büyükelçimiz İle Yaptığı Görüşmede Takındığı Tavır Hk." http://www.mfa.gov.tr/no_-7_-12-ocak-2010_-israil-disisleri-bakan-yardimcisinin-tel-aviv-buyukelcimiz-ile-yaptigi-gorusmede-takindigi-tavir-hk_.tr.mfa adresinden 1 Mayıs 2012'de erişildi.

T.C. Dışışleri Bakanlığı, (31 Mayıs 2010a). "Bakanlık Açıklaması No: 115, Gazze'ye İnsani Yardım Filosuna İsrail Savunma Kuvvetleri tarafından güç kullanılması Hk." http://www.mfa.gov.tr/no_-115_-31-mayis-2010_-gazze-ye-insani-yardim-filosuna-israil-savunma-kuvvetleri-tarafından-guc-kullanilmasi-hk_.tr.mfa adresinden 22 Nisan 2011'de erişildi.

T.C. Dışışleri Bakanlığı, (31 Mayıs 2010b). Dışışleri Bakanı Davutoğlu'nun Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde Yaptığı Konuşma. http://www.mfa.gov.tr/bakan-davutoglu_nun-birlesmis-milletler-guvenlik-konseyi_nde-yaptigi-konusma_-31-mayis-2010_.tr.mfa adresinden 2 Mayıs 2012'de erişildi.

T.C. Dışışleri Bakanlığı, (2010). *Interim Report On The Israeli Attack On The Humanitarian Aid Convoy To Gaza On 31 May 2010*. Ankara: Türk Milli Soruşturma Komisyonu.

T.C. Dışışleri Bakanlığı, (2 Eylül 2011). "Türkiye İsrail İlişkileri Hk." <http://www.mfa.gov.tr/sayin-bakanimizin-palmer-komisyonu-raporu-hakkında-gerceklestirdigi-basin-toplantisi.tr.mfa> adresinden 1 Mayıs 2012'de erişildi.

T.C. Dışışleri Bakanlığı, (2011). *Report on The Israeli Attack on The Humanitarian Aid Convoy to Gaza on 31 May 2010*. Ankara: Türk Milli Soruşturma Komisyonu.

T.C. Dışışleri Bakanlığı, (2012a). Komşularla Sıfır Sorun Politikamız. <http://www.mfa.gov.tr/komsularla-sifir-sorun-politikamiz.tr.mfa> adresinden 15 Mart 2012'de erişildi.

T.C. Dışışleri Bakanlığı, (2012b). “Türkiye-İsrail Siyasi ilişkileri.” <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-israil-siyasi-iliskileri.tr.mfa> sayfasından 11 Şubat 2012 tarihinde erişildi.

T.C. Kùltür ve Turizm Bakanlığı, (2012). Sınır Giriş Çıkış İstatistikleri. <http://yigm.kulturturizm.gov.tr/TR,9854/sinir-giris-cikis-istatistikleri.html> adresinden 23 Mart 2012 tarihinde erişildi.

T.C. Devlet Planlama Teşkilatı, (2012). İkili Ekonomik ve Teknik İşbirliği Anlaşmaları. <http://www2.dpt.gov.tr/dei/iei/1995.htm> adresinden 23 Şubat 2012 tarihinde erişildi.

T.C. Tel-Aviv Büyükelçiliği, (2006). “Tc Tel-Aviv Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği Ocak 2006 Aylık Rapor.” <http://www.musavirlikler.gov.tr/altdetay.cfm?AltAlanID=369&dil=TR&ulke=IL> adresinden 17 Mart 2012’de erişildi.

TDK, (2012a). *Güncel Türkçe Sözlük*. http://www.tdk.gov.tr/index.php?Option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.4fa37750e03ab8.74761894 adresinden 1 Mayıs 2012’de erişildi.

TDK, (2012b). *Güncel Türkçe Sözlük*. http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.4fd777846b8650.71118231 adresinden 17 Mayıs 2012’de erişildi.

The Guardian, (12 Ekim 2009). “Turkey Confirms It Barred Israel from Military Exercise Because of Gaza War”. <http://www.guardian.co.uk/world/2009/oct/12/turkey-israel-military-gaza> adresinden 27 Nisan 2012’de erişildi.

Touraine A., (1995). *Modernliğin Eleştirisi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Touraine A., (2000). *Eşitliklerimiz ve Farklılıklarımızla Birlikte Yaşayabilecek Miyiz?* İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Turner, J.C., (1985). Social Categorization and the Self-Concept: A Social Cognitive Theory of Group Behavior. Edward J. Lawler (Ed.) *Advances in Group Processes*, vol. 2 içinde (ss.78-96). Greenwich: JAI Press.

Türk Tarih Kurumu, (1961). *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri III (1918-1937)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

TÜİK, (2012). Ükelere Göre İthalat ve İhracat. http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=12&ust_id=4 adresinden 10 Nisan 2012’de erişildi.

Tür, Ö., (2009a). Türkiye-İsrail ilişkileri: Yakın İşbirliğinden Gerilime? *Ortadoğu Analiz Nisan’09 Cilt 1 - Sayı 4*, (ss.22-29).

Tür, Ö., (2009b). Türkiye-İsrail ilişkilerinde Kriz – Davos ve sonrası. *Ortadoğu Analiz*, Kasım’09 Cilt 1 - Sayı 11, (ss.35-40).

UNCTAD, (2010). *Report on UNCTAD assistance to the Palestinian people: Developments in the economy of the occupied Palestinian territory*. Cenevre: UN Trade and Development Board.

Uzgel, İ.,(2009). Dış Politikada AKP: Stratejik Konumdan Stratejik Modele”. *AKP Kitabı. Bir Dönüşümün Bilançosu*. Ankara: Phoenix.

Uzgel, İ., (200X). Dış Politikada AKP: Stratejik Konumdan Stratejik Modele. Mülkiye Dergisi, Cilt XXX, Sayı 252, (ss. 69-84).

Uzgel, İ., (2001). *Türk Dış Politikasında Yeni Osmanlıcılık*. Baskın Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası (Cilt:2)* içinde (ss. 568-586). İstanbul: İletişim.

Ülman, H., (1968). Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler-1 (1923-1968). *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt XXIII, No. 3, (ss. 241-273).

Ünüvar, K., (2003). İttihatçılıktan Kemalizme: İhya'dan İnşaya. Bora, T. ve Gültekin, M., (Der.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt I: Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası: Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi* içerisinde, (ss.129-142). İstanbul: İletişim Yayınları.

Vatan (13 Ocak 2010). "İsrail, Türkiye'den resmen özür diledi." [http:// haber.gazete.vatan.com / Israil_Turkiyeden_ resmen _ozur_ diledi /281568 /1 / Haber adresinden 1 Mayıs 2012'de erişildi.](http://haber.gazete.vatan.com.tr/Israil_Turkiyeden_resmen_ozur_diledi/281568/1/)

Vazquez, F.H., (2000). Social Capital and Civic Republicanism, *Estudio Working Paper*, 2000/149, Madrid Juan Morch Institute.

Walker, J.W. , (2007). Learning Strategic Depth: Implications of Turkey's New Foreign Policy Doctrine. *Insight Turkey*, Vol. 9 / Number 3 / 2007, (ss. 32-47)

Weldes, J., (1996). Constructing National Interests. *European Journal of International Relations*, Cilt 2 (3), (ss.275-318).

Wendt, A., (1999). *Social Theory of International Relations*. Cambridge: Cambridge University Press.

Wendt, A., (1987). The Agent-Structure Problem in International Relations Theory. *International Organization*, Cilt 41 (3), 1987, s. 335-370.

Wendt, A., (1992). Anarchy is What States Make of it: the Social Construction of Power Politics. *International Organization*, Cilt 46 (2), (ss. 391-425).

Wendt, A., (1995). Constructing International Politics. *International Security*, Cilt 20 (1), (ss. 71-81).

Wendt, A., (1996). Identity and Structural Change in International Politics. Yosef Lapid and Friedrich Kratochwill (der.), *The Return of Culture and Identity in International Relations Theory* (ss. 47-64). Londra: Lynne Rienner Pub.

Wendt, A., (2000). On the Via Media: a Reponse to the Critics. *Review of International Studies*, Cilt 26, (ss. 165-180).

Yavuz, E. (14 Ekim 2009). "Delay in delivery of Herons behind drill crisis, not politics." [http://www.todayszaman.com/ news- 189838 -delay- in-delivery -of-herons-behind-drill-crisis-not-politics.html](http://www.todayszaman.com/news-189838-delay-in-delivery-of-herons-behind-drill-crisis-not-politics.html) adresinden 23 Nisan 2012'de erişildi.

Yavuz, M.H., (1994). İkicilik: Türk-Arap İlişkileri ve Filistin Sorunu (1947-1994). Faruk Sönmezoğlu (Ed.), *Türk Dış Politikası Analizi* (ss. 567-582). İstanbul: DER.

Yavuz, M.H., (1997). Turkish-Israeli Relations through The Lens Of The Turkish Identity Debate. *Journal of Palestine Studies* XXVII, no. 1, (ss. 22-37)

Yeğen, M., (2004). Kemalizm ve Hegemonya?, İnsel, A. (Der.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cilt II: Kemalizm* içinde, (ss. 56-74). İstanbul: İletişim Yayınları.

Yeşiltaş, M., (2010). İkinci Lübnan Savaşı: Bir Yeniden Değerlendirme. *Akademik ORTA DOĞU, Cilt 4, Sayı 2*, (ss.67-90)

Yeşilyurt, N. ve Akdevelioğlu, A., (2009). AKP Döneminde Türkiye’nin Ortadoğu Politikası. İlhan Uzgöl (Der.), *AKP Kitabı. Bir Dönüşümün Bilançosu. Ankara: Phoenix* içinde, (ss.381-409)

Yılmaz, T., (2010a). Türkiye-İsrail İlişkileri: Tarihten Günümüze. *Akademik Ortadoğu, Cilt 5, Sayı 1*, (ss. 9-24).

Yılmaz, M.E., (2010b). Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye-İsrail İlişkileri. *Akademik ORTA DOĞU, Cilt 4, Sayı 2*, (ss.49-66)

Yörük, Z., (2003). Politik Psişe Olarak Türk Kimliği. Tanıl Bora (Der.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt IV: Milliyetçilik*, (ss. 309-324). İstanbul: İletişim Yayınları.

Yurdusev, A.N., (1997). Avrupa Kimliği’nin Oluşumu ve Türk Kimliği. Atilla Eralp (ed.), *Türkiye ve Avrupa: Batılılaşma Kalkınma Demokrasi* içinde (ss. 17-87). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Zacharia, J., (3 Temmuz 2010). “In Gaza, a complex, dysfunctional way of life.”<http://www.washingtonpost.com/wpdyn/content/article/2010/06/02/AR2010060204687.html> adresinden 29 Nisan 2012’de erişildi.

Zengin, G., (2010). *Hoca: Türk Dış Politikasında “Davutoğlu Etkisi”*. İstanbul: İnkılap Yayınevi.

58. Hükümet Programı, (19 Kasım 2002). “Hükümet Programının Tam Metni.” <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/189287.asp> adresinden 20 Nisan 2012’de erişildi.

59. Hükümet Programı, (18 Mart 2003). “Başbakan Recep Tayyip Erdoğan Tarafından TBMM’ne Sunulan 59’uncu Hükümet Programı.” www.akparti.org.tr/tbmm/tbmmgrup/59hukümet%20programi.doc adresinden 20 Nisan 2012’de erişildi.

60. Hükümet Eylem Planı, (2008). *T.C. 60. Hükümet Programı Eylem Planı* <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/ep2008.pdf> adresinden 12 Nisan 2012’de erişildi.

ÖZGEÇMİŞ

1983 yılında Torul'da doğdu. 2000 yılında Gümüşhane Ali Fuat Kadirbeyoğlu Anadolu Lisesi'nden mezun oldu. 2005 yılında Deniz Harp Okulu'ndaki eğitimini tamamlayarak Teğmen rütbesi ile mezun oldu.

2005-2010 yılları arasında Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'na bağlı birliklerde görev yaptı. 2011-2012 eğitim ve öğretim yılında Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı'nda Uluslararası İlişkiler yüksek lisans programına başladı. Halen yüksek lisans eğitimine devam etmektedir.

Dz.Kd.Ütğm. Özkan YILDIRIM evli ve İngilizce bilmektedir.

(BU SAYFA BOŞ BIRAKILMIŞTIR.)